

IRAK KÜRTLERİ

Kerim Yıldız

Belge Uluslararası Yayıncılık

Bu kitap '*The Kurds in Iraq*' özgün adıyla Pluto Press tarafından 2004 tarihinde Büyük Britanya'da basılmıştır. Bütün hakları saklıdır.

Pluto Press
345 Archway Road, London
N6 5AA United Kingdom

ve

839 Greene Street, Ann Arbor, MI 48106
United States of America

www.plutobooks.com

TEŞEKKÜR

Bu kitabın basımı için yaptıkları katkı için The Sigrid Rausing Vakfına ayrıca teşekkür ederiz.

Kerim Yıldız

Bingöl’de doğdu. İngiltere’de Uluslararası İnsan Hakları Hukuku üzerine Yüksek Lisans eğitimini tamamlayan Yıldız 1992 yılında Londra’da kurulan Kürt İnsan Hakları Projesinin (KHRP) kurucu üyesi ve direktörü olarak, KHRP’nin sürdürdüğü projelerin uygulanma sorumluluğunu üstlendi. Türkiye, Suriye, İran, Irak, Azerbaycan ve Ermenistan’da yaşayan Kürtlerin hakları başta olmak üzere insan hakları alanında çok sayıda kitap, makale yazdı. İnsan hakları alanında yazılmış pek çok kitap için bölümler hazırladı.

Uluslararası İnsan Hakları sözleşmelerin kapsamı ve bu alanda ki mekanizmaların kullanılması konusunda Rusya, Arnavutluk, Kosova, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan, Irak ve Güney Kürdistan’da aralarında hakim, savcı, öğretim görevlisi, hukukçu ve insan hakları aktivistlerinin bulunduğu topluluklara eğitim seminerleri vermiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvuru ve Birleşmiş Milletlerin İnsan Hakları Mekanizmalarının kullanılması üzerine el kitapları da hazırlayan Yıldız’ın kitapları Türkçenin yanısıra, Azerice, Ermenice ve Rusça olarakta yayımlandı.

Kerim Yıldız’ın daha önce yazarlık veya editörlüğünü yaptığı Türkçe yayınlanmış kitaplar

- 1-İnsan Hakları Hukuku Alanında Uluslararası Mekanizmalar (1999-Ege Yayıncılık) - Orhan Kemal Cengiz ile ortak yazarlık
- 2-Azerbaycan-Ermenistan, İnsan Hakları-Etnik Azınlıklar ve Kürtler (2000 Scala Yayıncılık) – Deborah Russo ile ortak yazarlık
- 3-Hasankeyf ve İlısu Barajı (2001 Bumerang Yayınları) – Koray Düzgören ile birlikte editörlük
- 4-Dicle-Fırat ve Su Sorunu (2002 Senfoni Yayınları) Koray Düzgören ile birlikte editörlük
- 5-AB Yolunda Türkiye, değişim için Fırsat mı: yoksa Yol Ayrımı mı? (2002 Bumerang Yayınları) – Koray Düzgören ile ortak yazarlık
- 6-Türkiye’de Kürtçe Hakkı (2002 Senfoni Yayınları) – Koray Düzgören ile birlikte editörlük
- 7-Ülke İçinde Göç Ettirilen İnsanlar-KÜRT GÖÇÜ (2002 Senfoni Yayınları) - Koray Düzgören ile birlikte editörlük
- 8-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Dava Götürme Kılavuzu (2003 Belge Yayınları) –Philip Leach ile ortak yazarlık
- 9-Kürtlerin Kültürel ve Dilsel Hakları (2004 Belge Yayınları)
- 10- İnsan Hakları Şikâyetlerini BM Mekanizmalarına Götürme Kılavuzu (2004 Belge Yayınları) – Anke Julia Stock ile ortak yazarlık

11- Türkiyede Kürt ocuklarının İnsani Hakları
(2004 Belge Yayınları)

IRAK KÜRTLERİ

Kerim Yıldız

Redaksiyon
Ahmet Kahraman

Çeviri
A.H. Engin Urcan

2004

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
İçindekiler

Sunuş

Birinci Bölüm: Geçmiş

1- Kürtler

- a)Kürtler ve Kürdistan
- b)Dil
- c)Din
- d)Nüfus
- e)Kürdistan'ın Topografyası

2- Sevr Antlaşması ve Irak'ın Kuruluşu

3- Barzani Yönetiminde Kürtler

- a)Ayaklanmalar
- b)Bir Kürt Liderin Doğuşu
- c)1958 Devriminin Sonrası
- d)Baas Rejimleri
- e)1970 Mart Manifestosu
- f)1974 Özerklik Yasası
- g)ABD ve İran'ın Kürt-Irak İlişkilerine Karışması 1970-75
- h)1975 Cezayir Anlaşması ve Sonrası
- i)Kürdistan Talan Ediliyor

4- Enfal Harekatları

- a)Savaşın Ganimetleri
- b)Yıkımın Mantığı
- c)1988 İlbahar Saldırıları
- d)Halepçe'ye Saldırı
- e)Seyf Senan'a Saldırı
- f)Diğer Enfal Harekatları
- g)Af
- h)Enfal Harekatlarına Uluslararası Tepkiler

5- Birinci Körfez Savaşı: Ayaklanmadan Demokrasiye

- a)Arka Plan
- b)İntifada (Ayaklanma)
- c)Baasçıların Yanıtı
- d)Irak Kürdistan'ından kaçış
- e)Türkiye, İran ve Irak Kürtleri
- f)688 Sayılı Karar
- g)Huzur Sağlama Harekatı

- h)Güvenli Bölge Harekatı
- i)Saddam Hüseyin’le Özerklik Görüşmeleri

6- Irak Kürdistan’ında Demokrasi

- a)Gökkuşuğu ittifakı
- b)Uluslararası Kararsızlık
- c)Kürt Bakış Açısından Özerklik
- d)Seçim İşlemleri
- e)Yeni Bir Siyasi Ortam?
- f)KDP ve KYB Arasındaki İlişkiler

7- Irak Kürdistan’ında İnsan Hakları

- a)Arka Plan
- b)Baas Rejiminin Suçları
- c)Irak Hükümetinin Uluslararası Hukuku Çiğnemesi
- d)İnsan Hakları Hukuku
- e)İnsan Hakları Örgütleri ve Kürt Yetkililer
- f)Kürdistan’da Kadın Hakları

8- Irak Kürdistan’ında Zorla Yurdundan Edilmişler

- a)Yurdundan Edilmiş Tarih
- b)Güvenli Bölgenin Kurulmasından Sonra Yurdundan Edilme

9- Kürdistan’da Ekonomik ve İnsani İlişkiler

- a)Arka Plan
- b)Irak’ta Petrol:Kısa Bir Genel Bakış
- c)Irak Kürdistan’ında Petrol:Kısa Bir Genel Bakış
- d)Boru Hatları
- e)Yaptırımlar
- f)Gıda İçin Petrol Programının Eleştirisi
- g)Ambargo
- h)Para Birimi
- i)İstihdam
- j)Sivil Toplum Kuruluşları

10- ‘Kürtlerin Dağlardan Başka Dostu Yoktur’

- a)Türkiye:Zor Bir Komşu
- b)Irak’tan Ötesi:Türkiye, İran ve Irak Kürtleri

11- Saddam’a Karşı ABD Dış Siyaseti:11 Eylül Öncesi

İkinci Bölüm: Günümüz

12- Savaşa Giden Yol

- a) 'Ya Bizden Yanasın Yada Teröristlerden'
- b) Kürtlerin Savaşa Giden Yolu

13- İkinci Körfez Savaşı: 'Irak'ın Özgürlüğü Harekatı'

- a) 'Bombalar, Terlikler ve Kurşunlarla Karşılandılar'
- b) Kürtler'in Kudüs'ü
- c) Savaş Bitti mi?
- d) Günümüzde Güvenlik Durumu
- e) Güvenlik Stratejisi

14- Irak'taki Güncel Yürütme Yapısı

- a) Saddam'a Irak'lı Muhalefet
- b) Siyasi Yeniden Yapılanma

15- Güncel Yasal ve İnsan Hakları Konuları

- a) Koalisyon Geçici Otoritesi
- b) Uluslararası İnsancıl Hukukun Yükümlülükleri
- c) Uluslararası İnsan hakları Hukukunun Yükümlülükleri
 - 1-Süreklilik
 - 2-BM Yetkisi
 - 3-Koalisyon Hükümetlerinin İnsan Hakları Yükümlülükleri Irak'taki askerlerine ve personeline uygulanabilir mi?
 - 4-Koalisyona Üye Ülkelerden birinin Asker yada Personelinin bir başka üye ülkenin emirlerine uyduğu durum
 - 5-Başvurunun Yapılması
 - 6-Ülkeiçi Çözümlerin Tüketilmesi

16- Özerklik Sorunu

17- Enfal Harekatları: Savaş Suçları Mahkemesi

- a) Kalıcı Miras
- b) Irak Özel Mahkemesi
- c) Sanıklar
- d) İdam Cezası
- e) Uluslararası Yargıçlar
- f) Suçlar

18- Ülke İçinde Zorla Yerinden Edilenler: Bugünkü Durum

- a) Genel Durum

- b)Takiye Kampı
- c)Sureç'te Enfal Kampı
- d)Bazıyan'da BM-Habitat Kampı
- e)Mayın Sorunu
- f) 'Araplaştırma Programının Geri Çevrilmesi'

19- Irak Kürdistanı'nda Günümüzün Ekonomik/İnsani İlişkileri

- a)Yaptırımlar ve Ambargolar
- b)Gıda İçin Petrol Programı
- c)Para Birimi
- d)Sivil Toplum Kuruluşları ve Uluslararası Kuruluşlar
- e)Petrol

Üçüncü Bölüm: Gelecek

20- Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Özerklik

- a)Kendi Kaderini Tayin İddiaları
- b)Kürtlerin Kendi Kaderini Tayin İddiaları
- c)Özerklik
- d)Bir BM Mandası?
- e)Ekonomik Konular

21- Mahkeme ve Kurbanlar

- a)Sunuş
- b)Bir BM Mahkemesi
- c)Melez Bir Mahkeme
- d)Uluslararası Ceza Mahkemesi
- e)Gerçek ve Uzlaşma Komisyonu
- f)Geleceğin Yolu

22- Toprak Sorunu

- a)Irak Mülk Uzlaştırma Komisyonu
- b)Geleceğin Yolu

Ekler

- Ek1 1920 Sevr Antlaşmasınının Kürdistan ile İlgili Maddeleri
- Ek2 Kürdistan Bölgesel Hükümeti İral Federal Cumhuriyeti Geçici Anayasası
- Ek3 Birleşmiş Milletlerin Ülke İçinde Zorla Yerinden Edilme Üzerine Kılavuz İlkeleri

Notlar

Sunuş

Kısaca özetlemek gerekiyorsa eğer, Kürtler insanlığın ortak bahçesi olan dünyanın en eski, aynı zamanda en acılı halklarından biridir. Dünyada, uluslaşma sürecinin başladığı Büyük Fransa ihtilalinden beri, adeta kendi çocuklarının kan nehirlerinin umut ile umutsuzluk arasında gidip gelen dalgaları arasında yüzüp, ağır bedeller ödeyerek, bağımsızlık savaşları vermektedirler.

Fakat, bir çok çıkar çizgisinin kesiştiği bir coğrafyanın halkı olmanın talihsizliği, önlerinde başlıca engel oldu. Bağımsızlık yolunda attıkları her adım, yerli sömürgeci ve işgalcilerden çok, bölgede çıkarı olan, ama perde arkasında duran batı dünyasınca engellendi.

Nitekim, Birinci Dünya Savaşından sonra yurtları, dönemin egemen gücü İngiltere ve Fransa'nın isteği doğrultusunda parçalanarak Türkiye Cumhuriyeti (TC), İran, Irak ve Suriye arasında paylaşılarak, yurtsuzlaştırılmış bir halk yaratıldı.

Kürdistan'ın Irak'a bağlanan parçası, o günden beri, ayaklanmadan ayaklanmaya atlayarak var olma savaşı veriyordu.

Kürtler, kendi yurtlarında “esir” mi, “rehine” mi belli değildi. Ama, zaman zaman her iki olgu, eski çağlarda, ilkel kral ve komutanların esir ile rehinelere reva gördükleri bütün muamelelerin kurbanı oluyorlardı. Bir halk, kelimenin tam anlamıyla ırkçı hırs, öfke ve kinin ayakları altındaydı.

Arap polis ve askerleri için Kürtlere, her türlü insanlık dışı davranış “mubah”tı. Evleri, köy ve kasabaları ateşe veriliyor, yıkım makinalarıyla düm düz ediliyor, malları talan ediliyor, kendileri yurtlarından sökülüp atılarak, kabileler halinde güneydeki çöllere sürgün ediliyor, mülklerine Araplar yerleştiriliyordu.

Dünyanın “yumulmuş”, kör olmuş gözü önünde, bir halk soykırımı uğruyordu. Bu insanlık vicdanın kan kaybı bir trajedydi.

Kürtler, yıkıma karşı tek başınaydı. Ama yenilgiyi kabullenmiyor, her defasında, yerden doğrularak, kaldıkları yerden mücadeleye devam ediyorlardı.

Bu kitap, bir yönüyle, bu mücadelenin sosyal tarihidir. Amacı ise insan haklarının ucuzun da ötesinde, hiç derecesinde değersiz olduğu bir bölgenin halkı olan Kürtlerin trajedilerine, kaba çizgileriyle bakıştır. Bir halkın, acılarla karılmış kaderini, nasıl tersine çevirip değiştirdiğini özetlemektir.

Sondan başlayarak özetleyecek olursak, Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak BAAS rejimi, Arap milliyetçiliği temeli üstünde kurulmuş, ırkçılıkla yürümüştü. BAAS rejiminin 2003 yılında, Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki koalisyon güçleri tarafından devrilmesinden sonra Kürdistan'da, önemli gelişmeler oldu.

Bu mücadelede, Kürdistan koalisyonunun bir üyesiydi. Saddam rejimine karşı, Kürtçede “vatan için canını fedaya hazır” anlamına gelen 80 bin kişilik “peşmerge” ordusuyla müttefiklerin yanındaydı. Bir bakıma kuzey cephesini onlar tuttular. Rejimin yıkılmasında değerli katkıları oldu.

Kürtler, kurtuluştan sonra siyasal, sosyal ve ekonomik haklarını güvenceye alma konusunda kazanımlar elde ettiler. Elbette bu kazanımlar pahalı, bedeli ağırdı. O nedenle, Kürtler açısından değeri, ölçülemeyecek oranda büyüktü.

Kürdistan, kendi devrimini yaratırken, öte yandan, onca ezilmeye, geçtiği soykırım köprülerine rağmen, dünyaya verdiği mesajlarla da, “insan hakları devrimi”ni gerçekleştiriyordu. Onlar, onlarca yıldan beri egemen Arapları ayakları altında örselenmiş, itilmiş, tekmelenmiş, kanı akıtılmış bir halktı.

Yer yüzü, “ezilenlerin galebe çalması” halinde, kin ve öfkeyle misilleme yapacağından, intikam alacağından endişe duyuyordu. Ama Kürtler, bunun tersini yaparak, hümanizma kavramını hayata geçiriyor, kanlı rejimin öfkesini, savunmasız halktan çıkarmıyor, cinayetlerin intikamını halktan almaya kalkışmıyordu.

Oysa o halkın çocukları olan polis ve askeri birlikler Kürdistan’da yürüyen canlı, taş taş üstünde bırakmamıştı. Kürtler, bütün yaşadıklarına rağmen, zalime olan öfkelerini sivillere yönelerek çıkarmıyorlardı.

Örneğin Saddam rejiminin kuzeydeki kalelerinden Musul ve Kerkük başta olmak üzere, şehirler Kürt savaşçılarca teslim alındı. Şehre giren Kürt askerlerin ilk işi kan dökülmesini önlemek, intikam hırsıyla hareket etmek isteyenleri önlemek oldu. Bu sayede, öfkeler insaniyete dönüştürüldü. Kırım ve kıyımlar yaşanmadı.

Galip gelmiş ezilenlerin tarihinde bu bir ilkti.

Her şeye rağmen, Kürtlerin kanlarıyla ede ettikleri kazanımlar, belki de, Orta Doğu’da insan hakları kültürü yolunda, yeni ve önemli bir aşama, başka bir deyişle, “devrim” niteliğindedir.

Çünkü, bölgenin yerleşik yaşama kültüründe, bir başka halkın insani hakları önemli değildi. Tanınması, hemen hemen imkansızdı. Araplar, kurulduğu 1948 yılından beri, hala İsrail devletiyle savaş halindeydi. Kürtlerin kazanımları, bu açıdan yerleşik bakışın yıkılması anlamına geliyor ve önem taşıyordu.

Kürtler, insani hak taleplerinin kan davasına dönüştürülerek bastırıldığı bu bölge kültürünün başlıca kurbanlarından biriydi. İki yüz yılı aşkın mücadelelerinde, dayanma iradesini aşan zulümlerle karşılaştılar. Geçtiğimiz yüz yıl ise Kürtler, kan banyosu ile “terbiye edilmeye” çalışıldı. Kendi kanlarında boğularak...

Bu yüz yıl, Kürtler açısından, baştan başa insan hakları ihlalidir. Kürtlerin yurduna yönelik askeri seferler, hemen hemen hiç durmadı. Köy, kasaba ve şehirler çiğnenerek yok edildi. Bireyin yiyeceği, içeceği suya bile BAAS rejimince ambargo uygulandı.

BAAS rejiminin en acımasız diktatörü olan Saddam Hüseyin, aynı zamanda, iktidarda en uzun ömürlü olanıydı. 2003 yılında, Amerika Birleşik

Devletlerinin liderliğindeki koalisyon güçleri tarafından devrildikten sonra, Kürtler için kazdığı toplu mezarlardan binlerce kişinin kemiği toplandı.

Halepçe şehrini topluca zehirlemesi ise gaddarlığının öte yüzüydü. Halepçeye yapılan zehirli gaz saldırısı soykırımdı.

Fakat bu sonuncusu değildi. Kürtler, halk olarak, topyekün ölüm çıkmazında sıkıştırılmaya devam ettiler. Bunun üzerine, 1991’de yaşama umudunu yakalamak üzere ayaklandılar. Saddam rejimi çağın bütün teknolojik savaş araçlarını kullanarak saldırdı. Kürtler için tutunma imkanı kalmadı. İki milyonu aşkın insan, canını kurtarmak için komşu ülkelere doğru kaçmaya başladı.

Ama yollara düşen milyonlar, sınır boylarında insanlığın sıcak eli yerine, ölümün adı olan namlularla karşılandılar.

Çünkü, komşuları Türkiye Cumhuriyeti ve İran için de onlar, “potansiyel tehlike”, hatta “düşman”dı. Birinci Dünya Savaşından sonra galipler tarafından parçalanmış Kürdistan’ın birer parçası onlara verilmiş (bağışlanmış)ti. Onun için Irak’taki parçanın insani haklarına kavuşmasını kendileri için sakıncalı görüyor ve gizli değil, açıktan açığa Saddam rejimine destek veriyorlardı.

Fakat, bu olaylar karşısında, evrensel vicdan bir kere daha çıkarını önde tuttu. AB ve ABD insanlığın beklentilerini boşa çıkaracak ölçüde sessiz kaldı. Saddam rejiminin üstüne gidemedi. Ta ki Saddam yayılmacı hırsla bölgedeki (Kuveyt) petrol kuyularını ele geçirmeye kalkışana kadar...

Yakın dünün özeti budur. Ancak, günümüzü etkileyerek yaratan olgu uzak dünlerdir. Dünün tarihi, günümüzü yaratan harçtır.

O nedenle günümüzü anlamak için dünün tarihine bakmak zorunluluktur. Çoğulcu demokrasi ile insan haklarının kanlı serüvenini anlamak için de gereklilik...

Onun için bu çalışmanın bir hikayesi de ABD ve İran’ın 1975’de Irak Kürdistan’ına müdahalesi, TC elinin hiç üstünden kalkmaması, özellikle Saddam rejimiyle sıkı ittifaklar kurmasıdır.

Bu arada, Kürtlerin tanımlanabileceği kesin budun (coğrafyaları) bilimsel (etnolojik) ya da dilbilimsel (linguistik) bir ölçüt yoktur. Kürtçe’nin bir dizi lehçesi vardır. Onları bir arada tutan tek bir din yoktur. Çok lehçeli dil konuştukları gibi çok dinlidirler. Çeşitli baskı, sürgün, soykırım tehlikesi yüzünden göçlere uğramış ve çok sayıda ülkeye yerleşmişlerdir. Öyle ki, Benedict Anderson’un deyişiyle kendisinin Kürt olduğuna inanan Kürt’tür diyebiliriz.¹

Ancak Kürt kimliği tek parçalı (*monolitik*) değildir. Bazı Kürtler, tüm Kürtleri kapsayan bir ulusun varlığına bütün tutkuları ile inanırken, diğerlerinin arasındaki bağı daha çok aşiret, ulus ya da din temelli kimlikler oluşturmaktadır.

Çünkü, güçlü ülkelerin buluşma noktasında yer alan Kürtler, kendi istemleriyle ya da istemlerinin dışında sıkışma yaşadılar. Sürekli olarak bu ülkeler arasındaki ittifakların ve çekişmelerin hızlı değişimine bağımlı kaldılar. Özet bir deyişle, onların akışına kapıldılar.

Onun için bu kitap, Irak Kürdistanı’ndaki Kürtlerin hangi yollarla sürekli zorbalık ve baskı altında tutulduğunu ele alacaktır.

Ancak zorbalık, yalnız Irak'ta geçerli değildir. İran'da, Suriye'de ve eski Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Türkiye'de de Kürtler, köy boşaltma ve yıkımı, katliam, işkence, göz altında ırza tecavüz, keyfi tutuklama, sansür ve diğer insan hakları ihlallerinin kurbanı oldular. Bir çok kez hükümetler – birbirlerine karşı görüşlere sahip olsalar da– Kürtleri bastırmak için çabalarını birleştirme yolunu izlediler.

Kürtleri kurban eden bu davranış kalıbının ardında, onların, kendi ulusal birliklerini kurup, el altında tutan devletlerden ayrılacağı korkusu yatmaktadır. Gerçekte de Kürtlerin bağımsız Kürdistan hayali vardır. Ancak, geleceğe ertelenen bir hayaldir.

Birleşmiş Milletlerin “halkların kendi kaderini belirleme” anlaşması Kürtleri el altında bulunduranları ayrıca endişelendirmektedir.

Fakat, biz bu kitap, ağırlıklı olarak, Saddam rejiminin yıkılmasından sonra meydana gelen gelişmeleri aktarmakla yetineceğiz. Zaten, kitaba konu olan araştırmanın büyük bölümü, son gelişmelerin ışığında Kürtleri tanıma amacıyla, Londra'da gerçekleştirilmiştir.

Kürt İnsan Hakları Projesi, 2003 Ağustos'unda, Bağdat'taki Birleşmiş Milletler (BM) binasının bombalanmasından kısa bir süre sonra, delil toplamak üzere Irak Kürdistanı'na ulaştı.²

O dönemde, bir çok uluslararası kurum görevlisi Irak'ı terk etmiş, ya da etmekteydi. Kalanları, daha güvenli olan kuzeye geçmekteydi.

BM'nin bombalanması, kurtuluşun ardından gelen zafer hissini adeta boğmuştu. ‘Saddam’ın Irak’ını, ‘Kürt’ Irak’ından ayıran ‘yeşil hattın’ kuzeyinde yaşayan Kürtler, on yılı aşkın yaşanan zorluklara ve sınırlılıklara karşın ‘özgür’dü. Savaşın sona ermesi yeni ferahlamalar getirmişti. Pek çok Kürt, Musul ve Kerkük'te yaşayan akrabalarını uzun yıllardan sonra ilk kez ziyaret edebilmişti. Bir Erbilli, özgürleşmeyi anlatırken, “on iki yıldır sınıırı öte yakasındaki Saddam’ın silahları üzerimize doğrultulmuş olarak yaşıyorduk; onların çekildiğini bilmek bile biraz daha rahat nefes almamızı sağladı” diyordu.³

Saddam yönetiminin sona ermesi, aynı zamanda hayal kırıklıkları da getirmişti. Çünkü, bir çok aile, yıllardır kayıp olan annelerinin, baba, çocuk ve kardeşlerinin hapisanelerde yaşadığına, BAAS rejimi yıkıldıktan sonra, onlara kavuşacağına inanıyordu.⁴ Fakat, ülkenin çeşitli yörelerinde birbiri ardından bulunan toplu mezarlarla bu umutlar söndü. İnsanlar, ikinci kez yas tutulmaya başladılar.

Irak'taki Kürtler üzerine yazılanların ilginç arka planını bu politik ortam ve savaşın doğrularıyla yanlışlarının yarattığı gerginlikler oluşturmaktadır. Bu savaşın ‘haklı’ olup olmadığı sorusu, beklenmedik müttefikler ve beklenmedik düşmanlar yarattı. Destekleyen ya da karşı çıkan savların, açıkça tanımlanabilen ideolojik hatlarla çeliştiği görülmekte. Düşünceler savaşında açılan yeni cephe, BM'e ve ABD öncülüğündeki yönetime düşen rolleri ilgilendirmektedir.

Tüm bu konularda Irak Kürtleri, ‘Yaşlı Avrupa’ ya da BM güvercinlerine değil, ABD şahinlerine yakın durdular. Onların bakış açısı, savaş açma kararını zorunlu olarak haklı çıkartmıyor.

Başçılığın sona ermesinin Irak üzerindeki etkisini ancak zaman gösterebilir. Birçok Kürt uluslararası işbirliğinden yana olmanın getirdiklerinden hayal kırıklığı duyduğu için kendini, sonuç alıcı eyleme girişmeye hazır olası müttefiklere yakın buluyor. Kürtler dostlarını seçmeye çoğunlukla bu kararı vermenin faydalarını tam olarak değerlendiremeden, koşullar tarafından zorlandıklarını kabul etmektedir. Ancak Kürtler belki de tarihlerinde ilk kez kazanacak ata oynadılar.

Bölüm I

Geçmiş

1 Kürtler

‘KÜRTLER’ VE ‘KÜRDİSTAN’

Kürtler, kendi topraklarının doğal halkıdır. Bir bakıma beşeri, insansal tarihleri, ülkelerinin tarihiyle paraleldir. Bu nedenle Kürtlerin tarihinin ve kökeninin belirli bir ‘başlangıcı’ yoktur.¹

Modern çağın bir etnik grubu olan Kürtler, binlerce yıl boyunca, kendi ülkelerinde, evrimleşerek tarih sahnesinde yer almışlardır. Batılı tarihçiler, Kürtlerin 10 bin yıllık tarihinden bahsetmektedirler. Guti, Kurti, Mede, Mard, Karduçi, Gordiyen, Adianbene, Zila ve Haldi gibi Kürt kabilelerin binlerce yıllık evrimi² tarihi gerçekçiliği resimler. Bu halk gerçeği yaklaşık dört bin yıl önce Hint-Avrupa kabilelerinin Zağros dağları bölgesine göçünün sonunda ortaya çıkmıştır.³

Sekiz yüzü aşkın aşireti ile Kürdistan, dağlık Kuzey İskoçya’ya benzer bir tarihe sahiptir.⁴

‘Kürt’ adı, Mezopotamya bölgesinin, Milattan sonra (MS) yedinci yüzyılda Araplar tarafından fethi ve sonrasında, o bölgede yaşayan göçebe, yerleşik halkı tanımlamak için kullanılırdı.

‘Kürtlerin ülkesi’ anlamına gelen ‘Kürdistan’ terimi ilk kez, on ikinci yüzyılda Selçuklu prensi Sencer tarafından kullanıldı. Sencer, Kürdistan adıyla bir eyalet yönetimi kurdu. Bu vilayet, yaklaşık olarak çağdaş İran’da bulunan Kürdistan (Kordestan) ile çakışmaktadır.

Ancak ‘Kürdistan’ sözcüğünün günlük kullanımda yalnız Sencer’in yarattığı vilayeti değildir. Osmanlı İmparatorluğunda da Kürdistan vardır. Genel olarak Kürt Tımar sistemini anlatan Kürdistan deyimini on altıncı yüzyılda tam olarak hayata geçti.

Kürdistan ülkesinin kapsadığı toprakların yayılımı tarih boyunca dalgalanma gösterdi, ancak ağırlıklı Irak, İran, Suriye ve Türkiye’nin sınırlarının bulunduğu dağlık bölgeyi kapsayan bir coğrafi alan olarak kaldı. Başka bir deyişle, Kürdistan’ın omurgası, Toros ve Zağros sıradağlarıdır. Bu omurgayı güneyde Mezopotamya düzlükleri, kuzeyde, kuzey doğuda Ermenistan ve eski Ermeni Anadolu’ya uzanan stepleri, platoları sarmalar. Bugünkü Ermenistan ve Azerbaycan’ın TC ve İran sınırının hemen içinde kalan ve az da olsa Kürt nüfus içeren bölgeleri, yorumcuya bağlı olarak bazen Kürdistan’ın parçası olarak sayılır.

Bu alanlar geçmişte ‘Kızıl Kürdistan’ olarak bilinirdi.

Kürdistan deyimini, on altıncı yüzyıldan beri bazı haritalarda görünmektedir. Ancak, Kürdistan sözcüğü, bu topraklarda yaşayan insan kültürünü de anlattığı için yalnız bir coğrafya terimi değildir.⁵

Çünkü, Kürdistan’ın sabit sınırları yoktur ve onun kapsadığı topraklar üzerindeki iddialar, örgüt, grup ve kişilere göre farklılıklar

göstermektedir. Kürdistan'ın her yerinde farklı dil, etnik yapıya rastlamak mümkündür. Kürtler, kendilerinden olmayanlara karşı hoş görü ile bir bakıma bölgesel hümanizmayı oluştura gelmektedirler. Kürdistanda Hıristiyanlar, Türkmenler, Asuriler ve Ermeniler başta olmak üzere bir çok azınlık yaşamış ve yaşamaktadır

Osmanlı İmparatorluğu boyunca Kürdistan kendi adıyla vardı. Fakat, İmparatorluğun dağılması üzerine Kürdistan'ın büyük bölümünü de içeren topraklar üstünde kurulan TC, başlangıç döneminde söz vermesine rağmen, daha sonra Kürt varlığını ve Kürdistan'ı hiçbir zaman kabul etmedi. İran ve Irak benzer tutum takındı. Onlar, Kürdistan'ın Kürtler tarafından öne sürüldüğü kadar geniş olmadığını iddia ede geliyorlar. Suriye ise Kürdistan'ın kendi topraklarına uzandığını reddetmektedir. Onun için tartışmasız, bir Kürdistan haritası çizilemez.⁶

DİL

Kürdistan'ın tek bir ortak dili yoktur. Kürtler bölgesel olarak bir dizi farklı lehçeler kullanmaktadır. Konuşan halkın sayıca çokluğu nedeniyle en yaygın lehçe 'Kurmanci'dir. Bu lehçe TC'de, Suriye ve eski Sovyetler Birliği'nde yaşayan Kürtler tarafından kullanıldığı gibi İran'ın kuzey bölgelerinden Irak'ta Büyük Zap suyuna kadar uzanan geniş alanlarda yaşayan Kürtler tarafında da konuşulur.⁷ Ana lehçelerin diğeri, Irak'ta Büyük Zap suyunun güneyinde yaşayan Kürtlerin ve İran'ın Kürdistan vilayetinde yaşayan Kürtlerin konuştuğu Sorani (ya da Kürdi) lehçesidir.

Ancak, bu lehçelerden birini konuşan, diğeri lehçeyi kullanamı genellikle anlar. Bu iki ana lehçenin yanında, Kirmanşahi, Leki, Gorani ve Zazaca da vardır. Bu alt lehçelerin bazıları diğeri Kürtler tarafından kolayca öğrenilemez ya da anlaşılabilir.

Öte yandan, İrlanda dilinde ve bazı öteki azınlık dillerinin çoğunda olduğu gibi, Kürtlerin çevresinde konuşulan resmi diller Kürtlerin modern lehçelerini olumsuz yönde etkilemektedir.⁸ Böylece Kürtçe, ilişkide olduğu dillerden çok sayıda kelime içermeye başlamıştır. Irak'ta konuşulan Kürtçe'nin üzerinde Arapça sözcüklerden bir örtü vardır.⁹

DİN

Kürdistan, tek dinli bir yapı değildir. Kürtler, bu amaçla herhangi bir zorlamaya baş vurmamışlardır. O nedenle Kürtlerin hepsi aynı dinden değildir.

Kürtler, İslamiyetle erken dönemde komşuluk etmiş, ancak benimsememişlerdir. İslamiyete karşı, yaklaşık üç yüz yıl mücadele etmişlerdir. Kürt çoğunluğu, on ikinci ile on altıncı yüzyıllar arasında Sünni Müslümanlığı kabul etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile olan iç içe ilişkiye rağmen, onun mezhebi olan Hanefîliği benimsememişlerdir. Şafi mezhebini izlemişlerdir. Ancak Kürtlerin arasında başka dinlere bağlı olanlar da vardır ve bunların arasında Museviler, Hıristiyanlar, Şiiliğin ortodoks olmayan

Aleviler, İran'ın 'yerleşik' dini olan İsnâ-âşeri Şii İslam'ı izleyenler; Kürdistan'ın güney ve güney doğusunda bulunan küçük bir tarikat olan Ehl-i Hak (Doğrunun Halkı) ve Yezidiler yer alır¹⁰

NÜFUS

Yurtları parçalanıp bölüşülmüş Kürtlerin nüfusuna ilişkin kesin istatistikte bilgi yoktur. Çünkü, egemenlikleri altında buldukları bazı devletler tarafından, (en bariz örnek TC) tarafından, varlıkları resmen kabul edilmemektedir.

Suriye, Türkiye, Irak ve İran'da yapılan nüfus sayımlarının etnik kimliği meşru bir kayıt kategorisi olarak kabul etmemektedir. Kürtlerin yaşadığı ülkeler, Kürt topluluklarının sayıları ile oynama ve olduğundan az gösterme yoluyla, onların siyasi açıdan güçlenip aktif rol oynamalarını engellemeye çabalamaktadırlar.

Fakat varlıkları ret ve inkar edilmesine rağmen, dünyada devleti olmayan en büyük etnik grup oldukları kabul edilmektedir.

Tahmini rakamlara göre, en kalabalık Kürt kitlesi TC'de yaşamaktadır. TC'de, 15 milyonu aşkın bir kitle olarak (nüfusun yüzde 20'si), en büyük etnik yapıdır. Irak'ta ise genel nüfusa oranla en büyük kitleyi oluşturmaktadırlar.

Irak'ta 4 milyon (nüfusun yüzde 25'i), İran'da 7 milyon (nüfusun yüzde 15'i), Suriye'de bir milyonu aşkın (nüfusun yüzde 9'u), Ermenistan'da 75 bin (nüfusun yüzde 1,8'i) ve Azerbaycan'da 200 bin (nüfusun yüzde 2,8'i) Kürt olduğuna inanılmaktadır. Bu tahminler asgari düzeydedir ancak, Kürtlerin günümüzde Orta Doğu'daki dördüncü büyük etnik grup olduğunu göstermektedir.

KÜRDİSTAN'IN TOPOGRAFYASI

Kürdistan, geniş ölçüde dağlıktır. Bol yağış almaktadır. Bu nedenle sulaktır. Yağışlar, bölgenin tarım açısından zenginliğini teşkil eder. Kürt arasında toprak tarımı ve hayvancılığın gelişip, önem kazanması bu sayededir.

Ticari tarım ürünleri arasında birinci sırayı tütün yer alır. Bazı yörelerin tarımında ise pamuk ve tahıl üretimi öndedir.

Meyve ve sebze gibi diğer ürünler, 1970'lerden sonra hane içi tüketimden pazarlara yönelmeye başlamıştır.

Bir zamanlar zengin ormanlarla kaplı olan bölge, egemen devletlerin "gerilla barınıyor" gerekçesiyle, hedefleri haline geldi. Yaygın ve kesimle Kürdistan çıplaklaştırıldı. Bu durum, kereste kıtlığına, ekolojik dengelerin bozulmasına yol açtığı gibi Kürdistanı her bakımdan fakirleştirdi.

Kürdistan'ın bir başka zenginliği ise petroldür. Petrol çıkarılması üzerine sürekli uzlaşmazlıklar varolmuştur. Kürtlerle bölgeyi yöneten hükümetler arasındaki çatışmaların başlıca nedenlerinden biri petrolden elde edilen gelir olmuştur.

Kürdistan'ın yer atı zenginliği petrolden ibaret değildir. Kürdistan bir madenler zenginliğidir. Krom, bakır, demir ve linyit gibi değerli maden yataklarına sahiplik etmektedir.

Irak, su yoksulu bir ülkedir. Kuraklık başlıca sorun...

Kuzey Kürdistan dağlarından kaynayıp ülkeyi boydan boya geçen Fırat ve Dicle nehirleri ise Kürdistan'ın öteki zenginliğidir. Ancak Kürtler, bu nehirlerin akışı üzerinde denetime sahip değildir.

Bölgedeki hükümetlerinin Kürtleri sindirmede kullandıkları en etkin silahlardan biri de ekonomidir. Ekonomik kanallar tıkalıdır. Sanayi yatırımlar, genelde, kasıtlı yok derecesinde tutulmuştur. O nedenle Kürdistan sanayide yetersiz, eri kalmıştır.

Sevr Antlaşması ve Irak'ın Kuruluşu¹

Tarihsel olarak Kürtler, yaşadıkları toraklar üzerinde denetim kurmak isteyen çeşitli bölgesel güçlere rağmen, büyük ölçüde yarı-özerk olmuşlar ve Mirlikler (Beylikler) halinde, kendi Mirlerinin egemenlikleri altında yaşaya gelmişlerdir.

Bu dönemde, aşiretsel ilişkiler, aynı zamanda Mirliklerin belirleyiciliğinde de etkin rol oynuyordu. Bunların içinde, imparatorluklara baş olan liderler de yetişti.

13. yüz yılda, Kuzey Kürdistan'da yerleşik Revandi aşireti, komşularıyla anlaşmazlık ve savaşlar yüzünden göçerek, Saddam Hüseyin'in de doğum yeri olan bugünkü Irak'ın Tikrit şehrine yerleşti. Aşiretin önderlerinden Şerkox İslamın namı bir komutanı, kardeşi Eyup da vali oldu.

Eyubun oğlu Yusuf Selahaddin amcası Şerkox'un komutasındaki İslam ordularında alt komutan olarak Mısır ve Suriye'de savaşlara katıldı. Amcasından sonra, İslam ordularının başına geçti. Fetihler yaptı. Haçlı ordularını yenilgiye uğrattı. Eyubi devletini kurup, Sultan olarak yönetti.

Fakat, Sultan Selahaddin ve yönetimdeki Kürtlere rağmen, Eyubi devleti, bir Kürt devleti değildi. Dönemin koşulları ve anlayışına uygun olarak ulusal değil, ümmetçi (dinsel) bir devlettir. Selahaddin, bütün İslam aleminin Sultanıydı.

O nedenle daha sonra yönetim Araplara geçecekti.

Safavi ve Osmanlı İmparatorlukları, sınırlarını korumak için, on altıncı yüzyıldan başlayarak Kürtlere özerklik tanıdılar. Özerk Kürdistan'ın Mirlikleri komşularıyla iyi ilişkiler kurarak yaşadılar.

Büyük Fransa ihtilalinden (1789) sonra dünyada başlayan ulusalcı akım elbette Kürtleri de etkiledi. O arada Osmanlı yönetimi, Kürdistan'ın iç işlerine müdahale edip, egemen devlet politikası uygulamaya kalkışında Kürtler, baskıya isyan baskıya baş kaldırmaya başladılar. Bu Kürtlerin, bağımsızlık yolundaki isyanlar süreciydi.

İlk isyan 1800 yılında başladı. Kürtler, Kürdistan'da Osmanlı yönetimine son verip kendi yönetimlerini kurdular. Düzenli orduların eziciliği ve komşularının da Osmanlıyı desteklemesi sonucu, uzun ömürlü olamadılar. Fakat yenilgiyi kabullenmediler. Bundan sonra isyanlar birbirini izledi. Kürtler zaman zaman kendi yönetimlerini, devletlerini kurup para bile bastılar.

Bu süreçte Osmanlı dolaylı yoldan Rusya ve İran'dan da destek alıyordu. Gerek İran, gerekse Rusya Osmanlıya karşı düşmanlık güdüyor, ama Kürdistan'ın bağımsızlığı söz konusu olunca, onu destekliyordu.

1800'lerin ortalarında Avrupa'nın etkin gücü İngiltere ve Fransa da Kürdistan'ın kurtuluşu hareketlerine karşı doğrudan müdahil olmaya başladılar.

İngiltere, İran'da "sömürge imparatorluğu politikası" güdüyordu. Dolayısıyla egemen olduğu toprakların parçalanmasını çıkarına aykırı buluyordu. Rusya ve Fransa farklı çıkar hesapları yürütüyordu.

O nedenle Kürdistan bağımsız hareketleri yalnız Osmanlı ve İran'la değil, bu bölgede etkin güç olan sömürge imparatorluklarıyla da dolaylı olarak çatışmak zorunda kalıyorlardı.

Bunların yanında, Kürtler arasında tam dayanışma ver birliktelik sağlanamıyor, bazı aşiretleri, günlük ya da dönemsel çıkar karşılığında satın alınıyor, kullanılıyordu. Birleşen devlet ve güçlerden çok, arkadan vuran kardeşlerin ihaneti, Kürtlerin yenilgisinde etkin rol oynuyordu.

Fakat buna rağmen Kürtler, bağımsızlık yolunda önemli ilerlemeler sağlıyor, kazanımlar elde ediyor, sonuca yaklaşan gelişmeler elde ediyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı süreci Kürtler için de yeni bir fırsattı. Osmanlı İmparatorluğu dağılmıştı. Kalıntıları üzerinde 24 ayrı yeni devlet kuruldu.

Savaş sonrasında, azınlık grupların durumu yeni bir ilgili alanı ve kaynağıydı. İlgi bireylerin, giderek etnik grupların korunması amacından kaynaklanan bir düşünce sistematığı değildi. Stratejik siyasetin çıkar hesaplarına dayalı bir ilgi idi.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Wilson, bu dönemde, "Dünya Barışı için On Dört Noktalı Program"ı açıkladı. Programa göre, baskı altındaki halklar özgürleşiyordu. Programa, Osmanlı İmparatorluğunun çatısı, kabuğu altındaki halklar, 'tüm müdahalelerden uzak, mutlak özerk gelişme fırsatı sağlanması' ifadesini de eklemişti.²

Wilson programı baskı altındaki halklar tarafından sevinçle karşılandı. Ayrıca İngiltere, Fransa ve ABD gibi etkin devletlerin içinde de bu duyguyu yürekten destekleyen lider kadrolar vardı.

Ancak hesaba katılması gereken stratejik sorunlar Kürtlerin lehine değildi. Rusya'da yaşanan kanlı bir ihtilal olmuş Çarlık devrilmiş, yerine Sovyetler Birliği kurulmuştu. Batı dünyası Sovyetlere kuşkuyla bakıyor ve tehdit olarak görüyordu. Kırım görmüş Katolik Ermenilerin durumu henüz güvence altında değildi.

En önemlisi İngiltere'nin sömürge topraklarında ve onların çevresinde istikrarı koruma arzusu başta geliyordu. İngiltere, Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı kavramıştı. Bu hakkı teslim ediyordu. Ama bu kavrayış yetersiz, temelsizdi. Öncelikle Kürtler, bu konuda inandırıcı bir konumda değillerdi. Aşiretin çıkarlarını Kürt ulusunun amaçları için kurban edebilecek bir lider kadrosu yoktu. İngiltere, aşiret bağlarını ve o dönemde hala yaşamakta olan diğer bağlılıkları aşan bir Kürt kimliğinin ne kadar yaygın ve birleştirici olduğundan bile emin değildi.

Osmanlı mirasını sahiplenen TC'nin Kemalist kadroları, Sovyet tehdidi ve İngiltere'nin korkularından yararlanmasını bildi.³

TC, batının, özellikle de İngiltere'nin çıkarlara tampon olmayı taahhüt ederek Kürtleri saf dışı bıraktı.

Savaşın galibi Müttefik Devletler, Bütün sınırlayıcı, setleyici şartlara rağmen, Müttefik Devletler, Kemalist kadroların ortaya çıkıp

güvenceler vermesinden önce, Osmanlı hükümeti arasında 1920 yılında bağımsız bir Kürt devletini öngören Sevr Antlaşması imzalandı.

Antlaşmanın 62. Maddesi, Fransa, İtalya ve İngiltere'nin yürürlük tarihinden başlayarak altı ay içinde atayacağı bir komisyonun, Fırat'ın doğusunda, Ermenistan'ın güneyinde, Suriye ve Mezopotamya'nın kuzeyinde yer alan Kürt bölgeleri için –bu arazideki diğer azınlıkları güvenceye alan– bir yerel özerklik planı taslağı hazırlamasını öngörüyordu.

64. madde ise, antlaşmanın uygulanmasından bir yıl sonra bu bölgedeki Kürt nüfus bağımsızlık isterse, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin tavsiyelerine bağımlı olmak koşuluyla, Türkiye'nin bu bölgedeki tüm haklarından vazgeçmeyi kabul etmesini öngörüyordu. 64. Maddenin son cümlesi, Musul'da yaşayan Kürtlere gönderme yaparak, “Musul Vilayeti'nin⁴ içinde bulunduğu bölgelerinde yaşayan Kürtler de yeni bağımsız Kürt devletinin vatandaşları olmak isterlerse, ana Müttefik güçler buna itiraz etmeyecektir” ifadesini de içeriyordu.

64. Maddenin son bölümü, talihsiz Sevr Antlaşması'nın imzalandığı yıl Milletler Cemiyeti'nin İngilizlere, (Musul'u da kapsayan) Mezopotamya'daki Osmanlı vilayetleri üzerinde manda yetkisi tanımış olmasına gönderme yapmaktadır. Başlangıçta İngiliz siyaseti, Kürt bölgesini ayrı ve özerk tutmuş gibi göründü. Geleceğin Irak Arap devletinin tartışıldığı 1921'deki Kahire Konferansı'nda İngiliz hükümetinin Orta Doğu Bakanlığınca gönderilen bir muhtırada şöyle deniliyordu: “Güçlü kanaatimiz, saf Kürt bölgelerinin Mezopotamya Arap devletine katılmaması gerektiği ve Majesteleri Hükümeti'nin Kürt birliği ve ulusu ilkelerini olanaklı olduğu kadar ileri ölçüde savunması gerektiği yönündedir.”⁵

O dönemde Sömürgeler Bakanlığı'nın başında olan Winston Churchill, Irak'taki Arap liderlerin, ‘Kürt duygularını göz önüne almayacağı ve Kürt azınlığı ezeceği’⁶ görüşündeydi. O nedenle, Kürdistan'ın İngiliz Yüksek Komiseri'ne bağlı ayrı bir yönetim altında tutulmasına karar verildi.⁷ İngilizler gerçekten de 1921 yılında Musul'da bir referandum yaptılar ancak, oy verme hakkını mülk sahipliği ile sınırladılar. Sonra da son derece az sayıda oy kullanılan bu oylamayı, Irak'a ilhakın gerekçesi olarak kullandılar.⁸

O dönemde, Britanya Yüksek Komiseri olarak Irak'ta bulunan Sir Percy Cox, eskiden beri Kürt bölgelerinin kurulacak bir Arap devletine katılması gerektiğini savunuyordu. Aynı zamanda, Britanya tarafından başa getirilen Irak'ın yeni Kralı Emir Faysal'ı destekliyordu. Cox'un, Kürdistan'ın Irak'a dahil edilmesi gerektiğini vurgulamaya devam etmesi ve TC'nin hak iddialarını ortaya atması, Churchill'in kararında etkili oldu.

Churchill'i Ekim 1921'de Cox'un görüşüne teslim oldu. Yerel özerklik koşuluna bağlı olarak Kürdistan'ın Irak'a ilhakını ve Bağdat'taki Ulusal Meclise katılmasını kabul etti.

Irak'ın bağımsız bir devlet olarak doğuşuna yönelik gelişme, bir yıl sonra (1922) Britanya ile Irak arasında imzalanan 1922 İttifak Anlaşması ile temeline oturdu. Aralık 1922'de Britanya ve Irak hükümetleri, Aralık 1922'de Milletler Cemiyeti'ne, Kürtlerin Irak sınırları içinde bir hükümet

kurma hakkını tanıyan bir Ortak Açıklama sundukları zaman bile İngilizler Kürt özerkliği konusunda verdikleri sözü tutuyormuş gibi görüldü.

Bu dönemde, artık Sevr Antlaşması da uygulamaya konmadı. Taraflar görüşmelerle hak ve çıkarlarını güvenceye almaya çalıştılar. Görüşmelerin yapıldığı yer ise TC'nin kuruluşunun gerçekleşip ilan edildiği Lozan'dı.

Kürt liderler, 1923 Lozan Antlaşması görüşmeleri sırasında özerkliğin tanınması için Milletler Cemiyetine ve Britanya'ya dilekçeler verdiler. Ancak bu anlaşma yalnız dini azınlıkların haklarının korunmasını tanıyarak, Kürtlerin her tür bağımsızlık iddialarını yok saydı ve Kürdistan'ı parçaladı. Sevr Antlaşmasına konu olan bölge üzerinde Türkiye'nin egemenliği tanındı. Geri kalan bölgeler İran ve yeni Irak devleti arasında bölüştürüldü.⁹

Ancak Milletler Cemiyeti, 1924 yılında Kürtlerin özerklik istemlerini güçlendirdi. Cemiyetin, TC ile Irak sınırlarının belirlenmesi kapsamında kurduğu Uluslararası Araştırma Komisyonu, 1925 yılında Musul'a gitti. Komisyon, uzlaşmazlık konusu olan bölgede nüfusun sekizde beşinin Kürt olduğunu saptadı. Bu durumun etnik köken temelinde, bağımsız bir devlete işaret ettiğini belirtti. Ancak, Büyük Zap suyunun kuzeyinde yaşayan Kürtlerin, TC'de kalanlarla daha yakın olduğu, Zap'ın güneyinde kalanların ise İran Kürtleriyle daha fazla ortak özelliklere olduğunu not etti. Komisyon'un son tavsiyesi, uzlaşmazlık konusu olan Musul bölgesinin Irak içinde kalmasını sağladı.

Ancak Komisyon, Irak'ın istikrarlı geleceği konusundaki ciddi endişelerini de belirtiyordu. Komisyon raporuna göre, Irak devleti güçlenip gelişmesini tamamlayana kadar Milletler Cemiyetinin himayesi altında kalmalı ve korunmalıydı.

Cemiyet, Komisyonun bölünmeye karşı çıkan tavsiyesini kabul etti. Musul'un Irak'a bağlanmasına da karar verdi. Ancak bunu, Musul'un 25 yıl süreyle Milletler Cemiyetinin mandası altında kalması koşuluna bağlandı. Bu süre içinde Kürtçe'nin resmi dil olması konusuna, sorumluluklar ve adalet sisteminin devri için Kürt memurların eğitime özen gösterildi. Manda yetkilisi olan Britanya, Musul'un yönetimi, Kürtlerin haklarının tanınması, Kürdistan'ın özerklik konularında, Cemiyet'e rapor vermekle görevlendirildi. 1922 İttifak Anlaşması buna uygun olarak değiştirildi.

Fakat, Britanya'nın yükümlülüklerini yerine getirdiği söylenemez. Cemiyet'in kararında belirlenen yükümlülüklerini yerine getirmesine yönelik tek somut adım, Erbil ve Süleymaniye'de Kürtlerin kendi dillerinde ilk öğretim görmeleri, kitap yayımlamaya izin veren 1926 Yerel Diller Yasasının ötesine geçemedi. 1926 ve 1927 yıllarında kurulan çeşitli Kürt kültür dernekleri giderek artan ölçüde siyasi tutum almaya başlayınca, Britanya, bunları polis gücüyle dağıttı.

Bu dönemde Irak Kürdistan'ı, ısrarla Arap yönetimini kabul etmeyi reddediyordu. Britanya ise Kürt muhalefetini bastırmaya yönelik önlemler alıyordu.

Öte yanda, TC de Kürdistan'ı ele geçme çaba ve saldırgan girişimler içindeydi. Britanya, Türk işgal girişimlerini caydırıp geri püskürteceği umuduyla, Kürt liderlerden Şeyh Mahmut'u,¹⁰ 1922 yılında Süleymaniye'de kurulan Kürt yönetiminin başına getirilip "Kürdistan Kralı" ilan edildi.

Şeyh Mahmud, kendini Kürdistan'a adanmış, yolundan şaşmayan bir Kürt milliyetçisiydi. İlk iş olarak, güvenilir kadrolardan oluşan yönetimin çekirdeğini kurdu. Kürtleri örgütlemeye başladı.

Fakat, Şeyh Mahmut kısa zaman sonra Britanya yönetimiyle anlaşmazlığa düştü. Onlara karşı Türklere yanaştı. İngiltere, bunun üzerine teslim olmasını istedi. Ret cevabı üzerine, 1923 yılında karşı bir saldırı düzenlediler. Şeyh Mahmut, Süleymaniye'den çıkmak zorunda kaldı.

Ama mücadeleyi bırakmadı. Kürt güçleri, Britanya hava kuvvetlerince bombalandı. İngiltere, Süleymaniyeyi yeniden işgal etti. Bir yıl sonra, (1924) yapılan seçimlerin ardından, Kürtler Musul'da baş kaldırdı. Bu isyan da bombardıman ile bastırıldı.

Britanya ve Irak arasında, 1930 yılında yeni bir anlaşma daha imzalandı. Bu, Britanya mandasının (himaye) sona erdirilmesini ve ilişkilerin geleceğini garantiye alan bir ittifak Anlaşmasıydı. Bağdatla yapılan bu anlaşma, Kürdistan'ın özerkliği ve temel haklarının güvenceye alınması bir yana, Kürtlerden hiç söz etmemekteydi.

Bunun üzerine, Süleymaniye'deki Kürt liderler, Milletler Cemiyeti'ne dilekçeler yollayarak, Kürdistan'ın özerkliğini garantileyen 1925 kararlarını hatırlattılar. Ancak bu girişimleri dikkate alınmadı. Huzursuzluk yeniden tırmandı. Eylül 1930'da askerler Süleymaniye'de gösteri yapan bir kalabalığa ateş açtı ve onlarca kişiyi öldürdü.

Şeyh Mahmut, bir kere daha isyancıların başındaydı. Fakat, ağır bir yenilgiye uğradı ve Bağdat hükümetine teslim olmak zorunda kaldı. Yargılanıp ev hapsinde tutulma cezasına çarptırıldı. 1956'da ölünceye kadar 20 yılı aşkın bir süre ev hapsinde tutuldu.¹¹

Irak 1932 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazandı. Fakat, Milletler Cemiyeti üyeliğine alınmadı. Üyelik, Kürtlerin, Irak tarafından azınlık grup olarak kabulü, azınlık haklarının korunmasına yönelik uluslararası yükümlülükleri tanınması, vatandaşlık, siyasi haklarının yasaların güvencesine kavuşturulması şartlarına bağlandı. Bu koşullar, Irak'ın daha sonra çıkaracağı yasa, tüzük ya da resmi kararlarla bozulamayacak temel yasa ve yükümlülükleri üzerinde uluslararası gözetim kurulması olarak belirtildi.

Ama pratikte Kral Faysal yönetimindeki Haşimi monarşisi, uygulamada İngiltere'nin Kürtler için sağladığı korumaları aşındırmaktan geri durmadı. Dil haklarını güvenceye almak için hazırlanmış olan kilit mevzuat ya gönülsüzce uygulandı ya da hiç uygulanmadı.

Faysal, 1933 yılında öldü. Ölümü, Kürtler tarafından kurtuluş şansı olarak değerlendirildi.

Fakat, gelen gideni aratan nitelikteydi. Verilen sözler boşa çıkıyor, ihanetler yaşanıyor, tuzaklar kuruluyor, çatışmaların önü, ardı kesilmiyordu.

Daha sonra başlayan zincirleme darbe dönemleri de hem Kürtlerin, hem de Arap halkının kaderinde ağır ve acımasız yaralar açtı.

Barzani Yönetiminde Kürtler

AYAKLANMALAR

Kral Faysal'ın ölümünün sonra Bağdat'ta, entrikalı iktidar kavgaları, bölünmeler başladı. Sonunda, Kral Gazi rakiplerini etkisiz kılıp başa geçmeyi başardı.

Fakat muhalifleri "biat" etmediler. Yeni ayaklanmalar ortaya çıktı.

Bu dönemde, Kürt liderler hak ve özgürlüklerini güvence altına alma uğraşı veriyorlardı. Aşiret liderleri, 1935 yılında, bir deklarasyonla, Bağdat yönetiminden, Kürdistan'a ilişkin söz ve taahhütlerini yerine getirmesini, Kürdistan'da Kürtçe'nin resmi dil olmasını, parlamentoda temsil ve gelir kaynaklarından adil bir pay verilmesini istediler.

Bağdat'ın yeni yönetimi, Kürt istemlerini geri çevirdi. Gerginlik büyümeye başladı.

Öte yandan, Kral Gazi'ye karşı Arap muhalefeti de yayılıyordu. General Bakır Sıtkı, muhalefetten yararlanarak, Ekim 1936'da, 'Ahali' grubuyla işbirliğine gitti. Bağdat yönetimini askeri darbe düzenledi. Kral Gazi, darbeci generale boyun eğdi. Yerini koruma şartıyla onu hükümetin başına getirdi.

General, Kürt kökenli bir Kürt karşıtıydı. Günümüzün deyimiyile parayı verene hizmet eden bir "paralı asker" kişilikliydi. Uzun yıllar, Kürdistan'da isyancılara karşı savaştan ordulara komuta etmişti.

Ancak, ancak generalin de güçlü muhalifleri vardı. Sıtkı, Ağustos 1937'de bir suikastla öldürülerek saf dışı bırakıldı. Irak ordusunun Musul komutanlığı, bir darbeye General Sıtkı hükümetini devirdi. Kadrolarını ayıkladı.

Bağdat'ta artık askeri darbeler süreci başlamıştı. Üç-beş yandaş bulan general darbe yapıyor, hükümetin başına geçiyor, Kral Gazi çaresizlik içinde, her gelene onay veriyor, tanıyordu.

1937 darbesini, 1938 ve sonraki darbeler izledi.

Gazi ise hala Kraldı. Ama, Kral Gazi 1939 yılında, bir otomobil kazasında öldü. Yerine, dört yaşındaki oğlu II. Faysal Kral ilan edildi.

Bağdat, rejimi darbelere rağmen Britanya sayesinde ayakta ve Kürtleri yadsıyordu.

1939 yılı sonlarında, İkinci Dünya Savaşı diye adlandırılan büyük savaş başladı. İngiltere, savaşı başlatan Almanya ile savaşa girdi. Bağdat rejimi, 1940 yılında şaşkıncu bir hamle ile koruyucusu Britanya'ya karşı düşmanlarına yanaştı. Irak rejimi, Britanya'ya karşı savaştan Almanya ve İtalya ile diplomatik ilişkiler kurdu.

İngiltere, Almanya'ya karşı Rus cephesini açmak için Irak'taki üsleri kullanmak istedi. Britanya birlikleri, bu amaçla Basra'ya vardıklarında Mihver devletleri (Almanya, İtalya) yanlısı Irak hükümeti, Kraliyet Hava Kuvvetlerine tüm uçuşlarını durdurmasını emretti. Britanya, olayı "ihamet" olarak kabul etti. Cevabı sert oldu. İngiliz uçakları, Irak hedeflerine saldırdı. Direnen Irak ordusunu kolayca yenilgiye uğrattı.

BİR KÜRT LİDERİN DOĞUŞU

Irak'ın bağımsızlığı ile 1958'de gerçekleşen Bağdat darbesine kadar geçen dönemde, Kürtler açısından en önemli olay, halkının ona, onun halkına olan inançlı bağlılıkla güçlü, direngen kişiliği ve karizmatik yapısıyla etkileyici efsanevi lider Melle Mustafa Barzani'nin ortaya çıkışıydı.

Mustafa Barzani'nin ailesi, iki kuşaktan beri Kürdistan davasının öncülerindendi. Dedesi ve babasından sonra kendisi, savaşın üçüncü kuşağı temsil ediyordu. Onun kişilik, inanç ve halkına bağlılık hırsları, kan, ateş sahnelerinde oluşup pekleşti. Bir yönüyle kendi yaşamı, ailesinin acıları, kendi halkının dramatik serüveni idi.

Osmanlı yönetimi, Kürdistan'ı elde tutmak için Kürd'ü, Kürd'e karşı kullanılıyor, kardeşleri birbirine kırdırarak aralarında kan davaları yaratıyor, bu sayede rahat etmeye bakıyordu. Melle Mustafa Barzani ailesinin de kurban seçildiği bu laylardan birini şöyle anlatıyordu:

"Ben dokuz aylıktım. Yıl, herhalde 1903-1904 olsa gerek. Çoğu Kürtlerden meydana gelme Hamidiye Alaylarından bir grup bizim köyü basmış. Baskında ailenin bir çok erkeği öldürülmüş, kadınlar süngülenmiş, yüzlerce çocuk yetim bırakılmış, mallar yağma edilmiş,, köy bir yangın yeri haline getirilmiş,, eri kalanlar ise dağ bayır demeden, atlı askerler tarafından ta Amed'e (Diyarbakır) kadar sürülmüş. Bütün ailemizle birlikte bizi, Diyarbakır hapishanesine atmışlar. Ben iki yaşına kadar Diyarbakır hapishanesinde büyüdüm. Elbete ki o günleri, hiç bir şekilde hatırlamıyorum. Yalnız, hapishane hayatı annem için, babam için, kardeşlerim için oldukça acıklı günlerle geçmiş. Aç, susuz , perişan halde, bütün ailemiz en zor günlerini orada yaşamış."

Barzani, Osmanlı'nın Musul Valisi Süleyman Nazif tarafından ölüm cezasına çarptırılan ağabeyi Abdüsselam'ın, 1915'de idamını şöyle anlatıyor:

"O günü gayet iyi hatırlıyorum. Oldukça yakıcı bir sıcak vardı. Musul adeta alev alev yanıyordu. Büyük bir kalabalık, ağabeyimle birlikte asılanların bulunduğu yere doğru akın ediyordu. Biz kaçmıştık. Dağa, bayıra doğru kaçmıştık. Ancak, o gün bir kaç arkadaşımınla birlikte gizlice kalabalığa karıştım ve ağabeyimin asılı cesedini görmeye gittik.

O tarihte henüz, 10-12 yaşındaydım. Özgürlüğün, adaletsizliğin anlamını kavramamıştım. Büyük ağabeyimin sallanan cesedini, Musul kapısında seyrettim.

İşte benim yaşadığım ortam buydu. Bu ortamda gözlerimi açtım. Bu

ortamda, annemin südünü hapishanede emdim.

Ben bir katırın sırtında, hep ağabeyimi düşünüyordum. Onun asılı cesedi gözlerimin önünden gitmiyordu. O küçük aklımda, ‘insan haksız yere asılmaktansa, dağlarda, ormanlarda, kurtlar tarafından parçalansın daha iyi’ diyordum. Bir daha hapishaneye girmemeye yemin ettim.

Hayata bu felsefe ile başladım. Ölüm var, fakat teslim olmak yok! Ölüm var, fakat hapishaneye girmek yok! Bunun da bir tek çaresi vardı: Dağlarda kalmak.”

İsyancı lider Mustafa Barzani, ata yurdu olan Barzan’da yerel ayaklanmaları örgütleyerek, siyasi eylemlere başladı. Bir süre Barzan’dan Süleymaniye’ye sürgün edildi. 1943 yılında kaçınıncaya kadar orada ev hapsinde tutuldu.

1943 yılında, Süleymaniye’den kaçtığına artık adı dört bir yanda söylenen isyancı bir liderdi. Aşiretler arasında bir türlü eksilmeyen anlaşmazlıkları giderip dayanışma sağlamaya ağırlık verdi. Bunu bir ölçüde başararak Kürdistan’ın, saygınlığı tartışılmaz lideri haline geldi.

Aynı yıl, yeni bir ayaklanma başlatıp başına geçti. Bağdat ordularını yer yer yenilgiye uğrattı. Bağdat, rejimi 1945 yılında, bütün gücüyle, Kürdistan’ın üstüne yürüdü. Irak ordusunun geçtiği güzergahlarda taş taş üstünde kalmadı. Barzani’nin gerilla güçleri de önemli kayıplara uğradı. Barzani, dağları terk edip İran’a geçmek zorunda kaldı. Ama orada boş durmadı. İran’daki Kürtlerin örgütlenmesinde önemli katkılarda bulundu. 1946 yılında, ‘Mahabad’da Kürt Cumhuriyeti’nin kurulması çalışmalarına katıldı. Roller üstlendi.

“Mahabad Cumhuriyeti”, Kürdistan ulusalcılığında gelişme, önemli bir adım, ve ulaşılan nokta açısından kilometre taşıydı. Çok kısa bir hayat sürmesine rağmen, ‘Mahabad Cumhuriyeti’ Kürdistan’a önemli kazanımlar bıraktı. Ulusal dayanışma ruhunun yanında, Kürt Demokrat Partisi (KDP) 1945 yılında orada kuruldu. Yine orada ’nin yanı sıra Barzani’nin liderliğindeki Irak Kürdistan Demokrat Parti’nin (KDP) tohumları orada atıldı. Kürdistan artık aşiretsel kabuğu kırıyor, bütün katmanların katılımıyla ulusalcılığa yelken açıyordu.

Fakat, “Mahabad Cumhuriyeti’nin ilanı, zaman bakımından talihsiz bir sürece rastlamıştı. Dünya savaşının bittiği, stratejik çıkarların yeniden yapılandığı dönemdi. Batının İran’daki çıkarlarına iyi bekçilik eden Şahlık rejimi gözdeydi. Batı, onu kaybetmek istemediği için “Mahabad Kürt Cumhuriyeti”ne cephe aldı.

Aynı batı, göreceli de olsa Kürtlere destek veren Sovyetlerin kuzey İran’dan çekilmesini istiyordu. Moskova bu isteğe direnmeden çekildi.

İran orduları, bundan sonra Mahabad üstüne yürüdü. Kürtler yenildiler. Mahabad’ın ilk Cumhurbaşkanı Gazi Muhammed yakalanıp idam edildi. Sonuna kadar direnen komutan Barzani ve gerilla kolları 52 günlük bir yürüyüşten sonra 16 Haziran 1947 tarihinde soveyle birliğine ulaştılar.

Barzani, Sovyetler Birliğinde askeri strateji ve teknikler konusunda yoğunlaşmış çalışarak zamanını geçirdi. Bu arada askeri akademiye devam edip, buradan General rütbesiyle mezun oldu. Gerilla liderleri, burada

eğitimden geçirildi. Bir yandan da, ana yurdundaki örgütlenme çalışmalarını uzaktan denetledi.

Barzani, Irak'taki Haşimi monarşisinin 1958 yılında General Abdülkerim Kasım tarafından devrilmesine kadar orada kaldı.

1958 DEVRİMİNİN SONRASI

Hiç bir kesim, Haşimi Krallığından memnun değildi. Onun için Türkler dahil, Irak toplumunun tüm kesimleri, değişimin gerçekleşeceği umuduyla, 1958 darbesini sevinçle karşıladı.

Kürtler, umutluydu. Kürt-Arap uzlaşmasının kurulacağı yeni bir çağ başladığına inanıyorlardı.

Başlangıçta, bu umudun işaretleri de vardı. General Kasım, sürgünde bulunan Barzani'ye bir heyet göndererek ülkesine geri çağırıldı. Kürt lider çağrısına uydu. Geri dönüşü muhteşemdi. Kürtler, yollara dökülerek, onu sevinç şenlikleri ve ulusal kurtuluş lideri olarak karşıladı.

Irak genelinde ise rüzgar Kürtlere doğru esiyordu. General Kasım, Irak Cumhuriyetinin Kürt ve Arapların ortak devleti olduğuna ilişkin bir yasayı yürürlüğe koydu. Barzani'nin liderliğindeki KDP'ye meşruluk tanıdı. Kürtçe yayınlara izin verildi.

Ayrıca üç kişilik, 'Irak Yönetim Konseyi'ne bir Kürt atandı. Atanan ilk Kürt Halit Nakşibendi idi.

Ancak, bahar rüzgarları ve iyi ilişkiler kısa sürdü. Barzani'nin dönüşünden ve Kürt haklarının güvenceye alınmasından memnun olmayan Araplar vardı. Bunlar zamanla darbeci subayları da etkilemeye başladılar.

Dahası komşu İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ve TC yönetimi tedirgindi. İki komşu, Kürtlerin kazanımlarını endişe ile izliyordu. Irak Kürdistan'ındaki gelişme dalgalarının, kendi Kürtlere yansıtacağından korkuyorlardı.

Gariptir, bu korku bölgesel bir hastalık olarak, hep kalıcı oldu. Saddam Hüseyin diktatörlüğünün yıkılmasından sonra, korku bir kez daha depreşti. 1958'de en çok korkan İran Şahı Pehlevi'ydı. Bu kez korkunun başını TC çekiyordu.

TC, elinin altında Kürt bulunan komşu İran ve Suriye arasında, mekik dokumaya başladı. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'den sonra Başbakan Recep Tayip Erdoğan, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, "Kürtlere karşı ortak tavır takınmak üzere" başkentlere geziler yaptı. TC Kürdistan'daki her türlü insani gelişme ve elde edilecek haklara karşı "kırmızı çizgilerini" açıkladı. Kürdistan'ın Federasyon olmasını savaş ve işgal nedeni olarak açıkladı.

Ama, ortak korkuları taşıyan komşularıyla mutabakatlara rağmen, etkili olamadı. Bu kez Amerika faktörü vardı ve caydırıcıydı. Türk subayları, Kerkük'te yeraltı eylemlerine hazırlandıkları gerekçesiyle yakalanıp kelepçelenerek, başlarına çuval geçirildikten sonra sorgulandılar.

1958'de, komşuların korkusu bir yana, uzun zaman Moskova'da kalmış, orada eğitim görmüş, Kürtleri eğitimden geçirmiş Barzani'den batı

dünyasının da çekinceleri vardı. Soğuk Savaşın en kızgın günleriydi. Barzani'nin "Moskovanın adamı" olabileceğinden endişe ediyor ve karşı tavır alıyorlardı.

Bütün bu olumsuz sebepler bir araya gelince, Bağdat yönetimi karşı cephe almaya başladı. General Kasım yönetimi, bir süre sonra Kürdistan'ın özerkliğini askıya aldı.

Kürdistan kamu oyunda da tartışmalar başladı. Bağdat rejimini destekleyen, verilen haklarla yetinilmesini isteyenler vardı. t kamuoyunda da Barzani ise tam özerklikte ısrarlıydı. Bağdat rejimi üstüne gelmeye başlayınca savaş çıktı. Barzani'nin liderliğindeki Kürt gerilla güçleri (*peşmergeler*),¹ Zaho'dan İran sınırına kadar Irak'ın kuzeyini işgal etti. Hükümet bunu uzun süren ama sonuç vermeyen bir bombardıman kampanyası ile yanıtladı ve bombardıman 1975 yılına dek şu ya da bu biçimde sürdü.

BAAS REJİMLERİ

General Kasım rejimi, subayların güç olma çatışmaları yüzünden kan kaybediyor, zayıflıyordu. General Abdüslam Arif liderliğindeki subaylar, bundan yararlanarak Kasım 1963'te iktidara el koydular.³ Arif, Barzani ile görüşerek birkaç ay içinde bir barış anlaşması yaptı ve çatışmalarda bir duraksama yaşandı.

Darbenin lideri General Arif'ti. Fakat perde gerisindeki güç, "Nasyonal Sosyalist" olan, başka bir deyişle yeni Arap milliyetçiliği ideolojisini savunan, BAAS partisiydi. Baasçıların, farklılıklara tahammülü yoktu. Rejimin felsefesine aykırı görüş belirtmek bile suçtu.

O nedenle, "disiplinsiz" ve "yeterince vatansever" bulmadığı eskinin bütün kalıntılarını silmek istiyordu.

Baasçılar, ayrıca sabırsız ve gözleri kanlıydı. İktidarı ele geçirdikten hemen sonra, "iç düşmana" karşı taarruza geçtiler. Bir kaç hafta içinde binlerce Iraklı öldürüldü. Tutuklananlar işkenceden geçirildi. Irak hapishaneleri Baasçıların "düşman" saydıkları insanlarla doldu.

Bu süreçte Kürtler beklenti içine girdiler. Hatta, Baasçıların Kürt sorununa soğukkanlıca bakacağını umdular. Melle Mustafa Barzani liderliğindeki KDP, darbeden sonra soruna eğilmelerini sağlamak için iyi niyetin belirtisi olarak "ateş kes" ilan etti.

Baasçılar, Kürlerin yaklaşımını yadsıyıp cevapsız bırakmadılar. Kürdistan'ın özerkliği üzerine görüşmeler başladı. Ancak Kürtler, Kerkük ve Musul'un da Kürdistan'a dahil olduğunda ısrar edince, zaten özerkliğe pek sıcak bakmayan Baasçılar görüşmeleri kestiler.

Baas rejimi Kürtleri askeri güçle ezme siyasetini başlattı. Silahların dili konuşmaya başladı. Baas rejimi, bir yandan da 2003 yılında sona erinceye kadar sürecek olan asimilasyon (Araplaştırma)² sürecini uygulamaya koydu.

Arif'ten in sonra yerine El Bezzaz geçti. Haziran 1966'ta El Bezzaz bir Deklarasyon yayınlarak Irak devletinin iki uluslu (Kürt-Arab)

karakterini açıkça tanıdı ve Irak'ın birliğini tehlikeye düşürmediği sürece bölgesel özerkliği kabul ettiğini açıkladı. Bu, Barzani ve Kürtler açısından önemli bir kazançtı.

Ancak gerçekte El Bezzaz'ın subaylar arasında yeterli desteği yoktu. Anlaşmayı imzaladıktan kısa bir süre sonra darbeye iktidardan düştü. Bunun ardından askeri açıdan bir duraganlık yaşanmaya başlandı. Barzani bu durumdan yararlanarak güçlerini takviye etti. Tabanını geliştirdi. Eksikliklerini giderdi.

1968 Temmuzunda, Baasçılar yeniden iktidara el koydular. Yeni darbenin lideri General Hasan el Bekr olarak görünüyordu. Fakat perde gerisindeki güç, bir "yer altı örgütü" olarak, terörist faaliyet sürdüre gelmiş BAAS partisi ve onun genç liderlerinden Saddam Hüseyindi. Saddam Hüseyin, Cumhurbaşkanı General Bekr'in yardımcısı, ama perde gerisinde bütün ipleri elinde tutan "muktedir güç"tü.

1970'de Kürtlerle özerklik pazarlıkları başladı. Anlaşmalarının pazarlığını yapan ve uygulamaya koyan Saddam Hüseyin'di.

1970 MART MANİFESTOSU

Kürtlerin etnik hakları, yani dil ve kültürel özgürlükleri Irak'ın kuruluşu sırasında tanınmıştı. Tanıma, 1958 Anayasası ile yeniden teyit edildi.

O nedenle, Irak'ın siyasi ve anayasal denkleminin bir parçası olan Kürdistan'ın özerkliği, en azından 1970 yılında çıkan Mart Manifestosu kadar eskidir. Özerklik, Mart deklarasyonuna kadar kağıt üzerinde kalsa bile defalarca onaylanmıştır.

Eğer, daha önce varılan anlaşmalar uygulamaya konsaydı, büyük bir ihtimalle, çatışmalar olmayacak, kan dökülmeyecekti. Ama Kürtlerin ısrarına rağmen, Bağdat'ın gelip geçen rejimleri, ırkçı hırslarına yeniliyor, kalıcı barışa yanaşmıyorlardı.

1970 Martında yayımlanan bildiri, Irak'ı federal terimlerle tanımlamış olmasa bile hükümleri kalıcılığını koruyor. O nedenle, Saddam rejiminin yıkılmasından sonra, yeni bir anayasal çerçevenin taslağı olarak ortaya getirildi.

Mart Manifestosu'nun taslağı, Baas'ın, 1968 yılında iktidarı ele geçirmesinden sonra, ülkenin sivil, siyasi ve askeri güçlerine egemen olma, kendini tahkim etmenin bir parçası olarak hazırlanmıştı. Kürtlerin sorun çıkarmamasını, onları kazanamazsa ile yatıştırmak, hareketsiz istiyordu.

Çünkü, yeni Baas rejimi, hem içerde, hem de dışarıda sorunlarla karşı karşıya idi. İçerde, Komünist Parti (IKP) başta olmak üzere, parti ve muhalif kurumlar kapatılmış, yaşa dışı ilan edilmişti. Onların dış bilemeleri devam ediyordu.

Geleneksel Arap tutumunun sonucu olarak İsrail'le savaş halindeydi. Rejim, Basra bataklıkları üzerinde hak iddia etmesi nedeniyle İran'la anlaşmazlık içindeydi. İran'a bakışı ve Sovyetler Birliği ile

geliştirdiği siyasal, sosyal ve ekonomik ilişkiler nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri tarafından dostça karşılanmıyordu.

Baasçılar, bütün bu sorunlar yüzünden, kuzeydeki basıncı azaltmak için Kürt sorununa bir 'barışçı çözümde istekli' görünüyordu.

Çünkü, savaşın Kürdistan dağlarında kilitlenmesinin, Kürtlere büyük zarar verdiğini öğrenen Barzani, ateşi Arap topraklarında yakmaya, ekonomik hedeflere saldırmaya başlamıştı. Nitekim, Kürt gerillalar, Mart 1969'da, Kerkük'teki Petrol tesislerine gözü pek bir saldırı düzenlemiş, büyük zarar vermişti. Bu saldırı aynı zamanda, Bağdat rejimine yaptı ve petrol yataklarının saldırıya açık, Kürt gerillaların da savaşta yetkin olduğunun mesajıydı.⁴ Ayrıca Kürtler, kısa dönemli de olsa ilan edilen ateş kes sürecinde yeni silahlar edinmiş, gerilla eğitimden geçirilmişti. Baas partisi, öteki iç ve dış faktörleri de göz önünde bulundurarak, uzlaşmaya yanaşmak zorunda kaldı.

Uzlaşma görüşmelerine, Bağdat rejimi adına Saddam Hüseyin, Kürdistan'ı temsilen de Mahmut Osman başkanlığındaki heyetler katıldı. Uzun görüşmelerden sonra, niahi bildiri (Manifesto) üzerinde anlaşmaya varıldı ve 11 Mart 1970 tarihinde yayınlandı.

Baas rejimi, Kürdistan tarafının bütün istemlerini kabul etmişti. 11 Mart 1970 tarihinde açıklanan anlaşmaya göre, Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerde Arapça'nın yanı sıra Kürtçe resmi dil olacaktı. Kürtçe eğitim ve kültür güçlendirilecek, Kürtçe Irak'ın bütününde ikinci öğretim dili olacaktı. Kürtçe edebiyat, sanat ve kültürel girişimlerin başlatılması ve desteklenmesi, Kürtçe basın ve televizyon istasyonu kurulması gerçekleştirilecekti.

Rejime karşı savaşmış Kürtler için genel af ilan edilecekti.

Irak'ın başkan yardımcılarında biri Kürt olacak, Kürtler hükümete tam olarak katılacak, kabine ve orduda önemli görevler alacaklardı.

Kürdistan'daki tüm memurlar Kürt olacak ya da Kürtçe konuşacaktı. Kürtler özgürce öğrenci, gençlik, kadın ve öğretmen örgütleri kurabileceklerdi. Kürdistan'ın kalkınması için fonlar ayrılacak savaşta hayatını kaybetmiş *peşmergelerin* (gerilla) ailelerine dul ve yetim maaşı bağlanacaktı.

Tarım arazilerinin mülkiyeti ile ilgili olarak tarım reformu uygulanacaktı.

Kürtlerin çoğunlukta oldukları alanlar öz yönetimli tek bir birim olarak bir araya getirilecekti.

Yine anlaşmaya göre, Kürdistan'daki devlet görevlileri ve polis ile güvenlik şefleri de içinde olmak üzere vali düzeyine kadar tüm üst memurlar Kürt ya da Kürtçe konuşur olacaklardı.

Kürdistan'ın az gelişmişliğini gidermeye yönelik olarak yatırımlar yapılacak, yoksullara yardım edilecek, işsizlere çalışma imkanı sağlanacaktı. Bağdat, ekonomik kalkınma planı çerçevesinde Kürdistan'a ek yatırım ödenekleri ayıracaktı

Bundan sonra, anlaşmanın hayata geçirilmesi için dört Kürt, dört de Arap'tan oluşan bir çalışma grubu kuruldu. Dört Kürt ve dört Arap'tan

oluşan bir çalışma grubu kuruldu ve bu grup manifestonun nasıl hayata geçirileceğini belirlemekle görevlendirildi. Süleymaniye, Erbil ve Dehuk (bu sonuncusu Kürtleri yatıştırmak üzere kurulan yeni bir Kürt vilayeti idi) valiliklerine Kürtler atandı. Geçici Anayasa değiştirilerek “Irak halkı iki ulustan oluşur: Arap Ulusu ve Kürt Ulusu” ibaresi eklendi.⁵

Köyler yeniden inşa edildi ve *peşmergelere* sınır korucusu olma koşuluyla maaş bile ödendi.

Kürtler, Araplara güvenmiyorlardı. Bir anlaşma imzalanmış, ama uygulamadan emin değillerdi. Anlaşmanın oyalama amaçlı hile olduğuna inanıyorlardı. Aradan daha üç yıl geçmeden, Kürt liderlerin haklılığı ortaya çıkmaya başladı. Anlaşmanın uygulanması savsaklanıyor, Kürtlere yeni tuzaklar kuruluyordu.

Kürdistanın lideri Barzani’ye karşı, hükümet tarafından düzenlenmesi olasılığı büyük bir dizi sonuçsuz suikast girişimi yapıldı. Kürtlerin başkan yardımcılığı için seçtikleri aday olan Habip Kerim, Bağdat tarafından reddedildi.

Ancak ana sorun, Kerkük’ün meselesiydi. Kerkük şehri ve çevresindeki petrol yataklarının Kürdistan’a dahil edilmesi, anlaşma metninde de muğlak bırakılmıştı. Anlaşmada, bu konuda ‘çoğunluğun olduğu bölgelerin öz yönetim birimi olarak birleştirilmesi’ ifadesine yer verilmiştir.⁶

Yine anlaşmaya göre Bağdat rejimi iki bölge arasındaki sınırı nüfusa göre belirlemeyi kabul etmişti: Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu yerler özerk bölgeye katılacaktı. Bu durum, bir nüfus sayımı ile belirlenecekti.⁷

Anlaşmanın eksiksiz uygulanması beklenirken Saddam, nüfus oranlarını değiştirmeye hız verdi. Barzani, onu ülkenin kuzey ve güneyinden göçmenler getirterek, bölgenin nüfus yapısını değiştirme girişiminde bulunmakla suçlamaya başladı. 1973 yılında, iki taraf arasında görüşmeler sürerken, çatışmalar yeniden başladı.

Saddam Hüseyin, dört yıl sonra 11 Mart 1970 anlaşmasını geçersiz ilan ederek, kendi Özerklik Yasasını dayattı.

Kürtler için yeniden silaha sarılma zamanı geldi.

1974 ÖZERKLİK YASASI⁸

Saddam Hüseyin, içerde muhaliflerini öldürerek, tutuklatarak, korkutup bastırarak sindirdikten sonra, artık kendini güçlü hissediyordu. Bağdat’ın tek egemeniydi. Sıra Kürtleri sindirmeye, Kürdistan’ın fethine gelmişti.

1974 yılında, Kürdistan’a isteklerini “ülmatom” bir yasayla bildirdi. Adı da “Özerklik Yasası”ydı. Kürdistan’ın lideri Melle Mustafa Barzani’ye “kabulünü bildirmesi” için iki hafta süre tanıdı.

“Özerklik yasası”, bölge diktatörlüklerinin entrikalı “reform” gösterilerinden biriydi. Bu da Saddam tarzı “Kürdistan özerkliği”ydi.

Saddam, yasanın bir maddesiyle verdiklerini, “ancak” diye başlayan bir sonraki maddeyle geri alıyordu.

Başka bir deyişle, “özerklik” tanınmış gibi yapılarak, Kürdistan Bağdat’a bağlanıyordu.

Aslında bu tutum planlıydı. Kürtlerin kabul etmeyeceği bilinerek hazırlanmıştı, yasa. Amaç, resmen ret cevabı ile Kürdistan’a sefer gerekçesi yaratmaktı. Nitekim öyle oldu.

Barzani yasayı reddetti. Hazırlıklarını tamamlamış Bağdat yönetimi uçak ve tanklarıyla Kürdistan seferine çıktı. Zorlu bir savaş başladı.

Savaşa neden olan 1974 yasası, 1970 Martındaki anlaşmanın üstüne çizgi çeken hükümleriyle ilginçti.

Yeni kanun, Kürdistan’ı kendi toplumsal ve ekonomik işlerinde önemli ölçüde söz sahibi kılıyor gibi görünüyor, özerk yönetimi yetkili gösteriyordu. Bölgenin idari ve yasama yapılarını ayrıntılarıyla belirliyordu. Ama güncel bir sayım olmadığı için, 1970 anlaşmasınca öngörülen Kürdistan’ın sınırlarını, 1957 nüfus kayıtlarına göre belirliyordu.

Bağdat rejimi yeni yasayla, Kerkük’ten vazgeçmediği gibi, daha da ileriye giderek, Kürdistan üzerindeki denetimini, Mart mutabakatının sınırlarını aşan genişlikte sıkılaştırıyordu.

Yasa özerk bölgeyi, başkenti Erbil olan; Irak Cumhuriyeti içinde tüzel kişiliğine ve özerkliğine sahip, bütünün parçasını oluşturan bir idari birim olarak tanımlıyordu. Resmi ve öğretim dilleri Kürtçe ve Arapça olacaktı. Bölgenin kendi bütçesi ve yerel vergilerden oluşan mali kaynakları olacaktı. Seçimle gelen bir yasama organı olması öngörülen bir Yasama Meclisi ve atamayla oluşan bir yönetim yapısı, Yürütme Konseyi kurulacaktı. Yürütme Konseyi üyeleri bakan rütbesinde olacak ve direkt olarak Bakanlar Konseyine hesap verecekti.

Özerklik Yasası’na göre Yasama Konseyi, bölgenin kalkınması ve yerel, toplumsal, kültürel, ekonomik alanlarda geliştirilmesi ile ilgili kararları almakla yetkilendirilmişti. Ayrıca kültürün, ulusal özelliklerin ve geleneklerin geliştirilmesi, yerel bakanlıkların, kurumların ve idari yapıların işleme de Yasama Konseyi’nin yetkisi altında olacaktı. Yasama Konseyi, Yürütme Konseyi’nin ekonomik ve toplumsal alanda, kalkınma, eğitim ve sağlık konularında plan ve programlarının onaylanması ile de görevlendirilmişti. Ayrıca mali konularda gözetim ve denetimi de bu konsey gerçekleştirecekti.

Aralarında eğitim ve yüksek öğretim, imar ve iskan, tarım ve tarım reformu, içişleri, ulaştırma ve iletişim, kültür ve gençlik, belediyeler ve tatil beldeleri, toplumsal olaylar ve devlet mülkleri de içinde olmak üzere, hükümetin ana yönetim işlevlerinin çoğu Yürütme Konseyi’nin denetimine bırakılmıştı. Ancak Konsey’in sorumluluğu diğer konularda daha sınırlıydı ve bunların arasında adalet, güvenlik ve kamu düzeni idaresi ile Özerk Bölge’nin Kürt ya da Kürtçe konuşan memurlarının atanması yer alıyordu.

Yasanın 1. maddesi, Kürdistan’ın Irak çerçevesi içinde bütünün bir parçası olarak özerklikten yararlanacağını hükme bağlıyordu. Kürdistan, Barzani’nin hiçbir zaman geçerli saymadığı 1957 nüfus sayımına göre

belirlenen çoğunluğun varlığına göre tanımlanacaktı. Erbil başkent olarak belirlenmişti.

13. Madde şöyle diyordu: ‘Cumhurbaşkanı Yasama Konseyi’nin bir üyesini Yürütme Konseyi’ni oluşturmak üzere görevlendirir. Cumhurbaşkanı, Yürütme Konseyi’nin Başkanını istediği zaman (!) görevden alabilir ve bu durumda Yürütme Konseyi feshedilmiş olur.’

17. Madde, devlet organlarının bölgede sıkı kontrolünü güvence altına alıyordu: ‘Bölgedeki polis, güvenlik ve ulusal birlikler, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki kendi genel müdürlüklerine bağlı olacaklardır ve onların personeli Irak Cumhuriyeti’nde geçerli yasa ve talimatlara tabi olacaktır.’ 19 madde şunu eklemekteydi: ‘Özerk yapıların aldığı kararlarının yasalara uygunluğu, Irak Yüksek İtiraz Mahkemesi tarafından denetlenir.’

Özerk bölge (*mıntakat-ül hüküm-ül tahti*) Irak Kürdistanı’nın toplam alanının yarısından daha azını kapsayacaktı. Yasal sınırlamalar özerkliği önemli ölçüde daraltıyordu; merkezi yönetim, yerel yönetime ‘genel olarak yol gösterme’ yetkisi ile donatılırken, bir devlet bakanına da sözde özerk yapıların tüm toplantılarına katılma yetkisi verilmişti. Adalet Bakanı, özerk yetkililerin herhangi bir kararının geçerliliğine itiraz edebiliyordu ve itiraz durumunda Irak Temyiz Mahkemesi’nin bir komitesinin kararı ile bu kararın yürütmesi durdurulabiliyordu. Bunlar ilk bakışta aşırı yetkiler olarak görünmese de etkili bir itiraz olanağının ya da yürütme üzerinde herhangi bir denetimin olmadığı koşullarda, en sonunda başkanının iradesi her kararın yerine geçecekti.

Yasada daha sonra yapılan değişiklikler, Yasama Konseyi seçimlerinde kimin aday olabileceği üzerinde sınırlamalar getirerek ‘özerkliği’ daha da azaltıyordu. 1986 yılında çıkarılan bir yasaya göre tüm adaylar mutlaka, ‘Arap Baas Sosyalist Partisi’nin öncü rolüne, 17-30 Temmuz 1968 devriminin ilke ve amaçlarına inanmalı ve bu ilke ve amaçların hayata geçirilmesinde kayda değer bir rol oynamış olmalıdır.’ Aday listelerinin merkezi hükümet tarafından onaylanması gerekiyordu; böylece seçilecek konseyin üyelerinin Saddam Hüseyin ve Baas partisine sempati duyanlar olması güvence altına alınıyordu. 1980’li yıllar boyunca Yasama Konseyi seçimleri yapıldı. Yine de hükümetin 1992’de kuzeyden çekilmesine kadar, Yasama ve Yürütme konseylerinin hiçbir işlevi olmadığı görülmektedir.

ABD VE İRAN’IN KÜRT-IRAK İLİŞKİLERİNE KARIŞMASI: 1970–75

1972 yılında Moskova ile Bağdat arasında bir dostluk antlaşması imzalanıncaya kadar Barzani Sovyetler Birliği’nin desteğini almaya devam etti. Barzani, bu tarihten sonra Ruslara güvenini yitirdi. Diğer ideolojik kutba yönelmeye başladı.

Barzani’nin 1970’li yıllardaki eylemleri, bölgeyi derinden etkiliyordu. Kürtler, etkinlikleriyle Irak’la dost olmayan çevrelerden, özellikle İran’dan da zaman zaman destek alıyordu. İran’ın yanı sıra ABD’nin de Kürtlere sempatiyle baktığı izlenimi doğuyordu. Gerçekte,

ABD ve İran Kürtlere sempati beslemekten çok kendi çıkarlarının peşindeydi. Barzani, bu iki güce güvenmese bile desteklerine muhtaçtı. Çünkü, Irak karşısında zor durumdaydı. ABD ve İran'ın dostluk ilişkilerini kötüye kullanıp Kürtleri yüz üstü bırakabileceği ihtimaline rağmen, son ana kadar güveniyormuş gibi görünmek, kaçınılmazdı.⁹

İran ile Irak arasında toprak anlaşmazlığı vardı. Irak Basra Körfezi ve Kuzistan'da hak iddia ediyor, bu yüzden iki ülke zaman zaman savaşın eşiğine geliyordu. İran'ın Basra Körfezindeki limanı Abadan ile Irak'ın limanı Basra'nın kullandığı Şattül Arap su yolu Irak'ın denetimindeydi. 1937 yılından beri, geçişlere koyduğu sınırlamalar nedeniyle, İran kendini aşağılanmış hissediyordu.

Dahası, İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, Baas rejiminin lideri Saddam Hüseyin'in, ülkesinin iç işlerine karıştığına, ajan sızıntılarıyla, karışıklıklar çıkarıp rejimi devirmeye çalıştığından şüpheleniyordu.

Bütün bu nedenlerle, iki ülke arasında görünmeyen bir savaş sürüyordu. O yüzden Şah, Irak'ın tehditkar tutumunu Kürtlerle setlemeye çalışıyor, onlara el altından destek veriyordu.

Öte yandan, 1970 anlaşmasının üzerinden daha iki yıl geçmeden, pratik sonuçları ortadan kalkmıştı. Bağdat, anlaşmayı adeta hasır altına atmış, uygulamaları unutmmuş, 1972'den itibaren düşük yoğunluklu da olsa savaş yeniden başlamıştı. Bir yandan da Kerkük meselesi, nüfus sayımı ve çözülmeyi bekleyen diğer konularda görüşmeler yapılıyordu.

Bağdat rejimi, 1972 yılında Sovyetler Birliği ile dostluk antlaşmasını imzaladıktan sonra, ABD, Irak'ın sorunlarıyla giderek artan ölçüde ilgilenmeye başladı. Saddam rejimi, adeta Amerika'nın ilgisine misilleme yaparcasına, Haziran 1972'de petrolü devletleştirdi. Komşu İran için bu, tehlikeli bir gelişmeydi. Çünkü, kendi ülkesinde, petrolün devlet tekeline alınmasını isteyen çevrelerin gücü az değildi.

İran Şahı'nı, bundan sonra Kürtlere daha fazla askeri ve mali yardım yapmaya başladı. Amerika Birleşik Devletleri de, Sovyetlere iyice yanaşan, işbirliği anlaşmaları imzalayan Bağdat rejimine karşı, Kürtlere destek veriyordu. Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger de el altından sürdürüyor, destek, Kürtlerin kendine güvenini artırıyordu.

Oysa Amerika, daha önceleri Irak'ın toprak bütünlüğü ve Kürtlerin yaşadığı tüm ülkelerin sınırlarına saygılı olduğunu açıkladığı için Kürtleri herhangi bir biçimde tanımaktan ya da desteklemekten uzak duruyordu. Ancak, Şah'ın kendilerine olan bağlılığına karşılık vermemek de çıkarlarına aykırıydı. İran Şahı, yalnız Orta Doğu açısından değil, aynı zamanda Güney Doğu Asya'daki ABD siyaseti açısından da önemliydi. O nedenle, Şahı koruma arzusuyla, 1972 yılında, Bağdat rejimine karşı Kürtlere yardım etmeye vardı.

Fakat gerek İran'ın, gerekse Amerika'nın Kürdistan'a desteği, doğrudan değil dolaylıydı. Barzani, İran'a tam olarak güvenmese bile, süper güç olması nedeniyle Amerika'ya inanmak istiyordu. Nitekim 1973 yılında, kendisiyle yapılan bir röportajında şöyle diyordu:

“Biz Şah’a güvenmeyiz ... Ben Amerika’ya güveniyorum. Amerika Kürtlere ihanet etmeyecek kadar büyük bir güçtür”¹⁰

1974 yılında, taraflar yeniden savaşmaya başladıklarında, Kürtler artık güçlüydü. O güne kadar eski tüfeklerle savaşan Kürtlerin elinde, topçu ve tanksavar füzeleri vardı. Kürdistan ordusu, iyi eğitim görmüş 60 bin *peşmerge* ile aynı sayıdaki düzensiz birliklerden meydana geliyordu.

Irak kuvvetleri 90 bin asker, 1,200 tank ve zırhlı araç ve 200 uçaktan oluşuyordu.¹¹

Irak savaş uçakları köyleri, büyük yerleşim merkezlerini hedef almaya, cephe gerisindeki savunmasız sivilleri vurmaya başladı. Yüz bini aşkın insan kaçarak sınırı geçti ve İran’daki kamplara sığındı.

Fakat Barzani, bu aşamada Tahran’dan beklediği askeri desteği alamadı. Tedirgin olmaya aştı. Çünkü, bağımlılık çözüm olmadığının farkındaydı. İran ile Irak arasında varılacak bir anlaşmadan korkuyordu. Bu Kürtler için felaket demektir.

Washington için de aynı endişeleri taşıyordu. Barzani, yüz üstü bırakılmaları ve yardım edilmesi için Washington’da çalışmalar yaptı. Ancak, olumlu yanıt alamadı. Bu geleceği belirleyen işaretti.

1975 CEZAYİR ANLAŞMASI VE SONRASI

Amerika, İran ile Irak arasında çıkacak bir savaşı, bölgesel çıkarları açısından sakıncalı buluyor, bunu önlemek için sınır ve su hakları konusundaki anlaşmazlıkları görüşmeler yoluyla çözmeye çalışıyordu. Ancak görüşmeler için iki taraf liderinin bir araya gelmesi gerekiyordu. Bunun için tarafları ikna edemiyordu.

1975 yılının başlarında Cezayir’de yapılan Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) toplantısı, Amerika için aranan fırsat oldu. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi de, Irak diktatörü Saddam Hüseyin de Cezayir’e gelmişti.

Amerika iki lideri buluşturmak için Cezayir Devlet Başkanı Bumedyen’i aracı olarak kullandı ve onları bir araya getirmeyi başardı. Bumedyen’in başkanlık ettiği toplantılarda Şah ile Saddam uzlaşp barış anlaşması imzaladı.

İran, Kürtlere verdiği desteği kesme karşılığında Şatül Arap’daki su yolunun yarısının egemenlik hakkını kazandı. Irak, ayrıca İran’ın petrol açısından zengin bir bölgesi olan Kuzistan üzerindeki hak iddialarından vazgeçti.

Buna karşılık Şah, Kürtlere verdiği askeri desteği, 48 saat içinde geri çekti.

Kürtler, çıkarlara kurban edilmişti.

O arada, Bağdat rejimi ilan ettiği iki haftalık ateşkese uymadı. Irak, karadan ve havadan bütün gücüyle saldırıya geçti. Sivil, savunmasız Kürtler, kitleler halinde sınırlara yığıldı. Bazı komşularının sınır kapatması Saddam rejiminin işine yaradı. Irak ordusu, şiddetli bir misillemeye girişti. Sivil, *Peşmerge* binlerce kişiyi katletti.

Melle Mustafa Barzani hem askeri, hem de duygusal olarak yenilmişti. Liderlik sorumluluğunu, oğlu Mesut Barzani'ye bıraktı.

O arada Irak ordusu, yıkım ve kıyımlarını sürdürüyordu. Türkiye Cumhuriyeti, Suriye ve İran sınırlarını kuşatarak Kürdistan'ı ablukaya aldı. Bin kilometre uzunluğundaki sınırlar boyunca bir güvenlik bölgesi kurdu. Tahmini olarak bin beş yüz köyü yakıp yıktı.

Katlettikleri insan sayısı ise on binlerle ifade edildi. Gerçek rakam hiç bir zaman anlaşılamadı.

KÜRDİSTAN TALAN EDİLİYOR

Maddi, manevi, insani ve doğasıyla Kürdistan'ın yıkımı yaşanıyordu. Kürt savaşçılar, silahlı çatışmayı sürdürme yeteneklerini kaybetmişlerdi.

Bağdat'ın orduları, silahlı güçleri darmadağın olmuş, halkı şaşkın, perişan ortada kalakalmış, her türlü saldırıya açık, destekten, savunmadan yoksun düşmüş Kürdistan'da, vahşi şimşeklerle ilerliyor, önüne çıkan her canlıyı öldürüyor, götürebildiklerini talan ediyor, götüremedikleri doğayı, bağları, bahçeleri, köy ve kasabaları ateşe veriyordu.

Sağ kalanları yeni felaketler bekliyordu: Bunun adı sürgündü. Resmi rakamlara göre yaklaşık üç yüz bin Kürt, yerlerinden, yurtlarından kopararak, uzaktaki Arap illerine, güneyin sıcaklarına, çölere sürüldü. Araplar, yıkılmış Kürt köylerini işgal ettiler.

Kürdistan'ın nüfus yapısını değiştirmek ve Araplaştırmak için şehirlere Araplar yerleştirildi.

O arada Kürtler arasında da gruplaşmalar, hararetli tartışma süreci başladı. Kürdistan mücadelesinin diplomasisini yürüten Celal Talabani ve arkadaşları KDP'den ayrıldı. Talabani, Haziran 1975'te Şam'da Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) adında yeni bir partinin kurulduğunu açıkladı.

Saddam Hüseyin, Kürdistan'daki tüm kurumları ayıklayıp, liderleri saf dışı bıraktıktan sonra, yeniden herhangi silahlı ayaklanmanın meydana gelmemesi önlemler almaya başladı. Kürdistan'daki istihbarat ağlarını, neredeyse kişi başına bir polis düşecek düzeyde yaydı. Halkı elde etmek için de ekonomik olanakları kullandı.

Saddam, Kürdistanı, kendi adamları aracılığıyla, dilediği yönetmeye başladı. 1987 yılında, İran'ın Kürtlerle işbirliğinin yarattığı tehditleri tümüyle ortadan kaldırmaya karar verdi.¹²

Enfâl Harekatları

SAVAŞIN GANİMETLERİ

‘Enfâl’ deyimi, Kuran’ın Surelerinin birinde geçer. “Kutsal savaşın ganimetleri” anlamına gelmektedir.¹

Baas silahlı kuvvetleri, 1988 yılının ilkbahar ve yaz aylarında, zincirleme olarak Kürdistan’ında yürüttüğü sekiz askeri saldırıya, bu adı vermişti.

Bağdat rejiminin Kürdistan’da yürüttüğü kurlsız savaşlar, o zamana kadar dünyada pek yankı bulmuyordu. Ama “Enfal” harekati, Saddam rejimine en kötü ününü kazandırdı.

Bunun nedeni ise Baas rejiminin, hem askeri, hem de sivil hedeflere karşı, sistematik olarak kimyasal silahlar kullanmasıydı.

Enfâl hareketlerinin yarattığı yıkım, tarihte sivil insanlara karşı işlenmiş, en ağır insanlık suçlarından biri olarak değerlendiriliyor. Saldırıları sona erdiğinde, tahminen üç bin köy yerinde yoktu. Tümü tahrip edilmiş, kullanılmaz hale getirilmişti. Kesin sayı belirlenememekle birlikte, Enfâl hareketlerinde, yüz seksen bin kişinin öldürüldüğü sanılmaktadır.

Nitekim, Saddam rejiminin yıkılmasının üstünden iki sene geçtiği halde, 2004 yılında, hala kitlesel kırım kurbanlarının gömüldüğü toplu mezarlar keşfedilmekte, ortaya çıkarılmaktaydı.

Yine “Enfal Harekati” sırasında, yaklaşık 1,5 milyon insanın yerinden, yurdundan koparılarak göçmenleştirildi.

YIKIMIN MANTIĞI

Enfâl hareketinin gerekçesi, İran-Irak Savaşı’nda (1983-88) yatmaktadır.

1987’ye gelindiğinde Irak, kötü durumdaydı. Irak’ın askeri personelinin önemli bir bölümünü saf dışı olmuş, ekonomisi zora düşmüştü.

1986 yılında, İran’ın aracılığı ile Kürdistan’ın kurtuluşu için mücadele eden, ama birbiriyle de geçinemeyen iki güç olan Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Parti (KDP) ile başında Celal Talabani’nin bulunduğu Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) arasında ateşkes anlaşması sağlandı.² Ortak güç oluşturuldu.

Saddam Hüseyin, bu durum karşısında korkuya kapıldı. Korkusu Kürdistan ortak gücünün İran ile ittifak kurmasından kaynaklanıyordu.

Savaş boyunca, savunmada kalmış İran, Kürtlerle ittifak kurması halinde saldırı ile kesin üstünlüğü ele geçirebilirdi.

Saddam, korkularını yenmek için, bütün gücünü Kürtler üzerinde denemeye ve onları sindirmeye karar veriyordu. Saddam Hüseyin, 29 Mayıs 1987’de Devrimci Komuta Konseyi’nin 160 Sayılı Kararnamesini yayınlayarak, kuzeni Ali Hasan el-Mecit’i Baas’ın Kuzey Bölgesi komutanlığına atadığını açıklıyordu.³ Kararname, el-Mecit’e, neredeyse Kürdistanda sınırsız iktidar yetkisi tanıyordu. Onun karar ve talimatlarına, askeri istihbarat dahil, tüm istihbarat kurumları ile Halk Ordusu Komutanlığı (*Kıyâdet-ül Çeyş-üş Şa’bi*) ve kuzey bölgesi askeri komutanlar soru sormaksızın uyacaklardı.⁴ Çünkü, Ali Hasan el Mecit, Enfâl’in her açıdan en yüksek komutanı, sancaktarıydı.⁵

Kürtlere karşı yer yer zehirli gazlar kullandıktan sonra, Halepçe şehrini, insanları, kedi, köpek, tavuk ve keçileriyle bütün canlılardan arındırmak üzere, kitle kırım bombalarına tutunca, ‘Kimyasal Ali’ olarak ünlenen El Mecit’in atanmasından önce, Erbil ve Kerkük’te üslenmiş olan Birinci ve Beşinci Kolordular *Kürlere karşı savaşıyordu*. Enfâl Harekatıyla birlikte Kürtlere karşı savaşın sorumluluğunu Baas partisi üstlendi. Amaç, Kürt silahlı güçlerine destek veren köyleri yerle bir etmektir.

Yakıp yıkma, topluca ya da tek tek insan öldürme dahil, her türlü yetkiyle donatılan “Kimyasal Ali”, yakıp kalıntılarını makinelerle düzelterek köyleri insansızlaştırmaya başladı. Yer yüzünden silinen köylerin sakinlerini “*mucemmat*”lere ya da toplama kamplarına yerleştirdi.

Baasçılar, ilk kez bu dönemde, direnen Balisan vadisindeki Balisan ve Şeyp Vasan köylerinde Kürtlere karşı ilk kez kimyasal silah kullandı. Bu, birkaç yıl içinde her yerde kullanılmaya başlanan kitle imha silahlarının ilk öncülleri idi.

Irak hava kuvvetlerinin uçaklarından ve helikopterlerinden atılan kimyasal silahlar, Kürt kurbanlarında yanıklara, körlüğe, kusma krizlerine ve ölüme yol açıyordu. Kimyasal taarruzdan sonra sağ kalanlar, nereye olduğunu bilemeden kaçıyorlardı. Uçak ve helikopter sesini duyanlar dağların kuytuluklarına sığınıyorlardı. Köylüler, sığınacak bir yer ve yardım bulmak için kaçınca, boş kalan köyler yağmalanıyor, sonra askerler ve “para militer”, Kürtlerin “*çahş*”⁶ dedikleri “parayla tutulmuş” Kürtler tarafından yıkılıyordu.

Toplu imha silahlarının ilk saldırılarına hedef olan ve Erbil’deki hastanede derman arayan köylüler yaşa ve cinsiyete göre gruplara ayrıldıktan sonra, Emn (Emniyet Genel Müdürlüğü) tutukevlerinde gözaltına toplandılar. Sonra, erkekler toplanıp araçlara doldurularak götürüldü. Bunlardan, bir daha haber alınmadı.

Yaşayan kadınlar ve çocuklar, nehrin yamaçlarındaki açık bir arazide, kendi kaderleriyle baş başa bırakıldılar.⁷

Bu, sadece bir başlangıçtı. Sonrasında, yıl boyunca, uygulama tekrarlandı. Bebek, ihtiyar her yaş ve cinsiyetten kaç kişinin bu yöntemde yok edildiği, hiç bir zaman kesin olarak öğrenilemedi.

Kimyasal Ali'nin komutasındaki ölüm birlikleri,1987 yılı boyunca, bu yöntemle 703 köyü imha etti. Kurtulabilen köylüler, Kürt güçlerinin (*peşmerge*) denetimindeki bölgelere kaçtılar. Başka köy, kasaba ve şehirlerde yakınları bulunanlar, onların yanına sığındılar. Gidecek hiç bir yeri bulunmayanlar ise toplama kamplarında esir hayata boyun eğdiler.

1988 İLKBAHAR SALDIRILARI

'Enfâl' sözcüğü ilk kez Baas Partisi ve Irak ordusu, 'Enfâl' deyimini, ölüm tabur ve mangalarını şevklendirmek için Kur'anda aramış bulmuş, ilk kez Şubat 1988'de kullanmaya başlamıştı. Kimyasal Ali'nin komutasındaki ölüm birliklerinin bireyleri, daha çok ölü soyup, ganimet toplamak için doymaz bir hırsıyla insan öldürüyor, önlerine çıkan engeli yıkıyorlardı.

Böylesine vahşi ve ganimet toplama hırsıyla insanın insanlıktan çıkarıldığı bir başka kıyım yoktu, çağımızda. Bu icadın varsa "şerefi" Baasçılara aitti.

Bebekleri de öldürüp kundaklarını soyanlar, propagandalarda, radyo televizyon yayınlarında, kendilerini "insanlığa adanmış masumlar", öte yanda direnen Kürt güçlerini (*peşmerge*), "sabotajcı"; KYB'nin lideri Celal Talabani'y de, 'İran ajanı' olarak ilan ediyordu.

1988 ilk baharındaki birinci 'Enfâl' hareketi, Kürdistanı'nın güney doğudaki dağlık alanda bulunan Celafi vadisinde başladı. Vadideki Bergalo ve Sergalo köyleri hedef alındı.

Bu köyler aynı zamanda, KYB'nin önemli bir askeri hedefi olan Dukan Barajı ve hidroelektrik santralına da yakındı. Baraj ve santral Araplar için hayati önem taşıdığı için KYB'nin önemli bir askeri hedeflerinden biriydi. Irak hükümeti, tesisleri korumak amacıyla, daha önce yöreyi 'yasak bölge' ilan etmişti. O nedenle bölgede yaşayanlar, Irak askerleri ve topçusunun düzenli bombardımanlarına alışkındı.

Celafi vadisi 1987'de de kimyasal saldırıya maruz kalmış, ama ağır bir can kaybı olmamıştı.

"Enfal" birlikleri, Şubat 1988'de Celafi vadisini kuşatma altına aldılar. Kuşatma bir ay sürdü. İlk kimyasal patlamalar bu süreçte duyuldu.

Buna rağmen, KYB güçleri haftalar boyu direndiler. Ancak, direnişçilerin sayısı umutsuz derecede azdı. Köyleri kuşatmış Irak piyade birlikleri, hava kuvvetleri, Cumhuriyet Muhafızları kimyasal silah kullanıyordu.

Bu yüzden direnç kesildi. Irak askerleri, köyleri ele geçirdiler. Köyler, buldozerlerle yerle bir edildi, Kaçıp kurtulabilen köylüler, Süleymaniye şehri ve İran'a sığınmak zorunda kaldılar.

Kürtler açısından, şartlar her bakımdan zordu. İran'a geçmek isteyen *peşmerge* ve her yaşta sivil, dağlarda Irak uçaklarının saldırısına uğradı. Kurtulabilenler daha sonra karla, don ve soğuklarla mücadele etmek

zorunda kaldı. Çoğu yenildi, yüzlercesi öldü. Irak askerleri tarafından canlı olarak yakalanan erkekler ve delikanlılar tek sözle 'kayboldu'.

HALEPÇE'YE SALDIRI

Halepçe soykırımına kadar, dünyanın vicdanı Kürdistan'ın trajedisi karşısında kör, sağır ve dilsizdi. Alaska'da buzlar arasında sıkışıp kalmış bir balinanın kurtarılması, "iyi yürekli medeniyet" in göz yaşı oluyordu. Televizyonlar, basın sıkışmış balinanın hallerini anı anına bize duyuruyordu.

Ama dünyanın bu köşesinde, bir halkın soykırımı uğramasından kimsenin haberi yoktu. Çünkü, soykırımcı petrol kuyularının üstünde oturuyordu. "Medeni dünyaya" enerji sağlıyordu.

Çıkarlar gereği vicdanlar, tatildeydi.

Ancak, Halepçe kasabası, Saddam rejiminin kimyasal taarruzuna uğradıktan sonra evrenin vicdanı, birazcık da olsa kıpırdayıp hayat belirtisi gösterdi. Medya olaya yer verdi. O kadar.

Evrenin gücü olan ülkeler, Saddam rejimine karşı herhangi bir yaptırımında bulunmadı. Tersine, petrol karşılığında maddi, manevi destek sunmaya devam etti.

Her neyse, Halepçe kasabası, İran sınırındadır. Stratejik önemi büyük ölçüde Bağdat'ın su kaynağı Derbend-i Han Gölüne yakın olması nedeniyle, Stratejik önemi büyüktü. Ayrıca kasaba, KYB *peşmergelerinin* üslerinden biriydi.

Halepçe, 1987'de de Irak askerleri tarafından hedef alınmış ve kasabanın bazı bölgeleri buldozerlerle yıkılmıştı.

İran-İrak savaşı sırasında, İran bu stratejik alanı ele geçirmek için olağanüstü bir çaba gösterdi. İran ordusu, Mart 1988'de yoğun bir yarma harekatına girişti. Kasabayı, 13 Mart'ta ağır topçu ateşine tuttular. İki gün sonra da ele geçirmeyi başardılar.

İrak, kasabayı geri alabilmek için kuşatma başlattı. Irak kara ordusu, 16 Mart 1988 günü, topçu ateşi ve hava desteği ile saldırıya geçti. Hava kuvvetleri, arka arkaya gelen dalgalar halinde napalm ve fosfor bombalarıyla şehri ateş altında tuttu. Günün ilerleyen saatlerinde kimyasal silahlar kullanıldı.

Şehir ölüm bulutlarının arasında kaldı. Görgü tanıkları, toplu imha bombalarından sonraki manzarayı şöyle anlatıyorlardı:

"Sokaklar, kapı araları, birbirini kucaklamış, bazıları arabalarının direksiyonunun üzerine eğilip kalmış insan ve hayvan cesetleri ile kaplıydı. Sağ kalanlar, yere çökmeden önce isterik kahkahalar atarak sokaklarda sendeliyorlardı. İran askerleri, koruyucu kıyafetlerin içinde ve yüzleri gaz maskeleri ile örtülü olarak karanlık sokaklarda çırpınıyorlardı. Kaçabilenler zorlukla görebiliyorlardı ve gözlerine iğneler saplanıyormuş gibi hissediyorlardı. İdrarları kanla kızılılaşmıştı".⁹

Sağ kalanlar İran'a doğru kaçtılar. Orada, saldırıda kullanılan toksinlere karşı tek kullanılabilir panzehir olan atropin iğneleri ile tedavi

edildiler. Basra Körfezine yakın Sangur'da ve Kürt kenti Kirmanşah'a yakın Kamiran'da bulunan sığınma kamplarında barındırıldılar. Halepçe fiilen İranlıların denetimi altında kaldı. En sonunda Iraklılar tarafından yeniden alındığı zaman tümüyle yerle bir edildi. Kesin ölü sayısı henüz belirlenemedi. İnsan Hakları İzleme Komitesi (HRW-*Human Rights Watch*) adlı kuruluş, 3.200 kurbanın ismini belirlemiş ancak, ölü sayısının dört ile yedi bin arasında olduğunu tahmin ediyor.¹⁰

İnsan Hakları İzleme Komitesi, Halepçe'ye yapılan saldırının, Enfâl hareketleri dönemindeki tek başına en ölümcül kimyasal saldırı olmasına karşın, aslında Enfâl'in bir parçası olmadığını kabul ediyor.¹¹ Halepçe bir kentti; Enfâl hareketleri ise kırsal Kürt nüfus arasında direnişin belini kırmak için tasarlanmıştı. Köylere yapılan Enfâl saldırılarında olduğu gibi sivil halkın toplanıp gözaltına alınması ya da infazı söz konusu olmamıştı. Ancak Halepçe saldırısı, Sergalo ve Bergalo'daki KYB savaşçılarının moralini bozmuştu. Bu köyler, Araplar tarafından hızla alındı ve 27 Irak tümeninin katıldığı birinci Enfâl hareketi sona ermiş oldu.

SFYF SENAN'A SALDIRI

İkinci Enfâl hareketi 22 Mart 1988'de, Kürtlerin yılbaşı gününün ardından Seyf Senan köyüne kimyasal topçu saldırısı ile başladı.

Senan büyük ve merkezi bir köydü.

Ordu piyade birlikleri, ertesi gün saldırıya geçtiler. Ardı ardına gelen saldırılarla, bir hafta sonra köy Araplar tarafından ele geçirildi. Manzara, kelimenin tam anlamıyla korkunçtu.

Köyün içi insan ve hayvan ölüleriyle kaplıydı. Evler yanıyordu. Sağ kalabilmiş bazı köylüler, toplama kamplarına yerleştirildi. Bazıları alınıp götürüldü. Bunlardan bir daha haber alınamadı.

Birinci Enfâl hareketi sırasında, ergin erkekler, delikanlılar, bir daha bulunmamak üzere kaybolmuştu. Bu kez ayırım yoktu. güney Germiyan'ın komşu bölgesi olan Karadağ'a doğru kaçan yüzlerce kadın ve çocuk yakalanarak yok edildi.

Bir başka köyde, Irak kuvvetlerine teslim olan yüzlerce erkek, kadın ve çocuktan bir daha haber alınamadı.¹²

DİĞER ENFÂL HAREKATLARI

Üçüncü Enfâl hareketi, yoğun hava ve kara saldırılarıyla, bir çok açıdan, önceki iki taarruza benziyordu.

Köylerin yıkımı ve binlerce Kürdün yerinden yurdundan edilmesi. kadın, erkek ve çocuklar kaybolması...

Ancak Enfâl'in üçüncü perdesinde, sivil Kürtlerin sistematik yok edilmesinde gözle görünür bir artış oldu (yine de bürokratik mekanizmanın bir bütün olarak mükemmelleştirilmesi daha sonra oldu).

KYB'nin aldığı desteği ortadan kaldırmak için, Germiyan düzlüğündeki bütün köyler hedefti.

O arada entrika, ikinci tuzak olarak kullanıldı. Siviller ve *peşmergeler* sahte af vaatleriyle kandırılarak Irak kuvvetlerine teslim olma tuzağına düşürüldü. Kendiliğinden teslim alınanlar, kuzeydeki Leylan, Aliava, Kader, Kerem, Çamçamal ile daha güneyde bulunun Tur Hurmatu ile Koratu'daki 'ilk toplanma noktaları'na götürüldüler.¹³

İnsanlar, bu toplama kamplarında, yaşa ve cinsiyetlerine göre ayrıldı. Çoğu, farklı toplama kamplarından ötekine nakledilerek dolaştırıldı. Toplama kamplarının şartları dayanılır gibi değildi. Yiyecek yok denecek kadar azdı. Temizlik için hiçbir olanak yok ya da çok sınırlıydı.

Kamplara doldurulanlar, güvencelerle oyalanıyorlardı, yaşayacaklarına dair umut veriliyordu. Bir süre sonra hükümetin tesbit ettiği yerleşim alanlarında, yeniden iskan edilecekleri güvencesi verildi. Çoğu, bu güvenceyle, kamyonlara doldurularak götürüldü. Onlardan bir daha haber alınmadı.

Bu "Enfal" hareketi sırasında, yalnız güney Germiyan'dan on binden fazla insanın kaybolduğu sanılıyor.¹⁴

Daha sonraki Enfâl hareketleri aynı biçimde devam etti. Saldırıların çoğunluğu KYB'nin denetimindeki alanlara yönelikti.

Son Enfâl hareketi Barzani liderliğindeki KDP'nin egemenlik alanlarını hedef aldı. Bu dönemde Tikrit, Topzava, Dibs (kadınlar kampı) ve (yaşlıların tutulduğu) Nugra Selman gibi bazı kampların adı, Kürtler arasında, terör dehşetinin kendisi olarak anılmaya başlandı. Bu isimler, silinmemek üzere Kürtlerin beynine kazındı.

Kamplarda, Nazilerin fırınlarda insan yakma yöntemi hariç bütün uygulamaları yürürlükteydi. Arap askerler, dilediğini öldürme yetkisine sahipti. Her iki cinsten ve her yaştan tutsaklar düzenli olarak dövülüyordu. Verilen ekmek, o kadar azdı ki, özellikle çocuklar ve yaşlılar açlıktan ölüyordu.

Yine Hitler rejiminin yaptığı gibi çocuklar, annelerinden ayrılıyordu. Gözleri bağlanıp elleri kelepçelenerek götürülen insanlardan bir daha haber alınmadı.¹⁵

"Enfal Harekatı" sırasında yaklaşık yüz bin Kürt kayboldu. Kürt direnişini kırmak için kadınlar, erkek ve çocuklar topluca katledildiler. Bu konuda çok miktarda kanıt vardır.

Esirler, elleri kelepçeli ve gözleri bağlı olarak kamplardan otobüs ya da diğer araçlara doldurularak konvoylar düzenleniyor, I gözden uzak bölgelere götürülüyordu. Gıda ve su yokluğundan zayıf düşmüş insanlar, orada kavuran, yakan güneşin altındaki boğucu havada, araçların içinde tutularak işkence ediliyordu. İnsanlar, kapatıldıkları araçların içinde çırpınarak can veriyor, sağ kalabilenler, dışarıya çıkarılıyor ve yeni kazılmış toplu mezarların kenarında makineli tüfeklerle taranarak topluca öldürülüyordu.

Bir konvoyun, her defasında yaklaşık bin kişiyi taşıdığı ve tümünün havasızlık ile sıcaklık işkencesinden sonra öldürüldüğü saptanmıştır. Yalnız bir yörede, on iki bin kişinin öldürüldüğü sanılmaktadır. Bu mezarlar, ancak Baas rejimi sona erdikten sonra ortaya çıkmaya başladı.

Sonuncu Enfâl hareketi, 25 Ağustos 1988’de, Irak Kürdistanı’nın yalnız KDP denetimindeki Badinan köyüne yapıldı. Bu saldırıda da zehirli gaz kullanıldı. Daha önceki örneklerde olduğu gibi siviller toplu halde kurşuna dizildi. Irak’ın kendi askeri kaynakları “gözetiminde”, 13 bini aşkın sivilin öldüğünü kayda geçirmiştir.

AF

Kimyasal toplu imha bombaları ve toplu kırımdan kaçanlar, kar, tipi altında ölen yakınlarını dağlara göme göme, adeta kendilerini denizlere atarcasına, komşu sınırlara yığılmış, namlulardan oluşan barikatları yarıp öteye geçmişlerdi. Ağırlıklı olarak İran tarafına kaçanların yanı sıra, binlerce yakın sınır Türkiye Cumhuriyetine akmişti. Bunlar, uzun görüşmelerden sonra altmış bin insanın sığınmasına izin verildi.

Türk devleti, gelenlerin kendi Kürtleriyle kaynaşmasından çekiniyordu. Bir yandan da, dünya kamu oyu dikkatlerinin, kendi Kürt nüfusunun kötü durumu üzerinde toplanması olasılığını önlemeye çabalıyordu. O nedenle gönülsüz bir ev sahibi oldu. Sınırını geçenele sığınmacı statüsü tanımayı reddetti. Türk kurumları dışında, Kürt kurum ve kişilerin kamplarda barınanlara yardım yapmasına izin vermedi. Kürtlerin yardım malzemelerine el konuldu.

Daha büyük sayıda sığınmacı, tahminen yüz bin kişi, İran’a sığındı. İran, Türk devletine oranla Kürtleri daha sıcak karşıladı. Yardım eli uzattı.

Türk devleti, ölümden kaçanları, kendi Kürtlerinden tecrit etmiş, tel örgülerine ardında adeta hapsedmişti. On binlerce kişi kötü koşullar içinde yaşıyordu. Ama Türk devleti de kendi Kürtlerinin onlardan etkilenmesinden korkuyor, temas olmasın diye polis, asker kuşatması altında tutuluyor, bir yandan da, dost olduğu Saddam’dan, geri dönüşe izin vermesini istiyordu.

Saddam rejimi, 6 Eylül 1988 tarihinde, ‘genel ve kapsamlı bir af’ çıkarıldığı duyurarak¹⁶, kamplarda tutulan Kürtlerin serbest bırakılacağını, o arada TC’deki sığınmacıların da geri dönebileceğini açıkladı.

TC’de tel örgülerin ardında, büyük bölümü çadırlarda, tecrit hayatı yaşayan Kürtler, kendi yurtlarına dönmeye başladılar. Geri dönüşte, onları bekleyen konut, sağlam barınak yoktu. Tel örgüler, nöbetçi kuleleriyle sarılmış “yeni köylere” (toplama kampları) yerleştirildiler.¹⁷ Kötü koşullara rağmen iyimserdiler.

Onlara hiçbir malzeme verilmeden, “yeni köylerde” kendilerine barınak inşa etmeleri istendi.

Eski köyelerine geri dönmeleri olanaksızdı çünkü o köyler yerle bir edilmişti, ayrıca geri dönüş yasaklanmıştı. Af kararnamesiyle¹⁸ yeni yerleşim yerini terk etme cezasının ölüm olduğunu açıklamıştı.

Kararnamede ön görülen şartlar ağırdı. Onlara, “esir” yerine yurttaş deniyor, ama dayatılan aşağılayıcı şartlar, esir muamelesinin de ötesindeydi. Kararnamede şöyle deniliyordu:

“...kararnamesinden yararlananlar ... iyi niyetlerini, hayatın içinde, tutarlı davranışlar göstermezlerse ve sabotajcılarla her türlü işbirliğine son verdiklerini kanıtlayamazlarsa, Irak’a, akranlarından daha sadık olduklarını göstermezlerse, af kararnamesi gereğince, haklar ve ödevler açısından diğer Iraklılarla eşit davranış görmeyeceklerdir”¹⁹

Kararnamede bir madde daha vardı: Kürtler iki yıllık süre dolmadan devlet toprağı satın alamayacak ve memur olamayacaklardı.

Geri dönenler, çember altında esirce yaşıyorlardı.

Kürdistan genelinde ise 1988 sonbahar ve kış aylarında da toplu insan kırımları sürmeye devam etti. Toplu cinayetler uluslararası kurumların raporlarında da yer aldı.

Öte yandan, Saddam rejimi, 1989 yazına kadar Kürt köyleri ve kasabalarını yerle bir etmeye ve insanları kitle halinde yurtlarından sürmeye devam etti.

“Enfal Harekatları”nın bitmesinden iki yıl sonra, Kürdistanı’nın üçte ikisi tümüyle insansızlaştırılmış, yüz binlerce insan yerinden edilmişti.

ENFÂL HAREKATLARINA ULUSLARARASI TEPKİLER

Dış dünya, Kürt feryadına sessiz tepkisiz kaldı. İnsanlık vicdanının suskunluğuna gerekçe olarak, “geç haber alma” mazereti gösterenler oldu.

Ama bu gerçeği ifade etmiyordu. Evet, Saddam diktatörlüğü, Kürt soykırımını yaparken, dış dünyaya karşı, ışık sızdırmayacak biçimde, koyu karanlık bir sansür uyguluyordu.

Öte yanda İran, Irak savaşı yüzünden dünya, bölgeyi kontrol atında tutuyor, gelişmelerden anı anına haberdar oluyordu. Öte yandan soykırımdan kurtulanlar komşu ülkelere sığınıyor, olanakları kısıtlı da olsa Kürt liderler trajedik olaylar hakkında açıklamalar yapıyor, Kürt medyasınca işleniyordu.

Buna rağmen batı kamu oyunun suskunluğu anlamlıydı. Amerika, uzun bir suskunluktan sonra 8 Eylül 1988 tarihinde ses verebildi. Dışişleri Bakanı George Shultz, Irak’ın Kürtlere karşı kimyasal silahlar kullanmasını ‘haksız ve nefret uyandırıcı’ olduğunu, medeni dünya tarafından kabul edilmeyeceğini söyledi.²⁰

Bu da bir gelişmeydi.

Olayların bir başka ilginç yanı, Türk devletinin Saddam Hüseyin’in yanında yer alması, üstüne kol, kanat germesiydi.

Birleşmiş Milletlere (BM) üye on üç ülke, kimyasal silahların kullanımının araştırılması için girişimde bulundu. BM iddiaların araştırılmasını istedi ancak, girişim Irak ve Türk devletleri tarafında boşa çıkarıldı. Türkiye ve Irak, BM kararına uymayacaklarını belirterek, araştırmanın başlamasını engelledi.²¹

O arada insan hakları alanında çalışan kurumlar, kendi imkanlarıyla harekete geçtiler. İnsan Hakları için Hekimler (PHR-*Physicians for Human Rights*) örgütünün üç doktordan oluşan bir ekibi, bir dizi sığınmacı kampını

ziyaret ederek, Kürtlere karşı kimyasal silah kullanıldığını kanıtlayan bulgulara ulaştı. Doktorlar ekibi, 25 Ağustos 1988 tarihinde sivillere karşı zehirli gaz kullanılan zehirli gaz olayını takip ederek, Irak uçaklarının köylere ‘öldürücü zehirli gaz’ içeren bombalarla saldırdığını, çok kişiyi öldürdüğünü, sağ kalan hayvan ve insanların ‘ağır acı’ çektiğini tesbit etti.²²

PHR, bu konuda bir rapor da hazırladı. Rapora göre, kimyasal bombaların patladığı yerlerde, sarımtırak renkte bulutlar oluştu. Patlamanın meydana geldiği yerlerin yakındaki kuşlar ve kümes hayvanları, iki ila beş dakika süre içinde öldü. Onlardan kısa bir süre sonra da koyun, keçi, sığır, at ve katırlar öldü. İnsanlar da bundan kısa bir süre sonra ölmeye başladı. İnsanların ciltleri karardı, ağız ve burunlarından kanlı, sarı renkli bir sıvı aktı, sonra ölüm başladı.²³

Tıp adamları, hardal gazı kullanıldığını ortaya koydu. Ancak silahların tam bileşimi kesin olarak belirlenemedi. Saldırlara tanık olanların belirttiğine göre, gaza maruz kaldıktan sonra, birkaç dakika içinde ölüm gerçekleşiyordu. Bu da, en azından bir başka kimyasal katkı maddesinin daha silah kullanıldığını gösteriyordu.²⁴

Britanya’daki Liverpool Üniversitesi Tıbbi Genetik Profesörü Dr. Christine Gosden Halepçe’de kullanılan kimyasal silahlar konusunda bir araştırma yaptı. Gosden, Halepçe’de Hardal Gazı ile aralarında SARİN, TABUN ve VX adlı sinir gazı maddelerinin de bulunduğu birkaç kimyasal maddenin birlikte kullanıldığını sonucuna vardı.

Gosden, Nisan 1998’de ABD Senatosu’nun Adalet Alt Komitesine bilgi verirken şöyle diyordu:

“Saddam Hüseyin açıkça, Halepçe kurbanlarının tedavi edilmesini zorlaştırmayı amaçlamıştır. En azından o Halepçe’yi Irak [kimyasal silahlar] deney programının bir parçası olarak kullanmıştır. Irak’taki askeri doktorlar için hazırlanan el kitapları, kimyasal silahların etkileri üzerinde kapsamlı tıbbi bilgi sahibi olduklarını göstermektedir.”²⁵

Kimyasal silahları kullananların da belki bilmedikleri bir kalacak olan tehlikeli mirastı. Gosden, doğrudan saldırıya uğrayanların yanında, bunların on yıl sonra doğacak çocuklarında da yakıcı etkilerin ortaya çıkacağını saptadı. Profesör Gosden, on yıl sonra da ortaya çıkacak etkileri “solunum yolu, göz, deri, ruh ve sinir hastalıkları, kanserler, doğuştan anormallikler, kısırlık, düşükler, ölü doğumlar, doğum sonrası ve bebek çağda ölümler” diye sıralıyordu.²⁶

2003 yılının başlarında ABD ve Birleşik Krallık hükümetleri, 2003 yılının başlarında Saddam Hüseyin rejiminin Kürtlere karşı kimyasal silahlar kullanmasını, kitle imha silahlarına sahip olduğunun ve bu silahları kullanmaya hazır olduğunun kanıtı olarak gösteriyordu.

Ancak, 2003 yılında Irak’ı suçlayan ABD ve Birleşik Krallık Hükümetleri, Enfâl ve Halepçe saldırılarında bu silahların kullanılması sırasında, tepki açısından belirgin ölçüde sınırlıydı. ABD hizmet içi belgeleri

incelendiğinde, Irak'ın gerçekten kimyasal silah kullandığına inanmaya isteksiz olduğunu göstermektedir.²⁷

Birleşik Krallık parlamentosunda, Irak'a silah sağlanmasının durdurulması ve Halepçe'de yapılanların kınanması için 1986 ve 1991 yılları arasında on iki Sabah Önergesi (*Early Day Motion*)²⁸ verildi. Bunların hiç biri Tony Blair, Jack Straw, Robin Cook , Geoff Hoon ya da John Prescott gibi önde gelen etkili, yetkili isimler tarafından imzalanmadı.

Tarihçi Peter Sluglett, bu tutumu eleştirirken, “bunlar Irak'ın Batılı patronları arasında bir rahatsızlık duygusu, hani dik başlı ve inatçı bir çocuğun haylazlıkta aşırı gittiğinde duyulan rahatsızlık gibi bir duygu yaratmaktan öteye gitmedi” demektedir.²⁹

Ayrıca, geçen zaman içinde, ABD ve Britanya istihbarat servislerinin, Irak'ın kullandığı kimyasal silahlar konusunda net bilgiye sahibi olduğu gerçeği ortaya çıkıyordu. Ancak, “hükümetlerin, kamuoyu önünde açık bir tavır takınmasının çıkarlarına olmayacağını kavradıkları için sessiz kalmayı tercih ettikleri” belirtiliyordu.³⁰

Kürdistan Demokrat Parti (KDP) lideri Mesut Barzani, Saddam Hüseyin rejiminin Kürdistan'da karşı kimyasal silah kullanma suçu işlemesi üzerine Birleşmiş Milletlerden harekete geçmesini istedi. Barzani, Irak'ın cezalandırılmasını ve yeniden kullanılmasının önlenmesi çağrısı yaptı. Cevap, BM Güvenlik Konseyiden geldi. Konsey, 26 Ağustos 1988 tarihinde aldığı 620 Sayılı kararla, Irak'ın kimyasal silah kullanılmasını kınadı.³¹

Fakat, karar sembolik kaldı. Irak, Kürtlere karşı gaz kullanımı sonbahara kadar sürdürdü..

Birinci Körfez Savaşı: Ayaklanmadan Demokrasiye

ARKA PLAN

Kürdistan'ın kurtuluşu için savaşıyan güçler dağınıktı. Baas rejiminin soykırıma girişmesi, aralarında görüş ayrılığı olan Kürt örgütlerini birbirine yaklaştırdı. 1988 yılında, düşünce ve yöntem farklılıklarını bir yana bırakarak ortak düşmana karşı, güçlerini birleştirdiler. Kürt siyasi partileri, Kürdistan Ulusal Cephesi'ni kurdular.

Aradan daha iki yıl geçmeden, Saddam Hüseyin, sahip olduğu silah ve emri altındaki kalabalık orduyla kendini, bölgenin egemen gücü sanıp, sınırlarını genişletmek üzere, 1990'da ordularına taarruz emri vererek, bir gecede Kuveyt'i işgal etti. Bu olay, hayatının hatası ve sonunu hazırlayan hamleydi.

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa, İran savaşında, onu el altında desteklemiş, kitle imha silahlarıyla Kürtlere saldırmasını görmezlikten gelmişti. Saddam, bir kez daha öyle olacağını, en azından, kendisine savaş ilan edilecek bir karşı tutumun olmayacağını sanıyordu.

Oysa, bu kez kazın ayağı öyle değildi. Kuveyt Petrollerinden Amerika ve Avrupa yararlanıyordu. Bu kaynağın, ne yaptığını bilmeyen bir güç sarhoşu, kendini beğenmiş bir paranoyakın eline geçmesine, Amerika'nın göz yumması imkansızdı.

Öte yandan, Saddam Kuveyt'i işgal etmekle, amerikanın çıkarları açısından bölgesel dengeleri alt üst etmişti.

Saddam Kuveyt'i işgal edip talana başlayınca, Amerika'nınb "oradan çık" diye homurdanması sonun başlangıcı oldu...

İNTİFADA (AYAKLANMA)

Saddam'ın, İran'la savaş boyunca, "İyi gibi" görünen Amerikan ilişkileri, Kuveyt işgali üzerine tersine döndü. Karşılıklı restleşmelerle savaş havasına büründü. Ve sonunda da silahlar patladı...

Amerika'nın öncülüğündeki NATO güçleri 1990'da kara, deniz ve havadan Irak'a saldırdı. Saddam'ın çok güvendiği, hatta "yenilmez" ilan ettiği orduları darmadağın oldu.

Saddam, ateş kes istemek zorunda kaldı. Önüne uzatılan şartlara boyun eğdi. Bu şartlardan biri de, Irak hava gücünün tasfiyesiydi...

Yeniden toparlanmış ve aralarında birlik kurmuş Kürtler, 1991’de rejime karşı ayaklandı. Ardından Irak’ın güneyinde Şii isyanı başladı.

Saddam Hüseyin, isyancılara karşı çok sert davrandı. Eskisi gibi kırıp geçirerek, yakıp yıkarak isyancıların üstünden geçti. Rejim, bir kere daha, masum siviller dahil, sayısız insanın kanına, elini buladı. Bölgede, yeniden bir sığınmacı krizi doğdu.

Kimi çevreler, isyancıların ağır kayıplarından, Amerika ve müttefiklerini sorumlu tutuyordu. Bu görüşe göre ABD ve müttefikleri 1991 ayaklanmasını teşvik etmiş, ama silah desteği vermemiş, Saddam’a karşı kaderleriyle baş başa bırakılmışlardı.

Kimi çevreler ise sürgünde bulunan Saddam muhalifi Arap liderleri suçlamakta, bunların doğan fırsatı değerlendirip rejimi devirecek adımlar atmamaktan ötürü eleştirmektedir.²

ABD açısından, Kürt ve Şii Arap muhalifleri isyana özendiren en çok konuşulan örneği, Başkan George Bush’un sözleriydi. ABD Başkanı bir demecinde, “savaşın durmasının bir yolu daha vardır ve o da Irak ordusunun sorumluluğu üstlenerek, diktatör Saddam Hüseyin’i çekilmeye zorlamasıdır” diyordu.³

Iraklılara seslenen Amerika’nın Sesi Radyosu da, bu ve benzer demeçleri sıkça yayınlıyordu. Radyo 15 Şubat 1994 günü yayında da bu temayı vurguluyordu.⁴

Ama ne olursa olsun, Kürtler ve Şiiilere ayaklanmanın ardından gelen kırımın insani maliyeti çok yüksekti.

Kürdistan’a yeniden Enfâl hareketleri başladı. Taarruzlar yıkıcı sonuçlar bıraktı. Ancak, 36. paralelin kuzeyi uçuşa yasak bir bölge ilan edildiği için Kürtler, bir açıdan, Bağdat rejiminden korunmuş oldular.

Ayaklanma Saddam’ın kara savaşında yenildiği 1991 Şubatı’nın sonunda ve yenilgiyi kabullenerek, Irak’ın teslimiyet şartlarını konuşmaya başladığı Mart başından günlerce önce başladı. Güneyde ayaklanma Basra, Sökküş Şüyuh, Nasıriye, Necef ve Kerbela kentlerinde ortaya çıktı.⁵

Kürtlerin baş kaldırısı ile kuzeyde Raniye, Çevar Kurna, Köy Sancak, Süleymaniye, Halepçe, Arabat, Erbil ve en sonunda 20 Mayıs 1991’de Kerkük Saddam rejiminden kurtarıldı.

Iraklı yazar Faleh Abdülcabbar, birbirine benzeyen isyanları şöyle anlatıyor:

“Yığınlar sokakta toplanıp Saddam Hüseyin’i ve Baas yönetimini lanetlerler, sonra yürüyüşe geçerler ve belediye başkanının bürosuna, Baas Partisi merkezine, gizli polis binasına, hapishaneye ve (varsa) kentin garnizonuna el koyarlar. Yürürken halk diktatörün afişlerine ya da duvardaki rölyeflerine ateş eder. Kentler isyancıların eline geçtikçe, ayaklanmacılar ‘Baasçıları ve Muheberatı temizlerler.’ Ayaklanmanın bölgesel eşgüdümü ya yoktur ya da çok sınırlıdır. Çoğunlukla bir kasabanın diğerinde olanlardan, hatta bir kentin bir mahallesinde olanların, başka bir mahallesinde olanlardan haberi yoktur”⁶

Son yarım yüz yıl boyunca, kesintisiz ezilmiş, onuru kırılmış Kürdistan, ayaklanmak için zaten fırsat bekliyordu. Onun için, bir anda başlayan isyan, hızla yayıldı.

Saddam, bazı Kürt kesimlerine ölümle hayat arasındaki çizgiyi dayatmış, tehditle yanına almış, kendi halkına karşı silahlandırıp bekçi, “rejim koruyucusu” yapmıştı. Bunlar, her gün ve her vesileyle aşağılanıyorlardı. Büyük çoğunluğu kendi halkına, hatta yakın akrabalarına yapılanları görüyor, üzüyor, vicdani rahatsızlık yaşıyor, bazı yer ve zamanlarda cellat, köyleri yakan yangıncı, işkenceci olarak kullanılıyor, ama ölüm korkusu, yakınlarının hayatı endişesinden seslerini çıkaramıyor, emirlere boyun eğiyorlardı.

Kürdistan’ın kurtuluşu için savaşıyan kesimler, düşmanlarının hizmetine girmeleri nedeniyle bunları aşağılayıp dışlıyor, “eşek sıpası” anlamında, “cahş” diyorlardı.

Oysa onların “cahş” dedikleri insanlar da esirdi. Ezilen esirin kin ve nefretiyle doluydular, rejime karşı.

Saddam Hüseyin’in koalisyon güçlerine yenildiğini gördüklerinde, en önce onlar ayağa kalktılar. Saddam verdiği silahları ona doğrulttular.

Kürdistan mücadelesini vere gelen gerilla güçleri (*peşmerga*) onların ayaklanması üzerine moral buldular. Kendilerine olan güvenleri katlanarak arttı. Birleşik bütünleşen Kürtler, kısa zamanda önemli kazanımlar elde ettiler. Kürt güçlerinin ilerlemesi karşısında, Irak silahlı kuvvetlerinden elli bini aşkın asker, silah bırakıp kaçtı.

Çatışmaların en çetini, Saddam’ın “kale” olarak takviye ettiği ve çok önemmediği Kürt şehri Süleymaniye’de meydana geldi. Irak güçleri, özellikle Irak gizli istihbarat elemanları olan “*Muhabera*” direnç gösterdi. *Bazı rakamlara göre*, bir günde dokuz yüz “muhaberat” üyesi öldürüldü.

Tahmin edileceği gibi intikam saldırıları da yapıldı. Ama bu saldırılar sıradan asker ve polise değil, belirlenmiş Baas yöneticileri, polis şefleri, istihbaratçı ve subaylara yönelikti.

Gazeteci ve film yapımcısı Şeri Layzer, ayaklanma sırasında bir peşmerge askeri kampına yaptığı ziyareti anlatır. ⁷ Onun anlatımına göre, Kürtler sıradan askerlere iyi davranıyordu. Fakat, tanınmış Baasçılar, işkenceciler ve gizli servis ajanları havasız ve susuz, boğucu koşullarda hapse atılmıştı. ⁸

Hem Kürdistan’da, hem de özellikle ülkenin Şii güneyinde intikam cinayetlerinin işlendiği neredeyse kesindir. ⁹ Daha sonra açılan yığınsal mezarlar, bazılarında isyancılar tarafından öldürülen Baasçıların cesetlerinin bulunması olasılığını göstermiştir.

BAASÇILARIN YANITI

Amerika Birleşik Devletleri, İran tarzı bir Şii yapılanmaya karşı duyduğu endişe, Irak’ın toprak bütünlüğünü koruma isteği ve değişik çıkar hesapları yüzünden ayaklanmalara destek vermedi. ¹⁰

Onun için Saddam Hüseyin, geniş ve yaygınlığına rağmen ayaklanmaları ezmekte çok zorlanmadı. Acımasızlığıyla ünlü Cumhuriyet Muhafızları, vahşet uygulayarak Şii'leri ezdi, Basra, Necef ve Kerbela'yı hızla geri aldı. Muhafızlar, üç yüz bin Şii'yi öldürdü.

Saddam rejimi, Mart ayının sonunda, helikopterlerin desteğindeki Kuzeyde Irak ordusuyla Kürtlere saldırdı. Kerkük günlerce bombalandı. Şehir, 28 Mart günü, Bağdat rejiminin eline geçti.

Kürtler, üstün, aynı zamanda, sivilleri acımasızca ezen güç karşısında gerilediler. Saddam rejimi, 3 Nisan 1991 tarihinde Süleymaniye'yi, ardından Dehuk, Zaho ve Erbil şehirlerini geri aldı.¹¹

IRAK KÜRDİSTANI'NDAN KAÇIŞ

Bu savaş sırasında, yüz bini aşkın Kürt esir alındı. Enfâl hareketleri sırasında olduğu gibi erkekler, düzenli toplandı. Onlardan bir daha haber alınmadı.

Saddam rejimi, Amerika ve müttefiklerine yenilmenin de hırsıyla, daha da vahşilemişti. Kürdistan'da, en az yirmi bin kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. İddialara göre, bazı kasabalarında hastanede yatan hastaların boğazları kesilip, pencerelerden atıldı.

Vahşet, panik yaratmıştı. Kürtler, yeniden kaçıyorlardı. Yaklaşık yarım milyon insan Türk devletine, bir buçuk milyon insan da İran'a sığındı.

Dağları aşma imkanı ve hava koşulları zordu. Kar, yağmur yağışının dışında, geceleri yüksek dağlara dondurucu soğuklar çöküyordu. Binlerce kişi, kaçış yollarında soğuktan, açlıktan öldü.

Irak güçleri ise kaçan sivilleri kovalıyor, topçu ateşine tutuyor, helikopterlerden fosfor bombaları yağdırıyordu. Bu saldırılarla sayısız insan öldürüldü.¹²

Birleşmiş Milletler, Müttefiklerin Irak'a saldırısından önce, muhtemel insan akımına karşı ön önlemi olarak, komşu dört ülkeye malzeme ve tesis konumlandırmıştı. Koalisyon güçlerinin bombardımanı sırasında yalnız 65 bin kişi kaçtı. Malzemenin bir kısmı bunlar için kullanıldı.

Fakat, ayaklanmalar sürecinde başlayan kaçışta, bu malzemeler yetersiz kaldı.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), bu olayı, kırk yıllık tarihinde karşılaştığı 'en yüksek kaçış oranı'¹³ olarak tanımlıyordu.

Yurtlarından kaçan insanlar, güç koşullar içinde hayatta kalma mücadelesi veriyorlardı. Türk devletinin sınırlarına ulaşmaya çalışan yarım milyon Kürt'ün önemli bir bölümü barınak, su ya da örtünme olanağından yoksun ve erişilemez dağ geçitlerinde kaldı.

TÜRKİYE, İRAN VE IRAK KÜRTLERİ

Türk devleti, yurdunu terk etmek zorunda kalan Kürtlere insani yardımda bulunmakla övünecekti, daha sonra.

Oysa gerçekler tersineydi. İnsani açıdan yapılanlar ve yurtsuzları himaye yetersizdi. Çünkü, Ankara kendi Kürtleri yüzünden çekingen, tedirgin, açmaz içindeydi.

Kendi 'Kürt sorunu'nu alevlendirecek ya da bu sorunu herhangi bir anlamda gözler önüne serecek olay ve durumlardan korkuyordu. Enfâl hareketleri sırasında sınırı aşmış gelmiş, 30 binden fazla Kürt'e yenilerinin eklenmesini istemiyordu. Dağların arasına sıkışıp kalmış, umutla, umutsuzluk arasında kapıların açılmasını bekleyen yüz binlerce Kürt, aç ve açıkta haftalarca bekletildi. Dağlardan inerek, sınırın Türkiye tarafındaki daha uygun araziye geçmelerine izin verilmedi.¹⁴

Basın, kar ve soğuk altında, yeni doğum yapmış annelerle bebeklerin, çocuk ve ihtiyarların Türk askerleri tarafından tüfek dipçikleriyle dövülerek geri çevrildiğini yazdı.¹⁵

Türk devleti, Kürtlerin sınırı geçmesine arşı direniyor, sığınma kamplarının Irak içinde kurulması çağrısı yapıyordu. Bu, yüz binlerin, Saddam saldırılarına hedef yapılması demekti.

Türkiye Cumhurbaşkanı Özal, yaklaşık yarım milyon Kürt, üç hafta boyunca aç, susuz, açıkta bekledikten sonra 16 Nisan 1991 tarihinde, Kürtlerin sınırı geçmesine izin verdi.¹⁶ Bu da Birleşmiş Milletlerin uzun uğraş ve pazarlıkları sonucu gerçekleşmişti.

Oysa, Birleşmiş Milletlerin 1951 yılında, Cenevre'de kabul ettiği evrensel anlaşma, savaştan kaçanların tartışmasız, müzakeresiz kabulünü ön görüyordu. "Sığınmacıların Durumu Üzerine Anlaşma"yı Türk devleti de imzalamıştı. İmzalamıştı, ama şimdi uygulamıyor, sığınma başvurusunda bulunanlar Avrupalı olmadığı için, onları sığınmacı olarak tanımıyordu ve hala da tanımamaktadır.¹⁷

Evet, aynen böyle. TC, Saddam'ın Fosfor bombalarından kaçan Kürtleri, "Avrupalı olmadıkları için sığınmacı sayılmaz" gerekçesiyle geri eviriyordu.

Türk devletinin tutumuna karşılık İran daha insancıl davrandı. İran bir milyona yakın sığınmacıyı kabul edip iyi davrandı. Onlar için, çoğu İran-İrak savaşı sırasında yıkılmış kasabalarda olmak üzere doksan dört kamp ve kabul alanı düzenlendi.¹⁸

688 SAYILI KARAR¹⁹

Türk devleti, Sadam Hüseyin rejimini himaye ediyor, gözetiyor, Kürtlere uyguladığı baskıları, bu dostane ilişkiler çerçevesinde görüyordu.

Fakat, savaş sürecinde, Turgut Özal liderliğindeki TC'nin, Amerika yanlısı bir doğrultu izlemesi üzerine, Saddam Hüseyin öfkeleniyor, doğrudan eleştirmeye başlıyordu. Eski Başbakanlardan, yakın dostu Bülent Ecevit'in "gazeteci" kimliğiyle Bağdat'a gidip ziyaret etmesi, demeçlerinde onu "sayın" diye nitelemesi de öfkesini indirmiyordu.

Saddam, Amerika öncülüğündeki müttefik saldırısından sonra, aldatılıp ihanet uğramış gibi bir tavır takınıyor, tavrı demeçlerine de

yansıyordu. Bu tutum TC'yi fazla ilgilendirmiyordu. Çünkü sonu belli olmuştu. Saddam, şöyle ya da böyle iktidardan düşürülecek, Baas rejimi yıkılacaktı. Bu kesin, bütün dünya aynı kanıdaydı.

Onun için, İkinci Dünya Savaşı boyunca Hitler rejimiyle iyi ilişkiler içinde olmuş, verimli ticaret yapmış, fakat Almanya'nın yenildiği an ona savaş etmiş TC'nin artık Saddam'ın dostluğuna ihtiyacı yoktu. Hatta, ona vurma zamanıydı.

Hatta Türk devleti, Saddam rejiminin insan haklarını çiğnediği gerekçesiyle karşı atağa bile geçti.

Fransa ve on yıl boyunca, Irak'a savaşmış İran'la birlikte Birleşmiş Milletlere baş vurdu. Saddam rejiminin kendi yurttaşlarına uyguladığı baskıların cezalandırılmasını istedi.

BM Güvenlik Konseyi, bu istek üzerine, 15 Nisan 1991 tarihinde toplandı. Irak'ı kınayan 688 Sayılı kararı benimsedi. Karar tasarısına Küba, Yemen ve Zimbabve karşı oy kullandılar. Çin ve Hindistan ise çekimser kaldılar. Irak resmi bir protestoda bulundu.²⁰

Bazı gözlemciler, bu kararın iki gün önce benimsenen ve Irak'la ateşkesin kurallarını belirleyen 687 Sayılı Karar ile bağlanmamış olmasının tatmin edici olmadığı kaydettiler.²¹

688 Sayılı kararda şöyle deniliyordu:

“1. Kürt nüfuslu bölgeler de içinde olmak üzere, Irak'ın çeşitli yörelerinde sivil halka uygulanan ve sonuçları bölgedeki uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden baskıları kınar.

2. Bölgedeki uluslararası barış ve güvenliğe yönelen tehditlerin ortadan kaldırılmasına bir katkı olarak, Irak'ın bu baskıları derhal durdurmasını talep eder ve aynı çerçevede tüm Irak vatandaşlarının insan haklarının ve siyasi haklarının güvence altına alınması için açık bir diyalogun başlaması umudunu dile getirir.

3. Irak'ın uluslararası insani yardım kuruluşlarının, Irak'ın her yöresinde yardım gereksinimi duyan tüm insanlara derhal erişimine izin vermesinde ve onların gerekli tüm tesisleri kullanımlarına açmasında ısrar eder.”

Bu karar, BM Afet Yardım Bürosu'nun (UNDRO-UN Disaster Relief Office) Kürt sığınmacıların gereksinimlerini karşılayabilmek için yaptığı çağrı ile çakışmıştı. BM Genel Sekreteri, beş gün sonra Irak ve Kuveyt ile Irak/İran ve Irak/Türkiye sınır bölgelerindeki sığınmacılara yardımları koordine etmek üzere, yetkili temsilcisi olarak Prens Sadreddin Ağa Han'ı atadı. Ağa Han'ın görevi, insani yardımların koordine etmenin yanında, Irak hükümetiyle BM adına görüşmeleri yürütmek de vardı.

18 Nisan 1991 tarihinde BM ile Irak hükümeti, 18 Nisan 1991 tarihinde, yurtların terk etmiş Kürtlere insani yardım sağlanma üzerinde anlaşmaya vardılar. Irak, yardım malzemesinin kendi bölgesinden geçişini ve lojistik destek olanakları sağlamayı kabul etti.²²

Ancak, 688 sayılı karar, uluslararası hukukta bir dizi önemli sorunu gündeme getirdi. İç baskılar yüzünden, sınırlara doğru kaçış ve sınırları aşan akın olduğu zaman, olayın uluslararası barış, güvenlik kapsamına alınması sonucu ortaya çıktı. Irak hükümetinin kendi ülkesi içinde uyguladığı baskılar, bu kapsama alındı. Böylece, ülkenin iç sorunlarına karışma anlamına gelse bile, Güvenlik Konseyine, eyleme geçme yetkisi tanındı. Bu görünüşte, bir devletin ülkenin iç sorunları kapsamında olan olaylara karışmayı engelleyen BM Antlaşması'nın 2(7). maddesi²³ ile çelişmekteydi. Buna rağmen, kararın benimsenmesi, bu tür iç baskıların, Güvenlik Konseyini ilgilendirdiği, ilgilenme yetkisi içinde olduğu anlayışını yerleştirdi.

Fakat, bir sorun ve engel bir araya gelince, yurtlarını terk etmek zorunda kalmış Kürtlerin durumu, daha da kötüleştiriyordu. Türk devletinin çıkardığı engeller, kötüleştirici unsurlardan biriydi.

Önceki bölümlerde değinildiği üzere Türk hükümeti, Kürtlere tedirgindi. Onun için başlangıçta, uzun zaman sınırı geçmelerine izin verilmedi. Türk hükümeti, olumsuz tutumunu daha sonra da sürdürdü. BM yardımlarına karşı çıktı. Bu engel, BM'nin koruma işlevlerini yerine getirmesini soktu.²⁴

İran'a geçen Kürtler, Türk tarafına akın edenlere oranla daha şanslıydı. İran, her hangi bir karşı girişimde bulunmadı. Hatta, bazı durumlarda büyük bir yardım severlik gösterdi. Örneğin 25 bin nüfuslu bir kent, kaçan 75 bin Iraklı Kürde ev sahipliği yaptı.²⁵

Fakat, İran rejiminin korkularından kaynaklanan zorluklar da yaşandı. Onların da Kürt tedirginliği vardı. Bu yüzden, batıyla gerginlikler ortaya çıktı..²⁶

Belirli koşullarda yeterli malzeme bulunmasına karşın İran'daki kamplar, ıssız bölgelerde ve sıkı koruma altındaydı. Avukatların İnsan Hakları Komitesi (*Lawyer's Committee for Human Rights*) bulgularına göre, sığınmacılar tatsız bir seçimle karşı karşıya getirildi: Irak Kürdistanı'nın belirsiz koşullarına geri dönmek ya da İran'ın ıssız bölgelerinde, sıkı koruma altında ama yeterli malzeme bulunan kamplarında kalmak²⁷ Uluslararası insanı yardım kuruluşlarının sağladığı iyi kaliteli yardım malzemelerinin, bazı kamplarda İranlı memurlar tarafından ikinci kalite mallarla değiştirildiği iddiaları ortaya atıldı.

'HUZUR SAĞLAMA HAREKATI'

Amerika Birleşik Devletleri, ordu gücüyle Irak'ta olduğu halde, Kürtlere herhangi bir yardımda bulunmamış, onları Saddam rejiminin yok edici darbelerine terk etmişti.

Fakat, büyük göçten günlerce sonra da olsa, insani yardım elini uzatmaya başladı. BM, henüz sığınmacıların ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde organize olamamıştı. ABD, 13 Nisan 1991'de Türk hükümetinin de onayıyla bir yardım hareketi başlattı. "Huzur Sağlama Operasyonu" adı

altında, 13 ülkeden 20 bin personelin katılımıyla karadan ve havadan 15 bin 500 ton yardım malzemesini dağıtıldı.²⁸

Ancak bu yardım sığınmacıların ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildi. Yeterli yardım alabilmeleri için onların yurtlarına geri dönmesi gerektiği açıkça ortaya çıktı.

Küerler, ancak kendi topraklarında güven içinde olabilir ve uluslararası yardımlardan yararlanabilirdi.

‘GÜVENLİ BÖLGE HAREKATI’

Türk devleti, Kürtlere adeta “düşman” gözüyle bakıyor, insani haklar konusundaki kazanımlar bir yana, “varlıkları”nı bile kendisi için “tehlike” olarak görüyordu.

Çünkü, onların varlığı, en azından “Kürt” kelimesinin gündelik hayata girmesi demektir. Ankara rejimi ise “Kürt yok” inadında direniyor, kendi tezini kanıtlamak için Kürtlere türlü, çeşitli kılıflar, kimlikler icat ediyordu. Genel olarak da, “onlar Türktür” deniyordu.

Nitekim, 12 Eylül 1980 darbesinin generalleri, son bir icatla “Kürtler, Türktür. Kar üstünde yürürken, ayaklarından çıkan kart, kurt sesleri seslerini dinleyerek kendilerine Kürt demişlerdir” teorisini icat etmişti.

Güneyden gelen Kürtlere “Türk” demek zor, imkansızdı. Tehlikeli Kürt deyimini kullanmamak için zorlanıyor, “aşiret” sözü bir türlü tutmuyordu.

Öte yanda sınırın beri tarafında yaşan ve Ankara rejiminin, ısrarla “Türk” diye adlandırdığı Kürtlerle aynı dili konuşuyor, ortak kültürü paylaşıyor, kaynaşıyorlardı. Bu da tehlikeli bir gidişti.

Generallerin çoğunlukta bulunduğu Milli Güvenlik Kurulu toplanıp soruna çare ararken, “Türk devletinin geleceğinin güvencesi için sınır ötesinde tutulmaları” kararlaştırılıyor, Başbakan Turgut Özal, kararı müttefiklere bildiriyordu.

Ankara rejimi böylece, “kötülük edeyim derken Kürtlere yardım” ediyor, devletleşmelerini sağlayan ilk adıma gerekçe hazırlıyordu. Müttefikler, Türk devletinin sınırları içinde istemedikleri Kürtleri, kendi yurtlarında barındırmak için Saddam rejimine karşı “güvenli alanlar yaratma” çabasına giriyordu.

Kürtler için, kendi yurtlarında güvenli alan yaratma girişimleri, 1991 Nisan’ının ilk iki haftasında hız kazandı.

TC, bir önce tedirginlikten kurtulmak, rahatlamak istiyordu. Kürdistan’da, BM’nin koruması altında güvenli alan yaratılması düşüncesi, Türk Başbakanı Özal tarafından Birleşik Krallık Başbakanı John Major’a teklif edilmişti. O da, 8 Nisan 1991’de yapılan Avrupa Topluluğu zirvesinde bir çağrı yaptı.

Başkan George Bush, 16 Nisan 1991 tarihinde ABD silahlı kuvvetlerinin Kürdistanı’na gireceğini ve orada sınır bölgelerine yığılmış sığınmacıların barınıp beslenebileceği kamplar kuracağını açıklayarak, şöyle dedi:

“Yaklaşımımız çok basittir: Türkiye-Irak sınırındaki dağlarda yaşayan Kürtlere yeterli gıda, ilaç, giyim eşyası ve barınak sağlayamıyorsak, Kürtleri coğrafyanın böyle büyük ölçekli yardım çabasını zorlaştırmadığı, aksine kolaylaştırdığı kuzey Irak’taki bölgelere geçmeye teşvik etmeliyiz. ABD ordusuna, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 688 Sayılı Kararına paralel olarak, Birleşmiş Milletler, diğer uluslararası kuruluşlar ve Avrupalı ortaklarımızla yakın işbirliği içinde çalışarak, sığınmacılara Kuzey Irak’ta daha büyük miktarda yardım malzeme sağlanacak malzemelerin bir dizi kamp kurmaya derhal başlaması emrini verdim.

Yine BMGK’nin 688 Sayılı Kararı ile tutarlı olarak bu alanların güvenliği ABD, İngiliz ve Fransız hava ve kara kuvvetleri tarafından sağlanacaktır. Kararımız bütünüyle insani endişelerden kaynaklanmaktadır.”²⁹

İlk kamp, Avrupa Topluluğu ve Hollanda hükümeti tarafından, sınır kasabası olan Zaho’da kuruldu. Müttefiklerin ısrarı ile Irak askerleri ve polisleri geri çekildikçe güvenli bölgenin alanı genişledi ve doğuda İmadiye, güneyde Dehuk’a kadar olan bölgeyi kapsadı.

Saddam rejimi tedirgin olması sürpriz olmadı. Bağdat hükümeti BM Genel Sekreteri’ne, “Güvenli Bölge Harekatı”nın ‘Irak’ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne ciddi, haksız ve gerekçesiz bir saldırı’ oluşturduğunu belirten bir protesto mektubu sundu.³⁰

Saddam’ın çıkışı müttefiklerden sert karşılık buldu. ABD ve Birleşik Krallık hükümetleri bir misilleme ile Irak uçaklarının 36. paralelin kuzeyinde uçmasının ve silahlı kuvvetlerinin orada yaşayan Kürtlerin güvenliği için kurulan, derinliği 60, uzunluğu 110 kilometre olan alana girmesinin yasaklandığını duyurdu.

Ancak, müttefik kuvvetlerin güçleriyle BM arasında gerginlikler ortaya çıkmaya başladı. BM Genel Sekreteri, müttefik birliklere, BM barış gücü statüsü tanımak istemiyordu. Bunun üzerine Zaho kampının yönetimi 13 Mayıs’ta BM yetkililerine devredildi.

Saddam rejimi ise harekatı önleme çabalarını sürdürüyor, bu amaçla BM nezdinde girişimlerde bulunmaya devam ediyordu. Irak’taki BM temsilcisi, 23 Mayıs 1991’de, yalnız tabanca taşıyan 500 BM güvenlik muhafızının dört Kürt vilayetine yerleştirilmesi konusunda anlaşmaya varıldığını duyurdu.

Görevler, güney ve kuzey Irak’ta bulunan BM yardım merkezlerinde devriye gezerek güvenliği sağlamaktı.³¹

Kürtler, Saddam rejimine karşı, göreceli olarak korumaya alınmış, güvenlikleri sağlanmıştı. Sınırları aşarak kaçanların geri dönmemesi için sebep kalmamıştı. 7 Haziran 1991’de insani yardım çalışmasının tümü UNHCR tarafından devralındı. Eylül ayına gelindiğinde neredeyse tüm Iraklı Kürt sığınmacılar geriye dönmeye ikna edilmişti.

Türk hükümetinin rolü, bu konuda etkili olmuştu. Türkler, Kürtleri barındırmaktan rahatsızdı. Rahatsızlığını Amerika ve öteki müttefiklere

açıkça bildiriyordu. O nedenle, BM kararları gereğince Kürtlere sığınma hakkı tanımayı reddediyordu.

Bu durum, çözüm arayışlarına neden oldu ve Kürdistan'da güvenli alanlar yaratıldı.

İran'daki sorunlar daha farklıydı. Kamplara sızan Irak ajanları, gıdalara zehir karıştırarak , imha hareketına giriştiler. Bu ve benzeri olaylar, İran'a sığınanların büyük gruplar halinde, geri dönmelerine neden oldu.

Geri dönüşler güvenlik ve huzur içinde gelişti. Dönüş yolları harita üzerinde belirlenmişti. Yol boyunca yardım malzemesi ve tıbbi bakım sağlanmıştı. Kürt liderler, önceden yol keşfi yapıp, koşulların için uygun olduğunu tesbit etmişlerdi. Bu da dönüşü kolaylaştırıp özendirmişti.

Fakat, korku ve tedirginlikten doğan zorluklar da vardı: Örneğin, 36. paralelin güneyinde kalan bölgelerde yaşayanlar, Saddam rejiminin korkusundan, evlerine köylerine dönmeyi reddediyorlardı.

Çünkü, Irak fırsat buldukça saldırıyordu. Nitekim Irak ordusunun saldırılar yüzünden, 1991 Ekim'inde Süleymaniye'de ve Aralık'ta Erbil'de iki yüz bin kişi yeniden kaçmak zorunda kaldı. Aynı saldırı Mart ayında yine Erbil'de tazelandi. Bu saldırıda da kırk bin kişinin daha yurdundan ayrıldı.³² Böylece yaklaşık yarım milyon insan yurdundan ayrılmak zorunda kalmıştı.

BM ve müttefikler, güvenlik önlemlerini taahhüt ettikten sonra geri dönüşler başladı. Güvenliğin sağlanması, BM/müttefikler açısından yalnız ahlaki bir yükümlülük değildi, aynı zamanda görevdi. Çünkü, sığınmacıların takibata maruz kalacakları bir ülkeye geri gönderilmesi, uluslararası hukukun yerleşik ilkelerine (*non-refoulement*) aykırı ve yasaktı.³³

Uluslararası topluluğun önünde duran zorlu görev, büyük bir askeri varlık bulundurmadan dönen sığınmacıların güvenliğini sağlamak üzere uzun erimli bir yöntem bulmaktı. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Douglas Hurd, 17 Haziran 1991'de şöyle dedi:

“Kuzey Irak'a hayat kurtarmak üzere, Kürtleri dağdan inmeye ikna etmek için girdik . Harekatın, aynı sorunu bir kez daha yaratacak biçimde sona ermesini istemiyoruz.”³⁴

Bu amaçla alınan önlemler arasında hava kuvvetleri ile desteklenmiş beş bin kişilik bir hızlı müdahale kuvveti Türkiye'de konuşlandırılması da vardı. Bu yazın tümü boyunca bile sürmedi ve Eylül 1991'de tümüyle çekildi. Böylece Irak Kürdistanı'nda tek güvenlik kuvveti olarak, çoğunlukla ancak yüz kadarı görevde bulunan, hafif silahlara sahip en fazla beş yüz kişilik BM muhafı kaldı.³⁵

SADDAM HÜSEYİN'LE ÖZERKLİK GÖRÜŞMELERİ

Yeniden güvensizlik ortamıyla karşı karşıya kalan Kürt liderler, Saddam Hüseyin ile bir özerklik anlaşması için görüşme gereğini duydular. Bu fikir, koalisyonun içinde yer alan, Birleşik Krallık ve Avrupa Topluluğu tarafından da desteklendi. 29 Temmuz'da bu konuda yayınlanan

deklarasyonda, “uluslararası topluluğun, Güvenlik Konseyi’nin 688 Sayılı Kararı temelinde bir özerklik anlaşmasını desteklemesi uygundur” denildi.³⁶

Ardından başlayan görüşmelerde Kürt liderler Musut Barzani ile Celal Talabani Bağdat’ta birbirine paralel pazarlıklar yürüttü. Kürt liderlerin ortak amacı, “Bağdat’ta demokrasi, çoğulculuk ve anayasal yönetim sağlamayı öngören federal bir yapı içinde genişletilmiş özerklik”ti.³⁷

Görüşmeler başladıktan kısa bir süre sonra Talabani, Saddam Hüseyin’den Devrimci Komuta Konseyi’ni (Baas partisinin en tepe kurumunu) dağıtma ve özgür seçimler yapmayı içeren bir anlaşma kopardığını, Mayıs 1991’de de Mesut Barzani Kerkük’ün özerk Kürdistan’ın başkenti olmasının Bağdat tarafından kabul edildiğini ilan etti.

Ancak, Saddam’ın verdiği sözler konusunda şüpheler vardı. Aradan geçen zaman, şüphecilerin, endişelerinde haklı, Saddam sözüne güvenilmez olduğunu kanıtladı. Saddam’ın sözleri arasında, Kürtlerin Bağdat’taki Baas hükümetine katılması da vardı. Irak hükümeti, kalelerin yerini birkaç kez değiştirip, Kürt liderlerin kabul edemeyecekleri koşullar öne sürünce, 1991 Haziranında görüşmeler kesildi.

Sonbahar geldiğinde, Irak askerleri ile Kürtler arasında, yeniden çatışmalar başladı. Irak, Kürtleri cezalandırıp başı boş bırakarak kaoslar yaratmak istercesine 20 Ekim 1991’de kuzeydeki vilayetlerden (Erbil, Duhok ve Süleymaniye) çekildi. Irak, Kürdistan’ı ekonomik abluka altına aldı. Kürt memurlara maaş ödemesi durduruldu. ‘Özerk’ kuzey ile ülkenin gerisini ayıran sınırdan gıda malzemeleri ve yakıt geçişini engelleyen (Irak’a karşı sürdürülen BM ambargosundan ayırt etmek için çoğunlukla ‘iç tedarik sınırlamaları’ olarak adlandırılan)³⁸ ambargo uygulanmaya başlandı.

Bu durum, Kürt ekonomisini çökertti. Kürdistan Cephesini oluşturan siyasi partileri çalışamaz oldu. Irak’ın Kifri, Kalar, Meydan gibi kasabaları top ateşine tutması, Kerkük ve çevresindeki bölgedeki Kürtleri yurtlarını terk etmeye zorlaması ve ‘Araplaştırma’ sürecinin yeniden hızlandırılması, uluslararası topluluğun Kürt bölgesindeki ‘güvenlik önlemleri’nin ne kadar sınırlı yetersiz ve güvenilmez olduğunu gösterdi.

Irak Kürdistan’ında Demokrasi

GÖKKUŞAĞI İTTİFAKI

Kürdistan Hükümetinin (KBH) kökleri, 1989 Enfâl hareketlerinin ardından Kürt partilerinin kurduğu “gökkuşağı ittifakı”olan Kürdistan Cephesinde yatmaktadır. Bu cephede, KDP, KYB, Kürdistan Demokratik Halk Partisi (KDHP), Kürdistan Sosyalist Partisi (PASOK), Irak Komünist Partisinin Kürdistan Şubesi, Süryani Demokratik Hareketi ve Kürdistan Emekçilerinin Partisi yer almaktaydı.¹

Ekim 1991’de Irak hükümet idaresinin bölgeden çekilmesiyle, adı konmasa da gerçek bir hükümet oluşturması fırsatı doğdu. KBH’nin resmi bir yapısının olmaması, Mayıs 1992’de seçim yapılmasını zorunlu kıldı.

ULUSLARARASI KARARSIZLIK

Kürdistan Hükümeti (KBH), daha kuruluşunda dış dünyanın kararsızlığı ile karşılaştı. ABD, Irak’ın toprak bütünlüğü konusunda tekrarladığı görüşler nedeniyle, seçimleri bile ürkek biçimde benimsedi. Bu da kuşkulu, çekingen bir benimsemeydi.

ABD hükümeti 15 Mayıs 1992 tarihinde, yaptığı açıklamada seçimler için şöyle diyordu:

“(Seçimler) Kuzey Irak’ın tüm halkına daha iyi bir yaşam getirmeye yardımcı olabilir ... Irak Kürt liderliğinin kamuya açık olarak ve özel görüşmelerde verdiği seçimlerin yalnız yerel idari konuları kararlaştıracağı ve ayrılıkçılığa yönelen bir adım olmayacağı güvencesini memnuniyetle karşılıyoruz.”²

Birleşik Krallık hükümeti de benzer bir açıklamayla, “seçimlerin Kürdistan’ı kurmaya yönelik bir adım olmadığı sürece gelişmelerden memnuluk duyacaklarını” belirtiyordu.³

Öte yandan Avrupa Parlamentosu seçimleri onaylayan ve özerklik yolunun izlenmesini teşvik eden bir karar aldı.⁴

Uluslararası topluluğun kafası, ayaklanmanın ardından gelen sığınma krizine getirdiği yanıtla, Irak’ın egemenliği ve toprak bütünlüğü konusundaki siyasetinde ötürü karıştı. Kafa karışıklığı hala sürüyordu.

KÜRT BAKIŞ AÇISINDAN ÖZERKLİK

Kürdistan'ın özerkliği yeni bir kavram değildi. Konu, geçmişte Kürtler ile merkezi hükümet arasında defalarca görüşülmüş, özde anlaşmaya varılmıştı. Özerkliğin egemenlik alanı bu bölgenin belirlenmesinde kullanılacak araçlar konusundaki görüş ayrılıklarının yanı sıra, Baas partisinin tutmayacağı sözleri vermesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.

Ancak, 1970 Mart anlaşması, Kürtler tarafından benimsendi. Önemi korundu. Değerli yasa olarak önemini korumaya devam ediyor.

1970 anlaşmasında, Kürtlerin çoğunlukta olduğu tüm bölgelerde Arapça'nın yanı sıra Kürtçe eğitim, Kürtlerin hükümete (kabineye ve silahlı kuvvetler) tam katılımı ve Anayasanın, 'Irak halkı iki ulustan, Arap ulusu ile Kürt ulusundan oluşur' biçiminde değiştirilmesi ilkeleri yer almıştı.

SEÇİM İŞLEMLERİ

Kürtlerin meşruluk kazanma çabalarına rağmen, BM yardım etmeyi ve onları tanımayı reddetti.

Yine de İsa'nın Barışı (*Pax Christi*)⁵, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Grubu (*International Human Rights Law Group*) ve benzer diğer kuruluşların katılımıyla, Kürtler üzerinde uluslararası gözetim gerçekleşti. Ayrıca, Kürdistan Cephesi, en yüksek dürüstlük ve hakkaniyet standartlarını sağlamak üzere elinden geldiğini yaptığını kanıtlayan bir yasal çerçeveyi benimsedi.

Buna göre: İki seçim yapılacaktı. Birincisi, 105 kişilik Ulusal Meclis'in üyelerini belirleyecekti. İkincisi, bir başkanlık seçimi olacaktı ve Kürdistan Kurtuluş Hareketinin Lideri konumuna gelecek kişiyi belirleyecekti.

Her iki seçim, oyların yüzde yedisini alan her partinin mecliste temsil edilmesini sağlayan, nispi temsile dayalı bir seçim sistemi kullanılarak, 17 Mayıs 1992 tarihinde yapıldı.⁶

Sonuçta iki ana parti, KDP ve KYP, neredeyse eşit ağırlık kazandı. Diğer partiler yüzde yedilik barajı aşamadılar ve aldıkları oylar, KDP ve KYB arasında paylaştırıldı. Oyların dağılımı, mecliste her iki partinin 50'şer koltuk kazanması ile sonuçlanırken, beş koltuk da azınlık gruplara (dört koltuk Süryani Demokratik Hareketi'ne, bir koltuk da Kürt Hıristiyan Birlik Partisi'ne) ayrıldı.

Liderlik seçimine katılan dört adaydan (KDP'den Mesut Barzani, KYB'den Celal Talabani, İslami Hareket'ten Osman Abdülaziz Muhammed, PASOK'tan Mahmut Ali Osman) hiç biri mutlak çoğunluğu kazanamadı ve yenilenmesi gereken seçim daha sonra tümüyle ertelendi.

Kürdistan Hükümeti, Temmuz 1992'de kuruldu. Bakanlar kurulu iki ana parti arasında bölüştürülmüştü ve her bakana diğer partiden bir yardımcı verilmişti. KYB'li Başbakan Dr. Fuat Masum'un yardımcısı KDP'li Roş Şevayiz; KDP'li Sanayi ve Elektrik Bakanı Emin Mevlud'un yardımcısı KYB'li Emin Abdurrahman oldu ve diğerleri de benzer şekilde

görevlendi.⁷ Talabani ve Barzani meclis seçimlerine katılmadılar ve bazılarının göre böyle yaparak meclisin saygınlığını azalttılar.

Başbakan Dr. Fuat Masum, parlamentoda yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

“Kürt parlamentosu seçimleri halkımız için büyük bir zaferdir. Düşmanlarımız bizim bir kan denizinde boğulacağımızı umuyorlardı. Irak rejimi, halkın kendisinden yana duracağını, böylece Saddam Hüseyin’in yenilgisini örtecek bir zafer kazanacağını umuyordu. Ama bizim umduğumuz gibi halk, geleneklerine ve ulusal kurtuluş hareketine sadık kaldı ve durumun gereğini yerine getirdi.”⁸

Sonuçlar Kürt demokrasisi için bir zafer olarak değerlendirildi ama, iki ana parti arasında eşitlik zor günlerin habercisiydi. Başlangıçtaki zorluk çatışma olmasa da her iki partinin, işbirliği yapmak yerine birbirine paralel çalışması sonucu ortaya çıkan felç oldu.

YENİ BİR SİYASİ ORTAM?

Kürdistan’ın geleceğini ilan ettiği 1992 seçimlerinden sonra, onu bir siyasi kişilik olarak tanımlamak da giderek zorlaştı.

Irak’ın, 1992’de varlığını geri çekmesiyle doğan boşluğun doldurulması amacıyla seçimler yapılmıştı. Bağdat, rejimi bundan sonra Kürdistan Cephesini (KBH) ‘yasa dışı’ ilan etti. Ama yerine hiçbir şey önermedi.

Ulusun Merkezi hükümetin rızası olmadan, bir halkın seçim yapması, toprak bütünlüğü açısından sorular gündeme getirdi. Bu sorular bir dizi açıdan yanıtız kaldı.

Daha önceki bölümde değindiğimiz gibi, uluslararası toplum Kürdistan Cephesinin (KBH) yönetimine karşı kararsız bir tutum almıştı. Onların, bir despotun yanı başında demokrasiyi kurma girişimini alkışlıyor, ama Irak’ın bütünlüğü kaygısıyla heyecanlarını sınırlıyorlardı.

Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyinin 1991 yılında aldığı 688 sayılı karar da, ‘üye ülkelerin, Irak’ın ve bölgedeki tüm devletlerin egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını koruma kararlılığını’ tekrar vurguluyordu.

Kürt Cephesi, seçimlerin hiçbir biçimde ayrılıkçılığa yönelen bir adım olmadığı güvencesini verdi. Daha baştan Cephe, bir gereksinimi karşılamaktan başka bir şey yapmadığını açıklarken, Nisan 1992 seçim yasası şu tesbiti yapıyordu:

“Irak hükümeti, daha önce benzeri görülmemiş bir uygulamayı, kısa süre önce başlattı. Tüm idari birimlerini ve personelini Kürdistan’dan çekti. Böylece idare ve yasama açılarından eşsiz bir boşluk doğmasına neden oldu. Merkezi hükümetle görüşmeleri yürütmekte olan Kürdistan Cephesi bu nedenle çok karmaşık ve zorlu bir durumla karşı karşıya bırakıldı. Cephe, bu meydan okumaya yanıt vermeye kararlıdır. Bu, Medeni dünya trenini yakalamak için ilk adımdır. Demokrasi, insan haklarına saygı ve uluslararası

norm ve anlaşmalara uyma temelinde Kürt toplumunu yeniden yapılandırmayı amaçlamaktadır.”⁹

Cephe, daha ilerde, ‘pratikte dünyaya Irak Kürdistanı halkının ... özyönetimi gerçekleştirme yeteneğinde olduğunu gösterecek edimli’ iktidar gücü olarak tanımlamaktaydı.¹⁰

Ancak, Kürdistan’ın Irak’la ilişkisini belirleyen tutum kısa sürede açıklık kazanmadı. Kürdistan parlamentosu, daha sonra özel bir duyuru ile Irak’ın geri kalan bölümüyle federal birlik oluşturduğunu açıkladı.

Bu duyuru, Kürtlerin amacının devlet biçimi de içinde olmak üzere, kendi kaderini tayin hakkı sözünü veren 1919 Sevr Antlaşmasını da aşarak, bir devlet kurmak olduğunu belirtiyordu. Dünya kamu oyununa yapılan açıklamada şöyle deniliyordu:

“Uluslararası yükümlülükler ve anlaşmalar uyarınca Kürdistan’ın kaderini belirleme hakkını ve görevini kullanan parlamento, Irak merkezi hükümetiyle olan yasal ilişkisinin, çok partili sisteme ve insan haklarına saygıya dayalı, parlamenter, demokratik Irak içinde federal birlik olduğunu oybirliği ile belirler.”¹¹

Kürtlerin elde ettiği, kazanımlar ve kendilerini yönetmede gösterdikleri başarılar, dünyada pek çok yoruma neden ldu. Bazı yorumlara göre, müttefik kuvvetler güvenli bölge kurmasaydı, bir Kürt devleti ortaya çıkmayacaktı.¹²

Kürdistanı, devlet olarak tanımayan bazı hükümetlerin kurumları bile, ona bir ‘devlet’miş gibi davranmaktadır. Örneğin, Birleşik Krallık göçmenlik yetkilileri, Irak’ın geri kalan bölümünde Baas emniyet kuvvetlerinin baskısına uğradığını kanıtlayıp, sığınma talebinde bulunanları geri çevirerek, Kürdistan’na göndermeye çalışmıştır.

KDP VE KYB ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Fakat, seçimlerden sonra çifte ambargo uygulanması Kürdistan’da da ekonomik sorunlar yaşanmaya başlandı. Kürdistan, Saddam Hüseyin rejiminin ekonomik kuşatması altındaydı. Öbür yanda, BM’in Irak’a uyguladığı yaptırım kısıtlamaları, gözle görülür ölçüde sıkıntı yaratmıştı. Bu durum, iki ana Kürt partisinin arasını da açtı.

Taraflar, birbirini bölgenin diğer güçleri Irak, İran ve Türkiye tarafından kullanılmakla suçladı. Kürdistan için çabalarıyla tanınan Fransa’nın eski Cumhurbaşkanı Mitterrand’ın eşi Danielle Mitterrand 1994 yılında Chatham House Enstitüsünde yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu:

“İran ve Türk komşuları tarafından bombalanmaya ve Irak ordusunun tüm zorbalığıyla yıkıcı saldırılarına açık bırakılmış, geçerli parası dolaşımdan çekilmiş,¹³ elektrik kesintileri olan Kürdistan’ın korumasız bölgelerinde yaşayan nüfusun zorla göçe zorlandığı, Irak hükümetinin çifte ambargo uyguladığı, hiçbir enerji kaynağı olmayan, tarım ürünleri yakılan ve

her gün anti-personel mayın trajedisi yaşanan bir ülkede, insan, demokrasinin nasıl gelişebileceğine merak ediyor.”¹⁴

Hemen ilave etmek gerekiyorsa eğer, Kürtler bir dizi iç anlaşmazlıktan sonra zorlukları yeniyor ve demokrasiyi kuruyordu.

İki parti arasındaki uyuşmazlık, büyük ölçüde Kürt siyasetinin tarihinde ve Celal Talabani'nin 1975'te KYB'yi kurmasıyla başlamıştı. KYP, 1975 yenilgisinden sonra, KDP'den ayrılanlar tarafından kurulmuştu.

Ama Mayıs 1994'te Süleymaniye'nin kuzey doğusundaki bir toprak uzlaşmazlığı ile birlikte olaylar kartopu gibi büyümeye başladı. Kalıcı bir anlaşma doğuncaya kadar İran, Türkiye, İrlanda, Fransa, ABD ve hatta Irak arabuluculuk görüşmelerine ev sahipliği yaptı ya da yapmayı önerdi.¹⁵ 21 Mayıs 1994 tarihinde normale dönüşü denetim altında tutmak için bir hareket odası oluşturuldu. Bu büyük ölçüde, Ahmet Çelebi ve Irak Ulusal Kongresi'nin (IUK) diğer üyeleri tarafından yönetildi.¹⁶

Taraflar, 16 ve 22 Temmuz 1994 tarihleri arasında Paris'te buluştu. Fransız hükümeti ile Birleşik Krallık ve ABD elçiliklerinden gelen gözlemcilerin yardımı ile KBH için yeni bir anayasa taslağı hazırlandı.

Türk hükümeti, Kürt ulusunun oluşumuna yönelik dolaylı bir yol haritası olduğu gerekçesiyle endişelendi. Paris mutabakatına sinirlice tepki gösterdi. İki Kürt lider Mesut Barzani ve Celal Talabani Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand'ın huzurunda, anlaşmayı imzalamak için geçmek isterken Türk devleti, onlara geçiş vizesi vermedi. Böylece Paris Anlaşması sonuç vermedi.

21 Kasım 1994'te imzalanan yeni stratejik anlaşma da kalıcı olamadı. Taraflar gümrük vergilerinin toplanmasını görüşmek için bir kez de Kürdistan Cephesinin başkenti olan Erbil'de toplandılar. Ama uzlaşma sağlanamadı.¹⁷

KDP ve KYB temsilcileri, aralarındaki sorunları çözmek için 1995 yılında, bu kez İrlanda'nın Drogheda şehrinde bir araya geldiler. Uzun pazarlıklardan sonra sonra Erbil'in askerden arındırılması, gümrük gelirlerinin ortak hesapta toplanması Kürdistan Cephesinin yeniden faaliyete başlaması ve Türk devletiyle ilişkiler dahil dış politikada izlenecek yöntemler konusunda anlaşmaya vardılar.

Kürdistanla ilgili bütün taraflar, Drogheda anlaşmasının kalıcı olacağını umuyordu.¹⁸ Ancak, KDP 1996 Ağustosunda, önce Erbil'i, sonra Süleymaniye'yi almak için Bağdat ile bir ittifak kurunca, aradaki uçurum yeniden ortaya çıktı. Barzani'nin bu hiç de kutsal olmayan ittifak için gerekçesi, sözde KYB ile İran ortak kuvvetlerinin Irak'ın toprak bütünlüğü için tehdit oluşturmasıydı.¹⁹

Taraflar arasında savaş başladı. Başlangıçta bozguna uğramış görünse de KYB, Süleymaniye'de içinde olmak üzere kaybettiği toprakların çoğunu İran askerlerinin desteği ile geri aldı. Bu arada, İran ile Irak arasında savaşın yeniden başlaması ihtimali belirdi. En başta Ankara bundan tedirgin oldu. Savaşı durdurtmak için harekete geçti. Ekim 1996'da Ankara'da ABD gözetiminde görüşmeler yapıldı. Bir sonraki yıl boyunca düzensiz aralıklarla

görüşmeler devam etti. Ekim 1997'ye kadar ilerleme sağlandığı düşünülürken, KDP ile KYB arasında toprak sahipliği konusundaki uzlaşmazlıklar yeniden ortaya çıktı.

Celal Talabani'nin yaptığı atakla taraflar arasında yeniden diyalog kuruldu. Uzun erimli barış kurmaya karar verdiler.

ABD Başkanı Bill Clinton Temmuz 1998'te, varılan sonuç konusunda umutlarını açıklarken şöyle diyordu:

“Her iki lider de siyasi uzlaşma konusunda olumlu ve ileri görüşlü konuştular. Kuzey Irak halkının hakları olana kalıcı, istikrarlı bir çözüme ulaşması, Bağdat ve Tahran'ın çatışmaya karışma ve bölgedeki Irak vatandaşlarını tehdit etme olanaklarının en aza indirilmesi için arabuluculuk yoluyla kalıcı bir yakınlaşma sağlanması çabalarımıza devam edeceğiz.”²⁰

KDP lideri Mesut Barzani ile KYB lideri Celal Talabani 1998 Eylülünde, Clinton'un arabuluculuğuyla Washington'da buluştular. Pazarlıklar başladı. Sonunda anlaşmaya varıldı. ‘Liderler Toplantısının Sonuç Bildirgesi’ adı verilen belgeyle, önemli konularda bir dizi anlaşmaya vardıklarını ilan ettiler. İç çatışmaları kınadılar; uzlaşmazlıkların çözümü amacıyla zor kullanmaktan ya da birbirlerine karşı dış karışmalar aramaktan kaçınmaya söz verdiler. Liderler, aynı anlaşma ile 688 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının insan hakları hükümlerine uymayı, vatandaşların serbest dolaşımını kolaylaştırmayı kabul ettiler ve birbirlerine karşı olumsuz basın açıklamaları yapmaktan kaçınmaya söz verdiler.

Gelirlerin bölüşümü, kilit kentler Erbil, Duhok ve Süleymaniye'nin statüsü ve serbest seçimlerin örgütlenmesi gibi konularda da anlaşmayla sonuçlandı. Barışa giden yolda dönüm noktalarını gösteren bir zaman çizelgesi hazırlandı.

Böylece, iki Kürt partisi arasında birliğin geleceğine duyulan güvensizliklerin temelsiz olduğu ortaya çıktı. 1990'ların başlarında bir türlü kurulamayan barış, sağlam temele oturdu.

Irak Kürdistan'ında İnsan Hakları

ARKA PLAN

Kürdistan'ın tarihine yüzeysel bir bakış bile, bu halkın insan haklarının ne kadar uzun bir süreden beri, sistematik olarak dayanılmaz biçimde çiğnendiğini ve uluslararası topluluğun on yıllar boyunca, insani değerlerin çiğnenmesine seyirci kaldığını, önlem alıp engellemediğini gösteriyor.

Kürdistan'da insan haklarının yok sayılması, 1979'da Saddam Hüseyin iktidara el koyması ya da Baas rejiminin kurulmasıyla başlamadı.

Irak adında bir devletin yaratılmasıyla başladı, bu trajedi. İnsan haklarının yok edilmesi sistematığe dönüştü. O tarihten itibaren, Kürtlerle Bağdat hükümeti arasındaki ilişkilerin değişmeyen özelliği oldu.

İnsan hakları, sivil, savunmasız insanların göçe zorlanması, insanların evlerinden alınarak kaybedilmesi, mülklerin yıkımı biçiminde süreklilik kazandı.

Bağdat rejimi ırkçıydı. Irkçılık gözüyle dünyaya bakıyordu. Onun için rejimin tek kurbanı Kürtler değildir. Bataklık Arapları, Şiiilerin yanı sıra Keldaniler, Süryaniler de aynı çileleri çektiler. Hatta her dönemde Bağdat rejiminin yanında yer alan, rejime memurluk, polislik yapan Türkmenlerin bir kesimi de ırkçı baskılardan pay aldılar.

Ancak Irak, bölgede ırkçı bakışla Kürtlere bakan tek devlet değildi. İran ve Türk devleti de, adeta planlı ve koordineli olarak Kürtlere aynı gaddarlığı göstermişlerdir. Bir bakıma bir parçadaki baskı, ötekinin uzantısı oluyordu.

Dahası, bu devletler zaman zaman erekçeler yaratarak, eleri altında bulunmayan Kürtlerin hayatına da müdahale ediyorlardı. Türk devleti, 1990'lı yıllar boyunca, Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) etkinliklerine karşı hareket gerekçesiyle, Irak Kürdistan'ına defalarca askeri müdahaleler yapmış, bu askeri hareketler mülklerin tahrip edilmesi ve önemli sayıda sivilin ölmesiyle sonuçlanmıştır.

O nedenle Kürtlerin, 1990'larda "yarı devlet" kurması, onlara bir ölçüde koruma sağladı. Kürtlerin "yarı devletleşmeye" verdikleri hayati önem, aşk derecesinde bağlılık, geçmişteki acılardan kaynaklanmaktadır.

BAAS REJİMİNİN SUÇLARI

Hoş görünüze sığınarak, tekrar olma pahasına, Kürdistan'ın trajedisine göz atmakta yarar var.

Irak devletinin Kürtlere duyduğu nefret, Kürtlerin özgürleşme tutkusundan kaynaklanıyordu. Saddam Hüseyin 1970 yılında Molla Mustafa

Barzani ile görüşürken bile onun arkasına aldığı halkının desteğini yıpratmak, zayıflatmak için manevralar yapıyor, bu yöntemle Kürdistanı Bağdat rejimine bağlamak istiyordu. Ancak, lideri kendi halkından soyutlayamayınca, terör taktiklerine baş vuruyordu.

Kürdistan'ın sivil alanı köyler, kasabalar, 1970'li yıllar boyunca Irak ordusunun değişmez hedefi oldu. Kürtler, bu saldırılarla hayatlarını, sağ kalanlar ise barınak ve geçim kaynaklarını kaybettiler. Uluslararası Af Örgütü, 1976 yılında, KDP ile bağları bulunduğu gerekçesiyle, 60 bin erkeğin tutuklandığını kayda geçirdi.¹

1975 yılında İran'la yapılan Cezayir Anlaşması ile İran ve Türk sınırları boyunca derinliği beş ile otuz kilometre arasında değişen bir 'güvenlik kuşağı' oluşturuldu. Bunun sonucu olarak, bin dört yüz köy imha edilerek boşaltıldı. Altı yüz bin kişi yersizleştirildi. Bunlar toplu yerleşim kamplarına yerleştirildiler, daha sonra yurtlarından uzak yerlere sürüldüler.²

Irak hükümeti, aynı zamanda petrol açısından zengin Kürt bölgelerinin demografik yapısını da değiştirdi. Irak'ın idari haritasını yeniden çizdi. Böylece, kilit petrol vilayetlerinde Arapların çoğunluk olmasını güvenceye aldı.

Kerkük, Hanekin, Mendeli, Şeyhan, Sincar ve Zaho bölgelerinin on binlerce Kürt, başka alanlara sürüldü. Bunların çoğu güneydeki çöl bölgelerine ve geri kalanı ise askeri denetim altındaki kamplara yerleştirildi. Kürt bölgelerine getirilen Arap aileler, para ve toprak mülkiyeti ile ödüllendirilerek teşvik edildi.

Dış dünya, 1980'li yıllar Kürtlere karşı uygulanan gaddarlığa sessiz kaldı. Yakın Kürt tarihinin en büyük trajedilerinden biri 1983 yılında yaşandı. Mesut Barzani'nin İran'la ittifak kurduğu gerekçesiyle Barzani aşiretinden 8 bin erkek seçilip yok edildi.

Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarına göre, Irak kuvvetleri³ zanlıyı yakalamamanın zor olduğu durumlarda onun yerine akrabalarını, gençleri, çocukları ve hamile kadınları tutukluyordu. Uluslararası Af Örgütü'nün bir başka raporuna göre 1985 yılında Irak kuvvetleri, *peşmerge* eylemlerine yanıt olarak Süleymaniye'de 300 çocuğu ve genci tutuklamış, işkenceden geçirmiş ve 29'unu mahkemeye çıkarılmadan idam etmiştir.

Raporda, aynı yıl içinde kurşuna dizme ve diri diri gömme yoluyla işlenen cinayetlere değinmektedir. Çoğu Kürtler öldürülürken göstermelik bir yargılama bile olmuyordu. Bu yargısız ölüm kararı infazları düzeni, 1987'de devam etti ve o yılın iki ayında, aralarında 14 ve 17 yaşında gençlerin de bulunduğu 360 kişi idam edildi.

İran-Irak Savaşı, Kürtler için ayrı bir yıkım oldu. Sınırın iki tarafındaki konumu, onları hem askeri hem de siyasi açıdan hedef haline getirdi. BM Sığınmacılar Yüksek Komiserliğini, 1991 yılında yayınladığı rapora göre, Kürdistan dünyanın en yoğun mayın döşenmiş bölgelerinden biri olarak anıldı. 1980'lerde büyük çoğunluğu İran-Irak savaşı sırasında, diğerleri *peşmerge* ayaklanmalarına karşı olmak üzere yaklaşık 20 milyon mayın döşendiği sanılmaktadır.⁴

1990'lı yılların başlarında her yıl mayınların iki bin ölüm ya da yaralanma olayı yaşanmaktaydı.⁵ Hafif plastik patlayıcılar da içinde olmak üzere değişik mayın tiplerinin kullanılması, mayınların dikkatsiz ve haritasız olarak sivil yaşam ve tarım arazilerine dökülmesi sonucu, bunları bulmak güçtü. O nedenle ölüm ve yaralamaya yol açma riski çok yüksekti.

Dış dünya, Irak'ın Kürtlere karşı uyguladığı gaddarlığı, 1988 yılında başlayan Enfâl hareketleri ile kavramaya başladı. (Enfâl hareketlerinin gerçekleşikten ancak bir sürü sonra gereken ilgiyi topladığı da söylenebilir). Bu hareketlerin mantığı Kürtlerin İran güçleriyle işbirliğini ortadan kaldırmaktı. Ancak, uygulama soykırım niteliğindedi.

Enfâl, Halepçe'de kullanılan kimyasal silahlar soykırımla eşanlı hale geldi. Ancak, bundan sonra Saddam rejiminin "Enfal Harekatı"yla, en kitlesel yok etmeler, *peşmerge* sivil ayrımı yapılmayan kırımlar dikkat çekmeye başladı. gözetilmeden öldürülmesinden kaynaklandı.

Saddam rejiminin, Kürtleri ayaklar altında çiğnemesinin bir sonraki aşaması, Mart 1991'de başlayan Birinci Körfez Savaşı'nın bitiminin ardından gelen ayaklanma aşamasında geldi. Rejim, yaklaşık iki milyon insanı, yurtlarından kaçmaya zorladı. Bağdat hükümeti, sonra kaçanlara vahşice saldırdı. Saddam yönetimi, kaçan sivillere karşı tank ve diğer ağır silahlarla saldırı helikopterlerini ve iddia edildiği gibi fosforlu bombalar kullandı.

Bu saldırılar, daha sonra BM Güvenlik Konseyinin 688 sayılı kararına ve güvenli bölge oluşturulmasına neden oldu. Ancak, güvenli bölgelerin kurulması Kürtleri, hiçbir zaman tümüyle koruyamadı. Çünkü, çok sayıdaki Kürt, Irak askerlerinin denetimindeki bölge ile Kürt denetimindeki bölgeyi ayıran 'yeşil hat'ın güneyinde yaşıyordu. Kerkük'ün içinde ve çevresinde hükümet Araplaştırma programını hızlandırarak, 1991 ile 2001 yılları arasında yaklaşık 120 bin Kürdü ve Arap olmayan diğer etnik grup üyelerini göçe zorladı.⁶

IRAK HÜKÜMETİNİN ULUSLARARASI HUKUKU ÇİĞNEMESİ⁷

Kürtler ve Irak'taki diğer etnik gruplar uluslararası hukuk kurallarının çiğnenmesi kurbanlarıdır. Irak, BM üyesiydi. BM Evrensel Anlaşmasını imzalayan ülkelerden biriydi. Antlaşmanın 55. ve 56. maddeleri 'ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı yapılmaksızın herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine evrensel olarak saygı gösterilmesini ve gözetilmesini' emreliyordu.

Ama anlaşmayı imzalayan Bağdat, pratikte, pek çok benzeri rejim gibi onu açılmamak üzere rafa koymuştu. Anlaşmada ön görülen yükümlülükler sistematik olarak çiğneniyordu.

Irak, belli başlı diğer uluslararası antlaşmaları da gönüllü olarak kabul etmişti. "İnsan haklarına saygılı" görünme adına imzalanan bu antlaşmaları da hiçe sayıyordu.⁸

Irak, 1975 yılında BM'nin, "Tüm İnsanların İşkenceden ve Diğer Zalim, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Davranış ve Cezalandırılardan Korunması Üzerine Deklarasyon" una uyacağını ve onun hükümlerini yerine getireceğini de ilan etmişti.

Irak, imzaladığı anlaşmalara rağmen, Kürtlere karşı MB'nin "Soykırımı Suçunun Önlemesi ve Cezalandırılması Anlaşması"nı ihlal ediyor, "Enfâl Harekatları"yla, bu suçları işliyordu. BM anlaşmasının 1. maddesi soykırımının uluslararası hukuk açısından suç olduğunu açıkça ifade ediyordu. 3. madde ise soykırımı amacıyla kuruluş oluşturmanın, dolaylı ya da dolaysız tahrikte bulunmanın, soykırım gerçekleştirmeye çalışmanın, soykırımına yardım etmenin cezalandırılabilir suçlar olduğunu belirtiyordu.

Soykırımı suçunun en önemli unsur ve kanıtı, ve varlığını, bir grubun tümünü ya da bir bölümünü yok etme niyetidir.

BM Irak Özel Raportörü, hazırladığı belgede, 'bu siyasetlerin, özellikle Enfâl hareketlerinin, soykırımı benzeri bir tasarımın izlerini taşıdığı makul bir kuşkuya yer bırakmaksızın görülmektedir' demektedir ve ardından, 'nüfusun bir bölümün tümüyle yok edilmesi ile sonuçlandığı için ve bir bütün olarak bu halkın yaşamına etki yapmayı sürdüreceği için Enfâl Harekatları soykırımı türü eylemlerdir' diye eklemektedir.⁹

Oysa Irak, BM'in deklarasyon, ilke ve uygulama kılavuzu biçiminde ortaya koyduğu çok sayıdaki başka ilkeleri de benimsemişti.¹⁰ Bunların çiğnenmesi bile Irak'ın insanlık suçu işlediğini, tek başına kanıtlamaktadır.

İNSAN HAKLARI HUKUKU

Irak, 1949'da Cenevre'de hazırlanan ve savaş hukukunu düzenleyen evrensel sözleşmeyi de kabul ve hükümlerini yerine getireceğini taahhüt etmiş,¹¹ ancak Cenevre Sözleşmelerinin uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı çatışmaların kurbanlarının korunması ile ilgili iki Ek Protokolünü onaylamamıştır.

Cenevre sözleşmeleri, esas olarak devletler arasındaki çatışmalar için geçerlidir. Kırırma uğrayan Kürtlerin ise devlet statüsü yoktu.

Sözleşmelerin dördü de, ortak 3. maddeye atıfta bulunmaktadır. 3. madde, bir ülkenin topraklarında meydana gelen ve uluslararası özellik taşımayan silahlı çatışma durumunda bile asgari insani standartlara saygı gösterilmesini ön görüyor. Sözleşmelere göre bir devlet, siviller ve herhangi bir nedenle savaş dışı kalmış silahlı kuvvetler (*hors de combat*) üyelerine, çatışmalarda etkin yer almayan kişilere, ayrımsız insanca davranmak zorundadır. Yaralı ve hasta olanları tedavi edilmesini güvence altına almakla yükümlüdür.¹²

Yine, ortak 3. madde, tarafların çatışmalarda Cenevre sözleşmelerinin hükümlerini bütünü ya da bir bölümünü özel anlaşmalarla uygulamaya koymaya çalışması gerektiğini belirtir.

Savaş kurallarını düzenleyen ortak 3. madde ile yasaklanmış eylemler, uluslararası insan hakları hukukunun çiğnenmesi anlamına gelmektedir. Taraf devletler, bu ilkelere uymadıkları takdirde, “Cenevre Sözleşmelerine saygı göstermeyi ve her koşulda uygulanmasını sağlamayı üstlenir” diyen dört sözleşmenin ortak 1. maddesini açıkça ihlal etmiş sayılırlar. 1. maddeye uymayanlar, dört sözleşmede ortak olan ve devletleri, Cenevre sözleşmelerine aykırı tüm eylemlere karşı gerekli önlemleri almaya zorlayan genel uygulama hükümlerinin de çiğnenmesi anlamı gelir.

Ancak ortak 3. maddenin çiğnenmesi, Cenevre sözleşmeleri hükümleri uyarınca ‘ağır ihlal’ olarak kabul edilmez ve bu nedenle ağır ihlal durumlarında uygulanan özel yaptırım kuralları kapsamına girmez.

Ayrıca, bir çatışmanın ortak 3. madde kapsamına girmesi için belirli bir yoğunluk düzeyine ulaşmış olması zorunludur. Ayaklanmalar ve diğer toplumsal olaylar, ölümcül kuvvet kullanılarak bastırılırsa bile, genel olarak bu maddenin kapsamına girmez.

Fakat, Irak hükümeti ile Kürtler arasındaki çatışmanın büyük bölümünün ortak 3. maddenin çiğnenmesi demek olduğu kuşku götürmez derecede açıktır. Daha küçük ölçekli çatışmaları bastırmak için aşırı ve yasadışı kuvvet kullanımı bile, bir olağanüstü durumda ya da başka bir çatışmada uygulanan uluslararası insan hakları hukukunun hükümleri kapsamına girer.

Irak, Cenevre sözleşmelerinin, silahlı çatışma kurbanlarını korunması ile ilgili iki ek protokolü de imzalamıştır. Ancak, bunları da uygulamamıştır. Oysa, sivillere saldırmak, silahlı çatışmanın geleneksel yasaları tarafından bile yaygın biçimde kınanır ve yasaklanır.

BM genel kurulunun 2444 sayılı kararı (1968), bir silahlı çatışmada tarafların uyması gereken kuralları belirler. Buna göre, sivil halka saldırmanın yasak ve suçtur. Karar, siviller ile çatışmalara katılan kişileri birbirinden ayırma zorunluluğu gibi ilkeleri saptar.¹³

Benzer olarak, BM’nin 1974 yılında kabul ettiği, “Acil Durumlarda ve Silahlı Çatışmalarda Kadınların ve Çocukların Korunması”na ilişkin deklarasyon, ‘sivil halka yönelik saldırı ve bombardımanları, çok sayıda insana acı çektirmeyi’ yasaklar ve kınar.¹⁴

Irak’ın, Kürtlere karşı başlatıp sürdürdüğü “Enfâl Harekatları”, açıkça bu uluslararası hukuk ilkelerini çiğnemektedir. İnsan hakları ve insan hakları hukuku ağır biçimde ihlal edilmiştir. Nitekim, BM özel raportörü, “aşırı olduğu açıkça görülen gücün, kasıtlı ve sistematik olarak kullanımı hayata geçirilmiştir” demektedir.

Irak’ın İran savaşında kimyasal silahların kullanılması da savaş suçudur. 1925 yılında, Cenevre’de imzalanan protokol “savaşta boğucu, zehirli ve diğer gazların ve bakteriyolojik maddelerin kullanımı”nı yasaklamaktadır. Irak, savaşta bu protokolü çiğnemiştir.

Cenevre sözleşmelerinin hükümleri gereğince, savaş yöntem ve silahlarını seçme hakkı sınırsız değildir. Sivillerde, hatta çatışmalara katılanlarda gereksiz acı ve aşırı yaralanma yaratacak yöntemlerle silahlar

yasaklanmıştır. Savaşa katılmayanlar her zaman korunmalı ve özellikle sivillerin ayırım gözetmeksizin hedef alınması yasa dışıdır.

Uluslararası düzenlemelerin bakış açısından, bir iç çatışma da olsa sivil bölgelerde kimyasal silahların kullanmaya kalkışmak, savaş hukukunun ve adetlerinin ciddi ihlali anlamına gelir. Örneğin, ski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Mahkeme tüzüğü, “zehirli silahların ve gereksiz acı vermek üzere yapılmış silahların kullanılmasını savaş hukukunun ve adetlerinin ihlali” olarak açıkça belirtmiştir.¹⁵ Bu tür silahların çatışmaya katılmayanlara karşı kullanılması ise açıkça Cenevre sözleşmelerinin ortak 3. maddesinin genel olarak yasakladığı şiddet, cinayet ve gaddar davranış kapsamına girer.

Acil durumlarda ve silahlı çatışmalarda kadınlarla çocukların korunmasına dair uluslararası deklarasyon aynı zamanda kimyasal, bakteriyolojik silahların kullanılmasını, Cenevre sözleşmeleri ve insan hakları yasası ilkelerinin ‘en ağır ihlallerinden biri’ olarak şiddetle kınar.

Oysa Baas rejimi, Kürtlere karşı bu ilkeleri başından itibaren çiğnemiştir. Dahası, İran-İrak Savaşı ve Kürtlere karşı yürüttüğü savaş sırasında döşediği mayınların yerini BM Proje Hizmetleri Bürosuna (UNOPS-UN Office of Project Services) bildirmeyi reddetmiştir. Uluslararası düzenlemelerin bakış açısından sivil bölgelere ayırım gözetmeksizin mayın döşemek, bir iç çatışma olsa bile savaş hukuku ve adetlerinin ciddi ihlali anlamına gelir

İNSAN HAKLARI ÖRGÜTLERİ VE KÜRT YETKİLİLER

Kürdistan Cephesi (KBH), daha sonra Baas rejiminin insan hakları ihlallerini araştırmak ve tekrarını önlemek amacıyla önlemler aldı. Saddam rejimi kurbanları için ödenek ayırdı.

Bu arada Kürt İnsan Hakları Projesi, 2003 yılında, insanlık suçlarına ilişkin deliller toplamak üzere, bir araştırma heyeti oluşturup, Kürdistan’a gönderdi. Komite, Süleymaniye’de İnsan Hakları Kurumunu, Yurdundan Edilmiş İnsanlar ve Enfâl Olayları Bürosunu ve Erbil’de İnsan Hakları Bakanlığını ziyaret etti.¹⁶

Kurumların her biri, ayrı ayrı insan hakları konularını, hapisane koşullarını, adil olmayan yargısız tutuklamaları incelemekle görevlendirilmişti.

Ancak, ne Erbil’ne de Süleymaniye’deki kuruluşler, Baas rejiminden hesap sorma yetkisine sahip değildi.

KÜRDİSTAN’DA KADIN HAKLARI

Baas partinin benimsediği Irak mevzuatı, kadın hakları (ya da bu hakların yokluğu) konusunda büyük ölçüde Şeriat’ın yasal ilkelerini izliyordu. Güvenli bölgenin kurulması, Kürdistan da, yeni doğmakta olan kadın hakları mevzuatının değiştirilmesini gerektirdi. Kadın haklarını koruyan ve daha geniş çevreinde cinsiyet bilincini geliştiren yeni eğitim araçlarının temel taşlarının döşenmesi için başarıyla lobi yapmasını sağlandı.

Ancak Kürt toplumunun bazı yönleri ağırlıkla ataerkil kaldı ve “aile namusuna” olan güçlü inancı korudu. Namusa verilen önem, Kürtlerin toplumsal yapısında çok köklü olarak yerleşiktir ve hala namus cinayetlerinin işlendiği bilinmektedir.

Kürdistan’da kadınları özellikle etkileyen bir sorun, yurdundan edilmiş insanlar arasında kadınların reisi olduğu ailelerin büyük oran teşkil etmesiydi. Enfâl ve benzer hareketlerin dolaysız bir sonucu olan bu durum, anaerkil hanelerin bilinmediği bir toplumda çok ağır zorluklar doğurdu. Bunun, toplumsal doku tarafından yeniden benimsenmesi kolay olmadı.

Ancak, her şeye rağmen, güvenli bölgenin yaratılmasından sonra, Kürt kadınının (‘yeşil hat’ın güneyinde yaşayanlar hariç) durumu, Irak’ın geri kalan bölümlerinde yaşayan kadınlara göre önemli ölçüde iyileşti.

Saddam rejiminde her şey gibi kadın hakları ve laiklik de bir düzmece, göz boyama oyunuydu.

Belki şaka gibi gelecek ama, Saddam rejimi, bir çok alanda, abartılı şekilde dünyaya “ilerici” olarak propaganda edildi. Bu propaganda yer yer tuttu. Propagandanın etkisiyle diktatörlük, bir zamanlar batı tarafından kadın hakları açısından Orta Doğu’da ilericiğin yol gösteren ışığı olarak değerlendirildi. 1993 yılında yayımlanan BM Çocuklar Fonu’nun (UNICEF) bir raporunda şöyle deniliyordu:

“Arap dünyasında kadınlar başka hiçbir yerde Irak’ta olduğu kadar güç ve destek bulamıyorlar. Irak’ta kadınlar tüm vatandaşlık haklarına sahip ve onlardan ülkenin inşasında katılmaları bekleniyor ... Kadınlar yüksek siyasi pozisyonlara gelebiliyorlar ... çalışma ve toplumsal hizmet alanlarında mesleklerin icra edebiliyorlar ... 1970 Anayasa’sı tüm vatandaşların yasalar önünde eşitliğini teyit etti ve cinsiyet ayrımcılığı yapmadan fırsat eşitliğini güvence altına aldı ... 1980’de kadınlara oy verme ve seçilme hakkı tanındı. 1974’te tüm düzeylerde eğitim bedelsiz hale getirildi ve 1979/1980 yılında on iki yaşına kadar tüm kız ve erkek çocuklar eğitim için zorunlu hale getirildi Bu yasal temel, kadın haklarının geliştirilmesi ve onların toplumsal rolünün artırılması için sağlam bir çerçeve oluşturuyor. Bunlar, kadınların eğitimi, sağlığı, istihdamı ve toplumsal güvenliği açısından dolaysız önem taşıyor.”¹⁷

Baas rejiminin laikliği, Orta Doğudaki diğer ülkelerden farklı olduğu ve Baas’ın siyasetinin bir parçası olarak kadınların meslek sahibi olmasının teşvik edildiği doğrudur.

Ancak, UNICEF raporunun tarif ettiği cins eşitliği ütopyası hiç bir zaman gerçekleşmedi. Çünkü, Saddam Hüseyin rejimi, vahşi bir diktatörlüktü. Kadınlar de çocuklar onun zorba yasalarından ve bu yasaların vahşice uygulanmasından asla kurtulamadılar.

Vahşi uygulamalar içinde, aile yaşamına çok büyük zararlar veren durumlar vardı. Örneğin, vatandaşları düzeni devirmeye yönelik davranışları yetkililere bildirmek zorunda bırakan kararnameleler yürürlükteydi. Bu durumda, herkes ötekine muhbir gözüyle bakıyordu. Aile içinde bile bireylerin birbirine güveni yoktu. Sistem karşısını ihbar etmemek de suçtu, çünkü...

Daha sonraları Saddam'ın yetkisini güçlendirebilmek için İslam'dan yararlanmaya çalışması, laik gündemiyle çelişmiştir. Diktatörlüğün "laikliği" de kendinceydi. Dini rejim emrine veriyordu.

Devrim Komuta Konseyi (DKK) kadınların yaşamı üzerinde devlet denetimini artıran ve geçmişe ait tutumları günümüze taşıyan kararnameleleri peşpeşe çıkardı. Laik olduğunu iddia eden bir devlet için, 'annesini, kızlarını, kız kardeşlerini, halalarını, erkek kardeşinin kızlarını ve amca kızlarını öldüren bir erkek, namus cinayeti işlediği düşünülürse yasal soruşturmadan ve cezalandırmadan muaf tutulmuştur' diyen DKK'nin 110 sayılı kararı bir şaka değildir.¹⁸

Belki de en az bunun kadar hayret uyandırıcı olan, Saddam'ın İran-İrak Savaşı sırasında Irak doğum oranlarını arttırmak için Nazi benzeri girişimleridir. Devlet tarafından uygulanan stratejiler arasında, erkeklerin savaş dullarıyla evlenmesine mali teşvik sağlanıyordu. Bu konuda yayımlanan kararnamede şöyle deniliyordu:

"Erkeğe evleneceği kadın orta okul mezunu ise 200 Dinar, yüksek okul mezunu ise 300 Dinar ve üniversite mezunu ise 500 Dinar karşılıksız yardım yapılır."¹⁹

Doğum kontrolü ve kürtaj yasa dışı ilan edildi. Yasak, kötü koşullarda gizli çocuk aldırmanın yaygınlaşmasına neden oldu.

Saddam, propanga araçlarıyla "medeni" bir profil çiziyor, yine propaganda söylem ile afişlerinde, kendi bölgesinde "kadının koruyucusu" olarak görünüyordu.

Oysa bu, iki yüzlü kültürün, kara yüzüydü. Çünkü gerçekler tam tersineydi. Kürt kadınları, üzerlerinde her türlü aşağılayıcı baskının denendiği esirlerdi. Cinsiyetlerinin ve etnik kökenleri, onlar için adeta çifte talihsizlikti.

Saddam rejimi, kök ve köken olarak "düşman" bildiği Kürt halkının kadınlarıyla, çocukları Enfâl hareketleri sırasında, önceden tayin edilmiş cezaların infazından paylarını fazlasıyla aldılar. Hem de insanlığı titreten örneklerle...

Onbinlerce kadın oğlunu, eşini, öteki yakınlarını kaybetmenin yanında, doğrudan darbelerin kurbanı oldu. Sağ kalanların mallarına, mülkleri, zenginliklerine el konuldu. Yoksullaşan bu insanlar, Araplar arasında kenara itildiler. BM İnsan Yerleşimleri Programı (HABITAT) 2002 şöyle diyordu:

"Yurdundan edilen insanlar arasında kadınların ve çocukların çoğunlukta olduğu gözlemlenmektedir: Onların çoğu şimdi Erbil ve Derbend-i Han civarındaki kasabalarda, Dehuk ve Süleymaniye kent merkezlerinde ve Süleymaniye'nin kırsal bölgelerinde yaşamaktadır. Bu gruplar üstünkörü barınaklarda yaşamaktadır ve yaşamlarını nasıl sürdüreceklerini bilmemektedirler."²⁰

Raporda ayrıca, 'yetersiz yaşama alanı, çocukların yalnız yarısının eğitim olanağı bulması, okur-yazar olmayanların oranının yüksekliği, sağlık

bakımının yetersizliği ve düzenli iş olanaklarının yokluğu, ağır sonuçlar verecek etmenlerdir' denilmektedir.²¹

Kürdistan, 1992 seçimleriyle gelen coşku döneminde, Baasçı aile yasasının en baskıcı yönlerini budamak için cesur bir girişimde bulundu. Aralarında Kürdistan Cephesinin kadın parlamenterlerinin de bulunduğu komite kuruldu. Komite, İslami kurallara gören Arap sistemine karşı, Avrupa hayat tarzına yakın yenilikleri gerçekleştirmek üzere ilk aşamada evlenme, boşanma ve miras hakkı gibi üç kilit konu üzerinde çalışmaya başladı. Komite, aile ve kadın hayatını Saddam rejiminin baskıcı yasalarından temizlemek, insan eşitliğini sağlayarak, kısmen de olsa kadına onurunu iade etmek istiyordu. Bu amaçla, bir erkeğin alabileceği kadın sayısını dörtten ikiye indirmeyi, bir erkeğin, üç kez 'boş ol' demesiyle karısını boşayabildiği *talak* sistemini kaldırmak istedi. Zina davalarında kadın ile erkeğe eşit davranılmasını sağlayan değişiklikler ön gördü.

Komite, kamu oyunun desteği için bir dilekçe hazırladı. Hastane ve okulları dolaşıp 30 bin imza topladı. Ancak, halkın desteğine rağmen parlamentodaki tutucu grupları aşamadı.

Ama reform çabaları durmadı. Daha sonra, aşamalı olarak sonuçları alınmaya başlandı. Kürdistan parlamentosu, 2002 yılında aile hukukunu Şeriatın kurallarından arındırdı. Namus cinayetini 'yasal' kılan boşluklar giderildi.

1998'den itibaren sivil toplum örgütleri güç kazanmaya başladı. Erbil'de kurulan ve kadın konusunda ilk yerel ve siyasi bağlantısız sivil toplum kuruluşu olan Toplumsal Eylem için Hatuzin Merkezi, gün geçtikçe güçlendi. Kadın sağlığı, hijyen ve okuma, yazma ile çocuk bakımı konularında önemli çalışmalar yaptı.

Bu örgüt, aynı zamanda medeni kanunun değişmesi konusunda yoğun çaba gösterdi. Aile hukukundan Şeriat kurallarının bütünüyle çıkarılması için Kürdistan Cephesine baskı yaptı. Sonuçta, önemli başarılar elde etti. Boşanma, velayet ve miras kanunları değişti. Namus cinayeti işleyenlere verilen ceza arttırılarak 25 yıl hapis ya da idama çevrildi.

Kürdistan parlamentosu, çağın gereklerine uygun değişiklikler yapıyor, ama toplumunun bazı parçalarında yerleşik tutumlar mevzilerini koruyordu. Kürdistan'ın bazı bölgelerinde, kız ve erkek çocuk doğarken, aileleri büyüyünce birbiriyle evlenmesi için (beşik nişanı) söz kesiyor, anlaşıyordu. Bu da, büyüyen çocukları eğilimleri değişince sorunlara neden oluyordu. Kürtler arasında, "berdeli" denilen, bir aileden kız alıp, karşılığında kız verme (berdel) geleneği yaygındı.

Nitekim, Çilura Hardi Erbil'de KİHP'ne, bölgenin ıssız vadilerini ziyaret ettiğini ve buralarda her evliliğin yakın akraba evliğı olduğunu gördüğünü anlatıyordu.²²

Hardi'ye göre, "berdel" ve "beşik nişanı" bir çok kadın için psikolojik sorun yaşıyor, ağır depresyonlar geçiriyor ve giderek artan intihar olaylarına rastlanıyordu.

8

Irak Kürdistan'ında Yurdundan Edilmişler

YURDUNDAN EDİLMİŞ TARİH

Kürtleri sürgün edip yurtsuzlaştırma, Baasçı iktidarın sistematik uygulamalarından biriydi. Baas iktidarı, daha ilk yılında, (1963) sonraki uygulamalarının başlangıcını yaptı. Melle Mustafa Barzani, Kerkük petrol yataklarının Kürt özerk bölgesine dahil edilmesinde ısrar edince, misilleme olarak bu bölgedeki Kürt köylerini yok etti.

Başlangıcı sonrakilere izledi. Kürtler köylülerinden, kasaba ve şehirlerdeki evlerinden, işlerinden ayrılmaya zorlandı. Onların yerine güney ve merkezi Irak'tan Araplar getirilip yerleştirildi.

Ancak yurtlarından sürülen Kürtler, buldukları yerlerde de rahat yüzü göremiyor, çeşitli biçimde baskı görüyorlardı.

Yine daha önceki bölümlerin tekrarı olacak, ama 1974 yılında özerklik yasası dayatılınca, ırkçı baskı daha da arttı. Asimilasyon süreci hızlandırıldı. Kürt nüfusun eritilmesi amacıyla, Arap erkeklerin Kürt kadınlarla evlendirilmesi, mükafatlanma şeklinde programlandırılarak özendirildi. Kürt bir kadınla evlenen Arpa mülkiyet hakkı ve parasal olarak ödüllendirildi.

Kürtlerin mülk edinmeleri ve tapulamaları engellendi. Kürtler, programlı ve sistematik olarak işten çıkarılarak, çalıştırılmayarak kitlesel halde sefaletle sürüklendi. Devlet memuru olarak çalışanlar tasfiye edildi. Atılmayan Kürt memurlar, Kürdistan'ın dışına sürülerek yerlerine Baas militanı Araplar atandı. Coğrafik isimler değiştirilerek Araplaştırıldı.

Kürtlerin yıldırılıp teslim alınması için keyfi tutuklama, yargılamadan uzun süre hapis hanelerde tutma programı uygulandı. İşkence ve cinayetler Baas rejimi adaletinin öteki yüzü olarak artırıldı.¹

Bağdat rejimi, 1975 yılında, İran'la sorunları konusunda anlaşmaya varma sürecinde, Kürdistan'ın demografik dengesini değiştirmeyi sınır tanımaz hale getirdi. Kürdistan'da Arap nüfusu artırmaya hız verdi. Süryani ve Keldanileri de yerlerinden etti.

Saddam rejimi, köy yıkma kampanyaları açtı. Kısa zamanda yaklaşık altı yüz bin rejim kurbanı göçmen haline geldi. Bunların çoğu, esir muamelesi gördüler. Kolayca izlenebileceği ve denetim altına alınabileceği biçimde, büyük kentlerin yakınlarında kurulan kamplara yerleştirildiler.

Özellikle Kürdistan ile Bağdat rejimi arasında anlaşmazlık konusu olan ya da petrol yataklarına yakın bölgelerdeki (özellikle Kerkük, Hanekin, Mendeli, Şeyhan, Sincar ve Zaho) insanlar, dayanılmaz baskı altına alınarak,

evlerini boşaltmaya zorlandılar. Çok sayıda Kürt, yurdundan kovularak güneyin boş çöl bölgelerine yollandı.

Bütün bunlara, Irak'ın idari haritasının büyük ölçekli keyfi değişikliklerle yeniden çizilmesi eşlik etti. Sonraki on yılda, Irak hükümeti önce kendisi ile Kürt kuvvetlerinin denetimindeki bölge arasında bir tampon bölge yaratırken, daha sonra da hükümetin denetimindeki bölgede sürdürülen bir yıkım kampanyası ile tahmini olarak 4 bin 500 köy yok edildi. Enfâl hareketleri yıkımları hızlandırdı. Yüz binlerce insanı yurdundan etti.

Enfâl kurbanlarının çoğu psikolojik olarak "yaralı" kaldı. Sures'te yaşayan 73 yaşındaki Celal Muhammet anlatıyor:

"10 Nisan 1988'de ordu bölgemizin etrafını sardı. Helikopterleri, tankları, zırhlı araçları, piyadeleri, her şeyleri vardı. İki gün sonra, köyümüzde oturan herkes sürüldü. Tüm genç erkekler alınıp götürüldü. Benim oğullarımı, Abdullah, Ömer, Samet, Muhammet ve Celav'ı da aldılar. Onları bir daha göremedim. Buraya geldiğimizde hiçbir şey yoktu. Her birimize yeni bir ev yapmamız için dört bin Dinar verdiler. Irak ordusu, köyümüzün olduğu yere bir hapisane inşa etti. Daha sonra onu yıktılar."²

GÜVENLİ BÖLGENİN KURULMASINDAN SONRA YURDUNDAN EDİLME

1991 yılında, yeni bir yurdundan etme dalgası başlatıldı. Saddam Hüseyin'in Kürt ayaklanmasına verdiği cevaptı, bu. Milyonlarca kişi İran, Türk devletine uzanan sığınmacı oldu.³

İnsan Hakları İzleme Komitesi, on iki yılda, 'yaklaşık 120 bin Kürt ve Süryani'nin Kürdistan'dan sürüldüğünü tahmin etmektedir.⁴ Sürgünler sistematik ve bürokratik olarak, çoğunlukla resmi belgelerin tebliği ile yürütülmekteydi. Takiye ve Baziyan kamplarında kalan her ailenin hikayesi, Baas partisinin Irak Kürdistanı'ndaki demografiyi değiştirme çabalarında kullandığı vahşi baskıları belgelemektedir. Baziyan'daki BM-HABITAT kampında kalan Hasibe adındaki kadının trajedisi şöyle:⁵

Hasibe, kocası ve beş çocuğu 1991 ayaklanması döneminde İran'da yaşamaktadır. Ayaklanmadan sonra Kerkük'e dönerler ve evlerinin Irak ordusu tarafından yağmalanıp harap edildiğini görürler. Evlerine taşdıktan kısa bir süre sonra polis ve askerden tehditler almaya başlarlar.

Hasibe, "Baas partisine katılmamızı istiyorlardı. Biz bunu reddettik. Kocam Baas partisi üyesi olmadığı için herhangi bir iş bulması olanaksızdı"⁶ diye anlatıyordu.

Ailenin dostu ve akrabası bazı erkekler daha önceden tutuklanmış ve hapsedilmişti. Hasibe'nin kocası, kısa bir süre sonra sıranın kendisine geldiğini anlıyor. Kerkük'ten kaçıp Erbil'e gidiyor. Hasibe onun kaçışından sonrasını şöyle anlatıyor:

“Polis, her gün eve geldi. Beni kocam konusunda sorguya çekti. Zırhı araçlarla geliyor, evi kuşatıyorlardı. O kadar korkuyordum ki geceleri uyuyamıyordum.”

Hasibe, Erbil’de bulunan kocasının yanına gitmek için yüzünü çarşafla (*burka*) gizleyerek Kerkük’ten ayrılıyor. Aile 1996 yılına kadar Erbil’de kalıyor. Sonra Süleymaniye’ye geçiyor. Sonunda 2002 yılında kendilerine UN-HABITAT sitesinde konut buluyorlar.

Hasibe’nin komşusu Leyla’nın benzer bir hikayesi var. Leyla, 1991 ayaklanması sürecini şöyle anlatıyordu:

“Bizi, aralıksız korkutuyorlardı. Ailemiz üyeleri ve dostlarımızın çoğu tutuklanmış, hapse atılmış ve işkence yapılmıştı. Kayınbiraderim idam edilmişti.”⁷

Leyla ve kocası çok kere *Emn* merkezine götürülmüş ve sorguya çekilmişti. Kocası, ayaklanmadan sonra İmadiye’de hapsedildi. Beş ay sonra serbest bırakıldı. Aile bundan sonra yurdundan ayrılmaya karar verdi. Leyla anlatıyor:

“İran’a gidip hayatımızı kurtarmak için ayrıldık. Sınırdaki bir kampta yaşadık. Orası eski bir okul binasıydı. Çok kötüydü. İnsani yardımlarla yaşıyorduk. Üç ay sonra, Irak’a geri dönmeye karar verdik, önce Şekleva’ya, sonra Erbil’e gittik. Erbil’de bizi KYB destekledi. 1996’da Irak ordusu, 1996’da Erbil’e girince, oradan da kaçıp Süleymaniye’ye gittik.”⁸

Kürtleri kendi aile bireyleri hakkında casusluk yapmaya zorlamak, Saddam rejinin bir başka uygulamasıydı. Ali, otuz beş yaşındaydı. Saddam rejimin Baziyan’daki Tekiye kampına kapatılanlardan biriydi. Ali yaşadıklarını şöyle anlatıyordu:

“Bir Kürtseniz, Baasçılar katılmaya ve doğum belgenizi resmen değiştirerek Araplaşmaya zorlanırsınız. Ayrıca, elerinde yaşamak istiyorsanız, ya kendi halkınız hakkında casusluk yaparsınız ya da sizi tutuklayıp göçe zorlarlar. Erkek kardeşim buna dayanamadı. Kuzeye gitmek için buradan ayrıldı. Bundan sonra Baasçılar bana ya kardeşimi getirmeme ya da kuzeyde olup bitenler hakkında bilgi vermeme emrettiler. Ben reddettim. Bunun üzerine beni hapse attılar. Serbest bırakılmam için beş yüz bin Dinar ödedim. Ama beni bırakmadılar. Hücremin eni de boyu da birer metreydi. Ben orada yemek, içmek ve uyumak zorundaydım. Yatacak kadar bile yer yoktu. Bu hücrede bazen üç kişi oluyorduk.”⁹

Ali, sonunda zoru başarıyor ve bir Arap gardiyana rüşvet vererek hapisten kaçıyor, 2001’de Kerkük’ü terk ediyor, Kürtlerin denetimindeki topraklara ulaşmayı başarıyordu.

Ali, “eşim ve çocuklarımı alıp götürmüşler ve bir denetim noktasında bırakmışlar. Tüm mallarımıza el konmuş. Bunu kabullenmekten başka çare yoktu.” diye anlatıyordu.¹⁰

İnsanların Kürt kimliğini değiştirip Araplaştırılarak, çok yönlü temel kültürel haklarını reddetmeye zorlama bu sürecin uygulamalarından biriydi. İnsan Hakları İzleme Komitesinin Mart 2003’te yayımlanan bir raporunda, “baskının daha sonra tarihi yöreler, kent ya da kasaba ile okul,

hastane gibi kamu binaları ve lokanta, dükkan ile diğer özel işyerleri isimlerinin Arapçalaştırılması” olarak geliştiğini belirtiyordu.¹¹

ARKA PLAN

Irak, gıda ihtiyaçlarını, büyük ithalatla karşılıyordu. Kürdistan, bu açıdan da farklılık gösteriyor, tahıl dahil, tarımsal gıdalar konusunda, kendi kendine yeterli, hatta fazlalıkları Arap bölgelerine satıyordu.

Fakat savaş sürecinde Kürdistan büyük zorluklar yaşamaya başladı. Çünkü, Sadam rejiminin başlıca hedeflerinden biri de tarım alanlarıydı. Hayvan sürülerine el konular, bağlar, bahçeler kesiliyor, ekin tarlaları yakılıyordu.

1988 yılında başlayan Enfâl taarruzları sırasında, özellikle kır topluluklarına ağır hasar verildi: Bölgenin 3,7 milyon olan nüfusunun yüzde yirmi beşi yurdundan sürüldü. Bu kurbanlar tarımsal üretimden de koparılıyor, açlığa mahkum ediliyordu. Bu durum tarım ekonomisini çökertti ve kırdaki yaşayanların çoğunu Kürt özerk bölgesindeki kasabalara ya da Saddam rejiminin Kürt bölgesi dışındaki alanlara kurduğu 'yerleşim' kamplarına göçmeye zorladı.

Bunun üzerine bitişikteki Kürtlerle alış-verişe girdiler. Türk, Suriye ve İran gayrı resmi, hatta önemli ölçekte illegal ticaret ve mal alımını sağladı. Daha sonra Kürdistan güvenlik şeridi içine alınca, gümrük kapıları ayrı gelir kaynağı oldu.

KDP ve KYB arasındaki ilişkiler 1998'de iyileşmeye başlayınca Kürt ekonomisi düzelme gösterdi. Ailelerin önemli bir bölümü, Kürt devleti ve uluslararası kaynakların sağladığı yardımlara bağımlıydı. Buna rağmen piyasada fiyatlar istikrar kazandı.

IRAK'TA PETROL: KISA BİR GENEL BAKIŞ

Irak'ın gücünü ve kaderini belirleyen olgu petroldü. Irak'ın tahmini olarak 112 milyar varil olan rezervleri, dünyada bilinen kanıtlanmış ikinci büyük rezervdi. Bu açıdan, Suudi Arabistan'dan sonra dünya ikincisiydi.¹

Jeologlar, henüz bulunmamış 100 milyar varile eşdeğer rezervden söz ediyorlardı.

Irak'ın Kuveyt'i işgal ve 1991 savaşından önce, bölgedeki petrol üretimi günde 3,5 milyon varildi. Hemen sonra üretim, günde 300 bin varile düştü. Daha sonra üretim yeniden yükselişe geçti. 2002'de bölgenin aylık üretimi günde 2 milyon varil civarındaydı.

Temmuz 2002'de Irak Petrol Bakanı Emir Raşit, Irak'ın 2003 yılı sonunda günde 3,5 milyon varil üretebileceğini öne sürüyordu. Bu kuşkusuz

aşırı iyimser bir tahmindir: Petrol sanayisindeki uzmanlar sürdürülebilir üretim kapasitesinin günde 2,8 milyon varil civarında olduğunu sanıyorlardı.

Irak petrol tesislerinin bakım ve onarımı çok yetersiz kalmıştı. Eski sayılan teknolojinin yenilenmemesi, aksaklıklar (aşırı pompalama ve suyla doldurma) yüzünden tesisler verimden düştü. Bir hesaba göre, Irak'ın petrol tesislerini iyileştirilmesi için 30-40 milyar ABD dolarlık bir yatırım gerekiyordu.²

BM Güvenlik Konseyinin dışarıya satılacak petrol hacmi üzerindeki sınırlamaları kaldırması üzerine üretim arttı. Buna karşılık, ihracat Güvenlik Konseyinin onayladığı yollardan yapılması zorunluluğu getirildi. Buna uymayan ihracat, kaçakçılık olarak değerlendirilecekti.

BM 986 sayılı kararıyla, ihraç edilecek petrolün en az yarısının Türkiye üzerinden yapılmasını, bunun için Türk-Irak petrol boru hattının kullanılmasını kararlaştırdı.³

Aynı zamanda, Körfez'deki Mina el Bakr limanından da ihracat yapılacaktı. Ceyhan Avrupa piyasalarına, Mina el Bakr ise doğuya hizmet verecekti. Irak petrolünün yüzde 60 ile 70'i Çin, Sudan, Pakistan, Vietnam, Mısır ve İtalya gibi ülkelerdeki şirketler tarafından satın alınmaktaydı.⁴

Petrolün geri kalan kısmı Tatneft, Slavneft, Sidanco, Rosnefteimpex, Soyuzneftegaz ve Zarubhezneft gibi Rus firmalarına satılmaktaydı.⁵

ABD Irak petrolünün önemli son kullanıcılarından biriydi. Ocak 2003'de Irak petrolünün Avrupa'ya ihracatı günde 430 bin varil ve Asya'ya ihracatı ise günde 140 bin varilken, Amerika'nın aldığı petrol yaklaşık günde 1,2 milyon varildi.⁶ Resmi kanallardan yapılan satışa ek olarak Irak'ın yasadışı yollardan Türkiye, Suriye, Ürdün ve İran'a ihracat yaptığı iddia edilmektedir.⁷

IRAK KÜRDİSTANI'NDA PETROL: KISA BİR GENEL BAKIŞ

Kürdistan'ın Kerkük şehri civarındaki petrol, ilk kez yirminci yüzyılın başlarında keşfedildi. 1925 yılında, ilk işletme imtiyazı, British Petroleum'un, Royal Dutch/Shell ve TotalFina Elf'in öncülü Fransız firması ile birlikte ortak oldukları, Türk Petrol Kumpanyası'na verildi.

Kerkük bundan sonra Kürtler ile Bağdat rejimi arasındaki ilişkilerde düğüm noktası oldu. Bağdat rejimi, daha 1920'lerde Kürtler ve Süryanileri bölgeden kovarak, yerlerine Arapları getirmek yoluyla, bölgenin demografisini değiştirme girişimleri yapıldığı öne sürülmüştü.⁸

Melle Mustafa Barzani, 1963'te Baas rejimiyle özerklik konusunda görüşürken, onun Kerkük'ü ve Musul'un kuzey batısındaki petrol yataklarını da Kürdistan'a katma ısrarı, görüşmelerin sonuçsuz kalmasına neden oldu.

Baas rejimi, 1947 nüfus sayımı sonuçlarına dayanarak, Kürtlerin Kerkük nüfusunun yüzde yirmi beşinden azını ve vilayetin nüfusunun yüzde elli üçünü oluşturduğunu gösterdiğini öne sürüyordu.⁹

Kürdistan, Kerkük'ün dışında da önemli petrol kaynaklarına sahipti. Bay Hasan, Cambur, Habbaz, Saddam ve Ayn Zala Butmaya Sufaya bunlardan bir kaçıydı. Saddam Hüseyin rejiminde, Kürt petrolü üretimi, Kuzey Petrol Şirketi (NOC-*Northern Oil Company*) tarafından yapılmaktaydı. Bu şirketin tesislerini yüzde altmışı Birinci Körfez Savaşı sırasında hasar gördü.

BORU HATLARI

Irak'ın ihracat kapılarından en büyüğü, 1100 kilometre uzunluğunda, bir metre çapındaki Kerkük-Ceyhan boru hattıdır. Bu hattın en yüksek kapasitesi günde 1,1 milyon varildir. İkinci paralel boru hattının en yüksek kapasitesi günde beş yüz bin varildir ve dışsatımı yapılan normal petrolü Basra'ya taşımak üzere tasarlanmıştır. Birinci Körfez Savaşı sırasında pompalama istasyonlarının ve petrol terminallerinin gördüğü hasar nedeniyle boru hatları uzun zaman tam kapasite ile işletilemedi.

Irak hükümeti, 1975'te iki yöne de taşama yapabilen kuzey-güney 'stratejik boru hattı'nı inşa etti. Böylece Kerkük petrolünün Körfez limanlarından yüklenmesini ve güneydeki yataklarından çıkarılan petrolün Kerkük üzerinden hattıyla aktarılmasını sağladı.

Ağustos 1998'de Irak ve Suriye, Kerkük'teki elli yıllık boru hattının yeniden açılması konusunda anlaşılardı. 2000 yılında BM yaptırımları çöğnenerek, hatın yeniden işletmeye açıldığı öne sürüldü.¹⁰

YAPTIRIMLAR

Saddam rejimi, 1 Ağustos 1990 tarihinde, Kuveyt'i işgal edince BM Güvenlik Konseyi ertesi gün toplanıp 660 sayılı kararla, Irak kuvvetlerinin derhal ve koşulsuz olarak çekilmesini istedi.¹¹ Saddam geri adım atmayınca, dört gün sonra yeni bir kararla yaptırımları başlattı. Karar, devletlerin, 'Irak ve Kuveyt'ten ithalatı ve bu ülkelerden çıkışlı malların kullanımını yasaklıyor, Irak ile Kuveyt çıkışlı malların ve ürünlerin ... dışsatımı teşvik için ... herhangi bir etkinlik yapmasını' önlüyordu.¹²

Amerika ve müttefiklerin müdahalesinden sonra 1991 Şubat ateşkes ilan edilince karar değiştirildi. 687 sayılı karar ile, 'Kuveyt'in egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün yeniden tesisinden, meşru hükümetinin geri dönüşünden duyulan memnuniyet belirtiliyordu. Aynı kararda Irak'ın petrol satışına konan yasak korunuyor, gıda ile temel sivil gereksinimleri karşılamak için gereken malzemelerin satılması üzerindeki yasağı ise kaldırılıyordu. Irak bu kararın ana koşullarına uyduğu zaman geri kalan tüm yaptırımlar kaldırılacaktı.

Kararın ana şartları, Irak'ın tüm kitle imha silahlarını imha etmesini, Kuveyt'in egemenliğini tanımasını; Kuveytli ve diğer uluslardan tutsakları serbest bırakmasını ve savaş tazminatlarını petrol gelirlerinden ödenmesini ön görüyordu.

BM'nin yaptırımları, Irak'ta hayatı zorlaştırmıştı. Değişik kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir heyet Irak'ta inceleme yaptıktan sonra Mart 1991'te yayınladığı raporunda, 'ihtiyaçlar hızla karşılanmazsa, Irak halkı çok kısa bir süre içinde, salgın hastalık ve açlıktan ölümler içeren bir felaketle karşı karşıya kalabilir' deniyordu.¹³

Oysa, Irak rejimi, Güvenlik Konseyi'nin daha sonra aldığı 706¹⁴ ve 712 sayılı kararları¹⁵ başta olmak üzere öteki kararlarına uysaydı, halkın temel ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda petrol satışına izin verilebilirdi. Irak, BM'nin yerinde kitle imha silahları araştırması yapmasını önlemek için konsey ararlarını reddetmişti. BM, Saddam Hüseyin'in elinde hala önemli miktarda kitle imha silahı olduğu inancıyla (bu inanç, Irak'tan kaçan yüksek rütbeli memurların açıklamaları ile beslenmekteydi) Saddamla¹⁶ uzlaşmıyordu.

Daha sonraki süreçle, Irakla BM arasında çok sayıda görüşmeler yapıldı. Güvenlik Konseyi ile Bağdat arasında Mayıs 1996'de bir uzlaşma Belgesi imzalandı. Irak'A kontrollü petrol ihraç imkanı sağlandı. Karşılığında, ilk parti gıda maddesi partisi Mart 1997'de Irak'a ulaştı. Irak'a altı ayda bir iki milyar ABD dolarlık petrol satma izni veriyordu. 1998'de, bu miktar 5 milyar 26 milyon dolara yükseltildi.¹⁷

Petrolde sağlanan gelirin yüzde yirmi beşi savaş tazminatı olarak ödenecekti. yüzde 2.2'si BM Iraktaki operasyon masraflarını karşılıyordu. Binde 8'i silah denetimleri programına ayrılmıştı. Geri kalan gelirin yüzde 72'si insani yardımlar için kullanılacaktı. Bunun da yüzde 13'ü Kürdistan'ın üç vilayet için ayrılmıştı.

Gelir bölüşümünü, BM'nin 10 kuruluşu tarafından yönetilecekti. Bu kuruluşlar arasında BM Irak İnsani Yardım Koordinatörlüğü (UNOHCI-*UN Office of the Humanitarian Coordinator in Iraq*), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO-*Food and Agricultural Organisation*), BM İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT-*UN Human Settlements Programme*), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU-*International Telecommunication Union*), BM Kalkınma Programı (UNDP-*UN Development Programme*), BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO-*UN Educational, Scientific and Cultural Organisation*), BM Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF-*UN International Children's Emergency Fund*), BM Proje Hizmetleri Bürosu (UNOPS-*UN Office of Project Services*), Dünya Gıda Programı (WFP-*World Food Programme*) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO-*World Health Organisation*) yer almaktaydı.

GIDA İÇİN PETROL PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ

Gıda için Petrol Programı, ülkenin her yerinde sayısız insan için olduğu gibi Kürt bölgesinde oturanlar için de bir kurtuluş olanağı oldu.¹⁸ Yine de bu programa, Kürt toplumundan, bölgede çalışan hükümetler dışı kuruluşlardan ve ilginçtir diğer BM kuruluşlarından bir dizi eleştiri geldi.

Yardım kurumu, Irak hükümetiyle ilişkilerini tehlikeye atmamak için Kürt devletinin adını asla ağızına bile almadı. Programın kuzeyde Kürdistan yönetimi, aktif çalışmasına rağmen, uzlaşma belgesine taraf olanlar, yalnız BM ve Irak hükümetiydi. BM kuruluşu UNICEF'in 2002 raporu, 'ilgili tüm taraflar OFFP'nin karmaşık yasal ve siyasi çerçevesinden etkilenmekte ve sık sık bunalımlarla karşılaşmaktadır' diyerek bunu itiraf ediyordu.¹⁹

Kürdistan'ın iki ana siyasi partisi, BM'in programın düzgün yönetilmesinden çok, dikkatini Irak hükümeti ile çatışmaktan kaçınmaya ayırdığından şikayet ediyorlardı.²⁰ Kürdistan yönetiminin yaklaşması, UNICEF'in raporu ile de büyük ölçüde çakışmaktaydı. Raporda şöyle deniliyordu:

"Irak hükümeti, önemli bir siyaset değişikliğini ... üç kuzey vilayeti kopartma girişimi olarak algılayabilir. Kuzey Irak'taki önemli siyasi ve idari konuların tartışılmasının önündeki engeller, programın etkisini ciddi ölçüde etkileyecektir."²¹ Rapor ayrıca, 'OFFP'nin başlangıcından beri programların çoğu için planlama, kaynak ayırma ve uygulamayla ilgili uzun vadeli ve kapsamlı bir siyasi çerçeve var olmamıştır' gözlemini yapmakta, programların planlama ve uygulamasında 'günü birlik' yaklaşımın ağır bastığını belirtmekteydi.²²

Öte yandan, harcamalar gecikerek yapılıyordu. Örneğin, 2002 Ağustosuna itibarıyla tüm program döneminde ilaç için ayrılmış fonların yalnız yüzde 29'u harcanmıştı. Aralarında tarım, mayınların temizlenmesi, elektrik ve eğitimin olduğu pek çok sektörde, BM kaynaklarından doğru veri elde etme olanağı,²³ tek kelimeyle, yoktu. Konut programı ise son derece yavaş yürüyordu.

Bağdat'ın yardım çalışmalarına fazla karıştığı²⁴ bunun da BM'in Irak hükümeti ile yaptığı anlaşmadan kaynaklandığı vurgulanıyordu. Bağdat ise Kürdistan giden yardımın yollarını kesiyordu. Bir Kürt Bakan şöyle diyordu:

"Saddam'ın düşmanca tutumu ve BM bürokrasisi, paranın Kürdistan g için harcanmasını önüyor. Pek çok projemiz, Saddam tarafından beğenilmediği için engellendi. Mesela, elektrik üretimi için hidroelektrik projeleri sunduk. Ama bunlar, Irak hükümeti tarafından engellendi. Aynısı Süleymaniye'de büyük bir hastane için de oldu ... sonuç olarak BM burada olumlu bir etki bırakmadı."²⁵

Yalnız Saddam yönetimi değil, komşu bazı ülkeler de petrolden elde edilen gelirlerin Kürtlere gitmesini engellemeye çalışıyordu. Aynı bakan, Türk devletinin BM Güvenlik Konseyine bir şikayette bulunarak Kürdistan bir bank açma programını bozduğunu söylüyordu. Türk devleti, Kürtlere giden yardımları yakından izliyor, fırsat buldukça engeller çıkarıyordu.

BM kuruluşları, Bağdat ile çatışmaktan kaçınmak için Kürdistan'ın bakanlıklarını resmi olarak tanımadı. Öte yandan, bu bir çelişkiydi. Çünkü,

“resmen tanımadıkları” Bakanlarla, her gün resmi ortak resmi çalışma yapıyorlardı. Ortak projelerin tamamlanıp tamamlanmadığını Kürdistan Bakanlıkları karar veriyordu.

BM kuruluşlarının, Bağdat’ın çabaları ile çalışarak Kürt özerk bölgesinin ekonomik gelişmesini engellediğini öne süren çok sayıda suçlama yapıldı. Tarım sektörünün çökme aşamasına gelmesi buna bağlıydı. BM Kalkınma Programı’nın (UNDP) Kürdistan için yaptığı bir dizi tavsiyeden yalnız bir kaçı uygulanabildi. Bazıları ve özellikle Kürt yönetimi buna ek olarak, BM kuruluşlarının gıda ve yakıt gereksinimlerini az tahmin ederek yanılmasını ve kırsal ekonominin canlandırılması gerektiğini kavramayarak önlem almamasını, BM’in çeşitli organlarını bölgede bir arada bulunmasının yarattığı eksiklikler olarak gördüler.

AMBARGO

Saddam Hüseyin, 1991 Ekiminden itibaren Kürdistanı ekonomik kuşatma altına aldı.²⁶ Bağdat, yakıt ve gıda mallarının Kürdistan’a götürülmesini engelledi. Saddam Hüseyin, Temmuz 1992’de açıkça gıda ve yakıtı yasakladı. Bu durum, kıtlık yarattı. Elektriksiz olan Kürdistan’da, aydınlatma aracı olarak kullanılan gazyağının fiyatı iki yüz kat, pirincin fiyatı seksen kat arttırdı. Diğer temel malların fiyatları da aynı astronomik ölçülerde arttı.²⁷

Bağdat, Kürdistanı ekonomik kuşatma altında ederek teslim almak için akla gelen tüm taktikleri kullanıyordu. Saddam, Kürdistanı aç bırakmak için üretilenleri de yüksek fiyatla satın alıyordu. boğucu kısıp ancak kısa süreler için gevşetebildi. Kaçakçılığı özendirirdi. Kürdistan buğday ülkesiydi. Ama kıtlık çekiyordu. Çünkü Sadam tarlada yakamadığı buğdayı yüksek bedelle satın alıyordu.

Irak hükümetinin elemanları, ayrıca BM ve diğer yardım kuruluşlarının çalışanlarına saldırı ve tacizlerle Kürdistan’a insani yardım ulaşmasını sabote ediyordu. Yaptıkları arasında, bombalama, kurşunlama, tehdit, arama, zorla para sızdırma, aralarında araçların da olduğu mülklere saldırı ve zorluluk, fiziki saldırı, el bombası ve hatta roket atarlarla saldırılar vardı.²⁸

Kürtler, bu konuda uluslararası kuruluşlara yaptıkları baş vurularda sonuç alamadılar. Saddam Hüseyin’in koyduğu çifte ambargoyu delediler.

PARA BİRİMİ

Kürdistan, Birinci Körfez Savaşı’ndan sonra üç vilayet pratikte kendi para birimini kullandı. Bu, İsviçre’de basılmış ve eski Irak Dinarı diye bilinen paraydı. Irak, 1992 yılında misilleme ile bu parayı btedavülden kalktı.

Ama Irak’ın kararı Kürdistan’ı etkilemedi. Bir ölçüde İsviçre’de basılmış Dinarları sınırlı sayıda olduğu için ABD dolarına karşı değerini

korudu. Bir dolar, on ile on iki dinar arasında değişen değere sahip oldu. Bu Irak yönetiminde kullanılan para birimine daha yüksek bir değerd.

İSTİHDAM

Kürdistan'da istihdama ilişkin güvenilir istatistikler bulunmamakla birlikte, UNOHCI tarafından 2000 yılında yapılan bir araştırma işsizlik oranının yüzde 5 ile 12 arasında değiştığını gösteriyordu. En önemli işveren ise devlet görünüyordu.

Yetişkin nüfusun yüzde 30'u devlet hizmetlerinde', yüzde 22'si tarımda, yüzde 24'ü ulaştırma, yüzde 18'i hizmet sektöründe ve yalnız yüzde 5'i imalat/sanayi sektöründe çalışıyordu.

Kürdistan'da, çok insan birden fazla iş yapıyor, kalıcı işlerinin yanı sıra, geçici çalışma olanakları arıyordu. Çok kişinin yurdundan edilmesi, kentleşme ve çatışma yüzünden eski tarım emekçilerinin kentlerde ve kasabalarda günlük geçici iş aramaya başlamasıyla bir ülke içi emek pazarı oluşuyordu. Kürdistan'ın çeşitli bakanlıkları, kendi haline terkedilmiş tarım ekonomisini yeniden canlandırmak üzere, kırsal bölgelerden gelen göçün yönünü geri çevirmeye yönelik araştırma programları yürütüyordu.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

BM kuruluşları yanı sıra, çok sayıda sivil toplum örgütü de 1992 yılında Kürdistan'da çalıştı. İlk sivil toplum kuruluşlarının (STK) çoğu BM'nin çağrısına uyarak, 1991 savaşı ve ardından gelen ayaklanmanın sonrasında, yardım çabalarına destek vermek üzere geldi. Bağdat'ta bürosu olan STK'larının etkinlikleri, Bağdat rejimi tarafından en düşük düzeye düşürülüp, işlev göremez hale getirilmeye çalışıldı. Sonuçta, çoğu çalışmalarının büyük bölümünü ya da tümünü Kürdistan'a taşımak zorunda kaldı. Bu kuruluşlar için gereken mali kaynak, başlangıçta Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Bakanlığı (DFID-*Department for International Development*), Avrupa Birliği ve ABD Uluslararası Kalkınma Kurumu (USAID-*US Agency for International Development*) tarafından sağlanmaktaydı. 1996 yılında KDP'nin Saddam Hüseyin'le ortaklaşa Erbil'e saldırısının ardından, bir çok STK durumunu değerlendirdi ve aralarında Oxfam ve Sınır Tanımayan Doktorlar (*Médecins Sans Frontières*) da olmak üzere bazıları bölgeden ayrılmaya karar verdi.²⁹

Kimilerine göre, STK'ların çalışma koşulları, 'örnek olacak düzeyde iyi' idi. Ancak, bazı raporlarda göre, KYB ve KDP onların çalışmalarına bazı sınırlar koyuyordu. Örneğin, işverenlerden değil, başlangıçta kişisel düzeyde vergi alınıyor, STK'lar izlemeye alınıyordu. Bu gibi girişimler, çalışmaları olumsuz etkiliyordu.

Kürdistan'nda en önde görünen STK'lar arasında, Çocukları Kurtaralım Fonu (*Save the Children Fund*), Yaşlılara Yardım (*Help the Aged*), Mayın Danışma Grubu (*Mines Advisory Group*) ve bir Japon kuruluş olan Barış Rüzgarları (*Winds of Peace*) bulunmaktaydı. Tüm bu kuruluşlar,

Kürdistan'ın anayasal belirsizliklerinden kaynaklanan zorluklarla karşılaştılar. Daha başlangıcından, Bağdat Kürt Yönetiminin meşruluğunu tanımayı reddettiği için STK'ların çoğu 'yasadışı' çalışıyorlardı. Kürdistan'na sınırı olan ülkelere bağımlıydılar.

Irak hükümeti STK'lar ile BM arasına kama sokmakta da başarılıydı. BM kuruluşlarını, STK'larıyla bağıni kesmeye ve onlara kaynak sağlamalarını durdurmaya zorlamak için BM personelini veto etme yetkisini kullanıyordu. STK yetkilileri, bu yüzden BM personeli tarafından 'yok sayıldıklarını' ve toplantı tutanaklarına alınmadıklarını ya da onlarla ancak çalışma saatleri dışında, gayri resmi görüşme yapabildiklerini belirtiyorlardı.³⁰

Bağdat'ın veto yetkisini kullanarak, Üçüncü Dünya ya da Arap ülkelerinden olmayan BM işçilerinin ülkeye girmesini engellediği yönünde de iddialar vardı. Saddam, BM personelinin sivil toplum kurumlarıyla ilişkilerini engellemeye, yönlendirmeye çalıştı. Birçok STK'lar, ülkenin ya güneyi ya da kuzeyinde çalışmayı seçmeye zorladı.

Merkezi Birleşik Krallıkta olan Mayın Danışma Grubu (MDG) az sayıda yabancı, ama 700 yerel personelle çalıştırıyordu.³¹ İran-İrak Savaşı ve 1980'lerin sonunda Kürtlere karşı hareketler sırasında döşenmiş mayınları temizlemek amacıyla 1992'de Kürdistan'da bir çalışma başlattı. MDG, 1992 yılından beri yarım milyon mayın ve patlamamış patlayıcıyı imha ettiğini, milyonlarca dönüm toprağı temizleyerek bahçe ve tarım kullanımına kazandırdığını öne sürmektedir.³² MDG'nin diğer programları arasında, mayın tarlalarını 'güvenli bölge'lerden ayıran işaretleri koymak, mayınların hareket etmesini engelleyen çitler oluşturmaktır. Kürdistan'da ayrıca mayınlarla patlamamış mühimmatı temizleyen ve imha eden yerel yönetimler, BM kuruluşları da vardır .

Çocukları Kurtaralım Fonu Irak'taki çalışmalarını Birinci Körfez Savaşından sonra, İran ve Türkiye'deki sınırları geçen Kürt sığınmacılara yardım ederek başlamıştır. Irak merkezi hükümetinin düşmanca tavrı bu örgütün Kürt bölgesi dışındaki çalışmaları durdurmasına ve Irak Kürdistanı'ndaki çalışmalarına Irak hükümetinin rızası olmadan, bölgeye Suriye ve Ürdün üzerinden ulaşarak devam etmesine neden oldu. Çocukları Kurtaralım kurumunun ilk resmi görevi yurdundan edilmiş insanlara barınak malzemeleri ve gıda gibi acil yardım sağlamaktı. Ancak 1990'lar boyunca, köylerin yeniden kurulması ve yolların yapılması programlarına, eğitim tesislerinin onarılmasına, tarımsal yardım alanlarındaki çalışmalara da katıldı. 1999'dan sonra Çocukları Kurtaralım, 'toplumsal kalkınma, toplumsal seferberlik ve yerel yönetimlerin ve STK'lar için kapasite inşası' konularına odaklanan 'uzun erimli bir program' geliştirdi.³³

Kürtlerin Dağlardan Başka Dostu Yoktur

TÜRKİYE: ZOR BİR KOMŞU

Türk devleti, 1990'lı yıllar boyunca, adeta Saddam Hüseyin rejiminin bıraktığı boşluğu doldurmak isteyen bir çabayla Irak Kürdistanı'nda varlığını göstermeye yöneldi.

Türk devleti, kendi Kürtlere karşı uzlaşmaz bir tutumla katıydı. Kürtlerin sınırlı da öz yönetimi, dil hakları, siyasi fikirlerini belirtme hakları yoktu. Onların etnik kimliklerinin araçlarını bile reddediyordu.

Kendi Kürtlerini bastırma çabasındayken, güneydeki gelişmeler Ankara'yı endişelendiriyordu. Ankara, güney Kürtlerinin izlediği ayrılıkçı hareketin kendi Kürtlere sıçrayacağından korkuyordu.

Dahası, Türk devleti, NATO içinde, ABD'den sonra ikinci büyük orduya sahip olmasına rağmen, son yirmi yılda, gerilla savaşı veren PKK'ya karşı zorlanmıştı.¹ Türkler, zorlanmadan kaynaklanan insan hakları ihlalleri yüzünden, batıdan hem kınayıcı hem de yatıştırıcı sözler duyuyordu.

Türkler, korkuları yüzünden, kendisinin 'Kürt sorunu' olarak tanımladığı durumu daha da kötüleştirmemek için Saddam'ın baskılardan kaçan yüz binlerce Kürde, kapılarını açmamış, sığınma hakkı tanımamıştı. Sığınmacıları reddeden ilk kararı, uluslararası kamu oyunca kınandı. Ancak, koalisyon güçlerine hava üsleri verince tepki azaldı.

Belki şaka gibi gelecek ama, gözlemler, Kürtler için güvenli bölgenin kurulmasında, ABD Başkanı George Bush'un Türkiye'nin Irak Kürtlerinden duyduğu korkuyu giderme etkin rol oynadığını öne sürüyorlardı.²

Uluslararası koalisyonun Kürtler için güvenli alan kurması, Türkleri Kürtlere yardım etme yükümlülüğünden kurtardı. Fakat, ardından özerk bölgeden duyduğu korkular gündeme geldi. Türk hükümeti sınırdaş olduğu Suriye ve İran gibi "Kürt Federal Devleti"nin kurulmasına karşıydı. Ancak 1992 yılında, Celal Talabani, iddia ettiğine göre, 1992 yılında, Başbakan Süleyman Demirel'e Kürdistanı ilhak edebileceklerini söyleyerek, ilişkileri güçlendirdi.³

Kürdistan cephesi, Ankara'yı kızdırmamaya çalışıyordu. Bu amaçla Türk ordusuna PKK'ya karşı taarruzlarına bile yardım etti.

Türk kuvvetleri, 1995 yılında, PKK'ya karşı daha geniş ölçekli bir saldırıya girişti. Kürdistanı'nda bulunduğu şüphelenilen 2,500 PKK gerillasını 'yok etmek' için 35 bin askerini bölgeye soktu.⁴ Türkiye'nin işgaline KDP'nin desteklediği algısı, PKK'nın KDP'ye karşı (iddiaya göre hem KYB'nin, hem de İran hükümetinin de desteklediği) bir

saldırıya girişmesine neden oldu. ABD ile ilişkileri ve NATO üyesi olan Türkiye'nin sınırlarına bu kadar yakın bir bölgede konumlanması İran'ı telaşlandırdı.

Türk devleti, PKK gerekçesiyle, 1995'de üslendiği Kürdistan'da, kalıcı olmaya çalıştı. Bu gerçekte Kürdistan'a karşı bir tehditti. Türk devletinin giriştiği saldırılarda, fazla sivil can kaybı olmadı. Ama, UNHCR binlerce Kürdü çatışma alanından çıkarttı. İnsan hakları grupları, işgal kuvvetlerinin işkence, cinayet ve yaklaşık 70 köyün yıkılması da içinde olmak üzere çok sayıda insan hakkını ve insan hakları hukukunu çiğnediğini belgelediler.⁵ 1995 yılında sınır ötesi hareket sırasında Türk askerlerinin Irak Kürdistanı'nda yedi Kürt çobanı öldürmesi ve yaralaması ile ilgili olarak Kürt İnsan Hakları Projesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde dava açtı.⁶

Türk devletinin Kürdistan'da düzenlediği hareketin çapı batılı liderleri telaşlandırdı, özellikle Fransa ve Almanya işgali kınadılar ve orantısız bir yanıt olarak tanımladılar. Almanya daha da ileri giderek, Türk deniz kuvvetlerine iki fırkateyn inşasının finansmanı için ayrılmış olan 106 milyon ABD doları tutarındaki sübvansiyonu geçici olarak dondurdu.⁷

ABD Başkanı Clinton yönetiminin tutumu kararsızlık sergiledi. Başkan önce teröristlere karşı sınır ötesinde önlem almanın gerektiğini anladığını belirtti, ama sonra Ankara'yı hareketin süresi ve yayılımının sınırlı olması konusunda uyardı. ABD Kongresinin bir dizi üyesi, Türk devletine sert eleştiriler yönelttiler. Bu arada işgalde kullanılan ve aralarında F-16 avcı uçakları, helikopterleriyle ve M-60 tanklarını sattığı için ABD'nin rolüne dikkat çektiler.⁸

Fakat, dünyanın tepkisine rağmen, bu ilk işgal denemesi olmadı. 14 Mart 1997 tarihinde, yeni bir istila dalgası geliştirildi. Türk ordusu, yine KDP'nin onayı ve desteğini aldığını öne sürerek, tahminen 50 bin askerle Kürdistana girdi. Türk tarafının iddiasına göre, amaç yine PKK'yi etkisizleştirmektir. Ancak, İslam yanlısı hükümet olaydan haberdar edilmedi. Ordu, iharekat başladıktan on iki saat sonra ilk kez bilgi verdi.

Generaller, daha sonra hükümeti, bu girişimi başarısız kılmak için yeterli para sağlamamakla suçladılar.

Türk devletinin tutumu tutarlı değildi. Bir yandan da girmek istediği Avrupa Birliği, NATO içindeki yeri ve rolü, Kıbrıs sorunu nedeniyle durumu giderek karmaşıklaşıyor, tutarsız kılıyordu. Öte yandan, çözülmemiş 'Kürt sorunu' da önünde duruyordu.. 1PKK Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında Amerika tarafından kaçırılması, tutuklanması ve yargılanmasına⁹ ve Öcalan'ın daha sonra bir ateşkes çağrısı yapmasına karşın eski PKK gerillaları, hem Türkiye'de hem de Irak Kürdistanı'nda etkin olmaya devam ettiler.

Türkiye ordusu, güney Kürdistanı'nda oluşturduğu 15 kilometrelik bir 'güvenlik bölgesi' içinde yaklaşık 5 bin kişilik bir askeri varlık tutmaya devam etti. Türkler açısından bu sayı, Irak Kürdistanı'na askeri ve siyasi karışmayı sürdürmek için yeterli gerekçe sayılıyor.

IRAK'TAN ÖTESİ: TÜRKİYE, İRAN VE İRAK KÜRTLERİ

Daha önce değindiğimiz gibi, Kürt halkı benzer büyüklükteki diğer halklar kadar homojen olmamakla birlikte, dünyada devleti olmayan en büyük ulus olarak tanımlanmaktadır. Ancak uluslar ortak çizgilerin yanı sıra dini, kültürel ve siyasi kimlik açısından çok büyük farklar içerirler ve temsil ederler.

Kürtlerin, içinde yaşadıkları devletlerden gördükleri uygulamalar büyük benzerlikler göstermektedir. Tüm Kürt bölgeleri boyunca hükümetler halkı denetim altına alma, boyun eğdirme, özerklik ve kültürel hakları reddetme, ekonomik açıdan kenara itme sağlamak açısından aynı taktikleri benimsemişlerdir. Bazı durumlarda devletler, 'Kürt sorunu' ile başa çıkabilmek için birbirleriyle işbirliği yaparak ortak stratejiler geliştirmiş ya da Kürtlerin sempatilerinden yararlanarak, aralarındaki siyasi, kültürel ayrılıkları kötüye kullanarak Kürdü Kürdle karşı karşıya getirmişlerdir.

Tek bir Kürt kimliği yoktur ancak, sınırları reddeden ya da sınırları aşan Kürt kimlikleri vardır. O yüzden, Kürtler arasında tüm bölgeyi kapsayan ilişkiler her zaman karmaşık ve derin olmuştur. Sınırları belirleyen sıradağlar, dil, kültür ve aile sürekliliğini ortadan kaldırmazlar. Kürtlere karşı yürütülen Irak hareketlerinin özelliklerinin çoğu -köylerin yıkılması, köylülerin yerlerinden edilmesi, tehdit, keyfi tutuklama, insanların açıklanamayan biçimde kayboluşu ve sivil halka karşı askeri hareket-bölgenin diğer güçleri tarafından da uygulanmıştır.

Kürtler bölgenin her yerinde farklı zamanlarda ve farklı derecelerde olmak üzere, kendi dillerini kullanma konusunda sınırlamalar, yasaklarla karşılaşmışlardır.

Egemen devler bile kendi sınırlarına fazlaca saygı duymamışlardır. Türkiye, Irak, İran ve Suriye arasında çok uzun süreden beri varolan bir anlaşma, kendi 'teröristlerine', diğerinin topraklarında saldırma hakkı tanımaktadır. Son on yılda çok kez Türkiye, bölgede yerleşik Kürtlerin durumunu hiçe sayarak, on binlerce askerini Türkiye-İrak sınırının ötesine göndermiştir. Bunlar, sivillerin ölümü ve köylerin yıkılması ile sonuçlanmıştır.

Kürtler, Birinci dünya Savaşından sonra kendilerine dayatılan yapma ulusal farklılıklara (Irak Kürdü, Türkiye Kürdü, Suriye Kürdü, vb.) katlanmak zorundayken, çoğunlukla çektikleri çilenin aynı olmasıyla birleşirler. Son yirmi yıldır, Türkiye, İran ve Irak'ın hükümetlerinin ve askeri kurumlarının uyguladığı araçlar, en azından belirli dönemlerde birbiriyle aynı olmuştur. Irak Kürtlerinin yaşadığı köy yıkımlarının benzerinin, belki de bölgedeki başkalarına göre en çarpıcı biçimde yaşandığı yer Türkiye'dir.

KİHP, Türk devletinin, 1985'den sonra büyük ölçekli altyapı projeleri (özellikle baraj inşaatları) nedeni dahil, askeri açıdan sakıncalı bulunduğu için yıktığı ya da boşalttığı yaklaşık 4 bin köyden, 3 milyon Kürdün yurdundan edildiğini tahmin etmektedir. Buna rağmen Türkler, Saddam Hüseyin'in despot rejiminin uluslar topluluğu önünde tuttuğu yere göre çok farklı değerlendirilmektedir. Ancak uygulamada sınırın öte tarafıyla çok belirgin paralellikler gösterir.

Türk Cumhuriyeti (TC) 1923’de kurulurken, onun lideri General Atatürk, Kürtlere belir bir derecede özerklik ve kültürel haklar tanınacağı garantisini vermişti.¹⁰ TC’nin varlığı tanındıktan sonra, bu garanti unutulup silinmiş, tek dil ve tek halka dayalı bir devleti ön gören radikal bir program uygulamaya koymuş, Kürlerin varlığı da “yok” sayılmıştı. Buna Kemalist program deniyor, Kürtlerin asimilasyonunu ön görüyordu..¹¹

Kürtler, buna karşılık, 1925 yılında aydınlarının öncülüğünde ayaklandılar. Türkler, ayaklanmayı bastırmak adıyla çok sert davrandılar. Sayısı bilinmeyen, ama çok miktarda insan öldürülerek Kürtlere göz dağı verildi. Binlerce köy yakılıp yıkıldı. Yığınsal sürgün yaptı. Sürgün kampanyası yaklaşık 20 yıl sürdü. 1934’de bölgeyi üç alana ayıran bir iskan planı hazırlayıp uygulamaya koydu.

Kürtler, kendi yurtlarından koparılarak kitleler halinde, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelere sürüldüler. Kürtler arasında da, Kafkas, Bulgaristan ve Yunanistan göçmenleri yerleştirildi.¹²

Kürtleri yurdundan etme kampanyası 1946’da sone erdi. 1950’ler boyunca Türk hükümeti Kürtlerin kendi topraklarına dönme izni vermeye başladı. Ancak bu nefes alma süresi kısa sürdü.

Kürtler arasında başlayan kaynaşmalardan sonra, 1978 yılında, liderliğini Abdullah Öcalan’ın yaptığı “Partiya Karkeran Kurdistan”-Kürdistan İşçi Partisi (PKK) kuruldu. General Kenan Evren ve kuvvet komutanları 1980 yılında, askeri darbeye Türk hükümetini devirince, Kürt kimliği yeni bir baskı çemberine alındı. Hatta, özel konuşmalarında kendi dillerini kullanılmaları bile yasaklandı.

PKK 1984 yılında, Türk devletine baş kaldırıp silahlı çatışmaya başlayınca, bu zorbalık ve terkedilmiş iskan stratejisinin geri dönmesine neden oldu. PKK’yı destekleyen gençler, katılım için ayrılıp Lübnan, Suriye ve Irak’a geçmeye başladılar. Katılımlar çoğaldı. Kürtlerin yılbaşı olan Newroz’da Türk askeri kuvvetleri, daha sonra Türk devletinin maaş verip silahlandığı “para militer” birlikler “Köy korucularına” karşı gerilla hareketleri yayıldı.¹³ Türk devleti, sivil Kürtlere karşı Saddam rejiminin uyguladığı Enfâl hareketi benzeri eylemlere girişti. Kürt halkından önemli destek alan Kürt gerilla güçleri, ölümcül bir çatışmaya girdi.

Bu arada, Türk devletinin köy yıkımlarına neden bu kadar şevkle sarıldığının nedenleri konusunda, daha sonra farklı gerekçeler öne sürüldü.¹⁴ Belli ki, Kemalist kültürel asimilasyon ilkesi, bu konuda da önemli bir rol oynadı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, (kendisi de yarı Kürt olduğunu söylüyordu) Kürt bölgesinde, Kürtlerin çoğunluk olarak azınlığın bulunmasının devletin dokusuna bir tehdit oluşturduğunu söylüyordu.¹⁵ Türk devleti, Cumhurbaşkanı Özal’ın işaret ettiği tehlikeyi ortadan kaldırmak üzere, Kürtleri yurtlarından sürmeye başladı. TC, 1990’lı yıllar boyunca bu siyaseti sürdürdü.

Üst düzey askeri kurmaylar 1994’te köy boşaltmaların PKK’yi yenme stratejisinin bir parçası olduğunu kabul ediyordu.¹⁶ Köy yıkımları, orada oturanların PKK savaşılarına lojistik destek verdiklerine misilleme

olarak da uygulanıyordu. Köyler, (Irak Kürdistan'ındaki *Cahş* sistemine benzer) köy koruyuculuğu sistemine katılma zorlamayla başlıyordu. "Korucu" olmayı reddeden köyler yakılıp yıkılıyor, köylüler göçe zorlanıyor, bölge insansızlaştırılıyor. Yakma ve yıkımdan önce, çoğu zaman köylülerin kimliği tespit ediliyor, fotoğrafı çekiliyor ve bir numara veriliyordu. 1990'ların başından başlayarak, özellikle 1991'de Irak Kürtlerinin büyük göçüyle birlikte, köy yıkımlarının itici nedeni, oradaki özerk bölgenin uzantısını önlemektir.

Köy boşaltma siyaseti ve Türk güvenlik kuvvetlerinin insan hakları hukukunu çiğneyen davranışları, uluslararası insan hakları örgütlerinin (özellikle Kürt İnsan Hakları Projesi ve İnsan Haklarını İzleme Komitesi'nin) ve başka kuruluşların yaygın kınamalarına neden oldu. Türk devleti, bu sici yüzünden, Avrupa Konseyi ve üye olmak istediği Avrupa Birliği ile Strasbourg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yakın takibe alındı. 1998 yılında Avrupa Konseyi Göç Komitesinin 1998'deki raporunda şöyle deniliyordu.

"Köy koruculuğu sistemine katılmayı reddeden köylerin boşaltılması ordu tarafında aşırı güç kullanılarak ve sivil gözetim olmaksızın gerçekleştirildi. Bu uygulamaya çoğunlukla mülklerin imha edilmesi ve cinsi taciz ve aşağılama, dayak ve yargısız ölümler gibi diğer insan haklarının çiğnenmesi de eşlik etti.¹⁷

Köy boşaltmalar, işkence ve insan haklarının diğer ağır ihlalleri 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın tutuklanmasından sonra da sürdü. İnsan hakları konusundaki iyileştirmeler kağıt üzerinde kalan reformlar oldu. Türk hükümetinin Kürtlere karşı siyaseti hala ciddi endişeler uyandırmaktadır."¹⁸

İran Kürtlerinin çektiği zorluklar, bazı açılardan Türkiye'dekinden farklıydı. İran, Türk devlerine göre, Kürt siyaseti, dil hakları, müzik, folklor gibi kültürel anlatım konularında daha hoşgörülüdür. Ancak, kendini siyasi, ekonomik ve dini konularda İslam Cumhuriyeti'nin teokratik hükümleri nedeniyle Kürtler, kendilerini köşeye itilmiş hissediyorlar. O nedenle, İran hükümetinden memnuniyetsizlik güçlü bir dip akıntısı olarak sürmektedir.

Bir çok Kürt siyaseti İran'da doğmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra ilk Kürt devleti (Mahabad Cumhuriyeti) İran'da, Ocak-Aralık 1946 arasında kendini ilan etmişti.

İran'da ülkenin toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 12'sini oluşturan 9 milyon Kürdün yaşadığı tahmin edilmektedir. Çoğunluğu, ülkenin doğu Irak, güney Türkiye ve Azerbaycan sınırlarına yakın kuzey batı bölgelerinde bulunan Kirmanşah, Kürdistan ve Azerbaycan vilayetlerinde yaşamaktadır. Şah'ın devrilmesinden önce İran devleti ile Kürtler arasındaki ilişkiler daha çok gergindi. 1979'da Şah'ın devrilmesi ve Şii İslam Cumhuriyetinin kurulmasından sonra gerginlik, şiddetli çatışmalara dönüştü.

İslam Cumhuriyetinin Kürtlerin özerkliğine izin vermeyi reddetmesi, çatışmanın çıkmasını ateşleyen fitil oldu. İki siyasi parti ya da hizip, İKDP (İran Kürt Demokrat Partisi) ve Komala, İran'daki Kürt

duygularının aktığı odaklardı. Farklı ideolojiler onları da kardeş kavgasına itti. İran, iki Kürt örgütünün çatışmasından yarar çıkarmaya çalıştı.

Kürtlerin, İran'a karşı silahlı eylemleri, her şeye rağmen 1990'ların başlarına kadar sürdü. Bu çatışmalarda, Kürtler büyük can kaybına uğradı. Kürt siyasi yapıları içinde öne çıkmış iki kişiye yapılan suikastlar, İKDP'yi çok gizli çalışmadan başka işlev göremez hale getirdi.¹⁹ (İKDP Genel Sekreteri Abdürrahman Kasımlu Haziran 1989'da Viyana'da apartmanında bir suikasta kurban gitti. Onun yerine parti liderliğini üstelen Dr Sadık Şerefkindi 1992 Eylül'ünde Berlin'de vuruldu.) Ancak 1977 başkanlık seçiminde din adamı Muhammed Hatemi Kürt vilayetlerinde oyların yüzde 76'sını aldı ve böylece İslamcı reformistler ile Kürtler arasında bir balayı döneminin başladı.

Ama İKDP ve Komala, idam gibi ağır cezaya rağmen yer altında faaliyetlerini sürdürüyordu. Bu partilerin, özellikle Fransa, Kanada, Avustralya'da iyi örgütlenmiş sürgün grupları vardı.

İran, Kürtlerin parlamentoda temsilci bulundurmasına izin veriyor, ama Kürt siyasi partisi kurmalarını yasaklıyordu. İnsan Hakları Komisyonu Özel Temsilcisi, Maurice Danby Copithorne'un 2001 yılında İran'daki insan hakları üzerine hazırladığı raporda²⁰ 'İran Hükümeti Sünni'leri, özellikle aynı zamanda etnik azınlık oluşturdukları yörelerde, belirli bir azınlık olarak tanımakta isteksizdir' demektedir. Örneğin, yıllardır Sünni Kürtler cami inşa ya da tamir etme izni vermediğinden şikayet etmektedirler. Copithorne ayrıca, Nisan 2001'de otuz İranlı parlamenterden oluşan bir grubun, 'Sünnilere istihdam olanağı sağlamakta yetersiz kalması nedeniyle Eğitim ve Dış İşleri Bakanlarından duydukları memnuniyetsizliği kayda geçirmiş' olduklarını yazmaktadır.

İran'daki Kürt bölgeleri ekonomik açıdan da zor durumdadır. Sınır kasabalarında oturan ailelerin büyük çoğunluğu kaçakçılıkla geçindiği için güvenlik kuvvetlerinin bölgedeki varlığı büyüktür. İşsizlik, uyuşturucu kullanımı ve bunlardan kaynaklanan toplumsal sorunlar yoğundur. Kürtler İran genelinde, kenara itilmişlik hissinden yakınmaktadırlar.

Rapor ve genel saptamalardan görüldüğü gibi Türk, İran, Suriye ve Irak Kürtlerinin çileleri ortaktır. Bir devletin yaptıklarını, adeta öteki tarafından örnek alınarak, Kürtler üzerinde baskı kurulmaktadır.

Suriye'de yaşayan Kürt sayısı 1.1 ve 1.5 milyon arasında tahmin edilmektedir. Kürt nüfusu²¹ Irak, Türkiye ve İran'a kıyasla oldukça küçüktür.

Yine de Kürt-Arap ilişkileri Suriye tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, Suriye de Kürtlerin tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Suriye'nin 1946'da bağımsızlığını kazanmasından sonra, Suriye Kürtleri çeşitli biçim ve derecelerde etnik ayrımcılığa maruz kalmıştır. Bunların arasında, 1962 yılında yapılan olağanüstü nüfus sayımının ardından, el-Hasakap vilayetindeki iki yüz bin Kürde vatandaşlık hakkının verilmesi yasaklanmıştır. Türkiye ve Irak ile olan sınır boyunca, Kürt topraklarının kamulaştırılarak, bir 'Arap Kuşağı' (*Hizam-ül Arabi*) yaratılması istenmiştir. Kürt kültürünün kendini ortaya koyması ve Kürtçe dilinin kullanımına getirilen kısıtlamalar artırılmıştır. Kürtçe resmi bir dil olarak

tanınmamaktadır. Birbiri ardına çıkarılan yasalar ve mevzuat, Kürtçe'nin kamuda kullanımını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır: 1986'da Kürtçe'nin işyerlerinde kullanımı yasaklanmıştır. Kürtler kendi dillerini öğretemez, bu dilde yazamaz, araştırma ve yayın yapamaz.

Düzenli aralıklarla en yüksek düzeydeki Kürtler bile askeriyyeden, hükümetten ve diğer kuruluşlardan uzaklaştırılmaktadır. Yine de Suriye'de etkin bir Kürt siyasi sahnesi vardır ve günümüzde kökenleri 1957'de kurulmuş olan Suriye Kürdistan Demokratik Partisi'ne kadar uzanan on iki Suriyeli Kürt siyasi partisi vardır.

Suriye kendi Kürtlerine karşı ayrımcılık yapmasına rağmen, Şa Abdullah Öcalan ve PKK'ya yardım, barınak ve eğitim sunması belki bir şaka gibi görünebilir. Ancak gerçekten böyle olmuştur. Suriye'nin Öcalan'a verdiği desteğin mantığı, misillemedir. Nedeni ise Suriye ile Türkiye arasında Fırat nehrinin kullanımı anlaşmazlığı Hatay ilinin Türkler tarafından ilhaki ve Türkiye'nin İsrail ittifakı ile açıklanabilir.²²

Suriye'nin Kürt gerillalara verdiği destek bir dizi gerginlik yaratmıştır. Yarattığı diğer zorluklar, PKK'nin Suriye Kürt nüfusundan vergi aldığı iddiası yer almaktadır.²³ Ne olursa olsun Suriye'nin bu tutumu, bölgedeki devletlerin, Kürtleri kendi jeopolitik çıkarları için kullanmasının en güzel örneklerinden biridir. Suriye'nin desteği Ekim 1998'de, Türkiye ordusunun Türk-Suriye sınırına birlik yığınağı yapıp, PKK eğitim kamplarını kapatmazsa, askeri müdahale yapacağı tehdidini ortaya koymasıyla sona ermiştir.

Tüm Orta Doğu boyunca Kürtler arasındaki ilişkiler oldukça karmaşıktır. Bölge devletlerinin baskı ve entrikaları, Kürtlerin birbiriyle diyalogunu zorlamıştır. Buna rağmen, bölge tarihini etkileyen Sevr ve Lozan Antlaşmaları, Mahabad Cumhuriyeti, İKDP, KDP, KYB ve PKK'nin kuruluş ile faaliyetleri Enfâl hareketleri, Türk devletinin güneyi işgal hamleleri, insan hakları ihlalleri, Öcalan'ın tutuklanması gibi olaylar, bölgedeki tüm Kürtlerin ortak etkileşimi oldu. Bazen Kürtler arasında sınırları aşan bir birlik ya da buna yakın bir durum olduğu görüldü.

Siyasi olarak, aralarında çekişmeler bile ana Kürt grup ve partileri arasında yakın tarihsel bağlar vardır. Karşılıklı olarak, sınırlara hiç önem vermeden, birbirinin gelişmesinde belirleyici rol oynamıştır. 1946'da kurulan Mahabad Cumhuriyeti çok kısa yaşamasına karşın bu cesur bağımsızlık girişimi İran ve Irak Kürtlerinin tek bir yönetim altında bir araya getirilmesine tanık oldu.

Irak'taki başlıca siyasi hareketlerin, KDP ve KYB'nin kökleri 1945'te İran'da kurulan İKDP'dedir. Buna karşın Irak KDP'si de 1957'de Suriye KDP'sinin kuruluşuna yardım etti.²⁴

1990'ların başında yeraltına itilen İKDP günümüzde de İran'da yasadışıdır. Bunun bıraktığı boşluk İran Kürtlerinin ulusal duygularının büyük ölçüde iki rakip Iraklı gruba yönelmesine yol açmıştır. Bir olayın tüm Kürtler tarafından tek ve ortak bir tepkiyle karşılandığı defalarca görülmüştür.

Kimyasal silah ve gaz saldırıları, yığmsal infazlar ve Nazilerin yaptığı Yahudi katliamı benzeri toplama kamplarının (dünyanın gerisi tarafından pek farkına varılmasa da) kurulduğu Enfal Harekatları, yakın Kürt tarihinin diğer trajedileri gibi, Kürt kamuoyunu bir bütün olarak seferber etti. Benzer olarak, PKK'nın başkanı Abdullah Öcalan'ın 1999'da kaçırılması ve tutuklanması da dünyaya dağılmış Kürtler ve daha geniş çevreler tarafından tek bir yürek olarak kınandı.

Ancak Kürt dünyasının karmaşık "gerçek siyaseti" birliğin ancak bu kadar ilerlemesine izin verdi: Bugün Irak'taki Kürt bölgesinin KDP denetimindeki alanlarında Öcalan yanlısı gösteriler yasaktır.²⁵

11 Eylül Öncesi

Birinci Körfez Savaşı'nın ardından ABD'nin Irak siyaseti ilk başta kuşatmaydı. Bu siyaset, kuzeyde ve güneyde uçuşa yasak bölgelerin oluşturulması ile Saddam'ın kimyasal ve nükleer silahlar geliştirmesini ve başka yeni saldırılara girişmesini önlemeyi amaçlayan yaptırımların uygulanmasına dayanıyordu.

Ancak, bu siyaseti desteklemeyenler de vardı. Savunma Bakanı, daha sonra G. W. Bush döneminde Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Savunma Bakanlığı Müsteşarı sonra Savunma Bakanı Yardımcısı olan Paul Wolfowitz ikilisi, Soğuk Savaş sonrasında ABD dış siyasetine yeni bir vizyon gerektiği kanısındaydı.

Cheney ve Wolfowitz, Pentagon'un 1994-99 yılları 'Savunma Planlama Kılavuzu' için bir taslak sundular. Bu çalışma, Amerikanın ne dostları, ne de düşmanları arasında güçlü bir rakibi olmaması gerektiğini öne sürüyordu.² Yeni dünya düzeni için gerekirse güç kullanılmasını öneriyordu.³ Bu çalışma ayrıca kimyasal ve biyolojik silahlardan kaynaklanan her tehdiye karşı ilk darbeyi vurma hakkı ve yeteneğine sahip olunmasını içeren önleyici vuruş doktrinini savunuyordu.⁴ Bu belge siyasi olarak o kadar tartışmalıydı ki, kamuya açık forumlarda ilk kez ortaya çıktığında, düşük düzeyli bir görevlinin çalışması olarak küçümsendi.⁵

Ancak bu belgenin içeriği, en sonunda 2003 yılında ABD dış siyaseti olarak ortaya çıkacaktı.

Başkan Clinton'un seçilmesinin ardından, Beyaz Saray'daki son saatlerinde Cheney ve Wolfowitz raporun son biçimini yayınladılar. Bu siyasi formülasyonun kendilerine ait olduğunu kabullendiler.

Clinton yıllarında, Saddam rejimine karşı 'kuşatma ve sınırlama' siyaseti izlendi. Clinton yılında 1998 şöyle diyordu:

"Uçuşa yasaklı bölgeler bizim kuşatma politikamızın önemli bir parçasıdır ... Irak'ın göklerinin büyük bölümünü fiilen biz denetlediğimiz için Saddam ne kendi halkını ezmek, ne de bir kez daha komşularına saldırmak için hava gücünü kullanamaz."⁶

Buna yanıt olarak Cheney ve diğerleri 1997'de Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'ni (PNAC-*Project for the New American Century*) kurdular. Bir sonraki yıl bu 'şahinler' yayınladıkları açık mektuplarla Clinton yönetimini muhalefetteki Irak Ulusal Kongresi'nin (INC-*Iraqi National Congress*) başında olduğu Irak'ın geçici hükümetini tanıması ve Saddam'ı iktidardan düşürmesi için uyardılar. Onlar ayrıca ABD, 'denetim rejimini

sürdürmek için Körfez Savaşı sırasındaki ortaklarımıza artık güvenemez' gerekçesiyle Irak'a karşı tek taraflı bir harekati savunuyorlardı.⁷

Grubun içinde daha sonra genç Bush'a başkanlık seçimi kampanyasında danışmanlık yapacak ya da Bush yönetiminde görev alacak en azından on üye vardı.

Bu dönem boyunca ABD askeri kuvvetleri Irak'ta çatışmalarda yer aldılar. Her hafta tekrarlanan bu çatışmalarda ittifak uçakları, uçuşa yasaklı bölge açısından bir tehdit oluşturduğunu düşündükleri Irak hava savunma tesislerine füzeler atıyordu.

ABD'nin çatışmaları bazı durumlarda yoğunlaşıyordu. 1993'te ABD, birinci Başkan Bush'u görevden ayırdıktan sonra öldürmeyi planlayan ama başarısız kalan bir girişimin ardından Irak istihbarat kuruluşuna karşı füze saldırısı yaptı.⁸

1996'da Irak güçleri Irak Kürdistanı'ndaki bir denetim hattından güvenli bölgeye doğru harekete geçti. ABD kuvvetleri buna bir dizi ağır hava saldırısı ile yanıt verdi.⁹ 1998'da BM silah denetçilerinin Irak'tan uzaklaştırılmaları üzerine ABD, 'Çöl Tilkisi Harekati' ile saldırıya geçti ve ülkenin her yerindeki kuşku silah tesislerini ve diğer hedefleri dört gün süreyle vurdu.¹⁰ 1998 krizinin ardından ABD ile Irak arasında bir çözümsüz dönem yaşanmaya başladı.

Başkan İkinci Bush, 2000 yılında Beyaz Saray'a yerleştiğinde, Saddam Hüseyin'e karşı sonuç alıcı bir harekate girişmeye kararlıydı. Seçim kampanyası sırasında, Saddam'ın kitle imha silahları ürettiğini keşfederse, onu 'devre dışı bırakacağını' söylemişti.¹¹

16 Şubat 2001 tarihinde ABD'nin F-16 saldırı uçakları ve İngilizlerin Tornado GR1 bombardıman uçakları uçuşa yasak bölge dışında kalan Bağdat'a yakın hedefleri vurdular. Bush, bu saldırıların amacının, Saddam'a bir uyarı göndermek olduğunu ve uçuşa yasak bölgede devriye gezen pilotları tehdit etme yeteneğinin kırılması olduğunu ima etti.¹²

Bush, daha yönetiminin başında Saddam ile kapışmaya niyetli olduğunu gösterdi ancak tüm gücüyle eyleme geçebileceği uygun bir zaman beklemek zorundaydı.

Bölüm II

Günümüz

12

Savaşa Giden Yol¹

“YA BİZDEN YANASIN YA DA TERÖRİSTLERDEN”²

Amerika Birleşik Devletleri, 1990’larda dünyanın tek süper gücü haline geldi.

Süper güç için 11 Eylül saldırıları bir dönüm noktası oldu. İslami terör güçleri tarafından kaçırılan yolcu uçaklarıyla “İkiz Kuleler” ve Savunma Bakanlığına intihar dalışları yapılınca, Amerika yeni bir rota çizdi. Siyasi, askeri ve ekonomik gücü açısından rakibi olmayan bir devlet, zaafıyla yüzleşmişti ve bunun bir daha olmasına asla izin vermeyecekti.

Amerika, ne olduğu, kimler tarafından yönetildiği kesin olarak bilinmeyen bir tehditle yüz yüzeydi. Kamu oyu şok içindeydi. Washington, önlem olarak, dünya arenasında müttefiklerini belirlemek için bu basit ama sert bir ölçüt kullanmaya başladı.

Başkan Bush, 29 Ocak 2002 tarihinde, tehdide karşı önleyici vuruş doktrinine geçildiğinin ilk işaretini verdi. Başkan, Bush, konuşmasında “şer eksenini” teröre karşı savaşın daha yeni başladığını söylüyor, Irak, İran ve Kuzey Kore’nin bir ‘şer eksenini’ oluşturduğunu açıklıyordu.³

Daha Irak diktatörü Saddam Hüseyin’in konumu tartışılmaya başlandığında, bu siyaset, eski Yugoslavya (Kosova) çatışması sırasında doğmuş bir başka doktrin olan ‘insani nedenlerle müdahale’ ilkesine bağlanıyordu. Başkan Clinton, Kosova olaylarında, insan hakları ihlallerini önlemek için müdahale ettiği zaman geleneksel uluslararası hukuka uygun hareket ettiğini öne sürerek, BM Güvenlik Konseyini devre dışı bırakmıştı.⁴

2003 yılında Irak savaşına yol açacak bu hızlandırılmış girişim stratejisi, Amerikan kamuoyunda da kabul gördü. Çünkü, 11 Eylül sonra, kamu oyu duyarlılığı artmış, vatanseverlik yeniden canlanmış, Başkan Bush’a olan güven yükselmişti.

Afganistan’daki Taliban rejiminin çok az kayıpla hızla tasfiyesi, bu siyasete daha fazla destek sağlıyordu.

Başkan Bush’un “Birliğin Durumu” adındaki konuşması, Saddam rejimine savaşın ilanı olarak tüm dünya basınında geniş yer buldu. Aynı zamanda tepkiler de görülmeye başlandı. Avrupalı liderler, bu siyaseti desteklemedikleri ve “önleyici vuruşun” uluslararası hukukla bağdaşmadığını söylediler. Bu bir çatlamaydı. Atlantik’in iki yakası arasında bir gerilim meydana geldi.

Dahası, ABD’nin Afganistan’daki askeri hareketini desteklemiş olan BM Güvenlik Konseyinin daimi üyesi Çin, bu konuşmayı kınadı. Bu

tutumun, “sorunlara çözüm arama atmosferine zarar verdiğini, dünya ve bölge barış ile istikrarına yardımcı olmayacağını” bildirdi.⁵

Saddam Hüseyin, Başkan Bush’a resmen yanıt vermedi. Ancak, Irak Devlet Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan, ‘şer eksenli’ sözlerini ‘aptalca’ diye niteleyerek, “ABD ile İsrail’in, dünyadaki şer ve saldırganlığın kaynağı olduğunu” söyledi.⁶

Birkaç ay içinde, söz düelloları, karşılıklı suçlamalarla tansiyon giderek yükselirken, ABD ile Birleşik Krallığın tutumu yakınlaşmaya baladı. ABD-İrak ilişkileri hızla bozuldu. İngiltere Başbakanı Tony Blair’in BM silah denetçilerinin Irak’a dönmesine izin verilmesi, aksi halde askeri hareket riskini üstelenmek zorunda kalacağı tehdidi, Irak tarafından reddedildi.

Alman haber dergisi *Focus*’a demeç veren Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz, meydan okurcasına, ABD ve Birleşik Krallığın istemlerini dikkate almamanın sonuçlarına hazırladıklarını söyledi.⁷

Bu dönemde, Irak’ın sahip olduğu silahlar konusunda basına bir dizi hikaye sızdırıldı. Bunların bir araya gelmesiyle ABD ve Birleşik Krallık kamuoyu Irak’la savaşı zorunluluğuna hazırlanıyordu.

Örneğin Irak’tan kaçan birinin, *Vanity Fair* adlı dergide yayınlanan bir makalesinde, Bağdat rejiminin uzun menzilli balistik füze sistemi geliştirdiğini öne sürüyordu. Buna benzer röportajlar sık sık basında görülmeye başlandı.⁸

Ardından savaşa ilişkin belirtiler ortaya çıkmaya başladı. ABD uçakları, Irak’lıların devriye gezen Amerikan ve İngiliz uçaklarına saldırılarını yanıtlamak gerekçesiyle çeşitli hedefleri vurdu. ABD, New York’ta BM merkezinde görevli bir Iraklı diplomatı, diplomatik görevi ile uyuşmayan eylemlerde bulunmakla suçlayarak sınır dışı etti.

Fransa ve Almanya ise BM’den yetki almadan Irak’la savaşın kabul edilemez olduğu inatla tekrarlıyordu.⁹

Öte yanda İngiltere ve ABD da farklı bir yaklaşımı benimsemişti. BM Güvenlik Konseyi kararının gerekli olup olmadığı sorulduğu zaman Tony Blair, belirsiz konuşuyor, bunun tu gerekli olmadığını ima ediyor, Irak’ın zaten 23 BM kararını çiğnediğini, yine de saldırı olursa bunun, uluslararası hukuk çerçevesinde gerçekleşeceğini söylüyordu.¹⁰ Başkan Bush açıkça, Irak’a saldırı için yeni bir BM kararı gerekmediğini söylüyordu.¹¹

BM, gerilen ortamda arabuluculuk rolünü benimsedi. Aralık 1998’den sonra ilk kez 2002 Mayısının başında, BM izleme, doğrulama ve Denetleme Komisyonu (UNMOVIC-*UN Monitoring, Verification and Inspection Commission*) ve Iraklı görevliler, silahsızlanma konusunda teknik görüşmelere başladılar. Ancak, Saddam rejimi bir süre sonra casusluk yaptıkları gerekçesiyle BM görevlilerini ülkeden çıkardı. Viyana’da devam eden görüşmeler bir anlaşmaya varamadan, Temmuz ayında sona erdi. Bağdat, Ağustos’ta geri adım atarak, BM Genel Sekreteri’ne yazdığı mektupla silahsızlanma görüşmeleri için BM baş denetçisi Hans Blix’i Irak’a davet etti. Blix, Saddam Hüseyin silah denetçilerinin dönmesine izin vermedikçe gitmemekte kararlı olduğunu belirterek, öneriyi reddetti.¹²

ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney BM silah denetçilerinin Irak'ta araştırma yapması konusunda ısrarlı olduklarını belirterek şöyle diyordu:

“Çoğumuz Saddam Hüseyin'in çok kısa bir süre içinde nükleer silahlara sahip olacağından eminiz. Silah denetçilerinin dönmesi, onun BM kararlarına uyması açısından hiçbir güvence sağlamaz. Tam tersine, Saddam'ın yeniden inine girdiği gibi temelsiz bir rehabet duymasına neden olur ki, bu da büyük bir tehlikedir. Bu arada o da entrikalarını çevirmeye devam eder.”¹³

İngiltere Başbakanı Tony Blair, bir süre sonra, kendi kamuoyundan yükselen basınç karşısında, Başkan Bush ile görüşmeler yaparak, tek yanlı bir askeri harekete girişmektense, BM yetkisi alma konusunu ele aldı.¹⁴

Ancak 8 Eylül 2002'de *Observer* gazetesi, 8 Eylül 2002 günkü sayısında, ABD'nin Irak'a karşı askeri yığınak yapmaya başladığını, ‘on binlerce asker ve tonlarca malzemenin Körfez bölgesine yollanması emri verildiğini’ yazdı.¹⁵

Başkan Bush 2002 Eylül'ünün ortalarında yaptığı konuşmada, Irak'tan kaynaklanan ‘ağır ve yoğunlaşan tehlike’ karşısında koalisyon güçleri harekate giriştiğinde, BM'yi kenara çekilmeye çağırdı.¹⁶

BM, hemen ardından, Irak'ın silah denetçilerini ‘koşulsuz’ olarak dönmesini kabul ettiğini duyurdu.¹⁷ Ancak, koşulsuz sözü erçek çıkmadı. Amerika Saddam'ın bütün saraylarının aranmasını istiyordu. Bağdat ise cevabında, Saddam Hüseyine ait sayılardan sekizinin denetimini kabul etmeyeceğini açıkladı.¹⁸ Bu ABD ve Birleşik Krallık açısından kabul edilebilir değildi.¹⁹

Tony Blair, ABD ile kurduğu güçlü ittifaka, içeride destek toplamaya çabalarken, Birleşik Krallık istihbarat servislerinin hazırladığı bir dosyayı parlamentoya sundu. Bu dosya, Irak'ın biyolojik ve kimyasal silahların sahip ve bunlardan bazılarının 45 dakikada kullanılabilir hale gelecek nitelikte olduğunu öne sürüyordu. Bu sav, daha sonra Tony Blair ve Başkan Bush'u bir kabus gibi kuşatacaktı.²⁰

ABD Kongresinin 10 Ekim 2002 tarihinde, Irak'a kararı aldı.²¹ Irak, Altı gün sonra BM silah denetçilerini bir kere daha davet etti. Bu sırada, Irak'ta “seçim” yapıldı. Saddam Hüseyin'in oyların yüzde yüzünü alarak, yedi yıllığına daha Başkan seçildi.²²

8 Kasım 2002'de BM Güvenlik Konseyi, Irak'ın silahsızlanması için kurulacak ve Uluslararası Atomik Enerji Ajansı' (IAEA-*International Atomic Energy Agency*) tarafından yönetilecek bir denetimin ana hatlarını çizen 1441 sayılı kararı oybirliği ile benimsedi.²³ Irak parlamentosu, BM kararını kınadı. Irak dış ilişkiler komitesinin başkanı, meclis üyelerini Irak liderliğini izlemeye ve ‘ABD güdümünde hazırlanan belgeyi’ reddetmeye çağırdı.²⁴

ABD cevap olarak, Irak silah denetimlerine uymayı reddederse, BM Güvenlik Konseyinin Irak'a yapılacak bir saldırıyı onaylamasını beklemeyeceğini açıkladı.²⁵ Irak'ın BM'deki büyükelçisi bir gün sonra, 1441 sayılı kararı kabul ettiklerini BM Güvenlik Konseyine bildirdi.

Gelişmeler hız kazanmıştı. BM silah denetçileri, dört yıl aradan sonra, yeniden laboratuvar, fabrika ve binalarda kitle imha silahı aramak üzere 18 Kasım 2002’de, Irak’a gitti.²⁶ Bir süredir Irak ile BM arasında çekişme konusu olan bir sorun çözülmüş ve ilk kez denetçilerin bir başkanlık sarayına girmesine izin verilmişti. Denetçiler, Aralık ayında Irak’ın silah üretmek amacıyla alüminyum boru ithalatı yapmaya çalıştığını itiraf ettiğini açıkladılar. Irak bunun konvansiyonel silahlar geliştirmek için yapıldığını, Birleşik Krallık ve ABD’nin öne sürdüğü gibi nükleer silahlar için düşünülmendiğini öne sürdü.²⁷

Öte yandan Kasım ayının sonundan başlayarak tüm Aralık ayı boyunca İngiliz ve Amerikan uçakları Irak hava savunma sistemlerine ateş açtılar. ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, bunları 1441 sayılı kararı çiğneyen Irak saldırılarına yanıt olarak nitelendirdi.²⁸ Irak atılan füzelerin, Basra’da Güney Petrol tesislerine yerleşmiş olan ve BM’nin de desteklediği Gıda İçin Petrol Programı koordinatörlüğü bürosuna isabet ettiğini öne sürdü. Açıklamaya göre, on kişi yaralandı ve dört kişi öldü.²⁹

İngiltere Başbakanı Tony Blair, Dışişleri Bakanlığının yayınladığı bir rapora dayanarak, kitle imha silahlarının yanında insan hakkı ihlallerinin de savaş gerekçesi olduğunu açıkladı. Britanya Dışişleri Bakanlığının raporu, Saddam Hüseyin rejiminin muhaliflere karşı ‘sistemik işkence’ uyguladığını belirtiyor ve diğer ağır insan hakkı ihlallerini özetliyordu.³⁰

8 Aralık 2002’de Irak 12 bin sayfalık bir bildirim yaparak, Irak’ın kimyasal, biyolojik ve nükleer silah programlarını BM silah denetçilerine sundu. Irak’ın bildiri, Irak içinde hiçbir kitle imha silahı bulunmadığını belirttiyordu.³¹ Buna ek olarak Saddam Hüseyin, 1990 yılında ülkelerini işgal ettiği için Kuveyt halkından özür diledi ama, aynı konuşmada Kuveyt yöneticilerini Amerika’nın Irak’ı işgal etmesi için entrika çevirmekle suçladı.³²

Bu arada BM silah araştırma komisyonunun başkanı Hans Blix, Irak’ın silahlar konusunda verdiği bilgilerin tatmin edici olmadığını, Irak’ın 1977 yılında UNSCOM’a verdiği bilgilerin yalnız yeniden düzenlenmiş biçimi olduğunu Güvenlik Konseyi’ne bildirdi.³³ ABD Irak’ın kimyasal ve biyolojik maddeler hakkında bilgi vermediğini ve bu nedenle, Güvenlik Konseyinin 1441 sayılı kararını çiğnediğini bildirdi.³⁴

Uluslararası Atomik Enerji Ajansının başkanı ise Irak’ın silahları hakkında bir sonuca varmak için birkaç ay beklenmesi gerektiğini söyledi.

Başkan Bush bu ricayı dikkate almaz göründü. Savaş hazırlıkları devam etti. Amerika, Körfez bölgesine 50 bin askerin daha konuşlandırılmasını kararlaştırdı.³⁵ Kısa bir süre sonra ABD askeri yetkililer Irak’ı, güney üzerinde uçan bir pilotsuz gözetleme uçağını vurup düşürmekle suçladı.³⁶

Savaşın kısa bir süre içinde başlayacağını en sağlam kanıtı, ABD’nin olası bir Irak füze saldırısına karşı savunmasını güçlendirmek üzere İsrail’e kuvvet göndermesi oldu. Ayrıca ABD, Suudi Arabistan hükümetinin Amerikan uçaklarının bu ülkenin üslerini kullanmasına izin vermeyi kabul ettiğini duyurdu.³⁷

Yeni yıl, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in Basra Körfezine binlerce ek asker konuşlandırılması yetkisini imzalamasıyla birlikte geldi. 7 Ocak 2003 günü, İngiltere de bin 500 yedeği silah altına çağırdığını, 3 bin Kraliyet Deniz Piyadesi ve 2 bin Kraliyet Donanması personelinin oluşan bir deniz görev gücünü Körfeze yollayacağını açıklayarak askeri hazırlıklara katıldı.³⁸

Irak'ta ise Saddam Hüseyin önceden kaydedilmiş bir mesajla, Irak Ordusu'nun kuruluşunun 82. yıldönümünü kutlarken, BM silah denetçilerini casusluk yapmakla suçladı. Düşmanlarını. 'şeytanın arkadaşları ve yardımcıları' olarak adlandırarak³⁹, Irak'ın savaşa hazır olduğunu duyurdu.⁴⁰ ABD bölgeye yeni askerler konuşlandırırken, 13 Ocak 2003 son bir yıl içinde güneydeki uçuşa yasaklı bölgede en ağır bombardımanın yaşandığı gün oldu. Irak, bu saldırıların sivilleri hedef aldığını öne sürdü.

Bu arada, dünya güçleri arasında hareketlenme başladı. Fransa Cumhurbaşkanı, ABD, Birleşik Krallığın artan askeri manevralarına bir yanıt olarak, Fransız kuvvetlerini alarma geçirdi. Rusya üç savaş gemisine, petrolle ilgili 'ulusal çıkar'larını korumak üzere Basra Körfezi'ne yola çıkmaya hazır olmasını emretti.⁴¹

Silah denetçileri Hans Blix ile Muhammed Baradei 9 Ocak 2003 günü Güvenlik Konseyine geçici ön raporlarını sundular. Hans Blix şöyle diyordu:

"Neredeyse iki aydır oradayız ve ülkeyi giderek artan genişlikte tarıyoruz ve dumanı tüten bir silah bulmadık."⁴²

Washington Post gazetesi, bir hafta sonra BM silah denetçilerinin Irak'ın son bildiriminde listeye alınmamış on bir adet boş kimyasal savaş başlığı bulduklarını yazdı.⁴³ Daha sonra bunların içinde hiçbir kimyasal madde izi olmadığı belirlendi. Irak silah denetim müdürlüğünün başı bu silahların, 122 mm çapındaki konvansiyonel roketlerle aynı kutularda saklandığı için gözden kaçtığını öne sürdü. Yine de bu keşif ABD'nin NATO'ya, bir Irak savaşı çıkması durumunda askeri destek verilmesi çağrısında bulunmasına yetti. Ancak NATO Irak'a karşı harekatta hiçbir rol oynamadı.⁴⁴

Savaş karşıtı göstericiler, 18 Ocak günü ABD ve Britanya yığınaklarını protesto etmek için dünyanın her yanındaki kentlerde sokaklara döküldü. Giderek artan savaşa karşı gösterileri sürerken, ABD Saddam Hüseyin'e, Irak'ı terk ederse, her türlü soruşturmadan kurulacağını önerdi. Ancak Saddam buna yanaşmadı.

Durum hızla kötüleşirken, BM silah denetçisi Hans Blix Irak yönetimi ile yüksek düzeyde görüşmeler başlattı. On noktada odaklanan görüşmeler, anlaşma ile sonuçlandı.⁴⁵ Irak, anlaşmaya göre, denetçilerin, bilim adamları ve memurları diledikleri gibi sorgulamasına izin verdi. Bu, silah denetçilerinin en başta şikayet ettiği noktalardan biriydi. Ancak, ABD ve Birleşik Krallığın bölgeye daha fazla asker yollamasıyla, sonuca etkisi olmadı.

Ocak ayının sonunda dünyanın her yerinde savaşa karşı siyasi manevralar görülüyordu: Almanya Irak'a savaş açılması yetkisini veren bir BM kararını desteklemeyeceğini duyurdu. Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan,

Suriye, İran ve Türkiye temsilcileri İstanbul'da toplanarak, savaş gerekçelerinin ortadan kalkması için Irak'ı silah programları konusunda daha fazla bilgi vermeye çağırdı. Çin ve Rusya, ABD ve Birleşik Krallığı BM'le birlikte davranmaya çağıran Fransa ve Almanya ile işbirliği yaptı. İran'ın Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi, bir askeri müdahalenin haksız olacağını öne sürdü.

Hans Blix, 28 Ocak günü BM Güvenlik Konseyi'ne silah denetimleri hakkında daha ayrıntılı bir rapor verdi. Bu rapor, Irak'ın daha iyi işbirliği yapmasına karşın, tam saydamlık sağlanmadığını ve bazı belgelerin kasıtlı olarak gizlendiğini belirtti.⁴⁶ Daha önemlisi raporda, Irak'ın 1990'lı yıllarda şarbon virüsü ürettiğini ve virüsün hala üretiliyor olabileceği yer alıyordu. Rapor ayrıca Irak'ın ürettiği VX sinir gazının miktarı konusunda yalan söylemiş olabileceği ve 6 binden fazla kimyasal bombanın hesabını vermediğini kaydediyordu.⁴⁷

Bu rapora karşı ilk tepkiler farklı oldu. Irak suçlamaları reddetti ve tüm yükümlülüklerini yerine getirdiklerinde ısrar etti. Uluslararası Atomik Enerji Ajansının başkanı, denetimlerini tamamlamak için daha fazla süre istemini tekrarladı ve Irak'ın, 'nükleer silah programının 1990'larda kapatılmasından sonra, bu programı yeniden canlandırdığına dair' hiçbir kanıt bulunmadığını belirtti.⁴⁸ BM Genel Sekreteri de denetçilere daha fazla süre verilmesini tavsiye etti. Ancak ABD yönetimi, 'daha fazla süre verirsek, bu süreyi bizi oyalamak için kullanırlar' gerekçesiyle bu çağrılarının tümünü reddetti.⁴⁹ Benzer olarak Avustralya Başbakanı Güvenlik Konseyini harekete geçmeye çağırdı ve artık BM'in 'sözlerini' eylemle destekleme zamanın geldiğini belirtti.⁵⁰

Başkan Bush, birincisinden bir yıl sonra ikinci "Birliğin Durumu" konuşmasını yaparken, BM'e Saddam'ın illegal silahları ile ilgili yeni kanıtlar sunacağını belirtti.⁵¹ Bush şöyle diyordu:

"Saddam Hüseyin tümüyle silahsızlanmazsa, halkımızın güvenliği ve dünya barışı için onu silahsızlandıracak bir koalisyonun başında biz olacağız."⁵²

Başkan Bush'un yaptığı günün sabahı İngiltere, İspanya, İtalya, Portekiz, Macaristan, Polonya, Danimarka ve Çek Cumhuriyeti, dünya çapında gazetelerde yayınlanan bir ortak mektupla Avrupa'yı Irak'ı silahsızlandırmak için ABD ile omuz omuza durmaya çağırdı.⁵³

6 Şubat 2003'te ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarını sakladığının 'ret ve inkar edilemez' kanıtları olduğunu öne sürdüğü teyp kayıtları, uydu fotoğrafları ve muhbir ifadelerini BM'e sundu.⁵⁴ Sonraki günün gazeteleri Fransa, Çin ve Rusya'nın Colin Powell'ın Irak'a karşı derhal eyleme geçilmesi gerektiği iddialarını kabul etmediklerini ve BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmayla savaşın zorunluluğu iddialarının güçlenmediğini yazdı.⁵⁵

Fransa, Almanya ve Belçika, NATO'nun Türkiye'nin savunmasını iyileştirme planını engelledi. Türkiye, bunun üzerine karşılıklı savunma anlaşmasının 4. madde'sinin yürürlüğe konmasını istedi. 4. madde "bir üye ülke toprak bütünlüğüne, siyasi bağımsızlığına ya da güvenliğine bir tehdit algılsa, diğer müttefiklerin bunu görüşmesini zorunlu kılmayı içeriyordu.

TC, NATO tarihinde, bu maddenin yürürlüğe girmesini isteyen ilk ülke oldu.⁵⁶

Bunun ardından NATO, ABD'nin Türkiye'ye keşif uçakları ve füze bataryaları göndermenin zorunlu olarak savaş anlamına gelmediği güvencesi temelinde, Irak'la savaş durumunda Türkiye'nin savunmasının güçlendirilmesine karşı itirazlarını geri çekti.

Irak ise silah denetçilerinin kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili sorularına açıklık getirmeye çabalamaktaydı. Ayrıca, denetçilerin kendi toprakları üzerinde gözetleme uçakları kullanmasına kabul etti.

Hans Blix, 14 Şubat 2003 tarihinde, BM Güvenlik Konseyine Irak'ın yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmediğini ancak, herhangi bir kitle imha silahının da ele geçirilmediğini bildirdi.⁵⁷ Bu rapor Fransa, Almanya, Rusya ve Çin'in askeri harekate karşı duruşunu değiştirmede. Saddam Hüseyin ise kitle imha silahlarını ve kitle imha silahları yaratmak için kullanılan tüm malzemeleri yasaklayan bir başkanlık kararnamesi yayınladı.

24 Şubat 2003'te ABD, İngiltere ve İspanya, 24 Şubat 2003 tarihinde, Irak'ın kitle imha silahlarından arınmak için 'son fırsatı da kullanmadığını' belirterek, yeni bir BM kararı alınmasını önerdi.⁵⁸ Benzer bir karar taslağının sunulması planları, daha önce Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac askeri harekate onaylayan ikinci kararı veto edeceklerini belirttiği zaman rafa kaldırılmıştı. Avustralya Başbakanı, kararları uygulanmazsa, BM Güvenlik Konseyi güvenilirliğinin sarsılacağını açıkladı. Buna yanıt olarak Almanya, Fransa ve Rusya, 'askeri hareket en son kullanılacak seçenek olmalıdır' diyen karşıt bir girişim başlattı.⁵⁹

Britanya Başbakanı Tony Blair, bir gün sonra Avam Kamarasında yaptığı konuşmada, Irak'a silahsızlanması için son bir fırsat vermek üzere önerilen BM Güvenlik Konseyi kararının görüşülmesinin erteleneceğini duyurdu.

Saddam Hüseyin, 26 Şubat 2003 günü, CBS televizyonunda yayımlanan röportajında kendisine yapılan Irak'ı terk edip başka bir ülkeye sığınma önerisini ve El Kaide ile ilişkisi olduğu iddialarını reddetti.⁶⁰ Ama aynı konuşmada, ABD ve Birleşik Krallığın yasadışı olduğunu öne sürdüğü El Samut 2⁶¹ füzelerini imha etmeyi de reddetti. İki gün sonra, tutumunu değiştirdi. Irak'ın El Samut 2 füzeleri ve benzeri silahları imha etmeyi kabul ettiği açıkladı.⁶² Bunun üzerine silah denetçileri dört füzeyi imha ettiler.

ABD ve İngiltere, 8 Şubat 2003 tarihinde, Çin, Fransa, Almanya ve Rusya, BM Güvenlik Konseyinin, savaş yetkisi veren ikinci karara karşı muhalefetine rağmen, Irak'ın silahsızlanmasını istedi, aksi halde savaşla yüz yüze gelmesi için son gün olarak 17 Mart'ı önerdi. BM Genel Sekreteri, Irak'a Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan saldırırsa ABD'nin BM anlaşmasını çiğnemiş sayılacağı uyarısında bulundu. Hans Blix ise Güvenlik konseyine verdiği yeni raporda, Irak'ın yeni füzeler üretmeye çalıştığından kuşkulandığını ve Irak'ın silahsızlandırılmasının aylar süreceğini belirtti.⁶³ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının başı buna karşı çıktı ve Irak'ta nükleer silahlar geliştirilmesine yönelik hiçbir kanıt olmadığını belirtti.

Saddam Hüseyin, meydan okuyan bir havaya girdi. Kendi yandaşlarına, “saldırıları durdurtmaya muktedirim” propagandası yaparcasına, Kürt soykırımında kullandığı için ve çok güvendiği, “seçkin birlikler” diye nitelediği kuzey orduları dahil, askeri gücünü, savunma amaçlı olarak yeniden mevzilendirmeye başladı. “Seçkin birlikleri” ve Irak Cumhuriyet Muhafızı denilen özel birlikleri güneye, Musul’dan Tikrit’e kaydırıldı. Bağdat’ın çevresini tahkim etti. konut bölgelerine yerleştirildi.

Öte yanda ABD ve Birleşik Krallık savaş uçakları çeşitli hedeflere saldırmaya devam etti. Altı Arap ülkesinin üye olduğu Körfez İşbirliği Konseyine bağlı askeri birlikleri, Saddam’a karşı Kuveyt’i savunmak üzere mevzilendirdi.

İngiltere hükümeti, savaşı önlemek üzere Saddam Hüseyini son kez uyardı.⁶⁴ Birleşik Krallık Hükümeti, Saddam’ın televizyon açıklaması ile kitle imha silahlarından vazgeçtiğini duyurmasını, Iraklı bilim adamlarının ülke dışında sorgulanmasına izin vermesini, elindeki bütün El Samut 2 füzelerini imha etmesini istiyordu. BM Güvenlik Konseyi, Britanya’nın önerilerini tartışmak için toplandı. Ancak Fransa, bu fikirlerin, krize barışçıl bir çözüm aramaya yönelik olmadığını belirterek, tartışma istemini reddetti.

İngiltere Dışişleri Bakanı Jack Straw, Mart ayının ortalarında BBC radyosuna, ‘askeri hareket olasılığı şimdi daha artmış durumda ve ben buna çok üzülüyorum; ancak savaş kaçınılmaz değildir’ dedi.⁶⁵

Amerikan Başkanı Geoge Bush, İngiltere Başbakanı Tony Blair ve İspanya Başbakanı Jose Maria Aznar Ertesi gün bir acil durum toplantısı yaptılar. Saddam Hüseyin’in ‘derhal ve koşulsuz silahsızlandırılması’ kararının hayata geçirilmesi için BM’e 24 saat süre verdiler.⁶⁶

Buna karşı Fransa, Rusya ve Almanya ortak bir açıklama yaparak, savaş için hiçbir gerekçe bulunmadığını ve denetçilerin çalışmakta olduğunu belirttiler.⁶⁷ Belçika, BM’den yetki almadan savaşa girilirse, ABD kuvvetlerine ülkesinden geçiş hakkı vermeyeceğini açıkladı.⁶⁸

Papa bir açıklama yaparak Saddam’dan batıya saldırma fırsatı vermekten kaçınmasını istedi ve çatışmanın terörizmin hızla büyümesine yol açacağı uyarısı yaptı.

Öte yandan Irak, kısa bir süre içinde beklenen savaşa karşı taktik bir manevra olarak, ülkeyi dört askeri bölgeye ayıran bir kararname yayınladı

Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, askeri hareket *olasılığı* nedeniyle, denetçileri ve gazetecileri Irak’tan ayrılmaları için uyardı.⁶⁹ Bunun sonucunda, BM Genel Sekreteri Kofi Annan savaşın kaçınılmazlığına teslim oldu ve tüm silah denetçilerine, onların destek personeline ve insani yardım çalışanlarına ülkeyi boşaltmalarını emretti.

BM Güvenlik Konseyi’nin askeri harekate onay vermesini isteyen karar tasarısının asla kabul edilmeyeceğini en sonunda kavrayan ABD, Birleşik Krallık ve İspanya, 18 Mart 2003 tarihinde tasarıyı geri çekti. Bu tutum değişikliğinin ardından Başkan Bush televizyonda yayınlanan bir konuşma yaptı. Bush şöyle diyordu:

“Saddam Hüseyin ve oğulları Irak’ı 48 saat içinde terk etmelidir. Buna uymayı reddetmeleri durumunda askeri çatışma bizim seçeceğimiz bir zamanda başlayacaktır.”⁷⁰

Saddam’ın büyük oğlu Uday Irak adına, bu ultiyatomu reddetti ve Irak’ı işgal ederlerse ABD kuvvetlerinin kanlı bir savaşıyla karşılaşacakları uyarısında bulundu.

Başkan Bush’un konuşması sınırlı sayıdaki müttefiklerinden, özellikle Birleşik Krallık, İspanya, Avustralya ve Polonya’dan destek alırken, dünyanın pek çok yerinden tepki aldı.

Fransa Cumhurbaşkanı tek başına hareket kararının, BM Güvenlik Konseyinin ve uluslararası topluluğun istemine karşı alındığını söyledi. Rusya Devlet Başkanı, Amerikan kararının hata olduğunu bildirdi. Alman Başbakanı Irak’la savaşın hiçbir gerekçesi olmadığını dile getirdi. Çin Başbakanı, savaştan kaçınmak için her çabanın harcanması gerektiğini söyledi. Yeni Zelanda Başbakanı tek yönlü kararlar savaşı girmenin çok tehlikeli bir emsal oluşturacağını, Malezya geçici Başbakanı, tek başına harekate girişmenin, yasa dışı bir saldırı olacağını bildirdi.

Savaşın başlamasından bir gün önce Saddam Hüseyin Irak ulusal televizyonuna çıktı ve ülkeyi terk etmesi için ABD’nin verdiği ultiyatomu reddetti. Aynı ret Irak parlamentosundan da geldi. BM adına nükleer silahları araştırmakla görevli Hans Blix, silahların yokluğu konusunda yeterli güvence sağlamamış olmasından duyduğu üzüntüyü belirtti.

Savaşın başladığını belirten hava saldırısı sirenleri Bağdat’ta ilk kez 20 Mart 2003 tarihinde çaldı. Uzun süren beklemeden sonra ABD öncülüğündeki koalisyon kuvvetleri Irak’a savaş açmıştı. Savaşı başlatmada iki gerekçe ağır basıyordu: Kitle imha silahlarının bir tehdit oluşturduğu kanısı ve Irak halkını, Saddam Hüseyin’in ağır insan hakkı ihlallerinden korumak.

KÜRTLERİN SAVAŞA GİDEN YOLU

ABD’nin savaş hazırlığında Kürdistan, iki önemli rol oynadı: Birincisi askeriydi. Kürtler kullanıma hazır büyük bir *peşmerge* (ordu) gücüne sahipti. Kürdistan, ayrıca İslami teröre karşı mücadelede ABD’ye yardım etti. Kürdistan’da El Kaide hücreleri olduğuna inanılıyordu.

Amerika, daha savaşı giden yolun başında Kürdistan’ın iyi eğitim görmüş 80 bin *peşmerge* (*asker*) seferber edebileceğini biliyordu.

Ancak Kürdistan, geçmişteki kötü deneyimlerinin ışığında, ABD ile ittifakta acele etmedi. Kürdistan’ın iki büyük partisi ve ana gücü KDP ile KYP liderleri, Saddam sonrasında nasıl bir yönetim kurulacağını önceden bilmek istiyorlardı. Saddam sonrası Irak’ta Kürtlerin statüsü üzerine garantiler almadan yardım etmemeye kararlıydılar.

Amerika ile yapılan görüşmelerde bazı güvenceler sağlandı. Kürtler bundan sonra cephe yerini aldı.

Saddam yanlısı gruplar, değişik görüntü ve isimlerle ‘Teröre karşı Kürdistana da girmişti. Afganistan’daki El Kaide ile ilişkisi olduğu öne

sürülen Ensar-ül İslam, doğu Kürdistan'ın İran sınırında, ıssız dağlık bölgedeki birkaç köyü denetimi altına almıştı. Kürt yetkililer bu grubun, Afganistan'dan kaçmış yüzü aşkın El Kaide militanına barınak ve eğitim verdiğini öne sürüyordu.⁷¹ Ayrıca bu grubun, siyanür gazı ve ricin gibi zehirli maddelerle çiftlik hayvanları üzerinde deneyler yaptığı konusunda raporlar da vardı.⁷² Enser-ül İslam'ın Kürt karşıtlığı da biliniyordu.

Bütün bu nedenler, ABD ile Kürtler arasındaki bağları güçlendirdi ve 'Irak konusunda ortak bir tutum' benimsendi.⁷³

Ancak bu süreçte, Türk devleti de devredeydi. Amerika nezdinde, Kürtleri "yok" sayan, devre dışı bırakan bir rota çiziyordu.

Türk devleti, "soğuk savaş" yıllarında, üstlendiği rol nedeniyle Amerika için kendini, "vazgeçilmez" sanıyor, bunu avantaj olarak kullanıp, yeni Irak'tan çıkarlar elde etmeye, oradaki Kürtleri de bastırmaya çalışıyordu.

Ankara, soğuk savaş sonrasının yeni durumunda da avantajlı durumunun devam ettiğini sanıyordu. Örneğin, NATO'nun en çok asker besleyen ikinci ülkesi ve ABD'nin tehdit olarak algıladığı İran ve Irak'la komşuydu. ABD siyasetinin hayata geçirilmesinde temel işlev gördüğünü sanıyordu. Birinci Körfez aşamasında Amerika ve Birleşik Krallığın kendi hava üslerini kullanmasına izin vermiş, Saddam rejiminden korumak amacıyla, Kürdistan uçuşa yasak bölge ilan edilince, devriye kontrol uçuşları için Türk askeri tesisleri kullanılmıştı.

Ankara, nerede uluslararası güce ihtiyaç duyulsa, Amerika'ya koşuyor, adeta yakınlığını ispatlamak, "ben de gücüm" demek istercesine "beni de dahil et" siyasetini ortaya atıyor, Bosna, Kosova ve Afganistan çatışmalarında yer alıyordu.

Amerika, bu yaklaşımını bildiği için 2003 savaşı planlarken Türk hava ve deniz üsleri konusunda işbirliği yapacağına güveniyordu.

Kuzeyden Saddam rejimine etkin bir kara saldırısı başlatabilmek için 60 binden fazla askerinin de geçiş yapması gerekiyordu. Müttefik güçleri, bu güvenle kuzeyden güneye yönelen bir saldırı planlamışlardı.

Amerika, bu amaçla Türk sınırından askerlerini geçirmek için de izin istediğinde, ağır bir faturayla karşılaştı. Türkler, "vazgeçilmezliklerinin" karşılığını istiyorlardı.

Amerika Türk istemlerini karşılamak üzere 2002 yılında görüşmelere başladı. Fakat, istemler değişiyor, her defasında ödenmek istenen fatura büyüyordu. Amerikan Başkanı Bush'un deyimiyle, fırsat yakalamışken "pazarda at satan satıcı pazarlığı" yapıyorlardı. Türkler, Amerika'dan borçlarının önemli bir bölümünün silinmesini, ek karşılıksız para ödenmesini, Irak'la ticari ilişkilerinin kesilmesi sonucu doğacak zararların karşılanmasını istiyordu.

Ankara'nın siyasi istemleri de vardı. Dağılan Irak'tan hak iddia ediyor, petrol bölgesi Kerkük'ü dolaylı yoldan, Saddam rejiminden doğan boşluğu doldurmak üzere Kürdistan'ın denetimini doğrudan istiyordu. Ankara iyi bir mali tazminat elde etmek ve Kürdistan'ı denetiminin altına almak için pazarlık yapıyor, elden geldiğince de pazarlığı uzatıyordu.

Türkler, Kürtlerin “kendilerine teslim” edilmesini isterken, Saddam’la bir savaşın bağımsız bir Irak Kürdistanı’nın doğmasına yol açacağı, bunun da Türkiye’nin içişleri açısından yıkıcı bir etki yapacağını söylüyordu. Türkiye’nin 15 milyon olduğu tahmin edilen kendi Kürt nüfusunu, ayrılıkçı hareketleri yeniden canlandırmaya teşvik edeceğinden endişeliydiler. Aynı zamanda, Kürtlerin petrol zengini Kerkük ve Musul kentleri denetimini ele geçirmesinin önlenmesini talep ediyorlardı. Çünkü, bu halde, Kürtlerin siyasi gücü artacaktı.

Amerika Saddam diktatörlüğünü devirme, Türkler ise bundan yararlanıp genişleme, çıkarlar elde etme hesabındaydı. Bu tutumuyla, adeta Amerika ve Britanya krallığını, çıkarları için çalışan yapı olarak görüyor ve kullanmaya çalışıyordu.

Oysa, Ankara’nın Londra ve Washington’a kabul ettirmek istediği şartlar komiğin ötesinde, iki gücü “uşak” niyetine kullanma saçmalığıydı. Türkler, savaş başlayınca kendi ordusunu harekete geçirecek, Kürt devleti kurulmasını önlemek için Kürdistanı işgal edecek, Türkmenleri kullanarak Kerkük ve Musul üzerinde denetim kuracaktı. Türkler, bu yoldan kendi hükümetlerini kurma izni istiyordu.

Ankara’nın bu niyeti, önceleri söylenti olarak algılandı.

Fakat, Türk “derin devleti”nin görünen sözcülerinden, emekli general Arman Kuloğlu ile yapılan bir röportaj, 1 Ağustos 2002 tarihinde *Guardian* gazetesinde yayımlanınca gerçekler anlaşıldı. General Arman Kuloğlu savaş durumunda Türkiye’nin Kürdistanı işgal edeceğini, çünkü ‘Kerkük ve Musul kentlerinin Kürtlerin eline geçmesini istemediğini’ söylüyordu.⁷⁴

ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz, Temmuz 2002’de Ankara’da savaş konusunda bir anlaşma görüşmelerini sürdürdü. Amerikan tarafı, Amerikan kara birliklerinin Türkiye’de konumlanması ve hava üslerinin kullanılmasını istiyordu. Türkler ise bağımsız Kürt devleti kurulmasının önlenmesi konusunda güvence peşindeydi.

Bu dönemde Kürt partileri ABD ve Birleşik Krallık görevlileriyle toplantılara devam ediyordu. Bu toplantıların amacı, savaş sonrasında Irak’ın nasıl yönetileceği konusunu sonuçlandırmaktı. bağlamaktı. Bu konuda KDP, KDP, Temmuz 2002’de Saddam’ın devrilmesinden sonra Irak’ta federal bir sistem kurulmasını öngören bir anayasa taslağı hazırladı.⁷⁵ Muhalefet grupları da savaşın başlamasının hemen ardından bir geçici hükümet kurulmasına ilişkin planı duyurdular.

ABD ve Birleşik Krallık açısından bu toplantılar iki amaca hizmet ediyordu: Saddam’a karşı savaşta Kürtlerin desteğini almak ve bir birlik gösterisi yaparak, Saddam’ı sürgüne gitmeye ikna etmekte.

Aylar süren görüşmelerden sonra, KYB lideri Celal Talabani, 15 Ağustos 2002’de yayınladığı bildiriyle ABD ve Birleşik Krallığı, Irak’ı KYB bölgesinden işgal etmeye davet etti. CNN televizyonu ile yapılan röportajda Celal Talabani, şöyle diyordu: “ABD görevlilerine burada içinde Kürtlerin de yer aldığı Irak muhalefetinin ... on binlerce silahlı insanı olduğunu anlattım. Bu kuvvetler ABD’nin desteği ile, Amerikan kuvvetlerinin işbirliği ve eşgüdümüyle Irak’ı özgürlüğüne kavuşturabilirler.”⁷⁶

Kürtlerin, koalisyon güçlerine destek vermesi üzerine, Ankara'nın kazanç hesapları bir anda darmadağın olmuş, saf dışına itilmiş, zor durumda kalmıştı.

Oysa, pazarlık yapmasına rağmen ABD ile olan ittifaka çok değer veriyordu. Bir ekonomik krizden daha yeni çıkmaktaydı. “Zor durumdaki Amerika'nın, en azından parasal isteklerini kabul edeceğine inanıyordu. Şimdi, beklenmedik biçimde saf dışına itilmişti. Daha önemlisi ABD'nin Kürtlerle Türkiye'yi zor durumda bırakacak gizli anlaşmalar yapmış olduğundan endişeliydi.

Ankara, Başkan Bush'un, “bunlar bizimle at pazarlığı yapıyor” diyerek, pazarlıktan çekilmesinden sonra telaşlandı. Kürtlerin sağladığı askeri destekten daha fazlasını verebileceğini anlatmaya çalıştı. Bununla, savaşın içinde yer almaya çabaladı. Hatta daha da ileriye giderek, Türklerin değeri, konumu büyük, vazgeçilmez bir güç olduğunu anlatma yoluna gitti. Başbakan, Ekim 2002'de şuları söylüyordu:

“ABD'nin biz olmadan bu hareketi gerçekleştiremeyeceğini biliyoruz.”⁷⁷

Başbakanın, Kasım ayındaki seçim kampanyası sırasında savaş durumunda petrol zengini Kerkük ve Musul kentlerine el kayma tehdidinde bulunması, Kürtlerle Türklerin arası açtı. Taraflar ilk defa açıktan açığa karşı karşıya geldiler. Kürtler bu sözleri, böyle bir işgalin Kıbrıs türü bir krize dönüşeceğini ve bunu asla kabul etmeyecekleri uyarısıyla karşıladılar.

Amerika, her şeye rağmen Türk devletini yanına almaya çalışıyor, bu yoldaki çabalarını sürdürüyordu. Aralık ayının başında, bu amaçla hızlı bir diplomatik yoğunluk yaşandı. ABD Savunma Bakanlığı Müsteşarı Paul Wolfowitz'in 3 Aralık 2002'de yönettiği toplantılarda ABD ve Birleşik Krallık diplomatları Türkiye'nin siyasi ve askeri liderleri ile buluştu. Bunların ardında Türkiye, askeri hareket yetkisi veren ikinci bir BM kararı alınması koşuluyla, Irak'la savaş durumunda ABD ve Birleşik Krallığa hava üslerine ve hava sahasını kullanma izni *vereceğini* duyurdu.⁷⁸

Bu duyuruda Irak Kürdistanı konusundaki istemlere değinilmedi. Görünüşe göre bir anlaşmaya varılmıştı ancak, Wolfowitz bu konudaki tüm soruları yanıtsız bıraktı.

Şubat 2003'te Türk ve ABD yetkilileri savaş konusundaki anlaşmaya son şeklini vermek için Ankara'da buluşuncaya kadar durum değişmeden kaldı. O günlerde BM kararı aranması koşulunun önemini yitirdiği görüldü.

Ankara, bu dönemde bir zikzak daha çizdi. Türk birliklerinin Kürdistan'a girmesine izin verilecekti ya da Türk devleti, ABD'ye hayır diyecekti. Görüşmeler yeniden başladı. Amerika, Kürt güçlerinin Kerkük ve Musul'a girmeyeceğine dair söz verdi.⁷⁹ Buna karşılık Türk güçleri de, Kürdistan'ın bütün kasaba ve şehirlerinden uzak tutacaktı. Kürt güçleri girmese Musul ve Kerkük'e girmeyecekti. Türk Dışişlerinin bu konudaki açıklaması şöyleydi:

“Türk ordusu, toplu bir göçü önlemek için, Kürtlerin özgür Kürdistanı kurmasını önlemek için, onların Kerkük ve Musul'a girmelerini

önlemek için ve Türkmenleri korumak için bölgeye girecektir. Türkiye ile Kürtler arasında bir çatışma istemiyoruz ve bu nedenle bölgeye uyardırmaya yetecek sayıda kuvvet yollayacağız.”⁸⁰

ABD görevlileri Kürtlere, Türk birliklerinin konuşlandırılmasının sınırlı ve insani yardım amaçlı olacağı ve ABD yönetimindeki koalisyonun denetimi altında tutulacağı konularında güvence verdi.

Ancak Kürtler böyle bir anlaşmayı kesinlikle reddetti. Onlar, Türk birlikleri sınırı geçerse, Ankara'nın kendi gündemine göre hareket edeceğini ve Kerkük ve Musul üzerindeki tarihi iddiaları göz önünde tutulursa, asla Irak Kürdistanı'nda çıkmayacağını düşünüyorlardı. Dahası Türk ordusu, Kürdistan'ın yalnız bazı alanlarını denetim altına alsın bile, bu durum Kürtlerin, İran ve Suriye ile de kara bağlantısını kesecekti.

Kürdistan cephesi, Türk Dışişleri Bakanlığının açıklamasına cevap olarak, kendi güçleriyle aşmaları olanaksız bir güvenlik sorunu doğarsa ya da yığınsal bir göç yaşanır, bu durumda yardım isteyeceklerini, o nedenle Türk askeri güçlerinin topraklarına girmesini istemediklerini, buna izin vermeyeceklerini hem Türk tarafına, hem de ABD'ye bildirdiler. Türk ordusunun Kürdistan'a girişi mantıksal olarak reddedilmişti.

Washington bu açmazda bir çözüm ararken, her iki taraf da ABD'nin değerine daha fazla önem verdiğini düşünüyordu. Sonunda Türkiye onlar için karar verdi.

Ankara'daki buluşmadan önce, Irak'a karşı kuzey cephesinden saldırıya hazırlanan Amerikalılara destek vermek amacıyla İngiliz birliklerinin Türkiye'de konuşlandırılmasına izin verilmesini isteyen resmi bir istek mektubu verilmişti. Türkiye bu isteği yanıtlamayı, İngilizlerin Kürtleri Türkiye'ye güvenmemeleri yönünde etkilemesinden duyduğu akıl dışı korku yüzünden geciktirdi. Dahası ABD, Ankara toplantıları sırasında Türk birliklerinin konuşlandırılmasının ABD öncülüğündeki koalisyonun denetimi altına olacağına inanıyordu. Türkiye bu koşulu kesin olarak reddetti ve her ne pahasına olursa olsun Saddam'dan kurtulmak istediği için ABD'nin geri adım atacağına inandı.

27 Şubat günü Türkiye parlamentosu ABD ile yapılacak anlaşma konusundaki görüşmeyi ertelemeyi oylayarak kabul etti.⁸¹ Ülkenin İslamcı kökleri olan yeni hükümeti, savaşa herhangi bir nedenle katılmaya büyük çoğunlukla karşı olan tabanının tutumunu hesaba katarak duraksama gösterdi. Bu konulara koşut olarak Türkiye aynı zamanda yıllardır Avrupa Birliği'ne girmeye çabalıyordu. Fransa ve Almanya'nın kesinlikle karşı çıktığı Irak'a saldırıyı desteklemenin, AB üyeliği başvurularına ters etki yapmasından da endişeliydiler.

1 Mart 2003'te Türkiye parlamentosu, Irak'a karşı savaş hareketi için Türk topraklarında 62 bin ABD askerinin üslenmesine izin verilmesini isteyen hükümet tezkeresini az farkla reddetti. Kuzey cephesinin kaybedilmesi Washington'u sarstı. Bush yönetiminde hiç kimse Türkiye'nin ABD istemini reddetmesini beklemiyordu. Bunun başlıca nedeni, Türkiye'nin en güçlü müttefikini asla yalnız bırakmayacağı, bunu yapmazsa uzun erimde kaybeden taraf olacağı anlayışıydı. Türkiye güvenilir

olmadığını kanıtladı, ABD Türkiye'yi yatıştırarak uğraşmaktan vazgeçti ve bunun yerine Kürtlerle pazarlığa odaklandı.

Kürtler için en önemli çatışma daha savaş başlamadan kazanılmıştı.

13

İkinci Körfez Savaşı: 'Irak'ın Özgürlüğü Harekatı'

'BOMBALAR, TERLİKLER VE KURŞUNLARLA KARŞILANDILAR'¹

Başkan Bush, 20 Mart 2003 tarihinde, Greenwich saatiyle 03:15'de televizyonda, ABD halkına seslendi. Başkan, "Amerikan ve koalisyon kuvvetleri, bu saatte Irak'ı silahsızlandırmak, halkını özgürlüğe kavuşturmak ve dünyayı büyük bir tehlikeye karşı savunmak üzere başlatılan askeri harekatın ilk aşamalarını gerçekleştiriyorlar" diyordu.²

Koalisyon kuvvetleri, savaşın birinci günü, Bağdat'a sınırlı hava saldırısı yaptı. Saddam Hüseyin, bir televizyon konuşmasıyla, Bush'a cevap verdi. Saddam, saldırıyı 'canice' diye niteliyor, halkı karşısında, savaşı kazanmaya yemin ediyordu.³

Bu arada, Türk parlamentosu, ilginç bir kararla, hava sahasını koalisyon uçaklarına açıyor, ama, kara güçlerinin geçmesinin bedeli olarak, kendi ordusunun İnkürdistan'a girmesinde ısrar ediyordu.⁴

Irak'a taarruza doğrudan tepki de vardı. BM Güvenlik Konseyinin daimi üyeleri olan Çin, Fransa ve Rusya harekatı kınadılar.⁵

Türk topraklarından yararlanarak bir kuzey cephesi açma olanağı bulamayan askeri kumandanlar taktiklerini gözden geçirmek zorunda kaldılar. Amerika, sözlerine güvenerek Türk limanlarına asker ve malzeme yığılmıştı. Bu karardan sonra onların geçişi de imkansızlaşmış, bu yüzden savaşın seyri yavaşlamıştı.

Amerika Mersin ve İskenderun limanlarına yaptığı yığınağı yeniden yüklemek zorunda kaldı. Bu olay, ilk andaki yavaşlama hariç savaşın seyrini değiştirmede, ama Türk-Amerikan ilişkilerinde dönüm noktası oldu.

Savaş alanında ise ilk andan beri gelişmeler oluyordu. Amerika ve Britanya birlikleri ilerliyor, Irak askerlerine, havadan nasıl teslim olacaklarını anlatan Arapça bildiriler atılıyordu.⁶

Irak, önemli bir direniş gösteremiyordu. Kuveyt'e birkaç füze attı ve ama bunlar, önemli bir askeri etki yapmadı.⁷ Ama füzeler, Saddam'ın silah programı geliştirmede iddialarının doğru olmadığını gösterdi. Bu durum, Irak'a karşı yürütülen askeri çatışma için ek bir gereke oldu.

Tüm dünya, ABD'nin söz verdiği 'şok ve dehşet' taktiklerini beklemekteydi.⁸ Bu taktikler, birinci haftanın sonuna kadar kullanılmadı. Daha sonra baş vurulduğunda ise yumuşatılmıştı.

Amerika ve İngiltere'nin yaptığı bombardıman Irak'ın emir ve komuta tesislerini hedef alıyordu ve Irak ordusunu parçalayarak, kimsenin kimin yönetimde olduğunu bilemediği bir durum yaratmayı amaçlıyordu.

Başlangıçta ülkenin güneyine yoğunlaşan koalisyon güçleri, Bağdat'a ilerlemeden önce Umm Kasr'a ilerlediler. Yolda güçlü bir direnişle karşılaşmadılar ancak kum fırtınaları işlerini zorlaştırdı.

Irak'ın güneyinde Saddam rejiminin yıkılması, çoğunlukla çetin savaşımı geçen 21 gün sürdü. Kuşatılmış direniş noktalarının bastırılması için hala çok sayıda çarpışma gerekiyordu ancak Saddam genel komutayı yitirmişti.

KÜRTLERİN KUDÜS'Ü⁹

Ancak, Türk devleti, savaşın külleri içinde, çıkarlar elde etmek amacıyla hareketlilik içindeydi. 21-22 2003 tarihinde, karar birliklerinin Kürdistan'a girdiğini açıkladı. Koalisyon güçleri açısından bu, kuzey cephesinde yeni bir krizdi.¹⁰ ABD Kürtler ile Türkler arasında "savaş içinde savaştan" korktu. Kürtlerin Türklerle savaşa girmesi, koalisyon açısından güç kaybetmeydi. Öbür yanılla, Saddam rejiminin yanında Türklere karşı mevzilenme...

Ancak, Amerika'nın sert tepkisi üzerine Türk tarafı açıklamasını geri çekti.¹¹ Amerika rahat bir nefes almıştı, ama Türk ordusu Kürdistan sınırına binlerce asker yığmıştı. Kürdistan'a girme tehditleri sürüyordu.

Amerika, savaşın kızgın anlarında, bir yandan da, Kürdistan'a girmek için hazırlık yapan Türk tarafını yatıştırmaya çalışıyordu. "Kürtler devlet olacak, önlerini keseceğiz" ısrarı, Amerika için beklenmedik bir zorluktu. Son görüşme turunda ABD Türkiye ile bir anlaşmaya varamadığını açıkladı.

Amerika için saflar netleşmişti. Türk tarafını uyardıktan sonra ciddi olarak Kürdistan ittifakına yöneldi.¹² Kürtlerin gücüne dayanarak, kuzey cephesini açtı. Kürdistan, 80 bin *peşmerge ile* koalisyon içinde en büyük güç olmada ikinciliğe yerleşti.

26 Mart gecesi ABD'nin 173. Hava İndirme Tugayı'ndan bin kişi, Harir'deki Kürt hava alanına yapılan ve basında yaygın yer bulan bir paraşüt indirmesiyle Irak'a vardı. Kuzeydeki ilk kara savaşları Irak askerlerine karşı değil, Kürt ve ABD güçlerinin gerisini tuttuğu için stratejik olarak daha tehlikeli bir düşman olarak görülen Ensar-ül İslam'a karşı verildi. *Peşmerge*ler ve ABD Özel Kuvvetleri Ensar-ül İslam'ın elindeki dağlık bölgeye ilerlediler, hedefleri belirlediler. ABD jetlerinin saldırılarını yönlendirdiler. Bu taktiklerin askeri etkinliği birkaç gün içinde kendini gösterdi. Ensar-ül İslam'ın İran içine geri çekildiği öne sürüldü.¹³

On günlük savaştan sonra, kuzeyde yoğun bir ABD askeri yığınağı yapılamamıştı. Kerkük, Irak hükümetinin denetiminde kaldı. Cephe hattında bazı yerler bombalansa da, kendi gerilerindeki savaşa yoğunlaşan Kürt birlikleri (*peşmerge*ler) onlara tek bir kurşun bile atmadı.

Kürtler en sonunda dikkatlerini cephe hattına çevirdiklerinde, Ensar-ül İslam'a karşı kullandıkları taktikleri izlediler, jetleri Irak hatlarının gerisindeki hedefleri bombalaması için yönlendirdiler. Irak askerleriyle Çamçamal çevresinde bazı küçük çatışmalar yaşandı, ama askerler çabucak

geri çekildi. Kürt birlikleri, Kerkük'ün kuzeyindeki Irak hükümeti topraklarına girmeye başladı.

Bağdat'ın 9 Nisan günü düşmesi kuzeydeki Irak direnişini de etkiledi. Hükümet kuvvetleri kaçtı ve *peşmergelerin* ertesi gün hiç bir direnişle karşılaşmadan Kerkük'e girdiler.¹⁴ Onlar kahramanlar olarak karşılandılar.

Kerkük'ün böyle kolay düştüğünü gören Musul'daki Irak kuvvetleri kenti teslim etmeye karar verdi. Kürdistan Demokrat Parti (KDP) teslim işlemlerine aracılık yaptı. ABD'nin Musul'u bombalamayı durdurmasını görüştü.¹⁵ 9 Nisan günü Irak kuvvetleri silahlarını bıraktı ve kent ABD kuvvetlerinin gelmesini bekledi. Ama onlar gelmediler.

Kerkük ve Musul'daki heyecanlı kutlama sahneleri tüm dünyaya yayınlanırken, olaylar denetimden çıktı ve yağmalama başladı. ABD Saddam'ın kuvvetlerinin kuzeyde bu kadar çabuk teslim olması olasılığına hazırlıklı değildi. Bunun sonucu olarak bölgede düzeni sağlamaya yetecek kadar koalisyon birliği bulunmuyordu.

Garip ama ABD, Kerkük ve Musul'u bu kadar çabuk aldıkları için KYB ve KDP'yi bile suçlamaya çalıştı. Onlar da ABD'yi suçladılar.

İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölümünün Londra'daki yöneticisi, 'bu tür konular için uzun bir planlama zamanı vardı ancak öyle görünüyor ki, hiç bir şey yapılmamış' dedi.¹⁶

Bölgede ABD kuvvetinin bulunmaması nedeniyle düzeni sağlamak ve başka yağmalama olaylarını önlemek sorumluluğu Kürt güvenlik güçlerine düştü. KYB ve KBD liderleri, bu amaçla Kerkük'teki Baas partisi merkezinde bir toplantı yaptılar. Toplantıda, 'yerel halk çok kızgın. Onlara o kadar çok baskı ve işkence yapılmış ki ... durumu denetim altına almak birkaç gün sürecek' dediler.¹⁷

Başlangıçta KYB, Kerkük'te güvenliği sağlamak ve temel hizmetleri yeniden işletmek için polis ve teknisyenler gönderdi ve yağmalanan malları sahiplerine geri vermek üzere komiteler kurdu.

Ancak yağmalamanın dışında, çoğunlukla toprakla bağlı başka olumsuz sorunlar da vardı. Arap köylüler, Kürtlerin Saddam'ın 'Araplaştırma' adlı etnik temizlik sürecini tersine çevirdiklerini ve kendilerini, eskiden Kürtlere ait olan topraklardan kovduklarından şikayet etmeye başladı. Bu etnik gruplar arası çatışmalarda yüzlerce kişi öldü ve misilleme korkusuyla binlerce Arap bu bölgelerden kaçtı. Araplaştırma süreci Irak'ta derin yaralar bırakmıştı.

KDP lideri Mesud Barzani bir açıklamayla yağmalama ve Araplara yapılan saldırıları kınayarak, "hiçbir Kürdün herhangi bir köy, mahalle ya da kent merkezinde, herhangi bir Arap vatandaşın malına, canına ya da namusuna saldırmasına izin verilemez" dedi.¹⁸

Ayrıca, 'böyle bir olayda Arapların kendini savunma hakkına sahip olduğunu' belirtti.¹⁹ KYB görevlileri de, raporların aksine, insanları kovmanın kendi resmi siyasetlerini temsil etmediğini belirtti ama, bazı Kürtlerin 'suç etkinlikleri için' kendilerini KYB görevlisi gibi göstermiş olabileceğini kabul etti.²⁰

Ancak koruma altına alınan Arapların Kürtleri öldürmesi olaylarına da rastlandı. Böyle bir olayda Arap köylüler, boşaltılmış bir ordu denetim noktasını işgal etti ve bir dizi Kürt otomobiline keyfi olarak ateş açtı. Kürt yağmacıların kendi benzin istasyonlarına zorla el koymak istediğini ve yaptıklarının bir savunma stratejisi olduğunu iddia ettiler.²¹

Öte yandan Kürtlerle, Türklerin destek verdikleri Türkmenler arasında başka gerginlikler yaşandı. O günlerde Türkiye'nin tahriki kötü sonuçlar doğurdu. Türkiye, *peşmergelerin* Kerkük ve Musul kentlerini ele geçirmesinden sonra, sınır boyunca yığılmış 70 binden fazla askeri olduğunu, bunların içeriye girmeyi beklediğini duyurdu.²²

Gerekçeleri ise Türkmenleri korumaktı. ları gerektiği idi. ABD Kürtlerin Türk işgalini kabul etmeyeceğini biliyordu. Yeni bir savaş önlemek için Türk tarafında, Kürtlerin kendi denetimleri altında olduğu güvencesini vermeye çalıştı. Kürtler, bu amaçla yeterli Amerikan birliği geldiği takdirde, Kerkük ve Musul'u terk edeceklerini açıkça belirttiler.²³

ABD, buna karşılık taviz olarak, Türk askeri gözlemcilerinin Kürdistan'da durumu yerinde değerlendirme izni verdi²⁴ Ayrıca, Türkiye'nin sorunlu ekonomisini güçlendirmek için 1 milyar ABD Doları yardım yapmaya söz verdi.²⁵

Bütün bunların karşılığında, Türk Genelkurmay Başkanı General Hilmi Özkök, ABD'ye danışmadan Irak Kürdistanı'na girmeyeceğine söz verdi. Ancak Türkiye birliklerinin Irak Kürdistanı köylerine top ateşi açtığı suçlamaları ile gerginlik birden arttı.²⁶

27 Nisan'da ABD kuvvetleri, Türk askeri istihbaratının Kerkük'teki Türkmenlere yollanan yardım sandıkları içinde silah kaçırma girişiminde bulunduğunu tespit ettiklerini ve bunu durdurduklarını açıkladı.²⁷ Bu taktik, Kürtlere çok şaşırtıcı gelmedi. Çünkü Türkiye yıllardır sınırdan gizlice geçerek müdahalelerde bulunmuştu.

Tüm bu sorunlara karşın KYB denetimi altında Kerkük'te yaşam kısa bir süre içinde normale döndü. İşyerleri alışıldığı gibi açılıyordu ve kentten düşmesinden birkaç gün sonra çöpler toplanmaya bile başlamıştı. Ancak Musul'da bazı bölgeler Baas yandaşlarının ve *fedayin* milislerinin denetiminde kaldı ve bir dizi intikam cinayetleri işlendi.

Kürdistan'da durum, çok daha küçük ABD askeri varlığına karşın güneydeki kadar kötü değildi. Irak'ın geri kalanındaki gelişmelere bakılırsa, KYB ve KDP zor bir durumu oldukça iyi yönetme başarısını gösterdi. Türkmenlerin yığınsal kaçıışı ya da katliamı olmadı. Dahası Kürtler, Türk provokasyonlarına gelmediler. ABD yönetimindeki koalisyonun Kerkük ve Musul'u kendi denetimine almasına izin verdiler.

Kürtler ABD'ye söz vermişlerdi ve verdikleri sözde durmalarını güvenilir olduklarının kanıtıydı.

SAVAŞ BİTTİ Mİ?

Yorumcular Irak'taki savaşın bittiği günle ilgili farklı tarihler veriyor. Bazıları Nisan ayının ortasındaki tarihlere, diğerleri 1 Mayıs 2003'e gönderme yapıyor.

KİHP'nin , ABD Merkez Komutanlığı ile yaptığı görüşmelerde, bu olay üzerinde de duruldu. Merkez komutanlığı, savaşın resmi bitiş tarihini Başkan Bush'un konuşmasıyla açıklıyordu. ABD Başkanı Bush, *USS Abraham Lincoln* uçak gemisinin güvertesinde yaptığı konuşmada, "başlıca savaş hareketlerinin 1 Mayıs 2003 tarihinde bittiği"ni belirtiyordu.²⁸

Ancak, bunun savaşın o tarihte bittiği anlamına gelip gelmediği sorulduğunda, ABD Merkez Komutanlığı, soruyu direkt olarak yanıtlamadı. Kapsamlı savaş hareketlerinin 1 Mayıs'ta sona erdiğini tekrarladı.

KİHP bundan sonra Koalisyon Basın Haber Bürosuyla (CPIC- *Coalition Press Information Centre*) ilişki kurdu. Buradan e-postayla gönderilen cevap şöyleydi:

"Başkan Bush, 'başlıca Savaş Harekatı 01 MAYIS 03'te bitti' dedi. Ancak kafanız karışmasın, biz hala savaştayız."²⁹

GÜNÜMÜZDE GÜVENLİK DURUMU

"Başlıca savaş hareketlerinin 1 Mayıs 2003 tarihinde bittiği" ilan edilmesine rağmen, sonraki süreç zorlu geldi. Iraklı çeşitli gruplar, yer altından başını kaldırıp, kendini göstermeye başladı. Askeri ve sivil hedeflere saldırmaya başladı. Saldırıların yalnız Irak'lular tarafından değil, savaşa destek vermek üzere Irak'a doluşan yabancılar tarafından da yapıldığına inanılmaktaydı.³⁰

Bu nedenle, Irak'a gelmeleri için haklı bir gerekçesi bulunmayan 18 ile 45 yaşları arasındaki Iraklı olmayan erkeklerin ülkeye girmesine sınır getirildi.

Bu kitabın yazıldığı 2004 yılında, Irak'ta savaşın başından beri ölen ABD askerlerinin sayısı 400'ü aşmıştı. Irak tarafında ise, ölenlerin toplam sayısı hakkında kesin bilgi yoktu.

Her gün olmasa bile, sık aralıklarla 27 Ekim 2003 tarihinde Bağdat'ta Uluslararası Kızıl Haç örgütünün merkezine yapılan ve on iki kişinin ölümüne yol açan bombalama gibi olaylar devam etmekteydi. Buna ek olarak 19 Ağustos 2003'te Bağdat'taki BM merkezine büyük bir kamyon bombası çarpmış ve BM Genel Sekreteri'nin Irak'taki Özel Temsilcisi, Sergio Vieira de Mello'nun da aralarında olduğu yirmiden fazla insanın ölümüne yol açmıştır. S.V. de Mello aynı zamanda BM İnsan Hakları Yüksek Komiseriydi.

Bu tür saldırılar Kasım-Aralık 2003 boyunca sürdü ve aralarında Irak'ta bulunan imar görevlileri, diplomatlar ve istihbarat görevlilerinin yer aldığı bir dizi yabancı ülke vatandaşının ölümüne neden oldu. Bağdat Uluslararası Hava Alanını kullanan uçaklar bile füze saldırılarına hedef oldu. DHL kargo uçağı isabet aldı.³¹ Örneğin, Nasriye'deki İtalyan polis

merkezinin önünde bir bomba patladı ve aralarında Iraklıların da bulunduğu 27 kişi öldü, 79 kişi yaralandı.

Saddam Hüseyin'in yakalandığının duyurulmasının ertesi günü batı Bağdat'ta ve Sünni bölgesinde ve diğer kentlerde sokak çatışmaları ve koalisyona karşı gösteriler yer aldı. Saddam'ın yakalanmasından sonra bir dizi intihar bombası eylemi, patlamalar, arabayla geçerken ateş açma olayları ayaklanmayı yeni bir yoğunluğa ulaştırdı.³²

Saldırıların ağırlığı koalisyon kuvvetlerinden, koalisyonla birlikte çalışan Iraklı yerel polise çevrildi. Tony Blair, "teröristler ve Saddam'ın sempatanları, sayıları ve destekleri az da olsa, bizim uyanık, adanmış ve kararlı olmamızı gerektiren terörist taktiklerini kullanmaya devam edecektir" diyordu.³³

Ancak ABD, Saddam'ın yakalanmasıyla, yanında bulunan dosya çantasındaki belgelerden savaşı sürdüren yer altı hücreleri hakkında bazı bilgiler sağlandığını öne sürdü.³⁴

İngiltere Savunma Bakanı Geoff Hoon, "Irak'ta Kasım ayında zirveye çıkan güvenlik olaylarında yakın zamanda bir azalma görülse de, güvenlik durumu hala zordur" dedi.³⁵

Kürdistan ise sakin kaldı. Erbil'de 14 Kasım 2003 tarihinde yayınlanan bir makalede belirtildiği gibi, "ne otelin önünde beton engeller vardı, ne de silahlarını doğrultuş ABD askerleri. Silahlı yerel bir korucu bile görülüyordu."³⁶

Bunun nedeni, Kürdistan'da oluşmuş bulunan güçlü Kürt yapısı ve son on iki yılda izlenmiş olan sivil toplumu geliştirme çabalarıydı. En ağır saldırı, Kasım 2003'te KYB'nin Kerkük'teki bürosuna yapıldı. En azından dört kişinin ölmesi ile kırk kişinin yaralanmasına neden olan intihar bombası eylemiydi. Bu tür saldırıların kuzeyde ender görülmesine karşın, İran'dan Kürdistan'a geri dönen Ensar-ül İslam'ın Saddam rejiminin üyeleriyle güçlerini birleştirmesiyle, yol kenarında pusu ve cinayet girişimlerinde bir artış oldu.³⁷

El Kaide'nin lideri Osama bin Laden'den geldiği öne sürülen bir açıklama, terörist etkinliği arttırma tehdidi idi. Aynı açıklamada, kla tehdit Kürtler meşru hedef olarak görülüyordu. Laden, Ensar-ül İslam'ı çalışmalarından dolayı tebrik ediyordu.³⁸

Saddam'ın yakalanmasının ardından, Musul'da Irak'ın güneyindeki kadar yaygın olmasa da Iraklı polislerin öldürüldüğü bir dizi olay oldu.

GÜVENLİK STRATEJİSİ

Başkan Bush şöyle diyordu:

"Saddam'ın yakınları ve yabancı teröristlerin uzun erimli amaçları farklı olabilir ancak, kısa vadeli stratejileri ortaktır: Terörle Iraklıları korkudan adım adamaz hale getirmek etmek ve Amerika ve müttefiklerimizi caydırmak. Son birkaç ayda düşmanımızın bileşimi ve yöntemleri değişmiştir ve koalisyonumuz da kendini bu duruma uyduracaktır."³⁹

Koalisyonun güncel güvenlik durumla ilgili olarak yeni bir strateji uygulamaya koydu. Aralarında KDP ve KYB'nin de bulunduğu beş değişik siyasi partiden toplanan 850 kişiden oluşan, ayaklanma karşıtı yerel bir güç oluşturulacağı duyuruldu.⁴⁰

Bu güç, Bağdat'ın içinde ve çevresinde konuşlanacak ve ABD Özel Kuvvetlerinin denetiminde çalışacaktı. Güvenliğin Iraklılara devredilmesine yönelik ilk adımdı, bu. Girişim, Birleşik Krallığın, Irak polislerini eğitmek üzere 500 kişilik yeni bir birlik yollayacağı duyurusu ile birlikte anlam kazandı.

Direnişin büyük bölümü Sünni nüfustan kaynaklandığı için güvenlik birimleri elemanlarının çoğunluğu Kürtler ve Şii'lerden oluşmaktaydı. Ancak, bu girişime bağımsız Yönetim Konseyi üyelerinden eleştiri de gelmektedir:

“Bu büyük bir hatadır ... biz milisleri ortadan kaldırmaya yönelmeliyiz, onları meşru kılmanın yollarını bulmakla uğraşmamalıyız. Bu Irak halkına yanlış bir mesaj verir.”⁴¹

Kürt *peşmergeler* Musul ve Kerkük'te alınan yerel güvenlik önlemlerinde ABD kuvvetlerine yardımcı olmaktadır. Ancak bu yeni plan, Kürtleri ayrı milisleri olan bölgesel ve etnik birimlerden, ulusal çapta siyasi birimlere dönüştürecektir ve onların itibar ve güvenilirliğini ulusal çapta artıracaktır.

14

Irak'taki Güncel Yürütme Yapısı

SADDAM'A IRAKLI MUHALEFET

Birinci Körfez Savaşının ardından, Saddam rejimine karşı olan muhalefet gruplarının bir araya gelmesiyle, Irak Ulusal Kongresi (IUK) kurulmuştu. Kürdistan partileri KYB ve KDP Haziran 1992'de Viyana'da düzenlenen toplantıda yer aldı. Aynı yılın Ekim ayında IUK, Irak Kürdistanı'nda toplandığı zaman, başlıca Şii İslami gruplar da koalisyona katıldı.

Kürtler, Irak topraklarında silahlı güce ve varlığa sahip tek üye grup olduğu için IUK içinde değerli bir rol oynadılar. Dahası, IUK'nin ilk yürütme komitesi üyeleri arasında KDP lideri Mesud Barzani de yer aldı. Kürt siyasetine bakışı açısından, IUK daha baştan, Kürtlere Irak içinde özerklik konusunda güvence veriyordu.¹

1995 yılında IUK, 1995 yılında Saddam rejimine karşı bir saldırı başlatmaya çabaladı. Ancak Amerika'nın desteğine karşın bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Irak ordusu, bir yıl sonra IUK'nin Kürdistan'ın Erbil şehrinde bulunan üssünü imha etti²

IUK, bundan sonra 2003 savaşının hazırlığına kadar sessiz kaldı.

ABD, 2002 yılında IUK'nin yayılımını genişletti ve manevra yeteneklerini güçlendirdi. Bu amaçla 2002 yılında Dışişleri ve Savunma Bakanlığının üst düzey yetkilileri ile görüşmek üzere Washington'a çağrılan altı büyük muhalefet grubunun ikisi KDP ve KYB oldu. Askeri hareket yaklaşınca Başkan Bush, 92 milyon ABD Dolarının eğitim ve etkinliklerine yardımcı olması amacıyla, aralarında KYB ve KDP bulunan bu farklı gruplar arasında paylaştırılmasına onay verdi.³

IUK, savaş sonrasındaki rollerini planlamaya başlamak için Aralık 2003'te Londra'da bütün belli başlı muhalefet gruplarının katıldığı bir konferans düzenledi. Bu toplantıda, 65 üyeli bir izleme komitesi kuruldu. Komite Şubat ayında Irak Kürdistanı'nda toplandı.

Bu komite de, geçiş rejimini hazırlamak üzere, KYB ve KDP liderlerinin de bulunduğu altı kişilik bir komite oluşturdu. ABD, Saddam sonrası düzeni kurma sürecini başlatmak üzere, 15 Nisan 2003'te Nasiriye'de farklı gruplardan yaklaşık yüz liderin katıldığı bir konferans düzenledi. Ancak bir çok Şii din adamı bu toplantıları boykot edip, İslami bir devlet kurulması çağrısında bulundu. 26 Nisan'da Bağdat'ta bir başka toplantı yapıldı. Bu toplantı, bir ay içinde geçici Irak yönetimini belirleyecek daha geniş bir toplantı düzenleme kararıyla sonuçlandı.

SIYASİ YENİDEN YAPILANMA

ABD, Nisan 2003'te bir general, diplomatlar ve diğer personelden oluşan bir heyeti sivil hayatı yeniden yapılandırmakla görevlendirdi. General, İmar ve İnsani Yardım Bürosu'nun (OHRA-*Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance*) başına geçti. 6 Mayıs 2003'te onun yerine getirilen eski ABD büyükelçisi Paul Bremer'in görevine siyasi yeniden yapılandırma da eklendi. O da OHRA'nın yerini alan Koalisyon Geçici Otoritesini (CPA-*Coalition Provisional Authority*) kurdu.

Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra ABD ve Birleşik Krallık, Irak'taki yönetim çabalarına BM'in desteğini almaya çabaladı. ABD ve Birleşik Krallığın BM daimi delegeleri, 8 Mayıs 2003'te, Güvenlik Konseyi Başkanına bir mektup yazarak, Irak'ta yürütmeye ilgili tüm konularla ilgilenmek üzere koalisyon geçici otoritesi kurulduğunu bildirdiler.⁴

BM Güvenlik Konseyi, bundan sonra, 1483 sayılı kararla Saddam sonrası dönemdeki çalışmalar için koalisyon geçici otoritesine yetki verdi.⁵ Güvenlik Konseyinin aynı kararı, Irak Yönetim Konseyinin kurulacağını, ancak uluslararası çapta tanınan bir hükümet kuruluncaya kadar Koalisyon Geçici Otoritesinin sorumluluklarını üstlenmeyeceğini de içeriyordu.

ABD, muhalefet gruplarıyla konferanslar düzenlemenin hükümet yaratma açısından faydalı olmayacağı kanısındaydı. O nedenle Bağdat'taki aralarında KDP ve KYB'nin de bulunduğu önde gelen beş grupta toplantı düzenledi. Bu grup daha sonra yedi örgütü kapsayacak şekilde genişletildi. Temmuz 2003'te, 900 Irak'ın tanınmış 900 şahsiyetinin katıldığı bir konferans düzenlendi. Toplantıda, güvenlik konularıyla başa çıkabilecek bir hükümetin hızla kurulmasını istedi.

Gruba, anayasa hazırlanmaya kadar altı aylık süreyle yetkili kılındı. Ancak ABD 13 Temmuz 2003 tarihinde Koalisyon Geçici Otoritesi'nin 6 Sayılı Yönetmeliği ile yedi partiden oluşan grubu temsil eden geçici yönetiminin ana yapısı olarak Irak Yönetim Konseyi kuruldu.⁶ Yönetim Konseyi'nin 25 üyesi vardır ve bunlardan beşi Kürt'tü.

Koalisyon Geçici Otoritesi, imar çabalarının yavaşlığı nedeniyle eleştirilmişti. O nedenle, Yönetim Konseyine ilk başta düşünülenden daha fazla yetki verilmesi kararlaştırıldı. Yönetim Konseyine bütçeyi onaylama, bakanları seçme ve görevden alma, diplomatları atama ve yeni Anayasa'nın nasıl hazırlanması gerektiğini belirlemek üzere bir hazırlık komisyonu kurma yetkileri verildi.

Yönetim Konseyi, Iraklıların onayını ve yaygın desteğini kazanamadı. Bazı üyelerle Koalisyon Geçici Otoritesinin arasında anlaşmazlıklar baş gösterdi. Çünkü, Yönetim Konseyi karar verme yetkisine sahip olsa bile, bunları uygulatacak güce sahip değildi. Yönetim Konseyi Başkanı'nın kim olacağı bile sorun oldu. Altı hafta bu konu tartışıldı. Sonunda, dokuz konsey üyesinin sırayla başkanlık yapmasına karar verildi.

Ancak Yönetim Konseyi ile Koalisyon Geçici Otoritesi arasında anlaşmazlıklar devam etti. Bazı konsey üyeleri, özellikle dini önemi olan yerlerde, yerel kültürü bilen ve dili konuşan kişilere devretmesi için ABD'ye

baskı yaptılar. ABD, karşılık olarak askeri ve sivil görevliler ile üç konsey üyesinden oluşan bir güvenlik komitesi kurdu.

Yönetim Konseyinin haftalar süren görüşmelerinden sonra, hükümet kuruldu. KDP üyesi Hoşyar Zebari Dışişleri Bakanı olmuştu. Bir Kürdün Dışişleri Bakanı olması, Kürtlerin siyasi ağırlığını gösteriyordu. Kürtlerin güçlenmesini, bağımsız Kürdistan'a varacağından korkan Türkler açısından çarpıcıydı. Dahası tek kadın bakan da bir Kürt'tü. Kamu İşletmeleri Bakanlığına Bayan Berwari getirilmişti. Bakanlara, görevlerinde yardımcı olması için uluslararası koalisyonlardan özel danışmanlar verildi.

Irak'ın yeni Dışişleri Bakanı Zebari, birkaç gün sonra, Türkler açısından hoş olmayan sözleriyle gündeme geldi. Dışişleri Bakanı, Türk askerlerinin gelmesinin hiçbir koşulda hoş karşılanmayacağını, böyle bir adımın Irak güvenliğine yardım etmek yerine daha da kötüleşmesine yol açacağını çok net biçimde belirtti. Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Zebari'ye cevap verirken, meydan okurcasına bir üslupla müdahale kararının yalnız Türkiye'nin vereceğini söyledi.

Ardından Türk parlamentosu, bir yıl süreyle yürürlükte kalmak üzere, gerektiğinde Irak'a asker gönderme planını onayladı. Irak Yönetim Konseyi, Türklerin planını tepkiyle karşıladı. Bunun işgal anlamına geldiğini, işgalinse hoş karşılanamayacağını belirtti. Sonuçta, Türk planları, yalnız Kürdistan'da değil, bir bütün olarak Irak'ta düşmanca tutum olarak algılandı. Ankara, bir daha sözünü etmemek üzere projeyi rafa kaldırdı.

Yönetim Konseyi, yeni anayasayı hazırlayacak, seçim programını yapacaktı.⁷ Ancak, Yönetim Konseyi, 15 Kasım 2003'te egemenliğin geçici bir hükümete daha hızlı aktarılmasını içeren bir öneri sundu.⁸ Koalisyon Geçici Otoritesi'nin de onayladığı bu yeni öneri 'temel yasa'nın 28 Şubat 2004 tarihine kadar hazırlanması için bir zaman çizelgesi belirliyordu. 'Vilayet Seçim Topluluğu'⁹ tarafından seçilecek Geçici Ulusal Meclis, 31 Mayıs 2004 tarihinden önce kurulacaktı. Seçilen Geçici Meclis, bir yürütme şubesi seçmek ve bakanları atamak üzere toplanacaktı. 30 Haziran 2004 tarihine kadar yeni geçici yönetim koalisyon tarafından tanınacak ve Koalisyon Geçici Otoritesi ile Yönetim Konseyi ortadan kalkacaktı. Maliyeden güvenliğe kadar tüm konularda egemenlik Geçici Ulusal Meclis'te olacaktı.

Bundan sonra koalisyon kuvvetlerinin 'yasal' tanımı 'işgal kuvvetleri' olmaktan çıkacak ve bir 'askeri varlık' olacaktı. Geçici Meclisin denetimi altında bir anayasa ile temel haklar kanunu hazırlanacak ve 31 Aralık 2005'e kadar ulusal seçimler düzenlenecekti.

Anlaşma temel yasanın, 'Irak'ın, vilayetleri; merkezi ve yerel birimlerin kullanacağı yetkilerin ayrılmasını içeren federal bir yapısı' olacağını belirtiyordu. Bu federal yapının tam olarak ne olacağı ise açık değildi. Dahası, bu yapı bir kez kurulduktan sonra kalıcı anayasa hazırlanırken değişikliğe uğraması olanaklı olacak mıydı? Irak Kürtleri, bu sorunların bekletilmesini değil, bugünden çözülmesini istiyorlar, çünkü, anayasanın hazırlanacağı zaman kadar beklenirse, temel yasadaki belirlenen federal yapının ağır basacağını düşünüyorlar.

Bu karar, ABD'nin savaş sonrası Irak siyasetinin tümüyle tersine dönmesini temsil ediyor. Bunun nedeni, Yönetim Konseyi'nin anayasayı hazırlayacak bir komite seçeme yeteneğinden yoksun olması ve çok sayıda koalisyon askerinin kaybına yol açan, giderek kötüleşen güvenlik ortamıydı.

Yönetim Konseyi, BM Güvenlik Konseyine bir mektup yazarak, öz yönetime dönüş zaman çizelgesini özetledi ve Haziran ayında işgali ortadan kaldıran yeni bir karar alınmasını istedi. İlk başta, ABD'nin Yönetim Konseyi ile vardığı anlaşmanın yeni bir karar ile tanınmasını isteyeceği haberleri çıktı. Ancak, ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell, 'BM'in 1511 Sayılı son kararındaki yetkilerin, yaptıklarımız için günümüzde bize yeterli olduğuna inanıyoruz' dedi.¹⁰ BM Güvenlik Konseyi'ndeki bir tartışmada Rusya büyükelçisi, Koalisyon Geçici Otoritesi'nin 15 Kasım anlaşmasının neden Konsey'e sunmadığını ve neden bu belgede BM'den hiç bahsedilmediğini sordu.

Yeni önerilere karşı en sert tepki, Geçici Meclis modeli yerine genel seçimlerin yapılmasını isteyen, en kıdemli Şii din adamı Büyük Ayetullah Ali Sistani'den geldi. Iraklı nüfus sayımı görevlilerinin, 2004 yazında tüm nüfusu kapsayacak bir nüfus sayımı yapılması için ayrıntılı bir plan sunmasına karşın, ABD bu yolu izlemeyi reddetti.¹¹

ABD, adayların hedef alınacağı ve seçmenlerin baskıyla karşı karşıya kalacağı korkusuyla, ülkenin ulusal seçimlere hazır olmadığını öne sürdü. Dahası, ABD'nin Şiiilerin ulusal seçimlerden avantajlı çıkmasından ve Irak'ı komşuları İran gibi bir İslam devletine dönüştürmesinden endişe duyduğu anlaşıldı. Yönetim Konseyi, nüfus sayımı planını hiç görmediğini ve ABD'nin bölgesel seçim toplulukları yoluyla geçici hükümet oluşturma planını desteklediğini açıkladı.¹²

Yine de Geçici Meclisin seçim işlemlerini gözden geçirmek için Yürütme Konseyi bir komite oluşturdu ama, Koalisyon Geçici Otoritesi bu konuda yalnız küçük değişiklik önerilerini dikkate alacağını belirtti. Kısa bir süre içinde Irak halkını yeni planın en uygun seçenek olduğuna ikna etmeye yönelik bir bilgilendirme kampanyası başlayacak.

Bu arada Yönetim Konseyi, anlaşmada belirtilen süre içinde tamamlama umuduyla 'temel yasa' hazırlığını sürdürmektedir.

Yerel düzeyde Irak, üçü Kürt vilayeti olmak üzere 18 vilayete bölünmüştür. Kürt bölgelerinde yerel konsey üyelerinin, yerel seçimlerle seçilmesi devam edecektir. Ancak, Irak'ın diğer bölgelerinde yerel konsey üyeleri, sayısı o vilayetin nüfusuna bağlı olarak değişen, yüzlerce tanınmış kişiden oluşan seçilebilir adaylar havuzu içinden seçilmektedir.

Güncel Yasal ve İnsan Hakları Konuları

KOALİSYON GEÇİCİ OTORİTESİ

Koalisyon Geçici Otoritesi (KGO) hükümet yetkilerini geçici olarak kullanmaktaydı. KGO'nun 1 numaralı yönetmeliğine göre, yetkileri “amaçlarını gerçekleştirmek için gereken tüm yürütme, yasama ve yargı yetkileriyle donatılmıştır ve bu yetkileri, 1483 sayılı karar (2003) de içinde olmak üzere ilgili BM Güvenlik Konseyi kararları ile savaş yasaları ve uygulamaları çerçevesinde kullanır” şeklindeydi.¹

Yönetmelikte yasal tutarsızlık da vardı. Yönetmelik, 16 Mayıs 2003 tarihinde yürürlüğe girmişti. Ancak, BM Güvenlik Konseyi 1483 sayılı kararını 22 Mayıs 2003 günü almıştı. Bu nedenle KGO'nun 16 Mayıs ile 22 Mayıs arasındaki dönemde, 1483 sayılı karara uygun olarak yetkilerini kullanması mümkün değildi. çünkü henüz bu çerçevede kurulmamıştı.

1 sayılı yönetmelik tanımladığı biçimiyle, yeni yasalar çıkarılıp düzen kurulana kadar geçerliydi.²

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKUN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Irak'ın koalisyon kuvvetlerinin işgali altında tutulması, hukuki açıdan tartışma konusuydu. Ancak Kürt İnsan Haklar Projesi bu çapraşık konuyu tartışmak istememektedir. Silahlı güce ilk başvurmanın yasallığına bakılmaksızın, belirli koşullar ortaya çıktığı zaman Cenevre Sözleşmelerinin geçerli olduğunu belirtmeyi, bu kitabın amaçları açısından yeterlidir.

İşgal toprakları açısından, Dördüncü Cenevre Sözleşmesinin hükümleri, askeri hareketin sona ermesinden sonra da uygulanmaya devam eder.

Genel yasal görüş birliği, Birleşik Krallık ve ABD'nin işgal yetkililerini Koalisyon Geçici Otoritesi *aracılığıyla* kullanmakta olduğu yolundaydı.³

Nitekim, BM Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı kararı, Güvenlik Konseyi'ndeki ABD-BK temsilcilerinin 8 Mayıs 2003 tarihli mektubunu dikkate aldığı, “bu ulusların, birleşik komuta altındaki işgal kuvvetleri (Otorite) olarak, uluslararası hukuk çerçevesindeki özgül yetki, sorumluluk ve yükümlülüklerini tanıdığını” belirtmişti.⁴

Giriş bölümü, ABD-BK'ı işgal ile ilgili uluslararası hukukla yükümlü devletler olarak tanımaktadır. Ancak onları, KGO '*aracılığıyla*' çalışan değil, KGO'nin komutası '*altında*' çalışan devletler olarak görmektedir. Cenevre Sözleşmelerinin, ABD-BK devlet olarak

davranırlarken onlara uygulanabilir olduğu son derece açıktır, ancak bu Sözleşmeler KGO'nin kararlarına uygulanabilir mi?

Bu çok önemli bir sorudur. Uluslararası Af Örgütü gibi kuruluşlar, işgal kuvvetlerinin yetkisi dışında yasalar çıkardığı için KGO'ni eleştirmişlerdir.⁵

Ancak, 1483 sayılı karar tanımları çerçevesinde tartışmalı olduğu gibi KGO bir işgal kuvveti değilse, bu eleştirilerin yasal temeli yoktur.

Bu savı daha da karmaşıklaştıran, 1483 sayılı kararın giriş bölümünün, ABD-BK'ı işgal kuvvetleri olarak tanımakta, diğer koalisyon kuvvetlerini özgül olarak işgal kuvveti olarak nitelemektedir. Hatta, "işgal kuvveti olmayan diğer devletler, Otorite altında çalışmaktadır ya da gelecekte çalışabilir" diye kayıt düşmektedir.⁶

Bu durum, KGO'nin işgal hukukuna uymakla yükümlü olmadığı savını güçlendirmektedir. Uluslararası hukukta ise KGO'nin alışılagelmiş yasal temellerinin ne olduğu açık değildir. Yakın dönemde uluslararası hukuk, bir bölgeyi yöneten ve hala yönetmeye devam eden Birleşmiş Milletler Kosova Temsilciliği (*UNMIK-UN Mission in Kosovo*) gibi yapıları tanımayı kapsayacak şekilde genişlemiştir. Birleşmiş Milletler tarafından kurulmuş bir yönetim olmasa da KGO'nin uluslararası hukuk çerçevesinde çalışması bir anlamda buna benzemektedir.

1483 sayılı kararın, işgal kuvveti saymadığı diğer ülkelerin KGO altında çalışmasını kabul etmesi, bunların hangi ülkeler olduğu ve işgal statüsünü belirlemek için hangi ölçütlerin kullanıldığı sorusunu gündeme getirmektedir. Örneğin, İtalya özgül bir işgal kuvveti olarak tanınmadığı ve gerçek savaş sırasında çatışmalara katılmadığı halde, Cenevre Sözleşmeleri Irak'taki İtalyan kuvvetleri için de geçerlidir.

Yukarda değinildiği gibi Cenevre Sözleşmeleri işgalin ya da çatışmanın başlamasıyla birlikte uygulanır. Cenevre Sözleşmelerine göre iki tür işgal vardır:

Birincisi işgalin, 'bir silah bırakışma, teslim, vb., çatışmaları bitiren bir belgenin hükümleri uyarınca uygulandığı' durumdur.⁷ Kızıl Haç Uluslararası Komitesinin yorumu, "sözleşme bu durumlarda çatışmaların başladığı ya da savaş ilan edildiği andan başlayarak geçerlidir" demektedir.⁸ Bu durumda Cenevre Sözleşmesi askeri hareketin sona ermesinden sonra bir yıl uygulamada kalır. Ancak, işgal kuvveti hükümet işlevlerini yerine getirdiği sürece, sözleşmenin belirli hükümleri, bu bir yıllık süre bittikten sonra da uygulamada kalır. Cenevre Sözleşmesinin I. protokolünü onaylamış ülkeler için sözleşmenin ve protokolün hükümleri işgal süresince uygulamada kalır.

İkincisi, 'işgalin, savaş ilanı ya da çatışma olmadan uygulandığı ve bu özel koşullarda Sözleşmenin uygulamasını gerektiren' durumdur.⁹ Bu durumda Sözleşme bütünüyle, işgal süresi boyunca uygulamada kalır.

Irak'la ilgili olarak, Koalisyon Basın Haber Bürosu'na göre ABD hala savaşta olduğu için Sözleşme açısından işgalin ne zaman başladığı henüz belirlenmemiştir.¹⁰

Ek olarak Cenevre Sözleşmelerinin *peşmergelere* uygulanabilir olup olmadığı sorusu da vardır. Irak, Sözleşmelerin, Uluslararası Olmayan

Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunması ile ilgili Ek Protokolünü onaylamamıştır. Savaş Sırasında Sivil Kişilerin Korunması ile ilgili Cenevre Anlaşması, işgal açısından yalnız taraf olan devletler için geçerlidir ve bu anlamda *peşmergeler* işgalci sayılamaz. Ancak *peşmergeler*, uluslararası olmayan çatışmalarda tarafların yasaklanmış eylemleri ile ilgili hukuk maddelerini tanımlayan Ortak 3. Madde'ye uymak zorundadır ve özellikle savaşın henüz bitmediği, iç tehdit oluşturan Ensar-ül İslam ve eski Saddam yanlıları ile çatışmaların sürdüğü sürece bu hükümlere uymak zorundadır.

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

İlginin Baas rejiminin suçlarına yoğunlaşmasının bir tehlikesi, dikkatleri koalisyonun değer verdiğini ve uyguladığını iddia ettiği insan hakları standartlarına uyma yükümlülüğünden uzaklaştırırdı.

Uluslararası insan hakları hukukun Irak'ta uygulanabilir üç insan hakları çerçevesi vardır. Birinci olarak, Irak bazı uluslararası insan hakları belgelerini benimsemiş olduğu için devletin devamlılığı hukuku ile ilgili konular incelenmelidir. İkinci olarak, 1483 sayılı karar ve BM Anlaşması uyarınca insan hakları hukuku KGO'nin yetkileri arasına girmiştir. Son olarak, koalisyon devletlerinin insan hakları yükümlülükleri, onların askerlerinin ve personelinin Irak'taki davranışına direkt olarak uygulanabilir.

Süreklilik

Irak, belli başlı insan hakları sözleşmelerini onaylamıştır. Bu nedenle, yönetim 2003 savaşı öncesinde var olan tüm insan hakları yükümlülüklerine uymak zorundadır. Bunun nedeni, insan hakları yükümlülüklerinin sürekliliğini otomatik olarak sağlayan, devletin sürekliliği ilkesidir.

İnsan hakları yükümlülükleri, toprakların denetimi ile birlikte geçer ve daha önce bu haklara sahip olanların haklarının sonra da korunması gerekir. Bu hukuk ilkesi, İnsan Hakları Komitesi tarafından aşağıdaki biçimde açıklığa kavuşturulmuştur:

“Halka bir kez haklarının sözleşme uyarınca korunacağı belirtildikten sonra, bu koruma toprakla beraber geçer ve halkın birden fazla devlete ayrılması; devletin yerini başkasının alması; Sözleşme ile güvenceye alınmış hakların onlardan geri alınmasına yönelik olarak taraf devletin daha sonraki herhangi bir eylemi de içinde olmak üzere taraf devletin hükümetindeki bir değişikliğine bakılmaksızın onlara ait olmaya devam eder.”¹¹

Dahası, Irak'ın BM'e üye olması da KGO'nin BM Anlaşması'nın kapsadığı insan hakları yükümlülüklerine uymasını zorunlu kılar. BM Anlaşması'nın 55. ve 56. Maddeleri uyarınca KGO, 'ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı yapılmaksızın herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine

evrensel olarak saygı gösterilmesini ve gözetilmesini sağlamakla yükümlüdür” demektedir.

BM yetkisi

BM Güvenlik Konseyi, 1483 sayılı kararında KGO'nin kuruluşunu tanımış ve KGO'yi açıkça Irak halkına 'insan haklarını geliştirme ve koruma' konularında yardımcı olmakla görevlendirmiştir.

KGO, 1483 Sayılı Karar uyarınca insan haklarını korumak ve geliştirmekten sorumlu olduğu için bu amacı gerçekleştirilmesinin tek yolu, uluslararası insan hakları standartlarına uymaktır.

Dahası Güvenlik Konseyi, BM Anlaşması'nın VII. Bölüm'ü uyarınca KGO'ne şu görevleri vermiştir:

“BM Anlaşması ve diğer uluslararası yasalar ile tutarlı olarak, özellikle güvenlik ve istikrar ortamının yeniden tesisini sağlamak ve Irak halkının kendi siyasi geleceğini özgürce belirleyeceği koşulları yaratmak için çalışarak Irak halkının refahını, onların topraklarının etkin yönetimi yoluyla sağlamak.”

Böylece KGO uluslararası insan hakları standartlarına uymakla yükümlü kılınmıştır.

Koalisyon hükümetlerinin insan hakları yükümlülükleri onların Irak'taki askerlerine ve personeline uygulanabilir mi?

Irak'taki hukuki durum dünyasında benzersizdi. Çünkü, Kosova'da olduğu gibi uluslararası topluluk tarafından yönetilmemektedir ve KGO, koalisyon devletleri tarafından kurulmuştur.

Kosova'da, emirler UNMIK ya da Kosova Kuvveti (KFOR-*Kosovo Force*) tarafından verildiği için devletler ile kendi askerleri ve personeli arasında direkt bir bağ kurmak çok zordu. Buna karşın Irak'ta koalisyon devletleri, özellikle ABD ve BK kararları kendileri vermekte ve kendi personel ile askerlerine emirleri direkt olarak vermektedir.

Bu konu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) sistemi uyarınca Birleşik Krallığın yükümlülüklerini bir örnek olarak ele alarak incelenebilir.

AİHS'in dava hukukuna göre, taraf devletlerden biri kendi ulusal toprakları dışında etkin denetim uygularsa, bu topraklarda kendi yetkililerinin eylemlerinden sorumlu tutulabilir. Bu eylemlerden etkilenen kişilerin, o devletin 'hükümleri altında' olduğu kabul edilir ve bu nedenle o devlet onların sözleşmeden doğan haklarını güvence altına almakla yükümlüdür. Bu nedenle, o devletin etkin denetimi altındaki topraklarda Sözleşmesinin herhangi bir ihlalinin kurbanı, o devlete karşı Strasbourg'da dava açabilir.¹² Bu nedenle, BK orduları sorumlu oldukları bir bölgede etkin denetim kurmuşken bir AİHS ihlali olursa, Sözleşme'ye göre ilk bakışta kabul edilebilir bir dava vardır.

Koalisyonu üye ülkelerinden birinin asker ya da personelinin bir başka üye ülkenin emirlerine uyduğu durum

Irak'ta, bir devletin askerleri, diğerinin komutası altına verildiği ya da bir başkasının emirlerine uyması istendiği durum gibi karmaşıklık arz ediyordu. Böyle bir durum insan haklarının ihlaline yol açarsa, hangi devlete karşı takibat açılacağı sorusu doğar.

Mantıklı görünen davanın, emirler bir başka ülkenin askerleri tarafından uygulansa bile emri veren devlete karşı açılmasıdır. Ancak, emirlere uyan askerler, kendi devletlerinin yükümlülükleri uyarınca insan haklarına aykırı sayılan eylemleri yapmamakla yükümlüdür. Bu nedenle, dava ilgili her iki ülkeye karşı da açılabilir.

Başvurunun yapılması

AİHS'nin 1. maddesi uyarınca sözleşmeye 'taraf olan devletler', kendi 'hükümleri altındaki' herkesin Sözleşmeyle tanımlanmış hak ve özgürlüklerini korumalıdır. Bu basit kural tüm diğer insan haklara mekanizmaları için de geçerlidir.

Bu nedenle, insan hakları mekanizmaları çerçevesinde KGO'nun kendisine karşı bir başvuru yapılamaz. Böyle bir başvuru mahkemeler tarafından, mekanizma hükümleri çerçevesinde var olan tam dokunulmazlık (*rationae personae*) ile çeliştiği (yani, bunun ilgili yapının hükmü altında sayılmadığı) gerekçesiyle kabul edilmez.

Bu nedenle bir kurban, ilgili devlete ya da devletlere kadar uzanan direkt emir-komuta zincirini; onların hangi insan hakları belgelerini onaylamış olduklarını ve bu olayda hangisini ihlal etmiş olduklarını belirlemek ve ondan sonra davasını ilgili yargı makamında açmak zorundadır.

Ülke içi çözümlerin tüketilmesi

Herhangi bir insan hakları mekanizması altında bir başvuru yapmadan önce, ilke olarak başvuru yapan devletin, iç yasal sisteminde varolan tüm işlemleri tamamlamış olmalıdır.¹³ Bu, hem mahkemelerde ilgili olan hem de olmayan işlemler için geçerlidir.

Irak çerçevesinde bu, başvuruyu yapacak kişinin davasını önce ilgili devletin iç mahkemelerine sunması gerektiği anlamına gelir. Bunun, örneğin AİHS çerçevesinde ülke içi çözümleri tüketme ilkesinin ana nedeni, mahkemenin yetkisinin ikincil düzeyde olmasıdır: Strasbourg Mahkemesi müdahale etmeden önce, yetkilileri Sözleşme'yi ihlal etmiş olan devlete bunun sonuçlarını gidermesi için olanak tanınmalıdır. Ancak Irak'taki iç mahkemeler KGO'nin yetkisi altında olmalarına karşın, direkt olarak bir üye ülkenin altında olmadıkları için ülke içi çözümlerin giderilmesinde kullanılamaz. İkinci olarak, KGO görevlilerinin her görev ve yetki çerçevesinde yerel takibat dokunulmazlığı olduğu için Irak içinde normal olarak kullanılabilir çözümlerin sonuç alıcı olamayacağı da öne sürülebilir.

Irak'lı bir başvuru, ilgili üye ülkenin iç mahkemelerine başvuru yapmaktan 2000 yılındaki Issa dosyasının gerekçesi temelinde muaf

tutulabilir. Orada, kurbanların Türkiye'ye karşı bir dava açması çok pahalı olacağı nedeniyle onların ülke içindeki çözümleri tüketmesinin beklenemeyeceği belirlenmiştir.

Öne sürülen sav ülke içi çözümler sonuç alıcı olmadığı ve kurbanın bu nedenle bu çözümleri tüketmekten muaf tutulması olursa, Strasbourg'a başvuru, başvurucunun şikayet ettiği olayların olduğu tarihten sonraki altı ay içinde yapılmalıdır.

Ayrıca, soruşturmanın boşuna ya da sonuçsuz kalmasına neden olacak bir 'idari uygulama'nın (yani, insan hakları mekanizmaları ile açıkça uyumlu olmayan davranışların tekrarı ve yetkililerin buna resmen tolerans göstermeleri) varolduğu belirlenirse, ülke içi çözümleri tüketmek gerekmez.¹⁴

16 Özerklik Sorunu

Irak'ın 'temel yasası ve anayasanın son biçimi üzerine belirsizlikler sürerken, Kürdistan'ın, hem anayasa, hem de uluslararası topluluk tarafından tanınan Kürdistan'ın, daha önce görülmemiş ölçüde özerk olacağı varsayılmaktaydı. Ancak yeni siyasi çerçeve içinde özerk yetkilerini nasıl en iyi şekilde korunacağı tartışılmaktaydı.

Kürt partileri, Aralık 2003'te Kürdistan'ın gönüllü federasyonu hakkında, Yönetim Konseyine bir taslak sundular. Taslak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Musul zorla Irak'a ilhak edildiği zaman, Kürdistan'a ait olan tüm toprakların Kürdistan'ın parçası haline getirildiğini ayrıntılarıyla açıklıyordu. Taslakta, 1957 yılındaki nüfus sayımına göre Kürt çoğunluğa sahip olan tüm kentlerin de bu gönüllü federasyonun parçası olması gerektiği belirtiliyordu.

Koalisyon ve Arap gruplar ise, federal sistemi kabul ediyor, ancak bunun vilayetler temelinde olmasını önermekteydiler. Kürtler için bunun anlamı, kendilerine hiçbir güvence verilmeden, Kürdistan'ın, merkez dışı yönetim temelinde varlık olarak ortadan kalkmasıydı.

Koalisyon ve Arap partilerinin bu önerisinin hangi sonuca varacağı ileride görülecek, Kürdistan'ın kendi kaderini tayin hakkı ve özerklik sorunu III. Bölümde ele alınacaktır.

Enfâl Harekatları: Savaş Suçları Mahkemesi

KALICI MİRAS

Enfâl hareketleri, Kürt halkının ortak hafızasında, dehşetin izlerini bırakmakla kalmadı, aynı zamanda dolaysız kurbanların bütün hayatını da alt üst edencesine etkiledi. Enfal, ruhsal çöküntünün dışında, kurtulabilenler için güç maddi şartlar da dayatmıştı.

Enfâl'i, dolaysız olarak yaşamış yaklaşık 7 bin aile, hükümetin sağlayabildiği yardımlarla, ya da kendilerine, çocuklarına sağlayabildiği kısa süreli çalışma olanaklarına bağımlı olarak yaşamını sürdürüyordu.

Süleymaniye'de, İnsan Hakları Bakanlığı'nın önünde toplanmış yaşlı erkek ve kadınlar hala yakınları hakkında bilgi bekliyorlar ya da içinde Kürt toplumunun geri kalan bölümünden tecrit edilmiş ve topluma uygun biçimde kaynaşma umudu olmayanların oturduğu, kuzey doğu Irak'ın tozlu düzlüklerinde fark edilmeden karşınıza çıkan eski iskan tesisleri dışında bir yerde verilecek konutları bekliyorlardı.

Günümüzün haberlerle yorulmuş geniş dünyasına göre, bir bireyin yaşamında on beş yıl herhalde kısa bir süre. Sağ kalanların belleklerinde ise olaylar 15 yıl sonra bile hala taze. Kemal Celal, bunlardan biriydi. Enfal soykırımını 14 yaşında yaşamıştı. O günleri hala yaşıyordu. Celal, 5 Mayıs 1988 günü, Cumhuriyet Muhafızları ve Cahşların 5 Mayıs 1988 günü, Köy kasabasına yakın köylerine nasıl geldiğini, köyü yakmadan önce babasını, annesi, üçü kız, altısı erkek kardeşlerini nasıl alıp götürdüğünü anlatıyor. 14 yaşındayken Saddam rejimine karşı savaşmak üzere Peşmerge (vatan fedaisi) olan Kemal Cemal şöyle diyordu:

“Enfâl'i yaşamış tüm delikanlılar ayaklanmaya katıldı. Ben Harica kasabasına gittim ve bana ailem hakkında bilgi verecek bir memuru buldum. Ona, ‘Bana kız kardeşlerime, erkek kardeşlerime ve anneme neler oldu, anlat yoksa seni öldürürüm’ dedim. O da bana, ‘Onların hepsi öldü’ Onlar Nugran Selman’da [tutuklama kampında] öldüler. İnfaz edilmedilerse, açlıktan öldüler’ dedi. Artık geri dönecekleri umudum kalmadı.”

Sayırsız insan, Saddam Hüseyin'in sonu geldikten sonra, nafîle yere yakınlarının ortaya çıkacağını umuyordu.¹

Kürdistan yönetimi,² yapılan yardımların, en azından hayatta kalanlara değerli katkı olduğunu belirtiyor. Bakanlıklar, sağlık bakımı, aile başına yaklaşık 40 ABD doları maaş, Enfâlak aileleri çocuklarının

üniversiteye gitme şansını artırmak üzere olumlu ayrımcılık uygulanması da içinde olmak üzere eğitim yardımlar sağlıyordu.

Kürt yönetiminin 1999 yılında Süleymaniye’de kurduğu İnsan Hakları Yurdundan Edilmiş İnsanlar ve Enfâl Bakanlığının bir yetkilsine göre, bundan önce Enfâl hareketlerinden dolaysız etkilenmiş 7 bine yakın ailenin sorunlarıyla sistematik olarak ilgilenen bir kuruluş yoktu.³

Bakanlık, şimdi toplumsal hizmetleri, mayınların temizlenmesini ve imha edilen köylere geri dönülmesini ve yardımların koordinasyonu sağlamaktaydı.

Ama, hükümetin yardımları ve dünya çapında gösterilen ilgiye rağmen Enfâl kurbanları arasında depresyon, kendi bedenini yaralama ve intihar girişimleri yaygındı. İnsanlar, kabustan kurtulamıyorlardı.

Bir çok insanın, Saddam rejiminin sona ermesiyle yakınlarının geri geleceği umudunu kaybedince boşluğa düştü. Erbil’de, yerel kadın STK’ların yöneticisi, “Enfâl dullarının olayları unutmadığını, hala kara giydiklerini ve olayları unutmaya ikna edilemediğini” anlatıyordu⁴

Rejimin devrilmesinden sonra bulunan toplu mezarlar, kayıpların acı kaderi konusunu aydınlatmaya başladı. Irak’ın çeşitli yerlerindeki 263 toplu mezarda 300 bin kurbanın gömülü olduğuna inanılmaktadır.⁵ En büyük toplu mezarda, yaklaşık 2 bin kişinin cesedi vardı.⁶

IRAK ÖZEL MAHKEMESİ

İnsan hakları savunucuları ve Saddam rejiminin muhalifleri arasında, insanlığa karşı suç işleyenleri adaletle yüz yüze getirecek bir mahkeme planı yıllardır konuşulmuştu. Baas rejiminin sona ermesi doğal olarak, ister Kürt, ister Sünni yada Şii olan Iraklılar, kurbanlar adına adalet aramaya başladılar.

Saddam rejiminin üyelerini soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenmiş suçlardan yargılayacak olan Irak Özel Mahkemesinin tüzüğü, 10 Aralık 2003 tarihinde, yasa haline geldi.⁷ Mahkeme 17 Temmuz 1968 ile 1 Mayıs 2003 tarihleri arasında bu suçları işlediği iddia edilen herhangi bir Irak vatandaşını ya da orada oturan herhangi bir kişiyi yargılayabilecekti.⁸

Mahkeme, aralarında Kürtler, Araplar, Türkmenler, Süryaniler, Şiiler ve Sünniler olmak üzere Irak halkına karşı, silahlı çatışmalar sırasında ya da bunun dışında işlenen suçları ele alabilecekti.⁹ Dahası, Irak dışında, örneğin İran İslam Cumhuriyeti ya da Kuveyt Devleti ile olan savaşlar sırasında işlenen suçlar da yetki kapsamı içindedi.¹⁰ Sanıklar, gıyaplarında da yargılanabilecekti. Nitekim, Yönetim Konseyi üyelerinden Ahmet Çelebi, Saddam yakalanmadan önceki bir konuşmasında, “Saddam, insanlığa karşı, ve Irak halkına karşı ağır suçlar işlemekle suçlanacak ve kesin olarak bu mahkemede, gıyaben yargılanacaktır” diyordu.¹¹

Saddam 13 Aralık 2003 tarihinde yakalandı. Gıyaben yargılanmaktan kurtuldu. uygulanmayacak. Ancak, rejimin yakalanamamış diğer üyeleri gıyaben yargılanacaktı.

Mahkemenin çalışmaya başlaması için net bir tarih belirlenmemiştir. Davaların başlaması ayları alacaktır. ¹² Savcılar, ABD kuvvetlerinin el koyduğu eski rejimin belgelerinden yararlanacaktır. Irak'ta bulunan 270 toplu mezarda yapılacak kazılardan toplanan kanıtlar da ele alınacaktır. Bütün bunlar için mahkemenin 70 milyon Sterline mal olması bekleniyordu. ¹³ Bu kaynak Irak bütçesinden karşılanacaktır.

Yasaya göre duruşmalar kamuya, insan hakları grupları ve basına açık olarak yapılacak, televizyondan yayınlanma imkanı verilecektir. Sanıkların avukat tutma ve temyiz hakları olacaktır. Saddam'ın eklediği bazı hükümler dışında kalmak üzere Irak ceza yasası uygulanacaktır.

SANIKLAR

Mahkeme tüzüğünde "insanlık suçundan sanık" tanımına giren Baas rejimi yöneticilerinden çoğu, Saddam Hüseyin ve "Kimyasal Ali" başta olmak üzere, koalisyon güçlerinin elinde tutuklu idi. Bunların arasında, ABD'nin düzenlediği listede "en çok arananlar" olarak yer alan 55 üst düzey yönetici de bulunuyordu.

Bunların yanında, ABD güçlerinin elinde 5 bin 500'ü aşkın tutuklu vardı. Ancak, 2005 yılında, rejimin yeniden kurulması için seçimler yapılırken, bunların ne kadar ve kimlerin "savaş suçları"ndan zanlı olduğu hala belli değildi.

Fakat, "Enfal soykırım harekati"nin yöneticisi General Ali Macit'in (Kimyasal Ali) yargılanacağı yer belliydi. Yapılan açıklamaya göre Kimyasal Ali, bütün canlılarını topluca ve bir darbeye kırmak için kimyasal silahlarla bombaladığı Kürdistan'ın Halepçe şehrinde yargılanacaktı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Nürnberg mahkemesinde yalnız 23 dava görülmüştü. Eski Yugoslavya için Savaş Suçları Mahkemesi geçen sekiz yıl içinde yüzden az sayıda kişiye iddianame hazırlamıştı.

Irak'ta ise yeni yönetimin ABD listesinde bulunan 55 kişiden daha fazlasını mahkemeye çıkarmak isteyip, istemediği de belirsizdi. Daha çok kişiyi mahkemeye çıkarmak isterlerse, mahkemenin iş yükü aşırı artar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde olduğu gibi, etkin biçimde çalışamaz hale gelme tehlikesi doğabilirdi.

İDAM CEZASI

Baas rejimi yöneticilerinin yargılanmasından sonra cezaların infazı da tartışma konusuydu. Irak'ın yeni görevlileri, mahkemeye idam cezası yetkisinin verilmesi ve kararların infazında ısrarlıydı. İdam cezası, KGO tarafından askıya alınmış olsa da Irak yasalarındaki yerini korumaktaydı. ABD'de de uygulanıyordu.

İdam cezası konusunda kararı, egemenliği devralacak kurullar tarafından kararlaştıracağı anlaşılıyordu. ¹⁴ Ancak, kurulmasına karar veren mahkemenin idam kararı alma yetkisi vardı.

Daha mahkeme çalışmaya başlamadan idam cezası tartışma konusuydu. İdama karşı olan çevreler, böyle bir cezanın yalnız insan hakları konusunda sorunlar doğurmakla kalmayacağını, aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı bir durum yaratacağını savunuyorlardı. Ayrıca, koalisyonun Avrupalı üyeleri İngiltere, İtalya, Polonya ve İspanya idam cezasını yasalarından çıkarmışlardı. Bu cezanın Irak'ta uygulanması halinde, farklı sorunlar çıkacaktı.

ULUSLARARASI YARGIÇLAR

Baas yöneticilerini yargılayacak mahkeme tüzüğü'nün gündeme getirdiği bir başka çapraşık konu, mahkeme heyetinde yer alacak uluslararası yargıçların ve savcılarının rolüydü. Tüzüğün 4. maddesi, "mahkeme, bu tüzüğün kapsamındaki suçlar konusunda deneyimli Iraklı olmayan yargıçlar atayabilir" denmekteydi. Öte yandan 28. madde, "yargıçlar ... Irak vatandaşı olacaktır" hükmünü öngörmekteydi.

Ama davalarda savunmayı Iraklı avukatlar yapacak ve onlara, aynı zamanda işlemleri izleyecek olan uluslararası danışmanlar yardımcı olacaktı. Tüzük, yargıçların ve savcılarının karmaşık ceza davalarında ve ağır insan hakları suçlarının söz konusu olduğu durumlarda görev alma deneyimine sahip olmasını gerekli görmemiştir. Ayrıca yasa, ağır insan hakları suçlarını soruşturmak için Iraklı olmayan savcılar ya da sorgu yargıçlarının atanmasına izin vermemektedir. Yugoslavya ve Ruvanda mahkemelerinde, uluslararası uzmanlar davaların iddia makamında yer almış ve uluslararası yargıçlar davaları karara bağlamıştı. Irak'taki yapı bir dizi nedenle zorluklarla karşı karşıya kalacaktır.

Oysa, Iraklı yargıçların bu tür davalarda hiç deneyimi yoktu. Davaların karmaşıklığı da göz önünde tutulursa, mahkemelerin usulüne uygun ve dikkatli yürütülmemesi endişesi doğmaktaydı.

Halbuki, Saddam'ın Baas partisi ile ilişkisi olan tüm adalet görevlilerine işten el çektirmek üzere bir komite kurulmuştu. Çünkü, Saddam rejimi boyunca tüm kıdemli yargıçlar Baas partisi üyesiydi. Adalet görevlilerinin çoğu, en azından partinin biçimsel üyeleriydi.

Onun için komite, her yargıç ve savcayı Baas partisi üyeliği, insan haklarını ihlale karışıp karışmadığı, yaygın olan rüşvete alıp almadığı konularında incelemekte, araştırmaktaydı.

Komite, bu gibi olaylara karşılanları görevden alma yetkisine sahipti. Koalisyon güçleri adına Irak'ı yönetmekle görevli Amerikalı diplomat Paul Bremner bu girişimin amacının bağımsız ve saydam bir adalet sistemini yeniden kurmak olduğunu söylemişti.. Bu nedenle, Baas partisi ile kanıtlanmış ilişkisi olmayan deneyimli Iraklı hukukçular bulmak çok zor olacaktı.

Ayrıca, mahkemede yalnız Irak adalet sisteminin üyelerinin görev almasının başka zorlukları da vardır, 'Irak halkının, sayısız kez Saddam Hüseyin'in hükümeti ile ilgili davalar korusunda karar vermesi ama, Saddam

Hüseyin'in başkanlık döneminde yasal sisteminin parçası olan bireyleri, gereken tarafsızlığa sahip kabul edip etmeyeceği belli değildir.¹⁵

Pratik açıdan, bu ayıklama süreci mahkemenin işini geciktirebilir; tüm kanıtlar toplanmış ve dosya yargılanmaya hazır hale gelmişken, mahkeme davaya başlamadan önce hukukçu ve yargıçların soruşturmasının bitmesini beklemek zorunda kalabilir.

Buna karşın sanıkların, esas avukatının Iraklı olması koşuluyla, Iraklı olmayan avukatlara sahip olma hakkı vardır. Sanık, ağır suçlarla suçlanacaktır ve bu nedenle, kendisini temsil edecek en iyi kişiyi, o kişinin vatandaşlığına bakmadan seçme hakkı olmalıdır. Dahası, bunun hükmün ağırlığı üzerinde de etkisi vardır; yoksa bir sanığın mahkum olmasının nedeninin, vatandaşlık sınırlaması nedeniyle savunma için en iyi avukatı tutamaması olduğu öne sürülebilir.

Kurbanların, kendilerine baskı yapan kişileri yargılamasına izin vermenin yanlışlığı ile birlikte bu sorunlar, ulusal ve uluslararası çapta mahkemenin güvenilirliğini azaltacaktır. Mahkemenin koalisyonun elinde 'galiplerin adaleti'ni uygulayan bir araç olduğu eleştirisini gidermek için uluslararası destek can alıcı önemdedir.

SUÇLAR

Baas rejiminin suçlularını yargılamak için kurulan mahkemelerin tüzüğü, "soykırım"ı. Irak tarafından da onaylanmış BM'nin Soykırımı Suçunun Önlemesi ve Cezalandırılması Sözleşmesine uygun olarak tanımlanıyordu. Daha önceki bölümlerde anlatıldığı gibi Enfâl hareketlarına karşı en azından, Soykırımı Suçunun Önlemesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 1. maddesi ile belirtilen çerçevede, soykırımı davası açılabilir.¹⁶ Çünkü, Enfâl hareketlarıyla belli bir grup ortadan kaldırılmak istenmiş, toplu kırım yapılmıştı.

Nitekim, özel raportörü de, Enfâl hareketlerinin BM sözleşmesiyle belirlenmiş soykırım tanımına eşit olduğunu belirtiyordu. Bu konudaki raporda şöyle deniliyordu:

"Nüfusun bir bölümün tümüyle yok edilmesi ile sonuçlandırıldığı için ve bir bütün olarak bu halkın yaşamına etki yapmayı sürdüreceği için Enfâl Harekatları soykırımı türü eylemlerdir."¹⁷

BM sözleşmesinin 4. maddesi böyle eylemlerin, yerel mahkeme ya da yetkisi olan bir uluslararası ceza mahkemesi tarafından yargılanacağını belirtiyordu. Ayrıca, sözleşmenin yorumlanması, uygulanması ve yerine getirilmesi konularında çıkan herhangi bir anlaşmazlık, Uluslararası Adalet Divanına götürme, tazminat davaları açma imkanı vardı. Ancak, tazminat başvurusunun amacı, "hukuk dışı davranışın tüm sonuçlarını ortadan kaldırılması ve işlenen suçtan önceki durumun yeniden kurulması" ile sınırlı kalıyordu.

Bu durumda Kürtler, imha edilmiş ve zorla alınmış malları için tazminat başvurusu yapılabiliirdi.¹⁸

Öte yandan mahkeme, hukuk dışı davranışın durdurulması, kurbanlar için tazminat ya da zararın diğer yollarla karşılanması, hatta daha ileri ihlallerin durdurulması için mevzuatın ya da uygulamanın değiştirilmesi taahhüdü için de kararları alabilir.

Fakat, Uluslararası Adalet Divanı'nın Sözleşme ile yasaklanmış davranışlarda devletlerin sorumluluğunu belirme olanağı varsa da, bu konuda cezai yetkisi yoktur. Dahası, kararını uygulattırması olanaksızdır.

Irak'ta mahkemenin kurulması 4. maddenin gereklerini yerine getirebilir ve bir dava kanıtlanabilirse soykırımın Kürt kurbanlarına bir biçimde adalet sağlanmasına yol açabilir. Ama, bir sanığın 4. madde uyarınca, bu mahkemenin 'yetkisiz' olduğunu öne sürebilir. Dahası, mahkeme yetkileri ve bağımsızlığı konusunda kuşkularla gölgelenmişse, bir bütün olarak adalet üzerine ve Kürtlere karşı işlenen soykırım suçunun tanınması açısından olumsuz etkiler yapacaktır.

Tüzüğün 12. maddesinde 'insanlığa karşı suçlar' tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, 'her hangi bir sivil halka karşı yaygın ya da sistematik saldırının parçası olarak ve saldırıyı bilerek işlendiği zaman' böyle sayılan bir dizi davranışın listesi yer almaktadır.

İlginç olan, soykırım ve savaş suçları açısından uluslararası hukuk belgeleri açıkça belirtilirken, insanlığa karşı suçları tanımlarken özgül bir uluslararası belgeye gönderme yapılmamasıdır.

Ancak, 12. madde, uluslararası hukukun 'temel normları'na değinmektedir. Tüzük 'savaş suçlarını' tanımlarken, Cenevre Sözleşmelerine, alışılmış uluslararası hukuka ve 'BM Anlaşması uyarınca barış gücü görevini yerine getirmekte olan personel, tesis, malzeme, birlik ya da araçlara' yapılan saldırılara gönderme yapmaktadır. Mahkeme ayrıca Irak hukukuna göre suç işlemiş kişileri de yargılama yetkisine sahiptir. Dahası bu tür suçlarda zaman aşımı söz konusu değildir.

Çeşitli suçlarla ilgili maddeleri yorumlarken, yargı ve itiraz mercileri kararları için ikna edici yetke olarak uluslararası mahkemelerin ilgili kararlarına başvuruda bulunabilir. Bu da, mahkeme ile ilgili bir başka endişeyi ön plana çıkartmaktadır: Böylesine ağır suçlar, yerleşik yasal geçmişi olmayan bir mahkeme tarafından yargılanacaktır.

Tüzük ile ilgili bir dizi başka eleştiri daha vardır: Örneğin, bu mahkemede kanıtların, makul kuşku uyandırmayacak standartta olması gerekmemektedir. Ayrıca, tanıkların, kurbanların korunması ya da mahkemenin ve çalışanlarının güvenliği düşünülmemiştir. Bunlar, Yugoslav Savaş Suçları Mahkemesinde büyük sorun olmuştur.¹⁹

Yerine getirildiği zaman adaletin tarafsız, özenli ve en yüksek vicdan standartlarına uygun olması can alıcı öneme sahiptir. Çabuk uygulanabilir 'galiplerin adaleti' ya da sonucu önceden belli siyasi gösteri davaları, yalnız sanıklara değil, kurbanlara ve onların ailelerine de adaletsizlik olur.

Ülke İçinde Yerlerinden Edilenler: Günümüzdeki Durum

GENEL DURUM

Baas rejiminin Kürtlere yönelik uygulamalarının kalıcı en ağır mirası, çoğunun yurdundan edilmesiydi.

2003 sonbaharında Hürdistan, yakıcı haldeydi. KİHP'nin Eylül 2003'te Kürdistan'a gönderdiği delil toplama grubu Süleymaniye çevresindeki bir dizi kampı ziyaret etti. Ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin yaşadığı ağır koşullara tanık oldu.

Tüm kamplarda durum aynı değildi. Görüldüğü kadarıyla, en son gelenler en kötü koşullara razı olmak zorunda kalıyordu.

Ancak, aradan 16 yıl geçtiği halde, Saddam rejimin hayatta kalabilmiş kurbanlarının çoğu hala Baasçıların 'sağladığı' kamplarda barınıyordu. Durumları, tek kelimeyle "kötü" idi.

TAKIYE KAMPI

KİHP araştırma grubunun ziyaret ettiği Takıye kamp, Süleymaniye şehrinin susuz düzlüklerine yayılmıştı. Saddam rejiminden kalmaydı. Bu kamp, özellikleri ve yaşama şartlarıyla ötekiler için örnek teşkil edecek haldeydi.

Öteki deyimle, diğerleri bunun bir benzeriydi.

Takıye kampında kalanların çoğu kısa süre önce (son iki yıl içinde) Kerkük bölgesindeki evlerinden, köy, toprak, özetle hayatlarından koparılmıştı. Daha önce İran'a sığınmış, orada kendilerine sığınmacı statüsü tanınmış, sonra Sadam'ın vaatlerine kanarak geri dönmüş insanlardı.

Kampta, toplam 400 aile barınıyordu. Yetersiz barınakların çoğu, daha önce defalarca kullanılmış olduğu açıkça görünen, Barınaklar, BM'in acil yardım için dağıttığı standart çadırlardan oluşuyordu. Çoğu, daha önce defalarla kullanılmıştı. O yüzden eskimiş, yıpranmış, çoğu yırtılmış ve yamanmıştı. Bazı barınaklar, malzemeleri kendileri tarafından karşılanarak inşa edilmişti. Günlük tüketilen su tankerlerle getiriliyordu. Su, çöl sıcaklığında alüminyum bidonlar ve benzeri depolarda saklanıyordu. Bu nedenle kaynar derecede ısınıyor, içilemiyordu.

Takıye'de oturanlar, suyu içebilmek için satın aldıkları buz bloklarını soğutucu olarak kullanıyorlardı.

Yemekler, ortaklaşa kullanılan, çamurdan yapma fırınlarda pişiriliyordu. Herhangi bir yakıt yoktu. Kampta oturanlar neredeyse tümüyle çıplak olan çevrede, yakacak birkaç dal parçası toplamak için dolaşıyorlardı.

Çalışıp hayatını kazanmak isteyenler için bu imkan yoktu. Çalışma olanağı bulunan en yakın merkez olan Süleymaniye'ye gidiş-geliş günde on Dinar'a mal oluyordu. Süleymani'de geçici işçi olarak iş bulabilenler, günde 20 Dinar'dan (yaklaşık 2 ABD Doları) fazla para kazanamıyordu.¹

Kampta, Hayatın düzeltilip iyileştirileceğine dar, defalarca söz verildiği halde, sözler tutulmamıştı. Onun için kamp sakinleri arasında, BM ve diğer kuruluşlara, karşı büyük memnuniyetsizlik vardı. Bir kamp sakini, KİHP görevlilerine, tüm kurumların onları gerçekte dikkate bile almadığını söylerken, diğer kamp sakinleri de yüksek sesle bu görüşü onaylıyorlardı.

Aynı kişi bize, kendisi, ailesi ve diğerleri için en büyük hayalin, kovulduğu kent olan Kerkük'e geri dönmek olduğunu söyledi. Bu kişi bunalımlar geçiriyordu. Bunalımı, Kerkük'e geri dönmesi için kendisine yardım edilmemesi, öte yandan geçici de olsa kamptaki koşulların iyileştirilmemesinden kaynaklanıyordu.

Kamp sakini şöyle diyordu:

“Geri gidebiliriz, ancak sahibi olduğumuz mülklerle ilgili hiçbir belgemiz yok. Hiçbir şey yapamıyorum. Tek umudumuz, uluslararası örgütlerin bize yardım etmesidir. Ancak, hiç bir şey yapmıyorlar. Burada kalmanın çocuklar için ne anlama geldiğini düşünün. Ne eğitimleri, ne de gelecekleri var, hiçbir şeyleri yok. Ve burada kışın nasıl olduğunu düşünün. Burada kar bir metre kalınlığa ulaşıyor. Her gün çocuklar hastalanıp ölüyor. Süleymaniye'nin merkezine çok uzak olduğumuz için burada hiçbir iş yok. Bazen uluslararası örgütler buraya geliyor. Fotoğraf çekiyor, raporlar yazıyorlar. Onları bir daha görmüyoruz. Kızıl Haç, bir kere geldi ve bir daha buraya adımını atmadı. Bir keresinde bazı Amerikalılar geldi. İçlerinden biri içi yüz dolarlarla dolu bir el çantasını açarak, ‘bu parayı görüyor musun? Hepsi sana ve ailene yardım etmek için’ dedi. Sonra ciplerine atladılar, sürüp gittiler. Bu yaklaşık bir yıl önceydi. Yardım kuruluşları, yeniden boş sözler vermeye gelirse, onları tekmeyle kovarız. Biz unutulmuşuz ve dikkate bile alınmıyoruz.”²

Ülke içinde yurdundan edilmiş kişilerin Takıye gibi kaplarda yaşadığı koşulları veri kabul edersek, bunlar anlaşılabilir şikayetlerdi. Ancak genel sorunlar çok boyutluydu.

SUREŞ'TE ENFÂL KAMPI

Çamçamal yakınındaki Sureş köyü, 1998 Enfâl hareketlerinden beri toplama kampı olarak kullanılıyordu.

Köylerinin yıkılmasından sonra tutuklama kamplarına atılmayan ya da İran'a doğru kaçan köylüler, bu kampta toplanmışlardı. Kamp, herhangi bir binanın bulunmadığı çıplak arazideydi. Burarda toplananlar, kendi köylerinden onlarca kilometre uzaktaydılar.

Sureş kampı, Kerkük–Süleymaniye yoluna yakındı. Kamp sakinlerinin çoğu aslında 80 kilometre kadar güneydeki Kader Kerem çevresindeki köylerde yaşayanlardı. Onlar, 7 ile 20 Nisan 1988 arasında Germiyan’da yürütülen üçüncü Enfâl hareketinin hayatta kalabilmiş kurbanlarıydı.

Kamp, çoğu briketle inşa edilmiş, tek katlı, birkaç yüz binadan oluşmaktaydı. Bu binalar, ‘Yeni Kader Kerem’ adını takmış olan kamp sakinleri tarafından inşa edilmişti.

Takiye’de olduğu gibi Sureş’de de su tankerle taşınıyordu. Onun için kıttı.

Kürdistan yönetimi, her aileye ayda 400 Dinar (yaklaşık 40 ABD doları) yardım yapıyordu. Kamp, şehirlerden uzak olduğu için insanların iş bulma ve çalışma imkanı yoktu.

BAZIYAN’DA BM-HABITAT KAMPI

Bazıyan’da BM-HABITAT’ın inşa ettiği 450 konutluk yerleşim birimi, kaynakların uyum içinde kullanılması durumunda, nelerin başarılacağını gösteren olumlu bir örnekti.

Kamp en yakın şehir olan Süleymaniye’den de uzaktı. Ama yola yakın ve kendi aracı olanlar için şehre ulaşmak kolay.

Evler tek katlı ve düzgün inşa edilmişti. Bahçe ve araba park yerleri Evlerin çoğunda, uydu televizyon anteni görülüyordu.

Bazıyan’da yaşayanların ana sorunu, tesis ve hizmet yokluğuydu. Bazıyanlılardan biri şöyle diyordu:

“Yakında küçük bir hastane var. Ancak bu yeterli değil. Burada elektrik sıkıntısı çekiyoruz. Günde yalnız sekiz saat elektrik veriliyor. Kullandığımız suyu, tankerle kendi imkanlarımızla getiriyoruz. Okulumuz yok. Çocukların gittiği okul Süleymaniye’de”.³

Eksikliklerine rağmen, BM-HABITAT iskan alanı yüksek standartlarla inşa edilmişti. Bu haliyle gelecekte yapılacak inşaatlar için model oluştuyordu.

Ancak bu kamp, bölgede bulunan yurdundan edilmiş insanların yalnız küçük bir bölümünün gereksinimlerini karşılayabiliyordu.

Yurdundan kovulmuş insanların yüzde altmışı kasabalarda yaşıyordu. Onlar yeni bir hayat kurmuşlardı. Çevreyle toplumsal-ekonomik uyum kurmuşlardı.

MAYIN SORUNU

Yurdundan kovulmuş, kamplarda sıkışıp kalmalarının, geriye dönememenin, çeşitli geçerli nedenleri vardı.

Hemen hemen tümünün köy ve kasabaları, oradaki evleri yakılıp yıkılmıştı. Oralarda yaşamının toplumsal ve maddi altyapısı çökmüştü.

Ama onları yurtlarına geri dönmekten alıkoyan en önemli unsurlardan biri de Saddam rejinin yarattığı mayın tarlalarıydı. Bağdat rejimi, zaten yeniden dönüşü imkansızlaştırmak için yaşama alanlarını, yol ve arazileri mayınlamıştı.

MDG (Mayın Danışma Grubu) gibi mayınlar konusunda çalışan kuruluşların yanı sıra, BM'ye bağlı UNOPS 1996 yılından beri mayın temizleme programları yürütmekteydi.

UNOPS, çalışıyor ama döşenen mayın sayısını bilmiyordu. Elde, mayın tarlalarının şeması bulunmadığı için, temizleme zorlaşıyordu.

Ama UNOPS raporlarında, “yeniden inşa, iskan, tarım, su ve elektrik gibi temel hizmetleri iyileştirilmek istenen bin 100 yerleşim birimini kapsayan 900 kilometrekarelik alanda, 3 bin 400 mayın tarlası belirlendiğini” bildiriyordu.⁴

IBM Genel Sekreteri, 1998 yılında mayınların temizlenmesinin büyük sorun olduğunu, bunların ancak 35 ile 75 yıllık süre içinde ayıklanabileceğini söylüyordu.⁵

‘ARAPLAŞTIRMA’ PROGRAMININ GERİ ÇEVİRİLMESİ

Saddam rejiminin yıkılmasından sonra, yurtlarından sürülmüş insanlara konut bulmada (ve olanaklı olduğu yerde eski evlerine dönmelerini sağlamada) önemli adımlar atılmış olsa da, yeni sorular baş gösteriyordu. Kürtler, özerk bölgeden, eskiden Saddam’ın Irak’ı diye bilinen bölgedeki köyleri, evlerine geçmeye başlayınca, yeni çatışmaların doğma tehlikesi belirdi.

Yurdundan edilmiş Kürtlerin yerine Araplar yerleştirilmişti. Mülkiyet uzlaşmazlıklarını çözmeye yardımcı olacak en temel aracılık ya da uzlaşmazlık giderme mekanizmalarını oluşturma konusunda uluslararası topluluğun açıkça görülen gönülsüzlüğü ya da yeteneksizliği, savaş hareketlerinin bitmesinden sonra, herkes için her şey serbesttir anlayışını körükledi.

Her iki ana Kürt partisi, KDP ve KYB, mülkler üzerindeki iddialar konusunu çözümlenecek uygun yasal mekanizmaların kurulması konusunda kararlı olduğunu açıkladı.⁶

Buna karşın, yurt dışında yaşayan en liberal Kürtler, hukukun üstünlüğünden yana ve çok etniklikten yana olanlar arasında bile, ne kadar kaba olursa olsun, mülklerine geri dönüşü adaletin yerine geldiği biçiminde algılanıyordu.⁷

Saddam Hüseyin rejimi tarafından Kürt bölgesine getirilenlerin Tikritli Arapların ‘faşist’, Saddam yanlısı, rejimin candan savunucusu ve taşınma karşılığında para, mülk ve diğer çıkarlar sağlamış olduğuna yaygın olarak inanılmaktaydılar. Ayrıca Kürtler, 1991 ayaklanmaları sonrasında bir çok Arabin bu fırsatı kullanarak bölgeden ayrıldığına ve geleneksel yurtlarına geri döndüklerine dikkat çekmekteydi. Kürtlerin savı, Arapların bir kez daha kendi rızalarıyla ayrılacakları yolundaydı.

Kerkük'te, ABD askerlerinin denetimi altın yapılan, 30 üyeli yeni belediye konseyi seçimleri, gruplar arasında alttan alta kaynamakta olan gerginlikleri bir ölçüde azatlamış görünse de, yeniden iskan, mülklerin sahiplerine geri iadesi ve Kürtler, Araplar ile Türkmenler arasındaki etnik gerilim göze çarpmaktaydı.

O nedenle, uluslararası topluluğun yakından izlemesi gereken güncel sorunlardan bir başkasıydı, bu konu.

Irak Kürdistanı'nda Günümüzün Ekonomik/İnsani İşleri

YAPTIRIMLAR VE AMBARGOLAR

BM, Saddam rejiminin düşmesinden sonra, 1990 yılından beri Irak'a uyguladığı ekonomik yaptırımların tümünü kaldırdı.

Yalnız, silah ambargosu, Irak'ın çalınan kültürel varlıklarının ticaretine konan yasağı yürürlükte kaldı.

Bu arada, Saddam Hüseyin ile rejimin üst düzey yöneticilerinin mal ve para varlığı ile onların denetimindeki kuruluşlara ait değerlerin Irak Kalkınma Fonuna devredilmesi zorunluluğu getirildi.

GIDA İÇİN PETROL PROGRAMI

BM tarafından yönetilen Gıda İçin Petrol Programı 21 Kasım 2003 tarihinde sona erdi. Bu konudaki yetkiler, Koalisyon Güçleri Ototritesine (KGO) devredildi. KGO bu programın sorumluluğunu 1511 sayılı karar ile Irak Yönetim Konseyine devretti. Program, Geçici Ulusal Meclisin çalışmaya başlayacağı 2004 Haziran ayının sonuna kadar çalışmaya devam etti.

Yönetim Konseyi, Kürdistanı'nın üç vilayeti Duhok, Erbil ve Süleymaniye'de tamamlanmamış projelerin sorumluluğunu merkezi Erbil'de olan KBH'nin Proje Koordinasyon Bürosuna devretti.

KGO, Proje Eşgüdüm Bürosuna, kendi konularında danışmanlık yapacak olan satın alma ve uluslararası sözleşme bağlatma uzmanları sağlayarak desteğini sürdürmeyi kabul etti.

Gıda için Petrol Programı'nın Irak'ta elde ettiği 8 milyar ABD doları gelirin en azından yarısı harcanmadan kaldı. 1483 Sayılı Karar uyarınca, harcanmamış paranın, üç milyar doları, Irak'ın kalkınması için çalışan merkezi fona aktarıldı. Geri kalan bölümü program kapanırken aktarılacaktı.

2003 yazı boyunca Iraklı bakanlar ve KGO, GİPP çerçevesinde yapılan sözleşmeleri yeniden değerlendirdi. Eski rejiminin dolandırıcı müdahalelerinin sonuçları ortadan kaldırılarak önemli tasarruf sağlandı.

Programın yönetim yetkisi devredilmiş olsa da, gıda dağıtım işlevi çerçevesinde denetim görevi, 2003 Haziran ayına kadar Dünya Gıda Programı'nda kalmasına karar verilmişti. Dünya Gıda Programı, bu görevin de ulusal görevlilere devredileceği beklentisiyle bir yandan gıda yardımı akışını sürdürmek için sözleşme izleme ve yeniden bağlatma işlevlerini

yerine getirirken, diğ er yandan Iraklıları ulaştırma, depo ve veri tabanı yönetimi konularında eğitmekteydi. Nisan 2003'ten sonra Dünya Gıda Programı Irak nüfusuna 2,1 milyon ton gıda dağıtmıştı.

PARA BİRİMİ

Üzerinde Saddam Hüseyin'in resmi bulunan Irak dinarı, 15 Ekim 2003 tarihinde, daha gelişmiş güvenlik özellikleri için yeni banknotlarla değiştirildi. Eski dinar bire bir, Kürdistan'da yürürlükte olan 'İsviçre' dinarları ise 150'ye bir değerindeydi. Kürdistan, uzun yıllardan beri ilk kez Irak'ta dolaşımda olan para birimine dönüyordu.

Kürdistan'da, savaşın hemen ardından, dinarın değerı hızla artmıştı. Savaş öncesi aylarda, Kürt kent ve kasabalarındaki para pazarlarında, ABD müdahalesinden sonra para biriminin değerinin 1991 öncesindeki düzeye geleceği ve bir eski dinarın 3 ABD Doları değerine çıkacağı konusundan yaygın söylentiler çıkmıştı. Bu beklentiyle tasarruflarını dolar olarak tutanlar, dinara hücum ettiler. Ayrıca ABD askerlerinin varlığı ve ekonomiye dolar akışı nedeniyle ellerinde Amerikan parası bulunan Kürtler, değerı yükselecek beklentisiyle dinar satın almaya devam etti. Bunun sonucu olarak doların değerı düştü.

Kürdistan'ın hükümet görevlileri ve yaklaşık olarak 300 bin aile maaşlarını dolar olarak alıyordu. Dolardeki düşme, bu ailelerin satın alma gücü önemli ölçüde düştü. Öğretmen maaşları 250-400 ABD dolar arasında değerirken, 2003 Haziran'ı ortalarında 80 dolar dolayına düştü. ıyken,

Maaş istemlerini basitleştirmeye çalışan ABD yönetimi, on kademeli, statüye bağlı bir ödeme cetveli hazırladı.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE ULUSLARARASI KURULUŞLAR

BM Genel Sekreteri Kofi Annan Bağdat'taki merkezin bombalanmasından sonra, görevlileri, güvenlik gerekçesiyle komşu ülkelere aktardı. Irak'taki BM çalışmaları neredeyse durma noktasına geldi.

Kürdistan'daki yardım görevlileri de bazı saldırılardan ve Ağustos ayında Erbil'deki kamyonla bombalamadan etkilendi. BM bazı çalışanlarını çekti. Dünya Gıda Programı bürolarını kapattı ancak gıda dağıtımını ABD'ye devretti. Kızıl Haç Uluslararası Komitesi güneydeki bürolarını kapattığı halde, Kürdistan'da varlığını azaltmakla yetindi.

Mayınların Kürdistan'daki tehdidinin, bombaların yarattığı tehditten daha büyük olduğuna inanan Mayın Danışma Grubu bölgeden çekilmedi.

Japonya, 27 Kasım 2003 tarihinde, Kürdistan köylerinin yeniden yapılması için 1 milyar 9 milyon dolarlık yardım yapacağını açıkladı. Bu para, okulların yeniden inşası, Musul kanalizasyon sisteminin yenilenmesi için kaynak olacak, ambulans satın alınması ve Ninova'nın su sisteminin iyileştirilmesi için harcanacaktı.

ABD ordusu, Irak'ta 13 bin insani yardım projesine ve altyapı iyileştirme girişimlerine 100 milyon dolar harcadı. Bu para Saddam rejiminin el konulan mallarından sağlandı. varlıkları oldu. Paranın ne kadarının Kürdistan'a harcandığı belirsizdi

Bu arada uluslararası sivil toplum kuruluşları (STK) Irak'a yaptıkları yardım miktarını artırdılar. Özellikle kaynakları USAID ve DFID (Uluslararası Kalkınma Bakanlığı) tarafından sağlanan gruplar, n imar projelerinin finansmanı ile büyüdüler. Bir USAID sözcüsü, "Bizim STK'larımız iyi çalışıyor. Biz onların adlarını vermek istemiyoruz ... Onlar büyümeye devam edecekler" diyordu. ¹

Yine, USAID'den mali kaynak alan STK'ların ne kadarının Irak Kürdistanı'nda yerleştiği belli değildi.

Sivil toplum kuruluşları (STK) yeni üyelerinin çoğu, Irak'ın topografyasını, kültürünü ve dillerini bilen Irak vatandaşları olduğu için uluslararası personele göre kendilerini daha güvende hissediyorlar.

Koalisyon gücü, 27 Kasım 2003 tarihinde yayınladığı bir bildiriyle, güvenlik için Sivil Toplum Kuruluşlarının Irak'ta tescil olmalarını zorunlu kıldı. Tescil olmayanların Irak'ta programlarını sürdüremeyeceğini belirtti.

Uluslararası kuruluşlar ise Dış İşleri Bakanlığı'na bildirim yapmakla yükümlü ancak, onların tescil olması gerekmiyordu. Irak'ta görev yapmak isteyen STK'lara başka yükümlülükler de getirildi:

Daha önceki etkinlikleri ve ziyaretleriyle ilgili olarak kapsamlı bilgi vermek, son üç yıllık gelir, gider, mal varlığı ve borçlar listelerini ve gelecek iki yıl için tahmini bütçelerini bildirmekle yükümlü kılındı

PETROL

Savaşın bitiminden sonra, uzmanlar petrol yataklarına su sızması nedeniyle sorunların çıkacağından endişeleniyorlardı. Yıllardır süren kötü yönetimin, petrol yataklarına zarar verdiği, bu yüzden verimin düşebileceği görüşündeydiler.

Koalisyon gücü görevlileri, Irak'ın yeniden imarını karşılamak zorunda olduklarını belirterek, petrol üretimini artırdılar. Bu amaçla, 1,7 milyar dolar harcanarak boru hatları, pompalama tesisleri ve aktarma istasyonları onarıldı.

2004 yılında petrol altyapısının tamiri için yaklaşık 2 milyar dolar harcanması onaylandı. Rezervlerin incelenmesi için 40 milyon dolarlık ödenek ayrıldı.

Irak'ın petrol rezervleri güneyde Rumeyle ve kuzeyde de Kerkük'teydi. Ancak, Kerkük petrolünün verimli olarak işletilmesi için yüksek teknoloji kullanmayı gerektiriyordu. Amerikalı bir petrol şirketi yöneticisi, yüksek teknolojiler kullanılmadığı takdirde Kerkük kuyuları veriminin yüzde 9 oranına düşebileceği endişesini aktarıyordu.

Irak'ın petrol sanayisini modernleştirmenin bedeli belli değildi. Ancak büyük tutara ulaşacağı hesaplanıyordu.

Petrol yatakları, Saddam sonrası dönemde sabotajlara da uğradı. Örneğin bir günde, üçer dakika arayla Kerkük'te üç ayrı patlama meydana geldi. Kilometrelerce uzunluktaki boru hatları ve pompalama istasyonlarının korunması son derece zordu. Bu yüzden sık sık saldırıya uğruyordu. Sabotajlar, Kerkükten Türkiye üzerinden ihracatı zaman zaman durma noktasına getiriyordu.

Bu durum, petrol üretiminin 2004 yılının sonunda, savaş öncesindeki günlük 3 milyon varil olan kapasitesine ulaşacağı hesaplarını boşa çıkarıyordu.

Saddam Hüseyin rejimi, Kürdistan sırasında, kendi bölgesindeki petrolün işletmeciliği konusunda yabancı yatırımcılarla anlaşmalar imzalamıştı. Kürt liderler, Saddam rejiminin devrilmesinden sonra, ısrarla bu sözleşmelere 'uymayacaklarını' söylüyorlardı..²

Özellikle Rusların kuzey petrol yataklarında önemli çıkarları vardı. Tatneft ve Zarubhezneft, Bay Hasan, Saddam ve Kerkük petrol sahalarında (BM'in onayladığı) sözleşmeler imzalamıştı. Tatneft 33 yeni kuyu kazacak, Zarubhezneft Kerkük'te bir dizi kuyu açacaktı.

2002 sonunda Deutsche Bank, Irak'ın Rusya, Fransa (TotalFina Elf), İspanya (Repsol-YPF), İtalya (ENI), Hindistan (ONGC) ve Çin (CNPC) şirketleri ile toplamı 38 milyar dolara ulaşan sözleşmeler yaptığını ve bunların bir bölümünün Kerkük ve çevresinde verilen ayrıcalıklar olduğunu belirtmişti.

Bölüm III

Gelecek

Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Özerklik¹

KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI NEDİR?

Ulusların (millet, halk) çevre, dünya içinde ve yan yana, ya da iç içe yaşadıkları halklarla yönetsel ilişkilerinde, siyasi statülerini belirleme, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimlerini izleme, genel anlamıyla kendi kaderlerini (geleceklerini) özgürce tayin etme, seçme hakkı, uluslararası hukuk yerine geçen Birleşmiş Milletler (BM) anlaşmasıyla güvence altına alınmıştır.

BM'nin bu anlaşması, aynı zamanda baskıcı, diktatoryal rejimler karşısında özerklik, korunma ve özgürlük isteyen grupların (halklar) çoğu için çekici bir hukuki kavramdır.

Ancak kendi kaderini belirleme hakkının net çerçevesi çok belirsizdir; bu konuda ne bir tanım yoktur. Kendi varlığını özgürce sürdürme istemiyle ayağa kalkan halkların çoğu, bu sözleşmenin net olmayan içeriği, verdiği hukuki hakların karmaşıklığı ve uygulanabilirliğinin zorluklarıyla karşılaşmaktadırlar.

Yine de, çok çeşitli durumlara ve beklentilere uydurulabilecek esnek bir ilke olması nedeniyle çekicidir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi halkların kendi kaderini tayin hakkının kesin tanımı, pratik uygulamada örneğinin bulunmaması, “kendi kaderini belirleme”yi tartışmalı hale getiriyor. Bu hukuk ilkesi, yine yukarıda vurguladığımız üzere siyasilmiş ve karmaşık bir kavram olmuştur.

Bütün bu karmaşaya ek olarak, devlet olmayan grup ve halkların kendi kaderini belirlemede, insan haklarının korunması, savunulması temel alınmaktadır.

Günümüzde, halkların kendi kaderlerini belirle hakkının kesin çerçevesi belirsiz de olsa, genel olarak bu hak, halklara sunulmuş uluslararası yasa ilkesidir. BM Anlaşması'nın 1. maddesinin ikinci bendi, ‘halkların eşitliği ve kendi kaderini belirlemesi ilkesine saygı gösterilmesi temelinde uluslar arasında dostça ilişkiler’ geliştirmeyi, ana amaçlarından biri sayar. Aynı deyim, ‘halkların eşitliği ve kendi kaderini belirlemesi ilkesine saygı gösterilmesi temelinde uluslar arasında barışçı dostça ilişkiler’ geliştirmek için gerekli koşulların yaratılması için insan haklarının korunması, ekonomik ve toplumsal işbirliğinin geliştirilmesi çağrısında bulunan 55. maddede de yer alır.

Baskı altındaki halkların kendi kaderini belirleme hakkı ve tüm devletlerin buna yardımcı olması görevi, BM'nin başka sözleşmelerinde de vurgulanmaktadır. BM Sivil ve Siyasi haklar üzerine Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar üzerine Uluslararası Sözleşmenin her ikisinin ortak 1. maddesi bunlar arasındadır.

Birleşmiş Milletler sözleşmesinin “halkların kendi kaderini kendi eli, irade ve isteğiyle belirle hakkı”na ilişkin evrensel ilkesinin gerçekleştirilmesi isteği en çok sömürge topraklarından gelmiştir. Bu ilkenin kayıtsız koşulsuz gerçekleştirilmesiyle ilgili olarak çok sayıda başvuru olmuştur.

BM Sözleşmesi ile iki tür toprak özel bir rejime tabi tutulmuştu: tröst ve öz yönetimi olmayan topraklar.

Birleşmiş Milletler genel kurulunca, 1960 yılında kabul edilen 1514(XV) sayılı kararın kapsamında yer alan “sömürge ülkelere bağımsızlık verilmesi hakkındaki deklarasyon”, sömürgeciliğin bütün biçimleriyle hızlı ve koşulsuz olarak sona erdirilmesini öngörüordu. Bu, evrensel bir çağrıydı. Çağrı kapsamında halkların kendi kaderini

belirleme ilkesi teyit ve teslim ediliyordu.²

Bu belge, aynı zamanda Birleşmiş Milletlere emanet topraklar ve kendini yönetmeyen topraklardaki bağımsızlık hareketlerine yardımcı olması gerektiğine ilişkin rolünü hatırlatıyordu.

Uluslararası Adalet Divanı da, aynı dönemde, halkların kendi kaderlerini belirleme ilkesinin tüm sömürgeler için geçerli olduğuna karar veriyordu.³

“Emanet topraklar” ve kendini yönetmeyen topraklar BM’in kendi geliştirdiği terimlerdir. Bu toprakların kapsamlı ve hukuki bir tanımı yoktur.

BM anlaşmasının XII. bölümü ile kurulan emanet sistemi aslında Milletler Cemiyeti’nin Manda Toprakları sisteminin yerine geçmiştir. Anlaşma, “emanet sistemi”, hala manda altında bulunan topraklar için kullanılmıştır. Bu deyim, İkinci Dünya Savaşı sonunda, “düşman” ülkelerden ayrılan topraklar için de geçerlidir. Aynı anlaşma “emanet topraklar” deyiminin, yönetimden sorumlu olan ülkeler tarafından, gönüllü olarak teslim edilen topraklar için geçerli olduğunu belirtir.

Emanet sisteminin amacı dört yönlüdür. Anlaşma farklı öğeler arasındaki bağlantıları, dört ana ilkeyle şöyle vurgular:

Uluslararası barış ve güvenliğin geliştirilmesi; halkların özgürce belirtilmiş istemleriyle uyarlı olarak toprakların öz yönetim ya da bağımsızlığa hazırlanması; insan haklarına saygı ve küresel karşılıklı bağımlılığın tanınmasının teşviki; ve BM üyesi devletlere ve onların vatandaşlarına eşit davranılması.

Başlangıçta, hangi toprakların ‘kendini yönetmeyen’ olduğunun belirlenmesi devletlere bırakılmıştı. Bu nedenle Anlaşmanın bölümü VI. bölümü hükümlerine bağlıydı. BM genel kurulu, 1959 yılında bu ölçütleri incelemek üzere bir özel komite kurdu. Genel kurul, komitenin çalışmalarından sonra, 1960 yılında, bu tanıma hangi toprakların gireceği üzerine daha sınırlayıcı ana çizgiler belirleyen 1514(XV) sayılı kararı benimsedi.

Buna göre temel özellik, toprakların onu yöneten ülkeden ‘coğrafi olarak ayrı’ ve ‘etnik olarak farklı’ olmasıydı. Bu koşullar varsa, toprakları keyfi olarak bağımlı konuma sokan tarihi, siyasi, ekonomik ve diğer etmenler önem kazanıyordu.

Genel Kurul, birkaç durumda, yöneten devletin onayı ile ya da onayı olmadan belirli toprakların kendi yönetmeyen toprak olduğuna karar verdi. Ancak bir ülkenin sınırları içinde özerklik için savaşım veren bir çok grubu kavram dışı bırakan, coğrafi ayrılık ölçütünü kullandı. Böyle topraklardan sorumlu devletlerden, oranın halkını tacizlere karşı koruması, siyasi ve toplumsal gelişmelerini sağlaması, onların siyasi özelemlerini dikkate alarak öz yönetimlerini, özgür siyasi kurumlarını geliştirmesi beklenir. BM anlaşmasına göre, bu ilkeleri gerçekleştirmek, yöneten devletlerin görevidir.

Bütün halkların kendi kaderini belirleme hakkını teyit eden 1960 sömürgeler deklarasyonu, ayrıca kendi kaderini belirleme hakkının yalnız sömürge topraklarıyla sınırlı olmadığını, kendi kaderini tayin hakkının daha geniş bir uygulama alanı olduğunu vurguluyordu.

Bu anlaşmadan on sene sonra, 1970 yılında kabul olan 2625(XXV) sayılı karara eklenen BM ilkesi, “devletler arasında dostça ilişkiler ve işbirliğini ilgilendiren uluslararası hukuk ilkeleri” hakkındaki deklarasyon, devletler arasında dostça ilişkileri geliştirmek ve sömürgeciliğe hızla son vermek için her devletin, kendi kaderini belirlemek isteyen halka yardım yükümlülüğü olduğunu kapsıyor.⁴ Hangi kategori topraklar ya da halklar için bu hakkın açıkça uygulanabilir olduğu kesin çizgileriyle belirtilmiş olmasa da, uluslararası belgelerde, kendi kaderini belirlemeye yapılan göndermeler ve daha sonra gerçekleşen tutarlı devlet uygulamaları bu hakkın yalnız sömürgeler için geçerli olmadığını göstermektedir.⁵

Öte yanda, bir muğlaklık da “halk” tanımı konusunda ortaya çıkmaktadır. Kendi kaderini belirleme açısından “halkın”, üzerinde anlaşmaya varılmış genel bir tanımı yoktur.

Halk tanımı için etnik köken, dil, din, toprak bağı, ortak tarihi gelenek ve kendini ayrı bir grup olarak görmek gibi ortak özelliklerin hepsi geçerli olsa bile, her azınlığın ya da yerli grubun otomatik olarak kendi kaderini belirleme konusunda meşru bir iddiası olduğu kesinlikle kabul edilmemektedir. Toprak temelinde yaklaşım, bu ilkenin farklı gruplardan bir karışım barındıran toprak birimlerine uygulanmasını getirmiştir. Bu aynı zamanda,

bütünüyle devletin, kendi siyasi, ekonomik ve toplumsal sistemini dış müdahale olmaksızın belirlemesi hakkının savunulmasını da gündeme getirmiştir.

BM'nin kendi kaderini belirleme konusundaki göndermelerine, neredeyse her devletin toprak bütünlüğünü savunan açıklamalarının eşlik etmesi, sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir. Sömürgeler Deklarasyonu, kendi kaderini kendi eliyle tayin ederek kurtulmak isteyen halklar açısından, adeta umut kapılarını kapatmaktadır. Çünkü deklarasyonda, "bir ülkenin ulusal birliğini ve toprak bütünlüğünün kısmen ya da bütünüyle parçalanmasına yönelik herhangi bir girişim, BM anlaşmasının amacı ve ilkeleriyle çelişir" ibaresi yer almaktadır.

Benzer bir gönderme 1970 dostça ilişkiler üzerine deklarasyon'da da görülmektedir. Ancak burada, "eşit haklar ve halkların kendi kaderini belirlemesi ilkesine uygun olarak davranan ... ve böylece ırk, inanç ve renk ayrımı yapılmaksızın topraklar üzerindeki tüm halkı temsil eden bir hükümete sahip devletler" ibaresi yine de dikkat çekicidir.

Uluslararası hukuk, bu yönüyle "kendi kaderini belirle hakkı" konusunda "farklı bir tarafsızlık" rolü oynamaktadır. Bir halkın, baskıcıdan ayrılmasını, "hak" olarak görüyor. "Ayrılma hakkını kabul" ediyor. Zorunlu olarak yasaklanmış değildir. Öte yandan "kabul edilmiş bir ayrılma hakkı" da yoktur. Ama bu da zorunlu olarak yasaklanmamıştır.

Ayrıca, ayrılma pratikte gerçekleşti mi, bunun hukuki sonuçları olacaktır. Varolan bir devletten kopma girişiminde, askeri olarak başarılı bir olan ve devlet olmanın temel kriterlerini yerine getiren⁶ bir ayrılıkçı grup, Birleşmiş Milletlere göre, bağımsız bir devlet olarak çalışmaya başlayabiliyor. Ayrılmanın hangi siyasi çerçevede gerçekleştiğine bağlı olarak, daha sonra uluslararası topluluğun bazı ya da tüm üyeleri tarafından tanınabiliyor.

Sömürge topraklarına ve varolan devletlere ek olarak 'kendi kaderini belirleyebilecek birim' olarak bir başka kategorinin olduğu da öne sürülmüştür: 'Kentsel bir devletin parçası olan ancak yönetim biçimi nedeniyle pratikte kendini yönetemez topraklar durumuna girmiş olan birimler.'⁷

Milletler Cemiyeti tarafından Aaland Adaları üzerine olan uzlaşmazlığın çeşitli yönlerini soruşturmak için atanmış Raportörler Komitesi, "bir azınlığın, parçası olduğu devletten ayrılması ancak, o devlet adil ve etkin güvenceleri yasalastırma ve uyguluma isteği ya da gücünün yoksunsa, son çare olarak başvurulmuş özel bir durum olarak değerlendirilebilir" demektedir.⁸

Ancak 'çok tartışmalı' sayılan bu olası üçüncü kategoride, kendi kaderini belirleme hakkının nasıl uygulanacağını gösteren hukuk ilkeleri ya da devlet uygulamaları topluluğu yoktur.

KÜRTLERİN KENDİ KADERİNİ TAYİN İDDİALARI

Kürtler, BM sözleşmesinin ruhuna uygun olarak, Irak'ta yarım yüz yılı aşkın zamandan beri verdikleri mücadele ile haklarını güvence altına almak başka bir deyişle, kendi kaderlerini belirlemek istiyorlardı. Ancak, "kendi kaderlerini tayin hakkını" kullanırken, Irak'tan ayrılma anlamına geldiği için tartışma yaratmıştı. Kürtler ise başlangıçta kendi siyasi özelemlerinin, Irak'ta yaşanan güvenlik, etnik ve siyasi sorunların gölgesine, geri plana itileceğinden endişeliydi.⁸

Gerçekte Kürtler yeni bir durum ve hak istemiyorlardı. 1970 Martında imzalanmış özerklik anlaşmasının kalıcı ilkelerle yürürlüğe girmesini istiyorlardı. Geçmişte Saddam'la imzalanmış bu ve benzer anlaşmalar Kürt karşıtı devletler, özellikle de Türk devleti tarafından abartılarak sunuluyordu. Türk devleti, "Kürtler devlet oluyor" söylemleriyle, içerde Kürt karşıtı bir hava yaratmakla kalmıyor, komşu ülkeleri de Kürtlere karşı örgütlemeye çalışıyor, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, bu amaçla Şam ile Tahran arasında "mekik diplomasisi" yürütüyordu.

Ankar Suriye ve İran'la Kürt karşıtı, bir uzlaşma sağlamaya çalışırken, öte yandan Kürdistan'ı işgal etmekle tehdit ediyordu. Türk devlet, yanına İran ve Suriye'yi de

yanına alarak, “kendi Kürtlerini etkiler ve onlar için kötü örnek olur” endişesiyle özgür Kürdistan fikrine karşı çıkıyor, bunu “savaş nedeni” yapıyordu. Hatta Ankara daha da ileriye gidiyor, Saddam rejiminin imzaladığı özerklik anlaşmasının hayata geçirilmesini bile içine sindiremiyor, böyle bir olayın “kendi kırmızı çizgilerini” aşacağını söylüyor, bu nedenle işgal tehditlerini tazeliyordu.

Nitekim Türk Başbakanı Recep Tayip Erdoğan, 2004 yılında verdiği demeçlerinden birinde, “Kürt devleti Arjantin de kurulsaydı arşı çıkarız” diyordu.

Saddam rejimini deviren Amerika Birleşik Devletleri ise, özerkliğin hayata geçirilmesi konusunda karşı tavır almamakla birlikte, başlangıçta kararsız, çekingen tavrıyla da dikkat çekiyordu. Amerika özgür Kürdistan’ı bahane eden Sünni ve Şiilein de benzer bir yapılanmaya gideceğinden endişe ediyordu.

O nedenle, bazı uluslararası toplulukların sesine katılarak Irak’ın toprak bütünlüğünü savunuyor, bağımsız bir Kürdistan’ı desteklemeyeceklerini vurguluyordu.

Oysa, “kendi kaderini belirleme ilkesi”, BM anlaşmasının da vurguladığı gibi her zaman ve yerde, yalnız tam bağımsızlık değildi. “Kaderi (geleceği) belirleme” teriminin anlamlarından biri, “mevcut devletin egemen eşitliği ve özel olarak devletin içinde kendi yönetim biçimini dışarıdan bir müdahale olmadan seçme hakkı”ydı. Yine BM anlaşmasında vurgulandığı üzere, “belirli bir toprağın (halkın), bu toprakların parçası olduğu devletin geri kalan bölümünün isteklerinden bağımsız olarak kendi yönetim biçimini seçmesi...”

Birleşmiş Milletlerin 1514(XV) sayılı kararı, kendi kaderini belirleme, bir halkın özgürce birleşme ya da bağımsız bir devletle bütünleşme seçenekleri yoluyla uygulanmasını öngörmüştür. BM kararı özellikle demokratik bir süreç içinde “özgürce” ve “gönüllü” kavramlarına atıfta bulunmaktadır.

Bütünleşme, özgür siyasi kurumların korunduğu kendi kaderini belirlemenin ileri bir aşamasına bağlıdır. Ayrıca bilgilenmeye dayalı ve tarafsız demokratik bir süreçle seçilmiş olmalıdır.

Birleşmiş Milletlerin 1970 yılındaki “dostça ilişkiler hakkındaki deklarasyon”u bunun dışında, “kaderin özgürce seçimi” kavramına, bir başka anlam daha yükleyerek, “halkın, özgürce seçmesiyle, bir başka siyasi statünün doğması” hükmünü eklemiştir.

BM’nin karar ve anlaşmalarında, görüldüğü gibi “birliktelik” her halü karda “gönüllülüğe” dayanmaktadır.

Bu, kendi kaderini belirleme ilkesinin yalnız bir dışa dönük özellikleri (örneğin, bağımsız bir devlet olarak doğuş) değildir. Aynı zamanda halkın kendi yönetim ve siyaset biçimini belirleme, topraklarında kendi gelişme yolunu izleme hakkını teit edip güvence altına almaktadır. Eşitlik temelinde özgür ve katılımcı seçim, kendi kaderini belirlemenin içe dönük yüzünün uygulanmasının koşuludur. Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, tüm ulusların vatandaşlarına uygulanabilir demokratik araçlarla kendi kaderini belirleme hakkına siyasi statü kazandırmaya çalışmıştır. O nedenle sözleşme yürürlüğe girdiği zaman, kendi kaderini belirleme yalnız belirli alanlara uygulanabilir olmaktan çıkmış ve evrensel bir hak haline gelmiştir. Aynı zamanda dışlamanın (ayrılma) yerine katılımcılığın ilkesi -katılma hakkı- haline gelmiştir. Artık bu hak, tüm devletlerin halklarının, her devlet tarafından özgürce seçilmiş demokratik yönetim sürecine özgür, adil ve açık katılımına izin vermektedir.

Kendi kaderini belirleme ile temsili hükümetin ve insan haklarının korunmasının varlığı arasında sıkı bağlar vardır. BM insan hakları komitesi, “sivil ve siyasi haklar hakkındaki uluslararası –özleşme”nin 1. maddesine ilişkin genel yorumda, kendi kaderini belirleme hakkının gerçekleşmesi için, “bireysel insan hakları uyulmasının ve güvence altına alınmasının gerekli koşulu’ olduğunu belirtmektedir.

Saddam rejimi ise farklıydı. Irak’ta hiç bir zaman özgürce seçilmemiş bir hükümet yoktu. Dahası, gelecekte de özgür seçimle iş başına gelecek bir parlamento söz konusu değildi. Dolayısıyla, Kürtlerin kendi kaderin belirleme hakkını güvence altına alma yükümlülüğünü uygulayacak konuda değildi. Bu, en temel insan haklarının sürekli çiğnenmesi demektir.

Kendi kaderini belirleme hakkı, zorbalık ve baskılardan korunmanın ötesin geçerek, özgürce belirlenmiş bir siyasi statüyü, bu statüyü yansıtan, savunan açık, katılımcı kurumları, dahası aynı halka kendi ekonomik, toplumsal, ve kültürel gelişimi izleme fırsatı

vermeyi ifade etmektedir.

Öte yandan, “bir halkın ülke içinde kendi kaderini belirleme hakkı”na ilişkin kavram, bu kavramın kapsamıyla hukuki ilkelerinin gelişimi, henüz yenidir. Kimi çevrelerce tam olarak anlaşılammıştır.

“Bu kavramı açıklığa kavuşturmak gerekiyorsa eğer, “ülke içinde kendi kaderini belirleme” ilkesi, bir devlet nüfusunun bütününe kapsamıyor. Bu hak, bir devletin sınırları içinde ezilen gruplara aittir.

İnsan hakları kıstas ve standartlarının yerli yerine oturması için, kendi kaderini belirleme hakkının içinde rakip hak ve çıkarları dengelemek söz konusudur. Bu amaçla hukuki kurallar çerçevesi oluşturulmaktadır.

Kendi kaderini belirleme ilkesinin temeli ise onun, birey haklarının basit bir toplamı değil, bir halkın toplu hakkı olmasıdır. Kısacası, tüm devletlerin uygulamasına yardımcı olma yükümlülüğünü paylaştığı genel hak olma özelliğidir.

Bunun zorluğu henüz, bütünüyle anlaşılammış olmasıdır. Kolayca tanınan siyasi çerçevelerde uygulanabilir hakları açıkça tanımlayan sağlam bir hukuki temele oturmamasıdır. Bu yüzden, uygulanmasının ayrılmalara ve devletlerin parçalanmasına yol açacağı korkusunu beraberinde getirmektedir.

Kürtlerin sorununu bu açıdan ele alacak olursak, uluslararası oplumlar Kürtler bakımından kendi kaderini belirleme ilkesinin gereksiz bulmamaktadır. Fakat, bu kavram onun henüz uluslararası sorumluluğun üzerinde oturacağı sağlam bir zemine oturmadığı için kuşkuyla bakılmaktadır.

ÖZERKLİK

“Geleceğin Irak’ı içindeki konumları ... onların zorla kazanılmış özerkliklerini güçlendireceğine inanmazlarsa, pragmatik yöneticileri ne derse desin, çoğunluğun günümüz sınırları içinde kalmayı seçeceği kesin değildir.”⁹

Genç Kürt kuşağının bir Arapça bilmemektedir. Gençler, bağımsız bir devlet varken, ülkenin geri kalanının bir parçası olmanın ne yarar sağlayacağını kendilerine sormaktadır.¹⁰

Uluslararası hukukta ‘özerklik’ kavramının kabul gören bir tanımı yoktur. Özerk bölgeler, çoğunlukla bir devletin kültürel ya da etnik farklılıkları olan bölgeleridir.

Bu bölgelere, parçası oldukları devletten ayrılmadan, iç yönetiminde ayrı statü ve yetki verilmiştir. Ancak, böyle bölgeler birer devlet olarak tanınmazlar.

Özerklik statüsü için uluslararası çapta tanınmış bir hak yoktur. Ancak, azınlık hakları korumasının geleneksel alanlar olan dil, kültür ve dinden öteye geçip, azınlıkların kimliklerini koruma, geliştirme hakkı, beraberinde özerkliği doğurmuştur. Kimlik ve kültürel haklara ek olarak, onların karar verme süreçlerine ve kamu hayatına katılmasını güvence altına almayı kapsamaya başlamasıyla birlikte, azınlıklara daha yaygın siyasi, ekonomik haklar tanınmasını öngörülmektedir.

Bu hakların bazı durumlarda kullanılması, özerk statünün belirli bir biçimini gerektirebilir. 1990 yılında yayınlanmış bir BM raporunda özerklik için, “azınlık haklarının mümkün olan en yüksek düzeyini temsil ettiği” ifadesine ver verilmiştir.

Özerklik kavramı, 1990’lardan itibaren azınlık haklarını çözümede, en yararlı kavram ve araç olarak kabul görmeye başladı.

Ancak, devletlerin bakış ve uygulamaları çeşitlilik gösteriyordu. Çeşitlilik, çok siyasi içerik, azınlıkları koruma ile diğer uluslararası hak ve yükümlülüklerin gerçekleştirilmesine ilişkindi. Bütün bunlar, farklı özerlik ve ülke içi öz yönetim düzenlemeleri hazinesini ortaya koyuyordu.

Yerel özerklik kavramı, uluslararası hukuk çerçevesinde bölgelere sınırlı statü tanıyordu. Fakat, özerklik istemlerinin giderek artması üzerine, ve bu isteklerin uluslararası hukuki düzen üzerindeki etkisi göz önüne alınarak yeni arayışlara girildi. Özerklik kavramı kökten bir gözden geçirilerek olgunlaştırıldı.

Bir devlet içinde bir gruba ya da toprakların bir bölümüne özerklik, o devletin anayasal ya da başka özel korumalarla güvenceye alınmış olan ülkenin iç düzenlemelerinin

sonucudur. Bu haliyle özerklik, genel olarak o bölge ya da gruba uluslararası tanına getirip statü sağlamaz. Örneğin devlet olmanının kıstaslarından başlıcası olan savunma ve dışişleri gibi yetkeleri, vermez. Özerk bir bölgenin uluslararası anlaşma yapma yetkisi, kendisine tanınmış kültürel ve ekonomik konularla sınırlıdır.

Ama özerk bölgeler kendi yerel hükümeti, parlamento ve adliyesine sahiptir. Eğitim, sağlık, kültür, din, hizmetlerini yürütme, toplumsal refah sağlama, kaynakları harekete geçirme, ve yerel güvenlik gibi yaygın yetkileri vardır. Vergi toplama ve başka yollarla kendini finanse etmeye yönelik araçlara sahiptir.

Irak, Kürdistan'ın özerkliği yeni bir kavram, 1990'larda ortaya çıkmış bir durumdeğildir. Saddam Hüseyin rejimi Mart 1970 tarihinde imzaladığı bir anlaşmayla Kürdistan'ın özerk statüsünü kabul etmişti. İçeriği, uygulamalar yetersiz, ama özerkliğin kurumsal yapıları zaten vardı.

Tabii olarak, Kürtler için geçerli, kalıcı bir özerklik düzenlemesi, ancak onların kabul ettikleri sistemdir. Kimliklerini koruma ve geliştirmelerine izin veren, yönetimin katılımcı kurumlarını geliştirmesine yardımcı olan bir düzenlemedir.

1970 yılında imzalanan anlaşma ise Saddam rejimi tarafından, kısa süre sonra savsaklandı. Sonra giderek unutulmaya bırakıldı. Adı olan ama uygulanması olmayan bir özerklik larak kaldı.

Oysa, gerçek bir özerklikten söz edilecekse eğer, Kürtlerin, anlaşmalarla güvenceye alınmış tüm hakları korunmalı, anlaşma eksiksiz uygulanmalıydı. Günümüzde ise Birleşmiş Milletlerin 1992 deklarasyonunca belirlenmiş ilke ve standartların eksiksiz uygulanması, özerkliğin temel koşuludur. En önemlisi, Kürt halkının iradesini yansıtmalıdır. Başka bir deyişle onların tam ve eşit katılımını sağlayan bir süreç geliştirilmiş olmalıdır.

BİR BM MANDASI?

Savaştan hemen sonra ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri Irak yönetimini üstlendi. Buna paralel olarak yönetimin Birleşmiş Milletlere devredilmesini isteyen görüşler ortaya çıkmaya başladı.

Elbette bu istemler, yeni görüş ve öneri değildi. BM'in tarihinde, yerlisi oluşuncaya kadar koruma hareketleri vardır. Kamboçya örneği bunlardan biridir.

BM, sKamboçya'da seçime kadar süren geçici bir otorite oluşturdu. 1989 Paris bir konferansı düzenledi. BM'nin organize ettiği konferansta Kamboçya'nın geleceği konuşuldu. Toplantıya yönetimi devr almaya aday Kamboç siyasi partileriyle 18 ülke katıldı. Bu ülkeler arasında BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve bölgenin kilit güçleri de vardı. Ekim 1991'de imzalanan "Kamboçya'da Kapsamlı Siyasi Çözüm" hakkındaki anlaşmalar, Güvenlik Konseyi tarafından da desteklendi.

BM Kamboçya Geçici Otoritesi (UNTAC-*UN Transitional Authority in Cambodia*) askeri ve sivil bölümlerin bir araya getirilmesinden oluşuyordu. Kamboçya'nın dış işleri, savunma, kamu güvenliği ve enformasyon konularındaki idari yapıları UNTAC'ın dolaysız denetimi altındaydı. UNTAC, seçimleri etkileyecek olay ve durumları denetleme bağlamında, bir hükümet çalışanını başka göreve atama ya da görevden el çektirme yetkisi vardı. Geçici ulusal otorite, Yüksek Ulusal Konsey, tüm yetkilerini Birleşmiş devretmişti. Özgür seçimler yapıлып, yeni bir hükümet kuruluncaya kadar UNTAC görevde kaldı.

1999 çatışmasından sonra Kosova'da BM, yapı ve yayılım açısından daha önce eşî görülmemiş bir geçici yönetim olan UNMIK'i kurdu.¹¹ UNMIK, Avrupa Birliği ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE-*Organization for Security and Co-operation in Europe*) gibi diğer çok yanlı kuruluşların BM yönetimi altında çalışmasıyla oluştu.

Her ikisi de kendi başına birer devlet olmasa da, Kosova ile Irak Kürdistanı arasında bazı benzerlikler vardır. Ancak Kosova'da UNMIK, 'Kosova'ya öz yönetimi adım adım yerleştirmek' görevinin bir parçası olarak sorumlulukları yerel kurumlara devretmiştir.¹²

Dahası, 12 Aralık 2003 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, "Kosova standartları"nın destekleyen bir başkanlık açıklaması yayınladı.¹³ Bu standartlar, demokratik kurumların işleyişini, hukuku geçerli kılmayı, insan dolaşımını ve yurdundan edilmişlerin geri

dönüşünü düzenliyordu. Ayrıca ekonomiye işlerlik kazandırmakla ve mülkiyet haklarını güvence altına almakla görevliydi. Kosova'nın statüsü en sonunda, kurumlarının bu standartlara uyma yeteneği ile belirlenecekti.¹⁴

Ayrıca Irak için şunu söylemek mümkündür:

Kıbrıs'ta görüldüğü ve yaşandığı üzere hükümet, egemenliğini yitirmeden, BM yıllar süren bir dönem boyunca, barış gücünü ülkede tutabilir.¹⁵

EKONOMİK KONULAR

“Gıda için petrol rogramı”, önemli eksikliklerine rağmen Kürdistan ekonomisinin ana direği ve güvenli gelir kaynaklarından biriydi.

Çünkü, Kürdistan bir çok zorluğu bir arada yaşıyordu. Deniz yoluna ulaşımı yoktu. Ekonomi genel olarak tarıma dayanıyordu. Yarım yüz yılı aşan çatışma ve güvensiz ortamında tarım da büyük ölçüde zarar zarar görmüştü. Savaş alt yapıyı yok etmişti. Dolayısıyla Kürdistan'ın yeniden yapılanması, imarı gerekiyordu.

Kürdistan, savaştan sonra, kendiliğinden uluslararası tanınması olmayan devlet haline geldi. Gümrük gelirler, onun yanı sıra vıda için petrol gelirleri ve uluslararası yardımlar yukarıda sayılan ihtiyaçlarını karşılamada önemli kaynak haline geldi.

Güvenli bölgenin yaratılmasından beri Irak Kürdistanı istikrarlı bir ekonomiye doğru önemli adımlar attı ancak bölgenin gerçekten canlanması için çok kaynaklı yardımlar ve diğer kaynaklardan dış yardımların büyük hacimlerde devam etmesi gerekecektir.

Mahkeme ve Kurbanlar

SUNUŞ

Savaştan sonra, Irak'ta ortaya çıkan sorunlardan biri de soykırım yapmış, çeşitli savaş suçları işlemiş Baas rejimi şeflerinin yargılanmasıydı. Bu konuda değişik kayyılar, görüşler ortaya çıktı.

Öncelikle, soykırımcı ve savaş suçlularını yargılayacak mahkeme tarafsız ve adil olmalıydı. Uluslararası hukuk çerçevesinde bağımsız ve usulüne uygun yargılamaya saygı göstermeliydi.¹ Uluslararası insan hakları hukukunu tanımlayan belgelerde belirtilmiş olan sanık haklarını kapsamalı, korumalıydı.²

Ek olarak, birden fazla mahkeme çalışacaksa, her mahkeme bağımsız olmalı, bu hali, pratikte de görülmeliydi.

Ancak KİHP, yapısı ve büyük olasılıkla idam cezası verme yetkisine sahip olması nedeniyle, mahkeme hakkında endişelere sahipti.³

BİR BM MAHKEMESİ

Baas yöneticilerini yargılayan mahkeme, yeni değildi. Nazi savaş suçluları dahil, daha önceki mahkemelerin zengin ve köklü deneyiminden yararlanacaktı. Onun uluslararası dünyanın gözünde daha büyük meşruluğa sahipti.

Hukuk sistemlerinin tümünden kesitler kapsayan hukuk bilgisi ve deneyimin birleşmesini temsil eden uluslararası yargıçlar ekibi, gereken tarafsızlık etkisini yaratacaktı.

Ancak ABD yönetimi, mahkeme masraflarını ve süreyi göz önüne alarak, yakın tarihte işlev üstlenmiş Ruanda ve Yugoslavya modellerini kullanmaya karşı muhalefet ediyordu. Çünkü, bu mahkemelerin her biri, yılda 80-100 milyon dolara mal olmaktaydı. Ayrıca, duruşmaların ne kadar süreceği de belli değildi.

Öte yandan Ruanda ve Yugoslavya modellerinde, ABD ve Irak'ın özellikle korumak istediği idam cezası uygulamasına yer vermemekteydi.⁴

Öte yandan, Baasçıların işlediği suçların devasa ölçeğe sahipti. Baas kurbanlarının (mağdur) sayısı umulandan daha kabarık, büyüktü. Kürtlerin yanı sıra, Şii Araplar, Bataklık Arapları, ve Süryaniler rejimin bilinen kurbanlarını. Bu durum göz önünde tutulduğu zaman, duruşmaların uzun süre alacağı, dolayısıyla masrafların katlanarak büyüyeceği kesindi.

Yine de BM'in kurduğu bir mahkemelerin işleyişiyle ilgili süre yoktur. Irak mahkemeleri için yapılan tüzük de böyle bir sınır öngörmemekteydi.

Ruanda ve Yugoslavya davaları evrensel olarak tarafsız, adil ve bağımsız olarak algılandığı halde, yine de eski Yugoslavya'nın kimi kesimlerinde uluslararası ceza mahkemesi "galiplerin adaleti" olarak suçlanmıştı.

O nedenle Irak modeli, daha başında, bu gibi yorumların önünü kesmeliydi.

İdam cezasının ahlaki yönü bir yana bırakılırsa, İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin Londra Yöneticinin dediği gibi, "Romanyalı diktatör Nicolae Ceausescu örneği (Ceausescu 1989'da kısa bir yargılamanın ardından kurşuna dizilmişti) işlerin nasıl yapılmaması gerektiğini bize hatırlatıyor. O infaz Romanya'da uzun vadeli adaleti engellemiştir."⁵

Ayrıca, bir BM mahkemesi BM Anlaşmasının VII. Bölümü uyarınca yetki sahibidir. Onun için BM üyesi bütün ülkelerin, sanıklar için çıkarılacak iddianame ve tutuklama kararları da içinde olmak üzere mahkemenin tüm kararlarına uyması gerekir. Hem Yugoslavya, hem de Ruanda mahkemelerinin yetkileri Bölüm VII uyarınca verilmişti.

Bu nedenle, BM denetimi altında işlev gören özel görevli bir mahkeme, Irak halkına uluslararası meşruiyet ve pratik hukuki deneyim sağlayacaktır.⁶

Ek olarak, “ABD, Birleşmiş Milletlerin mükemmel yaptığı ve uygulamada kanıtladığı bir görevi üstlenerek, bizim yıllarca umusuzca istediğimiz ve bir türlü kazanamadığımız bir şeyi en sonunda kazanacaktır: Yaygın uluslararası destek...”⁷

MELEZ BİR MAHKEME

Irak’daki BM mahkemesinde, yerli yargıç ve savcıların katılması katkı olacaktır. Buna, “melez mahkemeler” denilmektedir. Melez mahkemelerin yakın geçmişte örnekleri de vardır.

2000 yılında alınan bir BM kararıyla, Sierra Leone Özel Mahkemesi kuruldu. Ruanda ve eski Yugoslavya mahkemelerinden farklı olarak bu mahkeme, suçların işlendiği yerde görev yapmaktadır. Bu tür bir mahkeme ile Yugoslavya ya da Ruanda mahkemeleri arasındaki temel farklardan biri hangi yetki ile yaratıldıklarındadır. Yugoslavya ve Ruanda mahkemeleri Güvenlik Konseyi tarafından BM Anlaşmasının VII. Bölümü uyarınca kurulmuştur. Bu nedenle bu mahkemeler ilgili yerel hükümetlerin değil BM hüküm alanında çalışmaktadır. Sierra Leone Özel Mahkemesi ise BM ile Sierra Leone hükümeti arasındaki bir anlaşma ile kurulmuştur ve bu nedenle Sierra Leone ile BM ortak hüküm alanında görev yapmaktadır. Sierra Leone mahkemesinin personeli hem yerel, hem de uluslararası yargıçlardan oluşmaktadır. Baş savcı BM tarafından, yardımcısı ise Sierra Leone hükümeti tarafından atanmaktadır ve bağlayıcı kararlarda baş savcı yetkilidir.

Bu model Irak için bir dizi nedenle uygun görülmektedir: Yugoslavya mahkemesi duruşmalarının Lahey’de, Ruanda mahkemesi duruşmalarının ise Aruşa’da yapılması, suç yerine uzaklıkları nedeniyle, mağdur ve sıradan insanların davaları izlemesini pratik imkansızlaştırmaktadır.

Ayrıca, uluslararası mahkemenin ilgili ülkede kurulması, yerel adalet çalışanlarının bu bilgiden yararlanarak adalet sistemini yeniden inşasına katkı olacaktır. Sierra Leone’de olduğu gibi diğer devletler üzerinde üstünlük sağlayamama zorluğu, Irak’ta melez mahkemeyi Anlaşmanın VII. Bölümü uyarınca yetkilendirerek aşılabilir. Bunun yapılamaması için hiçbir hukuki neden yoktur. Maliyetler açısından melez modelin Ruanda ve Yugoslavya mahkemelerinden daha ucuz ve verimli olduğuna inanılmaktadır.

Bu tür bir mahkeme daha önce Sierra Leone’de kurulmuş olduğu için Irak ve ABD onun hatalarından ders çıkarabilir ve kendinden önce bir örneğin olmasından yararlanabilecek melez bir mahkemenin Irak savaş suçlarını yargılamasını sağlayabilir.

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ

Uluslararası Ceza Mahkemesinin (ICC-*International Criminal Court*) kuruluş anlaşmasını Irak ve Amerika imzalamamıştır.

Bunun yanı sıra, yeni kurulan bu mahkemenin görev ve yetkileri geriye doğru işlemez. Yalnız kurulduğu tarih olan Temmuz 2002’den sonra işlenen suçları yargılayabilir. Ayrıca UCM, yalnız ülke içindeki mahkemelerin yargılamak istemediği ya da yargılayamadığı davaları ele alabilir.

Saddam ve görevlileri ise Temmuz 2002 tarihinden sonra da suç işlemeye devam etmişlerdir. Irak, Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi tüzüğünü onaylasa bile Baas sanıklarının işledikleri suçların büyük bölümü, kuruluş tarihi nedeniyle kapsam dışı kalacaktır.

KİHP, bu nedenle “savaş suçu” yolunun izlenmesini önermiyor, bunu hukuksal olarak sakıncalı buluyor. Çünkü bu usul, Saddam kurbanlarının tümüne adalet sağlamaktan

uzaktır. Özellikle Enfâl hareketleri sırasında Kürtlere karşı işlenen en ağır suçlar ve soykırım kapsam dışında kalma tehlikesine maruzdur.

GERÇEK VE UZLAŞMA KOMİSYONU

Uluslararası bir çok kuruluş, Baas rejiminin geçmiş 25 yıl boyunca giriştiği insan hakları ihlalleri resminin çizilmesini istiyor. Bu amaçla bir komisyonu kurulmasını öneriyor. Rejim kurbanlarının seslerini duyurması ve daha sonra benzer ihlallerin önlenmesi için böyle bir komisyon kaçınılmaz görülüyor.

Komisyonun bir yararı da, etnik gruplar arasında uzlaşma ve uyumu geliştirmeye katkı sağlaması olacaktır. Aynı zamanda Saddam'ın yönetimini desteklemekte ve sürdürmekte önemli rol oynayan diğer ülkelerin rollerini de inceleyebilir. Onların tesbit ve teşhiri, en azından, dünyada baskıcı yönetimleri desteklemenin çarpıcı bir sonucu olur. Bu da uluslararası topluluğun vicdanına hizmet eder.

Sierra Leone'li ulusal ve siyasi çözümleyici olan Edie Vandy, Sierra Leone'deki Gerçek ve Uzlaşma Komisyonu'nun duruşma aşaması üzerine şunları söylemişti:

“Kurbanlar için komisyon konuşacağı ve sesini duyuracağı bir forum sağladı ... günün sonunda sağlanacak herhangi bir maddi ya da fiziksel tazminattın önemi yoktur, konuşmanın kendisi, kendi başına iyileştirici bir güçtür.”⁸

Vandy şunları da eklemişti:

“Savaşı getiren en önemli öğelerden biri ve duruşmalardan tekrar tekrar yansıyan şey, adaletin sağlanmamış ya da bazılarında adil davranılmamış olmasıdır.”⁹

GELECEĞİN YOLU

KİHP, BM denetimi altında ve bu konuda çalışan kuruluşlarla danışma içinde bir melez mahkeme kurulmasını savunmaktadır.

Çünkü, Yönetim Konseyi, mahkemenin tüzüğünü kendi dışındaki herhangi bir kuruluşa danışmadan ve kamuya açık tartışmaya izin vermeden hazırlamıştır. KİHP, mahkemenin işleminin uygun yolları, özellikle hesap verme mekanizmaları, kanıtlar ve yargıçlarla savcılarının seçimi konuları üzerinde önerilerde bulunmak üzere bir uzmanlar grubu kurulmasını öneren İnsan Hakları İzleme Komitesiyle görüş birliği içindedir.¹⁰

Irak, ülke izi mahkeme yolunu izlemekte ısrar etse bile böyle bir grubu toplamak ve tüzüğü uygun biçimde değiştirmek hala olanaklıdır.

KİHP, on yılı aşkın süredir insan hakları ihlallerinin Kürt kurbanları ile çalışmakta uzmanlaşmıştır. Yüzlerce kurbanı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde temsil etmiştir. KİHP ayrıca, Kürdistan'da kanıt toplama görevini de üstlenmiştir. Hukuk kurumları konusunda, KİHP diğer STK'lar ile birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Reformu Önerilerine Ortak Cevabın hazırlanmasına katılmıştır. Bu nedenle diğer kuruluşlarla işbirliği içinde KİHP, kurbanların gereksinimlerinin nasıl karşılanacağı ve yüksek hukuki kabul gören bir mahkemenin nasıl kurulacağı konularında tavsiyede bulunmaya yetkindir.

Yargıç Murply, Yamaşıta davasını sonuçlandırırken şöyle diyordu:

“Bir gün insanlık onurunun korunması temelinde düzenli bir uluslararası topluluk kurarsak, mezalimden suçlu bulunanların zorunlu cezasının, çirkin intikam ve kin lekesinden alabildiğince uzak tutulması en yüksek derecede önem taşır.”¹¹

KİHP, Irak'ta bu günkü yol izlenmeye devam edilirse, sonucun bu anlayışla bağdaşmamasından endişelenmektedir.

Toprak Sorunu

“Kürtlerin, Saddam rejiminin yaptıklarının intikamını, Araplardan alacağını düşünüyordum. Gerçekte onların çoğu Arapları değil, Baasçıları suçluyor ve buradaki her Kürt bizi iyi karışladı”¹

Bir kişinin mülkü üzerindeki hakkından yoksun bırakılması, Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirisinde ön görülen temel bir insan haklarından birinin ihlalidir. Baas rejimi, bu insani hakkı da çiğneyerek insanlık suçu işlemekle kalmadı. Kürtlerin kişiliğinde, yerli bir halklı yerinden ederek, yurtlarını “Araplaştırma” politikası, toplumda kin, öfke ve düşmanlıklara sebep olan çatışmaları körükledi; derin yaralar açtı.

Kürtlerin ağırlıkta olduğu Kerkük ile Musul, “Araplaştırma” politikasında, en çok saldırıya uğrayan başlıca iki düzlemde. Bu iki şehirde, kurtuluştan sonra gerginlikler yaşandı. Mülkleri ellerinden alınarak zorla kovulup sürülmüş Kürtler, atalarının mirası yerlerine geri geliyordu. Bunlar, intikam hırsıyla gerginlikler, kanlı laylar yaratabileceğinden endişe ediliyordu.

Fakat, Kürtler şaşırtıcı bir soğukkanlılık gösterdi. Topraklarına yerleştirilmiş Araplara karşı sert davranmadılar. Tam tersi yaşandı, geri gelenler Arapların kendilerine dğrultulmuş namlularıyla karşılaştılar.

Şehirlerin kontrolünü ele geçirmiş olan Kürt birlikleri, çatışmaları önlemekte başarılı oldu. Ancak, rejimin yarattığı sorun, kanayan bir yaraydı. Orta yerde duruyor, sarılmayı, kesin tedaviyi bekliyordu.

Çünkü, toprak sahipliği sorununa adilane bir çözüm bulunup, adaletin teslim edilmesi, aynı zamanda, bir insan haklarının gereği, işlenmiş bir suçun tamiri, ayrıca, iç barışı, güvenliği sağlayan ihtiyacı.

Savaştan sonra, yeniden imarı koordine etmekle görevlendirilen emekli General Jay Garner, Saddam Hüseyin rejimi döneminde Kürdistanı’nda yurdundan edilmiş Kürtlerle yerlerine yerleştirilenler arasındaki sorunları çözmek için Bosna örneğine benzer bir komisyon kurulacağına Nisan ayında söz vermişti.² Ancak, bu söz gerçekleşmedi.

IRAK MÜLK UZLAŞTIRMA KURUMU

Koalisyon Güçleri yönetimi, Araplaştırma sürecinden doğan sorunları çözmek için “Mülk Uzlaştırma Kurumu”nu kurdu.³ Bu kurum, mülk şikayetleri toplamak ve sorunları, “gönüllü anlaşma temelinde, adil ve mantıklı yoldan çözmek” ile görevlendirildi.

Fakat kurumun oluşması, adaletli işleyişe ilişkin bazı şikayetleri de beraberinde getirdi. Çünkü, mülkiyet hakları konusunda uluslararası hukuk mu, Irak hukuku mu uygulanacağı konusu belirsizdi. Mahkemelerle arasındaki ilişkinin ne olacağı ve kendisine yansıyan davaları iğilenip ilgilenmeyeceği de net değildi. Rejim kurbanlarına tazminat verilip verilmeyeceği ya da fonun yalnız işletme amaçlarıyla kullanılıp kullanılmayacağı da yönetmelikte belirtilmemiştir. Kararların uygulattırılması mekanizmalarının ana hatları çizilmemişti.

İMUK’un bazı kilit işlevlerini uygulama işi sözleşmeyle Uluslararası Göç Örgütü’ne (IOM-*International Organisation for Migration*) devredilmiştir. Bu kuruluş, kanıt toplama ve bilgilendirme kampanyasını yürütme; standartlaştırılmış başvuru forması geliştirme; bir dizi başvuru kabul büroları kurma; ve gönüllü uzlaşma yoluyla mülk uzlaşmazlıklarının çözüleceği tesisler kurma alanında görevlendirilmiştir.⁴

UGO böyle uzlaşmazlıklarla ilgilenmek üzere uzun erimli bir strateji geliştirmeyi kabul etmiştir.

Ancak güvenlik endişeleri nedeniyle UGO bu programı uygulayamamış ve personelini geri çekmiştir.⁵ UGO ayrıca, projeyi uygulamaya koymada başarısız olmasının nedenin ‘uzmanlık yetersizliği ve personel azlığı’ olduğunu belirtmiştir.⁶ Dahası, ‘sürecin mülk iddialarının insan hakları boyutunu yansıtmamasını güvence altına almak üzere, deneyimli insani yardım ve insan hakları kuruluşları ile işbirliğine girmekte UGO’nun gösterdiği gönülsüzlük endişe doğurmuştur.’⁷ Buna yanıt olarak, UGO insani yardım ve insan hakları grupları ile düzenli toplantılar yapmadığını ve böyle gruplara ender olarak danıştığını itiraf etmiştir.⁸

Bu tür gruplara danışmaması; UGO’nun bağımsız bir insani yardım kuruluşu değil de işgal yönetiminin bir müteahhidi olması; ve UGO’nun uzmanlık ve kapasite eksiklerinin doğurduğu endişe hükümetler arası kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının kendilerin IMUK sürecinden uzak tutmalarına neden olmuştur. Sürecin geleceği belirsizdir.⁹

GELECEĞİN YOLU

Mülkiyet üzerinde, yeniden etkin bir uzlaşmamekanizması kurulması çok önemliydi. Bu da uzmanlık işiydi. Dengeli bir mekanizma ancak, hukuku ve Kosova gibi diğer ülkelerdeki uygulamaları bilen kurumların işbirliği ile mümkündü. Ad vermek gerekiyorsa eğer bu, daha da önemlisi, kurbanların kayıplarını, dolayısıyla ihtiyaçlarını, toprak kaybının yol açtığı travma derecesindeki sarsıntının doğurduğu olayları bilen KİHP gibi kurumların danışmanlığı bir gereklilikti.

KİHP, zorla yurdundan edilen kurbanların eski mülklerini geri alma hakkını anlamaktadır. Ancak, bu hak sahiplerine teslim edilirken, on yıldan fazla süre, o mülkte oturmuş olanların haklarıyla ve insani ihtiyaçlarının dengelenmesi de bir insani hak olarak görülmelidir. Bosna ve Kosova’da yürürlüğe konan mülk mekanizmaları, süreç ve ülkelerin özel durumu farklı da olsa dersler çıkarılabilir

İlk başta, bir iddianın ele alınabilmesi için, ne kadar geriye gidileceğini belirleyen bir tarih sınırı olmalıdır. Mülkiyet hakkını yeniden düzenlemeyi ve adaletli bir yol bulmayı amaçlayan yönetmelikte ise bu tarih yoktur.

O nedenle, yıllardır Irak’la ilgilenen örgüt ve grupların kaynaklarından yararlanarak kabul edilebilir bir tarih önermeli, Kurumun verdiği kararların uygulanması ile ilgili hükümler de yönetmelikte yer almalıydı.

Ayrıca, IMUK’un ileride fon yetmezliği nedeniyle işleyemez hale gelmesini önlemek için gereken fonun miktarı ve fonun gelecekteki kaynakları konularında karar verilmeliydi. IMUK’un kararları sonucunda yurdundan olacaklara önceden yardım yapılmalıydı. Yeni yurtsua, topraksız kitlelerin oluşmaması için, Saddam rejimince “işgalci” konuma düşürülen insanlar, kendi haline bırakılmamalı, topraklandırılmadılar. Devletin elinde, bu amaçla kullanılacak yeterince toprak vardır.

İnsan hakları gözetilerek hareket edilirken, hangi iddiaların ilk başta ele alınacağı konusunda nesnel ölçütler belirlenmelidir. Ya en eski iddialar önce, ya da en son iddialar önce ele alınmalıdır. Yurt dışında yaşamak zorunda bırakılmış Iraklıların da gelişmelerden yararlanabilmesi için, bilgilerin dünya çapında duyurulması gerekir.

Bunlara ek olarak, yönetmelik yeterli sayıda bürokratik işlemler açısından yetersiz kalmaktaydı. Kırsal bölgelerde yaşayan insanlara hizmet sağlayacak gezici ekipler oluşturulmamıştı. Yönetmelik uluslararası görevlilerinde bürolarda çalışacağını söylemekte ama, onların hangi rolleri üstleneceğini netleştirmemekteydi.

Dördüncü Cenevre Sözleşmesi özel olarak bir mülk komisyonundan söz etmemektedir.

IMUK’un meşruluk temelinde Irak’ta var olan durumda, kamu güvenliğini sağlamak olduğu öne sürülebilir. KGO yönetmelikleri, günümüzde Irak hukukundan üstün olsa da, gelecekte IMUK ülke içi hukuka aykırı çalışamaz. Bu nedenle IMUK’un ülke içi

hukuka uygun çalışabilmesi için Irak yasalarının bazı hükümlerinin askıyla alınması gerekip, gerekmediğini belirlemek üzere bir değerlendirme (eğer KGO tarafından daha önce yapılmamışsa) yapılması gerekir.

Dahası BM mutlaka IMUK'a yetki veren bir karar almalıdır. IMUK'un meşruluğu üzerine gelecekte bir kuşku oluşmasına fırsat verilmemelidir.

Bir çalışma mekanizmasının kurulması yalnız adalet açısından acil değildir; aynı zamanda geri dönenlerin toplumla bütünleşmesini sağlamak ve geri dönüşün bir şiddet dalgası doğurmasının engellenmek açısından da mülklerin eski sahiplerine iadesi sürecinin belirlenmesi acildir. Dahası, yurdundan edilmişlerin aşırı fakirliği göz önünde tutulursa, onları destekleyecek bir sistemin kurulması, onların yaşamak için suça ya da benzer etkinliklere yönelmesini engellemek açısından da önemlidir.

Lahey'deki Kalıcı Uzlaştırma Mahkemesi'nden, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Birleşmiş Milletler ve sivil toplum kuruluşlarından uluslararası yardım alınmalıdır.

Ekleme

Bu kitabın yazılmasından sonra KGO'nin 'Irak'ın Baasçılıktan Arındırılması Konseyinin Kurulması' üzerine 5 Sayılı Emri yürürlükten kaldırıldı. KİHP, 23 Aralık 2003 tarihinde Koalisyon Basın Haber Bürosu'na (CPIC) telefon ederek bu yönetmeliğin neden yürürlükten kaldırıldığını sordu. Ancak bugüne dek bir yanıt alamadı. KGO'nin 'Irak Toplumunu Baasçılıktan Arındırma' üzerine 1 Sayılı Emri hala yürürlüktedir.

5 Sayılı Emrin yürürlükten kaldırılmasının, yargıç ve hukukçuların seçilmesi açısından Irak Özel Mahkemesinin çalışmalarına nasıl bir etki yapacağı daha ileride görülecektir.

Ek 1

1920 Sevr Anlaşması'nın Kürdistan'la ilgili Maddeleri

BÖLÜM III KÜRDİSTAN

Madde 62

İstanbul'da toplanan ve İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinden her birinin atadığı üç üyeden oluşan bir komisyon, bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak altı ay içinde, Fırat'ın doğusunda, ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve 27. maddenin II. bendinin (2.) ve (3.) fıkralarınca tanımlanmış olan Türkiye'nin Suriye ve Mezopotamya ile sınırının kuzeyinde yer alan, Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgeler için yerel özerklik şemasını hazırlayacaktır. Herhangi bir sorun üzerinde oybirliği oluşmazsa, bu sorun, komisyon üyelerince, bağlı oldukları hükümetlerine götürülecektir. Bu şema, Süryani-Keldaniler ve bu bölgelerdeki diğer ırksal ya da dinsel azınlıkların korunması için kapsamlı güvenceler içerecektir; ve bu amaçla İngiliz, Fransız, İtalyan, İranlı ve Kürt temsilcilerden oluşan bir komisyon incelemelerde bulunmak ve sınırının bu antlaşma uyarınca İran sınırı ile çakıştığı yerlerde, Türk sınırında düzeltme yapılması gerekirse, hangi düzeltmelerin yapılması gerektiğine karar vermek üzere bu yerleri ziyaret edecektir.

Madde 63

Türk hükümeti, 62. maddede öngörülen komisyonlardan her birinin kararlarını, kendisine bildirilmesinden başlayarak üç ay içerisinde kabul etmeyi ve uygulamayı kabul eder.

Madde 64

Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlaşarak bir yıl içinde, 62. maddede tanımlanan bölgelerdeki Kürtler, bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediğini gösterecek şekilde Milletler Cemiyeti Konseyine başvururlarsa ve Konsey de bu nüfusun böyle bağımsızlığa yetenekli olduğu kanısına varırsa ve tanınmasını tavsiye ederse. Türkiye, bu tavsiyeye uygulamaya koymayı ve bu bölgeler üzerindeki bütün hak ve sıfatlarından vazgeçmeyi kabul eder.

Bu vazgeçmenin ayrıntılı hükümleri, Esas Müttefik Devletler ile Türkiye arasında ayrı bir anlaşmasının konusu olacaktır.

Böyle bir vazgeçme gerçekleşirse, o zaman Esas Müttefik Devletler, daha önce Kürdistan'ın Musul vilayeti içinde kalan kesiminde oturan Kürtlerin gönüllü olarak bu bağımsız Kürt devletine katılmasına hiçbir itirazda bulunmayacaktır.

Ek II

Kürdistan Bölgesel Hükümeti Irak Federal Cumhuriyeti'nin Geçici Anayasası

BÖLÜM I – FEDERAL DEVLETİN KURULUŞU

Madde 1

Irak, adı Irak Federal Cumhuriyeti olan, demokratik, parlamenter, çoğulcu, cumhuriyetçi sisteme sahip bir federal devlettir.

Madde 2

Irak Federal Cumhuriyeti iki bölgeden oluşur.

i) Arap Bölgesi, Irak'ın orta ve doğu bölgeleri ile bir sonraki fıkrada belirtilen Kürt çoğunluğa sahip bölge ve alt bölgeler dışında kalmaz üzere kuzeydeki Nineve Vilayetinden oluşur. ii) Kürt Bölgesi, 1970 öncesi idari sınırlarıyla Kerkük, Süleymaniye ve Erbil vilayetlerini ve Dehuk vilayeti ile Nineve vilayetindeki Akra, Şeyhan, Sincar bölgelerini ve Zimar alt bölgesini, Diyala eyaletindeki Hanekin ve Mendeli bölgelerini ve Vasit vilayetindeki Bedre bölgesini kapsar.

Madde 3

Egemenlik, onun meşruluğunun kaynağı olan halkındır.

Madde 4

Irak halkı, başlıca iki ulustan, Arap ve Kürt ulusundan oluşur ve bu Anayasa Kürt halkının ulusal haklarını ve onların bu haklarını federalizm temelinde Kürdistan Bölgesi içinde kullanmasını kabul eder; ayrıca Irak Federal Cumhuriyeti çerçevesi içindeki azınlıkların meşru haklarını kabul ve teyit eder.

Madde 5

Irak Federal Cumhuriyeti'nin başkenti Bağdat'tır.

Madde 6

Irak Federal Cumhuriyeti'nin bayrak, amblem ve ulusal marşı Kürt ve Araplar arasındaki birliği yansıtır ve bunlar yasa ile düzenlenir.

Madde 7

Devletin dini İslamdır.

Madde 8

Federal devletin ve Arap bölgesinin resmi dili Arapça'dır Kürt bölgesinin resmi dili Kürtçe'dir.

BÖLÜM II – TEMEL HAK VE SORUMLULUKLAR

Madde 9

i) Vatandaşlar, cinsiyet, ırk, renk, dil, din ya da etnik köken ayrımı yapılmaksızın yasa önünde eşittir. ii) Herkesin fırsat eşitliği hukuk çerçevesinde güvence altına alınmıştır

Madde 10

Aile birimi, topluluğun temelidir ve onun korunması ve desteklenmesi devletin güvencesi altındadır. Anneler ve çocuklar da hukukun korunması altındadır. Hukuk, vatandaşlar arasında topluluğun temel moral ve ahlaki değerlerini korur.

Madde 11

Suçlanan bir kişi, bir hukuk mahkemesinde suçlu olduğu kanıtlanıncaya kadar suçsuz sayılır. ii) Yasal savunma hakkı soruşturmanın ve davanın her aşamasında hukuka uygun olarak güvence altındadır. iii) Mahkeme tarafından kapalı olmasına karar verilmedikçe duruşmalar halka açıktır. iv) Ceza kişiseldir. Yasa ile tanımlanmamış hiçbir şey suç olarak kabul edilemez, ceza olarak emredilemez ve uygulanamaz. İşlendiği zaman suç olarak kabul edilmeyen hiçbir davranış cezalandırılmaz. Hiçbir ceza yasada yazılı olandan daha fazla uygulanamaz.

Madde 12

i) Kişinin haysiyeti korunur ve fiziki ya da psikolojik her tür işkence yasaktır. ii) Yasada belirtilen koşulların dışında kimse yakalanamaz. Tutuklanamaz, hapsedilemez ya da

aranamaz. iii) Hane dokunulmazlığı korunur ve yasada belirtilmiş işlemler dışında haneye girilemez ve hanede arama yapılamaz.

Madde 13

Posta, telgraf ve telefon iletişiminin özelliği güvence altındadır ve yasada belirtilmiş ölçüt ve işlemler uyarınca adalete ve güvenliği hizmet edeceğine karar verilmedikçe açıklanamaz.

Madde 14

Bir vatandaş yurtdışına çıkmaktan ya da seyahat etmekten; ya da ülkeye geri dönmekten alıkonulmaz. Ülke içinde seyahat, yasa tarafından belirtilmedikçe kısıtlanamaz.

Madde 15

Din, inanç ve dini vecibelerin yerine getirilmesi özgürlüğü, Anayasa ve Bölgesel Anayasalar ya da federal yasalarla çelişmediği ve genel moral ve ahlak standartlarına ters olmadığı sürece güvence altındadır.

Madde 16

İlk öğretim zorunludur. Federal ve bölgesel hükümetler cahilliğe karşı mücadele ederler; vatandaşlarının ilk, orta ve üniversite eğitiminin tüm aşamalarında bedava eğitim hakkını güvence altına alırlar ve teknik ve meslek öğretiminin geliştirilmesini güvence altına alırlar.

Madde 17

Akademik araştırma hakkı güvence altındadır. Üstün başarı, yaratıcılık ve yenilikçilik özendirilir ve ödüllendirilir.

Madde 18

Görüşlerini açıklama, yayım, basım, basın, toplanma, gösteri ve siyasi parti, sendika ve dernek kurma yasa güvencesi altındadır.

Madde 19

Siyasi görüşleri nedeniyle takibata uğrayanlara siyasi sığınma hakkı güvence altındadır. Siyasi sığınmacılar geriye gönderilemez.

Madde 20

i) Çalışma her vatandaşın hakkı ve görevidir ve federal ve bölgesel hükümetler gücü yeten her vatandaşa iş fırsatı yaratmaya çabalar. ii) Devlet, tüm çalışanlar için iyi çalışma koşulları sağlanmasını güvence altına alır ve yaşam standartlarının yükselmesi ile çalışanların beceri ve bilgilerini artırmak için çalışır. Devlet, hastalık, sakatlık, işsizlik ve yaşlılık durumlarında toplumsal güvenlik yardımları sağlar. iii) Hiçbir birey, yasa ile belirlenmiş bir kamu görevinin yapılması ya da olağan üstü durum ya da felaket durumları dışında bir işi yapmaya zorlanamaz.

Madde 21

Devlet ve bölgesel hükümetler mülk hakkını güvence altına alır ve bu yasayla düzenlenir.

Madde 22

Devlet, Koruma, tedavi ve ilaç alanlarında tıbbi hizmet sağlamak üzere tutarlı çabalarıyla kamu sağlığını güvence altına alır.

Madde 23

Vergi ödemek her vatandaşın görevidir ve vergiler yalnız yasa ile belirlenir, toplanır ve değiştirilir.

Madde 24

Vatandaşların uygun yetkililere şikayette bulunma ve dilekçe verme hakkı güvence altındadır ve yetkililer bunları makul bir zaman süresi içinde değerlendirmelidir.

Madde 25

Bu bölümde belirtilen hakların korunmasının kaynağı adalettir. İlgili taraflara verilecek ceza ve/veya para cezasına mahkemeler karar verir.

BÖLÜM III - FEDERAL HÜKÜMETİN YETKİLERİ
KISIM 1 – FEDERAL YASAMA YETKİSİ**Madde 26**

Federal yasama yetkisi, ‘federal parlamento’ iki kamaradan oluşur – Ulusal Meclis (Temsilciler Kamarası) ve Bölgeler Meclisi.

*Alt Bölüm 1 – Ulusal Meclis***Madde 27**

i) Ulusal Meclis her iki bölgedeki halkın, yasa uyarınca direkt, gizli ve genel oyuyla seçilmiş temsilcilerden oluşur. ii) Akli yetenekleri sağlam ve toplum içinde iyi tanınan 18 yaşındaki ve büyük her vatandaşın oy verme hakkı vardır. iii) Akli yetenekleri sağlam ve toplum içinde iyi tanınan 25 yaşındaki ve büyük her vatandaşın Ulusal Meclis için aday olma hakkı vardır.

Madde 28

Federal Parlamento, ilk toplantısını yaptıktan sonra beş yıl görev yapar.

Madde 29

Seçim süreci ve işlemleri yasayla düzenlenir.

Madde 30

i) Hiçbir kişi aynı zamanda Ulusla Mecliste, Bölgeler Meclisinde ve Bölge Parlamentosunda ya da yerel idare ve belediye konseylerinde yer alamaz. ii) Ulusal Meclisin bir üyesi aynı zamanda bir başka kamu görevi yapamaz ya da böyle bir konumda olamaz. iii) Ulusal Meclisin bir üyesi yemin ettiği gün, kamu görevinden ya da konumdan istifa etmiş sayılır.

Madde 31

Ulusal Meclisin ilk toplantısında başkanlığını en yaşlı üyesi yapar. Üyeleri arasından gizli oylama ile bir başkan, başkan yardımcısı ve sekreter seçilir.

Madde 32

Ulusal Meclis üyelerinin hazır bulunan çoğunluğuyla toplanır. Oylamalar çoğunluk temelinde yapılır.

*Alt Bölüm 2 – Bölgeler Meclisi***Madde 33**

Bölgeler Meclisi, Arap ve Kürdistan bölgelerinden eşit temsil temelinde gelen temsilcilerle oluşur.

Madde 34

Her bölge, Bölge Anayasasında ve/veya yasaları ile belirlenmiş yöntemler uyarınca kendi temsilcilerini performans açısından değerlendirir ve görevden alabilir.

Madde 35

Bölgeler Meclisi, federal yasama yetkisinin uygulanmasına Ulusal Meclisle eşit olarak katılır.

KISIM 2 - FEDERAL PARLAMENTONUN YETKİLERİ**Madde 36**

Federal Parlamentonun yetkileri aşağıdakilerdir:

i) Üçte iki çoğunlukla savaş ilan etmek ve barış yapmak; ii) Federal Anayasayı değiştirmek; iii) Üçte iki çoğunlukla uluslararası anlaşmaları onaylamak; iv) Federal yasaları çıkarmak; v) Federal kabineye ve üyelerine güven oyu vermek ve bu güveni geri almak; vi) Federal bütçeyi onaylamak; vii) Vergi ve resimleri belirlemek, düzenlemek ve kaldırmak; viii) Federal yürütme yetkisinin çalışmalarını denetlemek; ix) Personel ve görevlilerin iç tüzüğünü ve usulünü belirlemek; personel atamak; maaşları belirlemek ve Federal Parlamentonun bütçesini onaylamak; x) Ulusal Meclis üyeliğini ve komitelerin kurulmasını incelemek ve doğrulamak.

KISIM 3 - FEDERAL YÜRÜTME YETKİSİ**Alt Bölüm 1 - Irak Federal Cumhurbaşkanı****Madde 37**

Irak Federal Cumhurbaşkanı devletin başıdır ve silahlı kuvvetlerin baş komutanıdır.

Madde 38

Cumhurbaşkanı dolaysız, genel ve gizli oyla beş yıllık süre için seçilir ve en çok iki kez seçilebilir.

Madde 39

Cumhurbaşkanı adayları: i) Ebeveynleri mutlaka Irak'ta doğmuş olan bir Irak vatandaşı; ii) En az kırk yaşında; iii) sivil ve siyasi hakları açısından iyi şöhretle bir vatandaş olmalıdır

Madde 40

Irak Federal Cumhurbaşkanı Federal Parlamentonun ortak bir toplantısının huzurunda aşağıdaki andı içer:

Irak Federal Cumhuriyeti Anayasasına saygı göstereceğime, ülkenin bağımsızlığını ve egemenliğini koruyacağıma ve tüm halkın çıkarlarını, özgürlüğünü ve şerefini korumak için var gücümle çalışacağıma Allah huzurunda yemin ederim.

Madde 41

İstifa, ölüm ya da Irak Cumhurbaşkanlığı görevlerini yerine getirme yeteneğini yitirme durumunda, geri kalan görev süresi boyunca yardımcısı onun görevlerini üstlenir.

Madde 42

Irak Federal Cumhurbaşkanı yurtdışında devleti temsil eder, onun adına anlaşmaları imzalar, yabancı diplomatları ve misyonları tanır ve kabul eder.

Madde 43

Irak Federal Cumhurbaşkanı aşağıdaki görev ve sorumlulukları üstlenir:

i) Federal Irak Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak; ii) Bölgeler Meclisinin aday göstereceği Irak Cumhurbaşkanı'nın Yardımcısını atamak; iii) Ulusal Meclisin güvenoyunu aldıktan sonra federal kabineyi açıklamak; iv) Ulusal Meclis için genel seçim çağrısı yapmak; v) Federal yasaları imzalamak; vi) Arap ülkelerine ve diğer ülkelere, uluslararası kurum ve konferanslara gönderilecek Iraklı diplomat ve temsilcileri atamak; vii) Ulusal çıkarlar uyarınca silahlı kuvvetleri ve iç güvenliği yönetmek; viii) Yasa ile düzenlenen olağanüstü durumları ilan etmek; ix) Silahlı kuvvetler ve iç güvenlik üyelerine askeri rütbe vermek ve bu hizmetlerin üyelerini görevden çıkarmak ya da emekli etmek; x) Madalyalar ve ödüller vermek; xi) Başsavcı, federal devletin genel savcısı ve yardımcılarını gibi adaletin özel görevlilerini atamak.

Madde 44

Irak Cumhurbaşkanı Federal Parlamento tarafından üçte iki çoğunlukla seçilir ve Yüksük Mahkeme ile Bölgeler Meclisinin Yüksek Mahkeme Başkanının başkanlığında yaptığı ortak toplantıda yargılanabilir ve herhangi bir ceza üçte iki çoğunlukla karara bağlanabilir.

Madde 45

Irak Cumhurbaşkanı, hakkında bir iddianame çıkarılması ve yargılanması sırasında görevde kalır ve işlevlerini yerine getirmeye devam eder.

Alt Bölüm 2 – Bakanlar Konseyi (Kabine)

Madde 46

Bakanlar Konseyi Irak Federal Cumhuriyetinin en yüksek yürütme yetkilisidir ve sorumluluklarını Irak Cumhurbaşkanı'nın gözetimi ve yönlendirmesi altında yerine getirir.

Madde 47

Bakanlar Konseyi, bölgelerin nüfus oranına göre iki bölgeyi de temsil eden başbakan, yardımcılar ve bakanlardan oluşur.

Madde 48

Irak Cumhurbaşkanı'nın bir bölgeden seçilmesinden sonra, başbakan diğer bölgeden atanır.

Madde 49

i) Görev verilen başbakan kabinesinin üyelerinin isimlerini onay için Irak Cumhurbaşkanı'na sunar; ii) Cumhurbaşkanı'nın onaylamasından sonra görev verilmiş başbakan kabinesini güvenoyu için Ulusal Meclise ve Bölgeler Meclisine sunar; güvenoyunun ardından Cumhurbaşkanı kabinesinin kurulması ile ilgili kararnameyi yayımlar.

Madde 50

Bakanlar Konseyi aşağıdaki görev ve sorumlulukları üstlenir:

i) Federal yasaları uygulamak; ii) Ülkenin güvenliğini ve emniyetini korumak; iii) Federal yasa tasarıları hazırlamak ve onları Federal Parlamenta'ya sunmak; iv) Federal bütçeyi hazırlamak; v) Federal bakanlıkları, kurumları ve kamu ajanslarını denetlemek; vi) Federal emir ve yönetmelikleri çıkartmak; vii) Borç ve karşılıksız yardımları almak ve mali konuları denetlemek; viii) Federal memurları atamak, terfi ettirmek ve emekli etmek.

Madde 51

Irak Cumhurbaşkanı Bakanlar Konseyi toplantılarına başkanlık edebilir ve Konsey ile bakanlıklardan özel performans raporları isteyebilir.

Madde 52

- i) Federal Parlamento aşağıdakilere güvensizlik oyu verebilir:
 - a) Kabineye; bu durumda kabine güvensizlik oyu verilmesinden başlayarak görevden ayrılmış sayılır.
 - a) Bir bakana; bu durumda bakan güvensizlik oyu verilmesinden başlayarak görevden ayrılmış sayılır.
 - ii) Kabine, yeni bir kabine kuruluncaya kadar görevde kalır.

KISIM 4 – YÜKSEK MAHKEME (ANAYASA MAHKEMESİ)

Madde 53

Yüksek Mahkeme en az 20 yıllık pratiği olan adalet üyelerinde ve üniversitelerde ders veren hukuk profesörleri arasından seçilen, üstün namus, yetkinlik ve deneyimli üyelerden oluşur ve her bölge mahkemenin üyelerinin yarısını belirler.

Madde 54

Yüksek Mahkemenin başkanı dönüşümlü olarak değişir. Her üye başkanlığı birer yıllık süreler için üstlenir.

Madde 55

Yüksek Mahkeme üyeleri, haklarında namussuzluk nedeniyle bir iddianame hazırlanması durumu dışında görevden alınmaz. Onlara iddianame hazırlanması, yargılanmaları ve cezaları Bölgeler Meclisi tarafından yapılır.

Madde 56

Yüksek Mahkeme üyeleri, kişisel olarak istekte bulunmazlarsa emekli edilemez.

Madde 57

Yüksek Mahkeme aşağıdaki konuları inceler ve karara bağlar:
i) Federal kurumların hakları ve görevleri üzerine çelişkiler ya da farklı yetkiler arasındaki çelişkilerle ilgili olarak Anayasanın yorumlanması; ii) Anayasa'nın federal ve bölgesel düzeyde uygulanmasından doğan çelişkiler; iii) Anayasa'nın uygulanmasından ya da bölgeler arasında çıkan çelişkiler.

Madde 58

Yüksek Mahkeme basit çoğunluk temelinde karar alır ve eşitlik durumunda Yüksek Mahkeme Başkanı'nın kararı bağlayıcıdır.

KISIM 5 - FEDERAL HÜKÜMETİN SORUMLULUKLARI

Madde 59

Federal hükümet aşağıdaki sorumlulukları üstlenir:
i) Savaş ilanı ve barış yapılması; ii) Dış siyasetin, diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin belirlenmesi; iii) Uluslararası antlaşmaları ve sözleşmeleri bağlamak; iv) Silahlı Kuvvetlerin tüm şubelerini kullanarak ülkeyi savunmak; v) Para birimini piyasaya sürmek, para ve banka siyasetini planlamak; vi) Ağırlık ve ölçü birimleri standartlarını tanımlamak ve maaş siyasetini belirlemek; vii) Bölgelerin sanayi, ticaret ve tarım açılarından kalkınmasını amaçlayan genel ekonomik planlamayı hazırlamak; viii) Federal genel hesap denetimi emrini vermek; ix) Federal güvenlik konularını denetlemek; x) Vatandaşlık, oturma izni ve

yabancıların sorunları; xi) Petrol kaynakları; xii) Nükleer enerji.

BÖLÜM IV – BÖLGESEL ANAYASAL YAPI

Madde 60

Her bölge aşağıdakileri gözeterek kendi anayasasını hazırlar:

i) Cumhuriyet sistemini benimsemek; ii) Anayasa hükümleri ile çelişmemek.

Madde 61

Her bölgenin vatandaşları Bölge Meclisine, 'Bölgesel Parlamento'ya kendi temsilcilerini dolaysız, genel ve gizli oyla seçer; ve seçim işlemleri ile temsil oranı yasayla düzenlenir.

Madde 62

Bölge Meclisinin sorumlulukları ve diğer yetkelerle ilişkisi Bölge Anayasasında belirlenir.

Madde 63

Bölgesel yürütme yetkisi aşağıdakilerden oluşur:

- i) Bölge Başkanı
- ii) Bölge Bakanlar Konseyi

Madde 64

Bölge vatandaşları, Bölge Başkanı olarak adlandırılacak bir Başkan seçer ve o yürütmenin başıdır ve o bölge içinde resmi devlet törenlerinde Irak Cumhurbaşkanı temsil eder.

Madde 65

Bölge Başkanının seçiminin kuralları ve işlemleri; onun görev süresi, sorumlulukları, Bölge Bakanlar Konseyi ve bölgedeki diğer kamu yetkeleri ile ilişkisi, Bölgesel Anayasada belirtilir.

Madde 66

Bölge Bakanlar Konseyi başbakan, yardımcıları ve bakanlardan oluşur ve Konsey Bölge Başkanı'nın gözetim ve yol göstermesi altında bölgesel yürütme sorumluluklarını yerine getirir.

Madde 67

Kabine kurulmasının kural ve işlemleri; onun Bölge Başkanı ile ilişkisi Bölge Anayasasında belirlenir.

Madde 68

Bölgenin bağımsız adalet güçleri, hukuk, ceza ve diğer tür davalara bakacak olan Bölge İtiraz Mahkemesi de içinde olmak üzere her düzeyde mahkemelerden oluşur ve bu bölgesel yasa ile düzenlenir.

Madde 69

Bölge, bu Anayasa ve özellikle Bölüm III, Kısım 4 uyarınca federal hükümete bırakılmış olanlar dışındaki çeşitli sorumlulukları üstlenir.

Madde 70

Bu Anayasa ile verilmiş sorumluluklar açısından federal ve bölge yetkeleri ile bölge yetkelerinin arasında doğabilecek çelişkiler sonuca bağlanmak için Yüksek Mahkeme'ye (Anayasa Mahkemesi'ne) gönderilir.

BÖLÜM V – MALİ SORUMLULUKLAR

Madde 71

Vergiler yalnız federal ya da bölgesel yasa ile belirlenir, toplanır ve değiştirilir.

Madde 72

İhracat ve ithalat ‘gümrük’ rüsumlarını yalnız federal yetkililer belirleyebilir ve toplayabilir.

Madde 73

Bölgesel yetkililer aşağıdaki vergileri uygulayabilir:

i) Gelir; ii) Miras; iii) Tarım arazisi ve gayrimenkul vergiler; iv) Mülk kayıt harçları; v) Mahkeme harçları; vi) Ruhsat harçları; vii) Su ve elektrik bedelleri.

Madde 74

Her bölge, o bölgenin nüfusunun, ülke nüfusuna oranıyla orantılı olarak, petrol zenginliğinden kaynaklanan gelirlerden, karşılıksız yardımlardan ve dış yardım ve kredilerden payını alır.

BÖLÜM VI – ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

Madde 75

Her iki bölgenin sınırında, ilgili bölgenin Meclisinin onayı olmadan bir değişiklik yapılamaz.

Madde 76

i) Kürdistan bölgesinin vatandaşları, bölge nüfusunun Federal Irak Cumhuriyeti'nin toplam nüfusuna oranıyla orantılı olarak, federal bakanlıklarda çeşitli görevlere; ülke içinde ve ülke dışındaki kurumlara, özellikle bakan yardımcısı, genel müdür ya da diğer yüksek düzeyli görevlere. ii) Yukarıda anılan ilke aşağıdakilere uygulanır:

a. Büyükelçiler, diplomatik ve konsolosluk görevlileri ile uluslararası ve bölgesel kuruluşlara ve yapılara federal temsilciler;

b. Silahlı Kuvvetler ve Federal Güvenlik atamaları;

c. Resmi Irak delegasyonlarına katılım ve uluslararası anlaşmaların hazırlanması ile ilgili görüşmeler;

d. Öğrencilerin öğretim üyeliği ve burs alması akseptansları ile yurt dışında öğrencilik;

e. Öğrencilerin akademilere, askeri ve polis kolejlerine ve yurt içi ve dışındaki eğitim programlarına alınması.

Madde 77

Peşmerge kuvvetleri ve onların çeşitli tümenleri Federal Irak Cumhuriyeti'nin Silahlı Kuvvetlerinin bir parçasını oluşturur.

Madde 78

Kürdistan'ın bazı bölgelerinde uygulanan Araplaştırma ve sürgünlerin etkilerini giderilir. Kerkük vilayetinden, Hahmur, Sincar, Şeyhan, Hanekin, Mendele ve diğer bölgelerden sürülen Kürtler o bölgelerdeki eski yurtların dönebilir. Aynı şekilde, 1957 yılından sonra herhangi bir zamanda yetkililerin bu bölgelere getirdiği Arap vatandaşlar da kendi yurtlarına dönebilir.

Madde 79

Bu Anayasa ülkenin en yüksek yasasıdır ve ona aykırı olarak çıkarılmış tüm diğer yasalar geçersiz sayılır.

Madde 80

Bu Anayasanın hükümleri Federal ve Bölgesel Meclislerin üyelerinin üçte iki çoğunluğu olmaksızın değiştirilemez.

Madde 81

Irak Federal Cumhuriyeti, bu Anayasa'da ve Bölgesel Anayasalarda belirtilen iki bölgenin hakları, sınırları ve güçlerini güvence altına almak konusunda Birleşmiş Milletler örgütüne hesap verir.

Madde 82

Irak Federal Cumhuriyeti'nin yapıcı ve bu Anayasa'da belirlenen siyasi sistemi, Federal ve Bölgesel düzeylerdeki yasama yetkisinin kararı olmadan değiştirilemez. Buna karşı bir eylem, Kürdistan Bölgesi'nin halkına kendi kaderini belirleme hakkını tanıır.

Ek III

Birleşmiş Milletlerin Ülke İçinde Yurdundan Edilme üzerine Kılavuz İlkeleri

SUNUŞ KAPSAM VE AMAÇ

1. Bu Kılavuz İlkeler, dünya çapında ülke içinde yurdundan edilmiş insanların özgül gereksinimlerine gidermeye yöneliktir. Bu belgeler, insanların zorla yurdundan edilmeden korunmasıyla; ve yurdundan edilme olduğu kadar geri dönüş ve yeniden iskan ve çevreyle uyum sağlama sırasında yardım ve koruma sağlamaya ilgili hak ve garantileri belirler.

2. Bu ilkelerin amacı çerçevesinde ülke içinde yurdundan edilmiş insanlar ya da insan grupları, özellikle silahlı çatışma, genel şiddet durumları, insan hakları ihlalleri, doğal ya da insan yapısı felaketlerin sonucunda ya da bunların etkilerinden kaçınmak üzere, evlerini ya da alışılmış oturma yerlerini terk etmeye ya da buralardan kaçmaya zorlanmış ya da zorunda kalmış ancak uluslararası tanınmış bir devlet sınırını geçmemiş olan insanlardır.

3. Bu ilkeler, uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insani hukuk ile tutarlıdır ve onları yansıtır. Bu ilkelere aşağıdakilere kılavuzluk yapar:

- Görevini yaparken Genel Sekreterin ülke içinde yurdundan edilmiş insanlar konusundaki temsilcisine;
- Ülke içinde yurdundan edilme olgusu ile karşılaştığı zaman devletlere;
- Ülke içinde yurdundan edilmiş insanlarla ilgilenen tüm diğer yetkililer, gruplar ve kişilere; ve
- Ülke içi yurdundan edilme sorunu ile ilgilenen hükümetler arası örgütlere ya da sivil toplum kuruluşlarına.

4. Bu Kılavuz İlkeler olanaklı olduğunca geniş olarak duyurulmalı ve uygulanmalıdır.

BÖLÜM I – GENEL İLKELER

İlke 1

1. Ülke içinde yurdundan edilmiş insanlar, kendi ülkelerinin diğer insanları gibi, uluslararası ve ulusal hukuk çerçevesinde tam eşitlikli aynı hak ve özgürlüklerden yararlanır. Ülke içinde yurdundan edilmiş olmaları nedeniyle herhangi bir haktan ya da özgürlükten yararlanmalarına karşı bir ayrımcılık uygulanamaz.

2. Bu ilkeler, kişilerin uluslararası hukuk çerçevesinde, özellikle soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçları açısından, kişisel cezai sorumluluklarını ortadan kaldırmaz

İlke 2

1. Bu ilkeler, yasal statülerine bakılmaksızın ve hiçbir ayırım yapılmaksızın tüm yetkililer, gruplar ve kişiler tarafından uygulanmalıdır. Bu ilkelere uyulması, herhangi bir yetkili, grup ve kişinin yasal statüsünü etkilememelidir.

2. Bu ilkeler, herhangi bir uluslararası insan hakkını ya da uluslararası insani hukukun hükümlerinin ya da insanlara ülke hukukunun verdiği hakların sınırlandırılması, değiştirilmesi ya da işleme kılınması olarak yorumlanamaz. Özellikle bu ilkeler, kişilerin başka ülkelerde sığınma başvurusu yapmasını ve sığınma hakkından yararlanmasına etkilemez.

İlke 3

1. Kendi yetki alanlarında bulunan ülke içinde yurdundan edilmiş insanları

korumak ve onlara insani yardım sağlamak konusunda birincil görev ve sorumluluk ulusal yetkililerdedir.

2. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler, bu yetkililere başvurarak koruma ve insani yardım isteme ve alma hakkına sahiptir. Böyle bir başvuru yaptıkları için takibata uğratılamazlar ve cezalandırılmazlar.

İlke 4

1. Bu ilkeler, ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da inanç, siyasi ya da bir başka konuda fikir, ulusal etnik ve toplumsal köken, yasal ya da toplumsal statü, yaş, engellilik, mülk sahipliği, doğum ya da benzer ölçütlerle herhangi bir ayırım yapılmaksızın uygulanır.

2. Çocuklar, özellikle bakacak yetişkin kişi olmayan küçükler, hamileler, küçük çocuklu anneler, hane halkının reisi olan kadınlar, engelli ve yaşlı kişiler gibi ülke içinde yurdundan edilmiş belirli insanlar, koşullarının gerektirdiği koruma, yardım ve onların özel gereksinimlerine uygun bakımı alma hakkına sahiptir.

BÖLÜM II - YURDUNDAN EDİLMEKTEN KORUMA İLE İLGİLİ İLKELER

İlke 5

Tüm yetkililer ve uluslararası oyuncular, insanların yurdundan edilmesine yol açacak koşulları önlemek ve bunlardan kaçınmak üzere, aralarında insan hakları ve insani hukuk olmak üzere uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerine her koşulda uyacak ve uyulmasını sağlayacaktır.

İlke 6

1. Her insan, kendi evinden ya da oturmaya alışık olduğu yerden keyfi olarak uzaklaştırılmaya karşı korunma hakkına sahiptir.

2. Keyfi olarak yurdundan edilmeden korunma aşağıdaki koşullarda yurdundan edilmeyi kapsar:

- (a) Etkilenen nüfusun etnik, dini ya da ırk bileşimini değiştirme amacını taşıyan ve/veya bu sonucu veren ırk ayrımı, 'etnik temizlik' ya da benzer uygulama siyasetine dayalıysa;
- (b) İlgili sivillerin güvenliği ya da çok önemli askeri nedenle gerekmediği sürece silahlı çatışma koşullarında;
- (c) Ağır basan ve zorlayıcı kamu yararı ile haklı gösterilmedikçe büyük ölçekli kalkınma projelerinde;
- (d) Etkilenenlerin güvenliği ve sağlığı o yörenin boşaltılmasını gerektirmediği sürece, afetlerde; ve
- (e) Toplu bir cezalandırma olarak kullanıldığı zaman.

3. Yurdundan edilme, koşulların gerektirdiğinden daha uzun sürmemelidir.

İlke 7

1. İnsanların yurdundan edilmesini gerektiren herhangi bir karar alınmadan önce, ilgili yetkililer, insanları yurdundan etmekten kaçınmak üzere tüm olası almasıkların gözden geçirildiğinden emin olmalıdır. Hiçbir almasıık yoksa, yurdundan edilmeyi ve onun zararlı etkilerini en aza indirecek tüm önlemler alınmalıdır.

2. Böyle bir yurdundan etmeyi gerçekleştiren yetkililer yurdundan edilmiş kişiler için uygun barınak sağlanmasına; yurdundan etmenin, yeterli emniyet, beslenme, sağlık ve hijyen koşullarında gerçekleştirilmesine; aile bireylerinin birbirinden ayrılmamasına olanaklı olan en yüksek düzeyde çaba göstermelidir.

3. Yurdundan edilme, silahlı çatışmaların ya da afetlerin olağanüstü durum aşamaları dışında olursa aşağıdaki garantilere uyulmalıdır:

- (a) Bu konuda özgül kararı, yasa ile böyle önlemler alma yetkisi verilmiş bir devlet kurumu almalıdır;
- (b) Yurdundan edilecekler, yurtlarından edilmelerinin nedenleri ve ilgili işlemler

üzerine; ve geçerli olduğu durumlarda tazminat ve yeniden iskan üzerine, kapsamlı bilgi verilmesi için yeterli önlemlerin alınmalıdır;

- (c) Yurdundan edileceklerin bilgilendirilmiş seçimi dikkate alınmalıdır;
- (d) İlgili yetkili kurum, yeniden iskan ile ilgili planlama ve uygulamaya etkilenenlerin ve özellikle kadınların katılımını sağlamaya çabalamalarıdır;
- (e) Gerektiği yerde yasal yaptırım önlemleri yetkin yasal yetkililer tarafından alınmalıdır; ve
- (f) Bu tür kararların uygun adalet yetkilileri tarafından gözden geçirilmesi de içinde olmak üzere etkin düzeltme hakkına saygı gösterilmelidir.

İlke 8

Yurdundan etme, ondan etkilenenlerin yaşam, onur, özgürlük ve güvenlik haklarını ihlal etmeyecek bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

İlke 9

Devletler, yerli halkları, azınlıkları, küçük köylüleri, göçerleri ve kendi topraklarına özgül bağımlılıkları ya da bağılıkları olan diğer grupları yurdundan edilmekten korumakla özel olarak yükümlüdür.

BÖLÜM III - YURDUNDAN EDİLME SIRASINDA KORUMA İLE İLGİLİ İLKELER

İlke 10

1. Her insanın, yasalarla korunması gereken doğuştan yaşama hakkı vardır. Hiç kimsenin keyfi olarak yaşama hakkından yoksun bırakılmaz. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler özellikle aşağıdakiler karşı korunmalıdır:

- (a) Soykırım;
- (b) Cinayet;
- (c) Yargısız ya da keyfi infaz; ve
- (d) Ölümle tehdit içeren ya da ölümle sonuçlanan kaçırma ya da açıklama yapmadan gözaltına alma da içinde olmaz üzere, zorla kayıp ettirme.

Yukarıda sayılan eylemleri yapmakla tehdit ya da bu eylemleri yapmaya teşvik yasaklanmalıdır.

2. Çatışmalara karışmamış ya da artık karışmayan ülke içinde yurdundan edilmiş kişilere karşı saldırılar ya da diğer zor eylemleri her koşulda yasaktır. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler özellikle aşağıdakiler karşı korunmalıdır:

- (a) Sivillere saldırılmasına izin verilen bölgeler yaratılması da içinde olmak üzere dolaysız ya da ayırım gözetmeksiz saldırı ya da diğer şiddet eylemleri;
- (b) Bir savaş yöntemi olarak aç bırakmak;
- (c) Onların, askeri hedefleri saldırıdan korumak üzere kalkan olarak ya da askeri hareketleri korumak, kolaylaştırmak ya da engellemek üzere kullanılması;
- (d) Onların kamplarına ya da yerleşim birimlerine karşı saldırı; ve
- (e) Anti-personel mayınlarının kullanılması.

İlke 11

1. Her insanın, şerefini ve fiziki, akli ve moral bütünlüğünü koruma hakkı vardır.

2. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler, özgürlükleri kısıtlanmış olsa yada olmasa, özellikle aşağıdakiler karşı korunmalıdır:

- (a) Irza geçme, yaralama, işkence, zulüm ya da insanlık dışı yada aşağılayıcı uygulama ya da cezalandırma ile cinsiyete bağımlı zor kullanılması, fuhşa zorlanma ve cinsi tacizin herhangi bir biçimi gibi insan şerefine karşı diğer tecavüzler;
- (b) Kölelik ya da evlenmek için satılmak, cinsi sömürü ya da çocukların zorunlu emeği gibi köleliğin herhangi bir çağdaş biçimi; ve
- (c) Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler arasında korkunun yayılmasını amaçlayan şiddet eylemleri.

Yukarıda sayılan eylemleri yapmakla tehdit ya da bu eylemleri yapmaya teşvik yasaklanmalıdır.

İlke 12

1. Her insanın, özgürlük ve kişisel güvenlik hakkı vardır. Hiç kimse keyfi tutuklama ya da gözaltında tutulmaya maruz bırakılmamalıdır.
2. Ülke içinde yurdundan edilmiş insanların bu hakkına gerçekleştirmek için onlar bir kampa kapatılamaz ya da buradan ayrılmamaya zorlanamaz. Olağanüstü koşullarda böyle bir kapatma ya da ayrılmamaya zorlama mutlaka zorunluysa, bu durum koşulların gerektirdiğinden daha fazla sürmemelidir.
3. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler, yurdundan edilmelerinin sonucu olarak ayrımcı tutuklanma ve gözaltına alınmaya karşı korunmalıdır.
4. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler hiçbir koşulda rehine olarak alınamaz.

İlke 13

1. Hiçbir koşulda yurdundan edilmiş çocukların çatışmalara katılmak üzere askere alınamaz; buna zorlanmaz ya da izin verilemez.
2. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler, yurdundan edilmelerinin sonucu olarak silahlı kuvvetlere ya da gruplara katılmak için askere alınma konusunda ayrımcı uygulamalara karşı korunmalıdır. Özellikle askere almayı uymayı zorlamaya ya da uymamayı cezalandırmaya yönelik herhangi bir zalim, insanlık dışı ve aşağılayıcı uygulama her koşulda yasaktır.

İlke 14

1. Ülke içinde yurdundan edilmiş her insanın, hareket özgürlüğü ve kendi oturacağı yeri seçme özgürlüğü vardır.
2. Özellikle, ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler, kamplar ve diğer yerleşim birimlerine özgürce girmek ve çıkmak hakkına sahiptir.

İlke 15

Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler aşağıdakilere sahiptir:

- (a) Güvenliğini ülkenin bir başka bölümünde arama hakkı;
- (b) Ülkeden ayrılma hakkı;
- (c) Bir başka ülkeye sığınma hakkı; ve
- (d) Zorla geri gönderilmeye ya da yaşamı, güvenliği, özgürlüğü ve/veya sağlığı rizikoya atan herhangi bir yerde yerleşmeye zorlanmaya karşı korunma hakkı.

İlke 16

1. Ülke içinde yurdundan edilmiş tüm kişiler, kayıp yakınlarının kaderini ve nerede olduklarını bilme hakkına sahiptir.
2. İlgili yetkililer, kayıp olduğu bildirilen ülke içinde yurdundan edilmiş kişilerin kaderini ve nerede olduğunu belirlemek için çabalamalı ve bu görevi üstlenmiş ilgili uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmalıdır. Yakın akrabalarına soruşturmalarının gelişimini hakkında bilgi verilmeli ve herhangi bir sonuç alındığında onlara bu bildirilmelidir.
3. İlgili yetkililer ölen kişilerin cesetlerini toplama ve kimliğini belirme için çabalamalı; cesetlerin soyulmasına ya da zarar verilmesini önlemeli; cesetlerden arta kalanların akrabalarına verilmesini sağlamalı ya da onları saygı göstererek gömmelidir;
4. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişilerin mezarlıkları her koşulda korunmalı ve saygı görmelidir. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler, ölmüş yakınlarının mezarlarının bulunduğu siteleri ziyaret hakkı olmalıdır.

İlke 17

1. Her insanın, aile yaşamına saygı gösterilmesi hakkı vardır.
2. Ülke içinde yurdundan edilmiş insanların bu hakkına gerçekleştirmek için bir arada kalmak isteyen aile bireylerinin bunu yapmasına izin verilmelidir.

3. Yurdundan edilme sırasında ayrılan aileler, olanaklı olduğu kadar hızla yeniden bir araya getirilmelidir. Böyle ailelerin, özellikle çocuklar da varsa, yeniden bir araya getirilmesini hızlandırmak için tüm uygun adımlar atılmalıdır. Sorumlu yetkililer, aile üyelerinin yaptığı soruşturmaları kolaylaştırmalı ve aile birleştirme görevine üstlenmiş insan hakları kuruluşlarının çalışmasını teşvik etmeli ve onlarla işbirliği yapacaktır.

4. Kamplarla kapatılarak ve ayrılması yasaklanarak kişisel özgürlükleri kısıtlanmış ülke içinde yurdundan edilmiş ailelerin üyelerinin bir arada kalma hakkı vardır.

İlke 18

1. Ülke içinde yurdundan edilmiş tüm kişiler, yeterli yaşam standardı hakkına sahiptir.

2. En azından koşullara bağlı olmaksızın ve ayrımcılık yapmadan yetkin yetkililer ülke içinde yurdundan edilmiş kişilere aşağıdakilere güvenli erişim sağlamalıdır:

- (a) Temel gıdalara ve içecek suya;
- (b) Temel barınak ve konuta;
- (c) Uygun giysilere; ve
- (d) Temel tıbbi hizmetler ve temizlik.

Bu temel gereksinimlerin planlanmasında ve dağıtımında kadınların tam katılımını sağlamak için özel çaba sarf edilmelidir.

İlke 19

1. Ülke içinde yurdundan edilmiş insanlar arasındaki tüm yaralı ve hastalar ile engelliler gereken tıbbi bakım ve ilgiyi, tıbbi nedenler dışında ayırım yapılmadan, olanaklı olduğu kadar tam boyutta ve olanaklı en kısa gecikmeyle almalıdır. Gerektiği zaman ülke içinde yurdundan edilmiş insanlar psikolojik ve toplumsal hizmetlere erişebilmelidir.

2. Aralarında, üreme sistemi sağlık bakımı gibi kadın sağlığı hizmeti ve bakımı iye cinsel ve diğer tacizlerin kurbanlarına uygun danışmalık da bulunmak üzere kadınların sağlık gereksinimlerine özel ilgi gösterilmelidir.

3. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişiler arasında AIDS'de içinde olmak üzere bulaşıcı ve enfeksiyonlu hastalıkların önlemesine özel ilgi gösterilmelidir.

İlke 20

1. Her insanın, her yerde yasalar önünde bir kişi olarak tanınma hakkı vardır.

2. İlgili yetkililer, ülke içinde yurdundan edilmiş insanların bu hakkına gerçekleştirmek üzere onlara, pasaport, kişisel kimlik belgesi, doğum belgesi ve evlilik cüzdanı gibi yasal haklarını korumaları ve kullanmaları için gereken tüm belgeleri vermelidir. Özellikle yetkililer, yeni belge verilmesi ya da yurdundan edilme sırasında kaybolan belgeleri yenilenmesini kolaylaştırmak üzere, bu belgeleri ya da diğer gereken belgeleri elde etmek için o kişinin alışılmış oturma bölgesine geri dönmesini istemek gibi makul olmayan koşullar dayatmamalıdır.

3. Kadınlar ve erkekler böyle zorunlu belgeleri almakta eşit hakka sahiptir ve bu belgelerin kendi adına verilmesi hakkına sahiptir.

İlke 21

1. Hiç kimsenin menkul ve gayrimenkul mülkleri keyfi olarak elinden alınamaz.

2. Ülke içinde yurdundan edinilmiş kişilerin menkul ve gayrimenkul mülkleri her koşulda özellikle aşağıdaki eylemlerden korunmalıdır:

- (a) Yağma;
- (b) Dolaysız ve ayırım gözetmeyen saldırı ya da şiddet eylemleri;
- (c) Askeri hareketlerin ya da hedeflerin korunması için kullanılmak;
- (d) Misillemelerin hedefi olarak seçilmek; ve
- (e) Toplu cezalandırmanın bir formu olarak yıkılmak ya da zor alıma uğramak.

3. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişilerin geride bıraktıkları menkul ve gayrimenkul mülkleri yıkımdan, keyfi ve yasadışı zoralımdan, işgalden ve kullanımdan korunmalıdır.

İlke 22

1. Ülke içinde yurdundan edilmiş insanlar, kamplarda otursalar ya da oturmasalar, aşağıdaki hakların yararlanırken yurdundan edilmiş olmak nedeniyle ayrımcı uygulamalara maruz kalmamalıdır:

- (a) Düşünce, vicdan, din ya da inanç, fikir ve ifade hakları;
- (b) Özgürce istihdam olanakları arama ve ekonomik etkinliklere katılma hakkı;
- (c) Özgürce örgütlenme ve topluluk işlerine eşit katılma hakkı;
- (d) Oy verme ve bu hakları kullanmak için gerekli araçlara erişim hakkı da içinde olmak üzere hükümet ve kamu işlerine katılma hakkı; ve
- (e) Kendi anladıkları bir dilde iletişim kurma hakkı.

İlke 23

1. Her insanın, eğitim hakkı vardır.

2. İlgili yetkililer, ülke içinde yurdundan edilmiş insanların bu hakkını gerçekleştirmek için böyle insanların özellik yurdundan edilmiş çocukların ilkökul düzeyinde bedava ve zorunlu eğitim almasını sağlamalıdır. Eğitim, onların kültürel kimlik, dil ve dinlerine saygı göstermelidir.

3. Eğitim programlarına kadınların ve genç kızların tam ve eşit katılımını sağlamak için özel çaba sarf edilmelidir.

4. Kamplarda otursun ya da oturmasın, ülke içinde yurdundan edilmiş insanlara, özellikle gençlere ve kadınlara, koşullar olanak sağlar sağlamaz eğitim ve öğretim tesisleri sunulmalıdır.

BÖLÜM IV – İNSANİ YARDIMA İLİŞKİN İLKELER

İlke 24

1. Tüm insani yardımlar, insanîyet ve tarafsızlık ilkelerine uyularak ve ayırım yapılmadan gerçekleştirilmelidir.

2. Ülke içinde yurdundan edilmiş kişilere yapılan insani yardımlar, özellikle siyasi ve askeri gerekçelerle başka yöne yönlendirilmemelidir.

İlke 25

1. Ülke içinde yurdundan edilmiş insanlara insani yardım sağlamak konusunda birincil görev ve sorumluluk ulusal yetkililerdedir.

2. Uluslararası insani yardım kuruluşları ve diğer uygun aktörler ülke içinde yurdundan edilmiş kişileri desteklemek için kendi hizmetlerini sunma hakkına sahiptir. Böyle bir öneri, dostane olmayan bir davranış ya da bir devletin iç işlerine karışma olarak kabul edilmemelidir ve iyi niyetle değerlendirilmelidir. Özellikle ilgili yetkililer gereken insani yardımları sağlama yeteneğinden ya da niyetinden yoksunsa, bu yardımlar için keyfi olarak rıza göstermekten kaçınılmamalıdır.

3. Tüm ilgili yetkililer, insani yardımlara serbest geçiş tanınmalı ve bu yardımı sağlamakla görevli insanların ülke içinde yurdundan edilmiş kişilere hızlı ve engellenmemiş erişim sağlamalıdır.

İlke 26

İnsani yardımlarda görev alan insanlara, onların ulaşım ve tedariklerine saygı gösterilmeli ve korunmalıdır. Onlar saldırı ya da şiddet eylemlerinin hedefi seçilmemelidir.

İlke 27

1. Uluslararası insani yardım kuruluşları ve diğer uygun aktörler insani yardım sağlarken ülke içinde yurdundan edilmiş kişilerin gereksinimlerine ve insan haklarına gereken saygıyı göstermeli ve bu konuda ilgili önlemleri almalıdır. Bunu yaparken bu kuruluşlar ve aktörler ilgili uluslararası standartlara ve davranış kurallarına uymalıdır.

2. Bir önceki paragraf, hizmetleri devletler tarafından önerilen ya da istenen bu

amaçla görevlendirilmiş uluslararası kuruluşların koruma yükümlülüklerini ortadan kaldırmaz.

BÖLÜM V – GERİ DÖNÜŞ, YENİDEN İSKAN VE YENİDEN TOPLUMLA BÜTÜNLEŞMEYE İLİŞKİN İLKELER

İlke 28

1. Yetkin yetkililerin başlıca görev ve sorumluluğu ülke içinde yurdundan edilmiş insanların gönüllü olarak, güven içinde ve şerefle evlerine ya da oturmaya alışık oldukları yerlere geri dönmelerine ya da ülkenin bir başka bölümünde gönüllü olarak iskan için koşulları oluşturmak ve gereken araçları sağlamaktır. Böyle yetkililer, geri dönen ya da yeniden iskan olan ülke içinde yurdundan edilmiş kişilerin yeniden toplumla bütünleşmesini kolaylaştırmaya çabalamalıdır.

2. Geri dönüşün ya da yeniden iskanın ve toplumla yeniden bütünleşmenin planlanmasında ve yönetiminde ülke içinde yurdundan edilmiş kişilerin tam katılımını sağlamak için özel çaba sarf edilmelidir.

İlke 29

1. Evlerin ya da oturmaya alışmış oldukları yerlere geri dönen ya da ülkenin bir başka bölgesinde yeniden iskan olan ülke içinde yurdundan edilmiş insanlar, yurdundan edilmiş olmak nedeniyle ayrımcı uygulamalara maruz kalmamalıdır: Onların, kamu işlerine her düzeyde tam ve eşit olarak katılma hakkı vardır ve kamu hizmetlerine eşit erişime sahip olmalıdır.

2. Yetkin yetkililerin görev ve sorumluluğu, geri dönen ya da yeniden iskan olan ülke içinde yurdundan edilmiş insanların geride bıraktıkları ya da yurtlarından edildikten sonra elden çıkarılan menkul ve gayrimenkul mülklerini geri almalarına olanaklı olduğu ölçüde yardım etmektir. Böyle menkul ve gayrimenkul mülklerin geri alınması olanaksızsa, yetkin yetkililer bu insanların uygun tazminat ya da başka tazmin biçimleri almalarını sağlamalı ya da yardımcı olmalıdır.

İlke 30

Tüm ilgili yetkililer, uluslararası insani yardım kuruluşlarına ve diğer uygun aktörlere kendi yetkilerine uygun olarak geri dönme ya da yerinden iskan ve yeniden toplumla bütünleşme konularında yardımcı olmak üzere ülke içinde yurdundan edilmiş kişilere hızlı ve engellenmemiş erişim sağlamalıdır.

Notlar

İnternet sitelerinin adresleri, belirli bir süre boyunca kalıcı olacağı inanılan durumlarda verilmiştir. Gazete makalelerinin çoğu gazetelerin çevrimiçi sürümlerinden alınmıştır ve kendi internet adresleri (URL) kullanılarak (yazım tarihinde) bedelsiz olarak bulunabilir.

SUNUŞ

1. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Hayal Edilen Topluluklar: Ulusalçılığın Kökeni ve Yayılımı Üzerine Düşünceler) (Londra: Verso, 1991).
2. KHRP, *After the War: The Report of the KHRP Fact-Finding Mission to Iraqi Kurdistan* (KİHP, Savaşın Sonra: Irak Kürdistanı'na KİHP Kanıt Toplama Misyonunun Raporu) (Londra: KHRP, 2003).
3. KHRP, FFM (fact-finding mission) interviews, Taxi driver: Kawa, Erbil, 30 August 2003. (KİHP, Kanıt Toplama Gezisi Röportajı: Taksi şoförü: Kawa, Erbil, 30 Ağustos 2003)
4. KİHP, Kanıt Toplama Gezisi Röportajı: Enfâl'den sağ çıkanlar: Süleymaniye yakınları, 31 Ağustos 2003.

1. KÜRTLER

1. Mehrdad A. Izady, 'History: Origins', The Encyclopaedia of Kurdistan ('Tarih: Köken', Kürdistan Ansiklopedisi) <www.kurdistanica.com/english/history/histroy-frame.html>.
2. Agy.
3. KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irakta Güvenli Bölge) (Londra: KHRP, 1995), s.6.
4. Dr Vera Saeedpour, *Meet the Kurds (Kürtlerle Tanışın)* (Londra: Cobblestone Publishing, 1999) <www.cobblestonepub.com/pages/Kurds.htm>.
5. David McDowall, 'The Land of the Kurds', The Encyclopaedia of Kurdistan ('Kürtlerin Ülkesi', Kürdistan Ansiklopedisi) <www.kurdistanica.com/english/geography/geography-frame.html>.
6. Agy.
7. Joyce Blau, 'The Kurdish Language and Literature', (Kürtçe Dil ve Edebiyat) InstituteKurde.org <www.institutkurde.org/ikpweba/kurdora/llitt.htm>.
8. Culturalorientation.net, Language Issues, Iraqi Kurds: Their History and Culture, Refugee Fact Sheet No. 13, (Dil konuları, Iraklı Kürtler: Tarihleri ve Kültürleri. Sığınmacı Bilgi Sayfası No. 13), <www.culturalorientation.net/kurds/klang.html>.
9. Agy.
10. KHRP, *Safe Haven, (Güvenli Bölge)* s.6.

2 SEVR ANTLAŞMASI VE IRAK'IN KURULUŞU

1. Güncelleştirilmiş alıntılar: KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irakta Güvenli Bölge) (Londra: KHRP, 1995).
2. Woodrow Wilson's Fourteen Points, delivered 8 January 1918 (Woodrow Wilson'un On Dört Noktası, 8 Ocak 1918'de yapılan konuşma), bkz.: <www.historyguide.org/europe/14points.html>.

3. David McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi) (Londra: I.B. Tauris, 2001) s.132.
4. Musul, Osmanlı İmparatorluğunun eski bir vilayeti idi; daha sonra Basra ve Bağdat vilayetleri ile birlikte İngilizler tarafından işgal edildi.
5. Kom, 'The Men Who Put the Kurds Into Iraq: Percy Cox and Arnold T. Wilson', *Kurdish Affairs*, ('Kürtleri Irak'a Yerleştiren Adamlar: Percy Cox ve Arnold T. Wilson', Kürt Konuları) Cilt 1, No. 2 (Eylül 1994).
6. Barham Salih, 'A Kurdish Model for Iraq', *The Iraq Foundation* ('Irak için Bir Kürt Modeli', Irak Vakfı) (10 Aralık 2002) <www.iraqfoundation.org/studies/2002/dec/10_model.html>.
7. Kom, 'The Men Who Put the Kurds Into Iraq' (Kürtleri Irak'a Yerleştiren Adamlar).
8. Sonuçta, Sevr Anlaşmasının çökmesiyle Musul'da oturanların gönüllü olarak Bağımsız Kürt devletine katılması sorusu unutuldu.
9. Tarihi kaynaklar arasında: McDowall, *Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi); KHRP, *Safe Haven* (Güvenli Bölge); Marion Farouk-Sluglett and Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship* (1958'den Sonra Irak: Devrimden Diktatörlüğe) (Londra: I.B. Tauris, 2001).
10. 1918'de Şeyh Mahmut, 40 aşiret başının imzaladığı, Kürt halkına belirli hakların verilmesini isteyen bir belgeyi Sir Arnold Wilson'a verdi. Sonra 1919'da Süleymaniye'de İngiliz yönetimine karşı ayaklandı ve yakalandı.
11. Gerard Chaliand, *The Kurdish Tragedy* (Kürt Trajedisi) (Londra: Palgrave Macmillan, 1994), s.53-4.

3 BARZANİ YÖNETİMİNDE KÜRTLER

1. Terimin Kürtçe anlamı 'ölümle yüzleşen kişi' demektir.
2. Etnik dengeyi Kürtlerin ağırlığından Araplara değiştirmek için tasarlanmış bir süreç.
3. Marion Farouk-Sluglett and Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship* (1958'den Sonra Irak: Devrimden Diktatörlüğe) (Londra: I.B. Tauris, 2001).
4. Agy., s.129.
5. *Kurdish Language Policy of Monarchy and Republican Iraq* (Monarşi ve Cumhuriyet Irak'ının Kürtçe Dil Siyaseti, bkz.:) <www.cogsci.ed.ac.uk/~siamakr/Kurdish/KURDICA/1999/FEB/Iraq-policy3.html>.
6. Human Rights Watch, *Iraq: Forcible Expulsion of Ethnic Minorities*, (İnsan Hakları İzleme Komitesi, Irak: Etnik Azınlıkların Zorla Göç Ettirilmesi) Cilt 15, No. 3(E), Mart 2003, bkz.: <www.hrw.org/reports/2003/iraq0303/Kirkuk0303.pdf>.
7. Agy.
8. 1974 özerklik yasasının tarihi ve çözümlemesi için bkz.: Farouk-Sluglett and Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship* (1958'den Sonra Irak: Devrimden Diktatörlüğe) (Londra: I.B. Tauris, 2001).
9. Jonathan C. Randal, *After Such Knowledge, What Forgiveness? My Encounters with Kurdistan* (Bu Bilgilerden Sonra Bağışlamak mı? Kürdistan'da Karşılaştıklarım) (Londra: Westview Press, 1999).
10. Agy, s.156.
11. McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi) s.337.
12. Middle East Watch Report, (Orta Doğu İzleme Komitesi Raporu) *Genocide in Iraq: The Anfal Campaign Against the Kurds* (Irak'ta Soykırım: Kürtlere Karşı Enfâl Kampanyaları) (Human Rights Watch, 1993) bkz.: <www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/>.

4 ENFÂL HAREKATLARI

1. bkz.: <www.road-to-heaven.com/quran/english/8.htm>.
2. KDP ve KYB arasındaki ilişkiler üzerine daha fazla bilgi için bu kitabın 6. Bölümüne bakın.
3. A Middle East Watch Report, (Orta Doğu İzleme Komitesi Raporu), *Genocide in Iraq: The Anfal campaign against the Kurds* (Irak'ta Soykırım: Kürtlere Karşı Enfâl Kampanyaları), (Human Rights Watch, 1993) Ek B, 'The Perpetrators of Anfal: A Road-Map to the Principal Agencies and Individuals' (Enfâl'in Suçluları: Başlıca Kurum ve Kişiler için Yol Haritası), bkz.: <www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/APPENDIXB.htm>.
4. Agy.
5. Agy.
6. Baas partisine sadık ve ondan maaş alan Kürt köylüleri; onlar bir *müsteşar* tarafından yönetilir. *Ceyş*'in kelime anlamı 'eşek'tir ve bütün hareketler boyunca Irak ordusu tarafından köyleri boşaltmak ve esirleri düzenli birlikleri devretmek için kullanılmıştır.
7. KHRP, FFM interviews, Northern Iraq, August 2003. (KİHP, Kanıt Toplama Gezisi Röportajı, Kuzey Irak, Ağustos 2003)
8. Middle East Watch Report (Orta Doğu İzleme Komitesi Raporu), *Genocide in Iraq*, 'Introduction', (Irak'ta Soykırım, 'Sunuş') bkz.: <www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFALINT.htm>.
9. Middle East Watch Report (Orta Doğu İzleme Komitesi Raporu), *Genocide in Iraq*, 'First Anfal: The Siege of Sergalou and Bergalou, February 23–March 19 1988' (Irak'ta Soykırım: Birinci Enfâl: Sergalu ve Bergalu Kuşatması, Şubat 23-Mart 19 1988), bkz.: <www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFAL3.htm>.
10. Agy.
11. Agy.
12. Middle East Watch Report (Orta Doğu İzleme Komitesi Raporu), *Genocide in Iraq*, 'Second Anfal: Qara Dagh, March 22–April 1 1988' (Irak'ta Soykırım, "İkinci Enfâl: Kara Dağ, Mart 22 – Nisan 1 1988), bkz.: <www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFAL4.htm>.
13. Middle East Watch Report (Orta Doğu İzleme Komitesi Raporu), *Genocide in Iraq*, 'Third Anfal: Germian, April 7–20 1988' (Irak'ta Soykırım, "Üçüncü Enfâl: Germiyan, Nisan 7- 20 1988), bkz.: <www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFAL5.htm>.
14. Agy.
15. Middle East Watch Report (Orta Doğu İzleme Komitesi Raporu), *Genocide in Iraq*, 'The Camps' (Irak'ta Soykırım, 'Kamplar'), bkz.: <www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFAL8.htm>.
16. Middle East Watch Report (Orta Doğu İzleme Komitesi Raporu), *Genocide in Iraq*, 'The Amnesty and its Exclusions' (Irak'ta Soykırım, 'Af ve Dışında Kalanlar), bkz.: <www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFAL11.htm>.
17. Agy.
18. 'Enfâlak', Enfâl hareketlerinden etkilenenleri anlatmak için benimsen bir terimdir.
19. Middle East Watch Report (Orta Doğu İzleme Komitesi Raporu), *Genocide in Iraq*, 'The Amnesty and its Exclusions' (Irak'ta Soykırım, 'Af ve Dışında Kalanlar).
20. 'The True History of the Gulf War: An Exchange' (Körfez Savaşının Gerçek Tarihi: Bir Alış Veriş, *The New York Review of Books*, Cilt 39, No. 6, 26 Mart 1992, bkz.: <www.nybooks.com/articles/2978>.
21. Report of a Medical Mission to Turkish Kurdistan by Physicians for Human Rights (İnsan Hakları için Doktorlar'ın Türkiye Kürdistanı'na Yolladığı Tıbbi Misyonun Raporu), *Winds of Death: Iraq's Use of Poison Gas Against its Kurdish Population*

- (Ölüm Rüzgarları: Kürt Nüfusa Karşı Irak'ın Zehirli Gaz Kullanımı), 1989, bkz.: <www.phrusa.org/research/iraq/winds.html>.
22. Agy.
 23. Agy.
 24. Agy.
 25. Dr Christine M. Gosden'in Teknoloji, Terörizm ve Hükümet üzerine Senato Adalet Alt Komitesi ile Senato Seçilmiş İstihbarat Komitesi önünde verdiği ifade, 22 Nisan 1998, bkz.: <www.senate.gov/~judiciary/oldsite/gosden.htm>.
 26. Agy.
 27. Raju Thomas, 'Report Suppressed: Iran Gassed Kurds, Not Iraq', (Saklanan Rapor: İran Kürtlere Zehirli Gaz Kullandı) *Times of India*, 16 Eylül 2002 <www.the7thfire.com/Politics%20and%20History/GaseousLies.htm>.
 28. Parlamenterlerin imzalayıp destek verdiği siyasi açıklamalar.
 29. Marion Farouk-Sluglett and Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship* (1958'den Sonra Irak: Devrimden Diktatörlüğe) (Londra: I.B. Tauris, 1990), s.270.
 30. Agy.
 31. 1998 yılında alınan 620 Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/541/47/IMG/NR054147.pdf?OpenElement>>.

5 BİRİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI AYAKLANMADAN DEMOKRASIYE

1. Falaq al-Din Kakai, 'The Kurdish Parliament', *Iraq Since the Gulf War: Prospects for Democracy* ('Kürt Parlamentosu', Körfez Savaşı Sonrasında Irak: Demokrasinin Geleceği) (ed. Fran Hazelton) (Londra and New Jersey: Zed Books, 1994), s.119.
2. Agy., s.97.
3. Agy.
4. 'War of Propaganda US v Iraq 1991: Voice of the Gulf', (ABD'nin Irak'a karşı Propaganda Savaşı 1991: Körfezin Sesi), *Clandestine Radio.com* <www.clandestineradio.com/dossier/iraq/gulf.htm>.
5. Kakai, 'The Kurdish Parliament' (Kürt Parlamentosu).
6. Faleh 'Abd al-Jabbar, 'Why the Intifada Failed', *Iraq Since the Gulf War: Prospects for Democracy* ('Neden İntifada Başarısız Oldu', Körfez Savaşı Sonrasında Irak: Demokrasinin Geleceği) (ed. Fran Hazelton) (Londra and New Jersey: Zed Books, 1994), s.106.
7. Sheri Laizer, *Martyrs, Traitors and Patriots* (Şehitler, Hainler ve Yurtseverler) (Londra: Zed Books, 1996).
8. Agy.
9. Agy.
10. 'Even After the Gulf War, the US Helped Saddam Hussein Stay in Power', (Körfez Savaşından Sonra Bile ABD Saddam Hüseyin'in İktidarda Kalmasına Yardım etti) *Representative Press* <www.representativepress.org/evenafter.html>.
11. Al-Jabbar, 'Why the Intifada Failed', ('Neden İntifada Başarısız Oldu'), s.106.
12. Lawyers Committee for Human Rights (İnsan Hakları için Avukatların Komitesi), *Asylum Under Attack: A Report on the Protection of Iraqi Refugees and Displaced Persons One Year After the Humanitarian Emergency in Iraq*, (Saldırı Altındaki Sığınma Hakkı: Iraklı Sığınmacıların ve Yurdundan Edilmiş İnsanların İnsani Olağanüstü Halden Bir Yıl Sonra Korunması üzerine Rapor), Nisan 1992.
13. Agy.

14. Physicians for Human Rights (İnsan Hakları için Doktorlar), *Iraqi Kurdistan: Medical Assessment of Kurdish Refugees on the Turkey–Iraq Border* (Irak Kürdistanı: Türkiye-Irak Sınırındaki Kürt Mültecilerin Tıbbi Değerlendirmesi), Ağustos 1991, bkz.: <www.phrusa.org/research/health_effects/humiraqkurd.html>.
15. *Independent*, 11 Nisan 1991.
16. David McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi) (Londra: I.B. Tauris, 2001) s.375.
17. KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irakta Güvenli Bölge) (Londra: KHRP, 1995), s.39.
18. Agy.
19. 688 Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/541/47/IMG/NR054147.pdf?OpenElement>>.
20. KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irakta Güvenli Bölge), s.36.
21. 1991 yılında alınan 687 Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement>>.
22. CRS Brief for Congress (Kongre için Konu Özeti), 20 Eylül 1991.
23. BM Anlaşması'nın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/541/47/IMG/NR054147.pdf?OpenElement>>.
24. Lawyers Committee for Human Rights (İnsan Hakları için Avukatların Komitesi), *Asylum under Attack* (Saldırı Altındaki Sığınma Hakkı), s.30.
25. McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi) s.375.
26. İran'ın BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ile resmi ilişkisi yoktur.
27. Lawyers Committee for Human Rights (İnsan Hakları için Avukatların Komitesi), *Asylum under Attack* (Saldırı Altındaki Sığınma Hakkı), s.57.
28. Albert B. Prados, *The Kurds in Iraq, Status, Protection and Prospects* (Irak'ta Kürtler: Statü, Koruma ve Gelecek), Congressional Research Service Report (Kongre Araştırma Hizmetleri Raporu), 12 Mayıs 1994, s.4.
29. Basın Konferansı, 16 Nisan 1991, Aktaran: Lawrence Freedman and David Boren, 'Safe Havens for Kurds in Post-War Iraq', *To Loose the Bands of Wickedness* ('Savaş Sonrası Irak'ta Kürtlere Güvenli Bölge', Kötülük Çetelerinin Kaybı) (ed. Nigel Rodley) (Londra and New York: Brassey's, 1992).
30. BM Genel Sekreterine Mektup, UN Doc S/22513.
31. KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irakta Güvenli Bölge), s.42.
32. UNHCR, *Report on Northern Iraq April 1991 – May 1992* (Kuzey Irak üzerine Rapor Nisan 1991-Mayıs 1992), 1992.
33. KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irakta Güvenli Bölge), s.149.
34. Freedman and Boren, 'Safe Havens for Kurds in Post-War Iraq' (Savaş Sonrası Irak'ta Kürtlere Güvenli Bölge), s.71.
35. KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irakta Güvenli Bölge), s.46.
36. Irak'taki Durum üzerine Avrupa Konseyi Deklarasyonu, Lüksemburg, 28–29 Haziran 1991.
37. Saleh Barham, *Observer*, 21 Nisan 1991, Aktaran: McDowall, *A Modern History of the Kurds*, (Kürtlerin Modern Tarihi), s.376.
38. UNHCR, *Report on Northern Iraq April 1991 – May 1992* (Kuzey Irak üzerine Rapor Nisan 1991 – Mayıs 1992), 1992, paragraf 1.17.

1. Falaq al-Din Kakai, 'The Kurdish Parliament', *Iraq Since the Gulf War: Prospects for Democracy* ('Kürt Parlamentosu', Körfez Savaşı Sonrasında Irak: Demokrasinin Geleceği) (ed. Fran Hazelton) (Londra and New Jersey: Zed Books, 1994), s.118.
2. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Margaret Tutwiler'in ifadesi, 15 Mayıs 1992.
3. International Human Rights Law Group (Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Grubu) , *Ballots Without Borders* (Sınırları Olmayan Oylar), 1992, s.21, Aktaran KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irak'ta Güvenli Bölge), (Londra: KHRP, 1995), s.79.
4. Agy.
5. Pax Christi, *Elections in Iraqi Kurdistan – an Experiment in Democracy* (Irak Kürdistanı'nda Seçimler – Bir Demokrasi Deneyi), Ağustos 1992.
6. Kakai, 'The Kurdish Parliament' (Kürt Parlamentosu), s.119.
7. Agy., s.123, ve Pax Christi, *Elections in Iraqi Kurdistan – an Experiment in Democracy* (Irak Kürdistanı'nda Seçimler – Bir Demokrasi Deneyi), s.32.
8. Kakai, 'The Kurdish Parliament' (Kürt Parlamentosu), s.125.
9. Agy., s.120.
10. Agy.
11. Agy., aktaran: s.130.
12. Natasha Carver, 'Is Iraq/Kurdistan a State Such That it Can be Said to Operate State Systems and Thereby Offer Protection to its Citizens?' (Irak/Kürdistan Devlet Sistemlerini Çalıştırdığı Söylenebilecek ve Bu Nedenle Vatandaşlarına Koruma Sağlayabilecek Bir Devlet midir?), *International Journal of Refugee Law*, Cilt 14, s.61.
13. Irak 25 Dinar değerindeki banknotu dolaşımdan çekti, Kürt yönetimindeki kuzeyde oturanların bunu değiştirmesini yasakladı; bir darbeye nüfusun tasarruflarının yarısını yok etti.
14. bkz.: *Kurdistan Review*, Nisan 1994, s.10.
15. Michael Gunter, *The Kurdish Predicament in Iraq – A Political Analysis* (Kürtlerin Irak'taki Açmazı – Bir Siyasi Çözümleme) (Londra: Macmillan, 1999), s.77.
16. IUK hakkında daha fazla bilgi için bu kitabın 14. Bölümüne bakınız.
17. Gunter, *The Kurdish Predicament* (Kürtlerin Açmazı), s.80.
18. Albert B. Prados, *The Kurds: Stalemate in Iraq*, (Kürtler: Irak'ta Açmaz), Congressional Research Service Report (Kongre Araştırma Hizmetleri Raporu), 16 Kasım 1995, s.4.
19. Gunter, *The Kurdish Predicament* (Kürtlerin Açmazı), s.85.
20. Agy., s.100.

7 IRAK KÜRDİSTANI'NDA İNSAN HAKLARI

1. Uluslararası Af Örgütü Raporu, 1977.
2. David McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi) (Londra: I.B. Tauris, 2001) s.339.
3. Uluslararası Af Örgütü Raporları, 1978 ve 1986.
4. UNHCR, *Report on Northern Iraq April 1991 – May 1992* (Kuzey Irak üzerine Rapor Nisan 1991-Mayıs 1992), 1992, Ek V-1.
5. Mine Action Group (Mayın Danışma Grubu), Introduction, Programmes, Northern Iraq (Sunuş, Programlar, Kuzey Irak), <www.mag.org.uk/magtest/magwproj/projirq.htm>.

6. Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Komitesi), *Iraq: Forcible Expulsion of Ethnic Minorities* (Irak: Etnik Azınlıkların Zorla Göç Ettirilmesi) Cilt 15, No. 3(E), March 2003, bkz.: <www.hrw.org/reports/2003/iraq0303/ Kirkuk0303.pdf>.
7. bkz.: Bölüm 8, 'Irak'ta Ağır İnsan Hakları İhlalleri), KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irakta Güvenli Bölge) (Londra: KHRP, 1995).
8. Aşağıdakiler Irak'ın taraf olduğu antlaşmalardır:
 1. Soykırımı Suçunun Önlemesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (onay tarihi: 20 Ocak 1959).
 2. Irk Ayrımı Suçunun Bastırılması ve Cezalandırılması Uluslararası Sözleşmesi (onay tarihi 9 Temmuz 1975).
 3. Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, (onay tarihi 23 Mart 1976). Irak, devletler arası şikayetleri incelemede İnsan Hakları Komitesinin yetkisini tanımak üzere bu Sözleşmenin 41. maddesi uyarınca deklarasyon yapmadı. Ayrıca, Komitenin bireyler tarafından yapılan ihlal şikayetlerini incelemede yetkisini tanımak üzere Sözleşme'nin 1 Sayılı Seçmeli Protokolünü ve idam cezasının kaldırılmasını hedefleyen 2 Sayılı Seçmeli Protokolü imzalamadı.
 4. Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar üzerine Uluslararası Sözleşmenin (onay tarihi: 3 Ocak 1976)
 5. Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması üzerine Uluslararası Sözleşme, (onay tarihi 13 Şubat 1970). Irak, kişiler tarafından yapılan ihlal şikayetlerini incelemede Irk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırma Komitesinin yetkisini tanımak üzere bu Sözleşmenin 14. maddesi uyarınca deklarasyon yapmadı. Ayrıca, 12. maddeye, Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanması üzerine taraf devletler arasındaki uzlaşmazlıklar üzerinde Uluslararası Adalet Divanı'nın yetkisini kabul etmediğini gösteren bir çekince koydu.
 6. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (onay tarihi: 12 Eylül 1986). Irak, 2 (f) ve (g); 9(1) ve (2); ve 16. maddelere çekinceler koydu. Ayrıca, 29(1). maddeye, Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanması üzerine taraf devletler arasındaki uzlaşmazlıklar üzerinde Uluslararası Adalet Divanı'nın yetkisini kabul etmediğini gösteren bir çekince koydu. Bireylerin Komiteye başvuruda bulunmasına olanak veren Seçmeli Protokolü de onaylamadı.
 7. Çocuk Hakları Sözleşmesi (onay tarihi 15 Temmuz 1994). Ayrıca, bu sözleşmenin 14(1). maddesine, çocuğun din özgürlüğü üzerine bir çekince koydu.
 8. BM Belgesi. E/CN.4/1992/31 paragraf 103 ve 153.
 9. Bunlar arasında aşağıdakiler vardır: Tüm İnsanları Tutuklama ve Hapsetmenin Bütün Biçimleri Altında Korunmasının İlkeler Bütün, 198; Tüm İnsanları Zorla Kayıp Edilmekten Koruma üzerine Deklarasyon, 1992; Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Önlenmesi ve Soruşturulması üzerine İlkeler, 1989; İdam Cezasıyla Karşı Karşıya Olanların Korunmasını Güvence Altına Alan Önlemler 1984; Yasaların Uygulanması Görevlilerinin Davranış Kuralları, 1979; Yasaların Uygulanması Görevlilerinin Güç ve Ateşli Silahlar Kullanması üzerine Temel İlkeler, 1990.
 10. Bunlar arasında aşağıdakiler vardır: Savaş Alanında Silahlı Kuvvetlerin Yaralı ve Hastalarının Koşullarını İyileştirme için Cenevre Sözleşmesi, Denizde Silahlı Kuvvetlerin Yaralı, Hasta ve Gemisi Batmış Üyelerinin Koşullarının İyileştirilmesi için Cenevre Sözleşmesi, Savaş Tutsaklarına Davranışa İlişkin Cenevre Sözleşmesi, Savaş Sırasında Sivil Kişilerin Korunması ile ilgili Cenevre Sözleşmesi.
 11. Aşağıdaki eylemler mutlak olarak yasaklanmıştır: (i) Cinayet, yaralama, zalim davranış ve işkencenin her türü içinde olmak üzere yaşama ve bedene karşı şiddet;
 12. (ii) Rehine olarak tutmak; (iii) Özellikle aşağılayıcı ve haysiyet kırıcı davranış içinde olmak üzere kişisel onuru çiğnemek; (iv) Usulüne uygun kurulmuş ve tüm uygar halklar tarafından vazgeçilmez sayılan adli güvenceleri gözetken bir mahkemenin önceden aldığı bir karar olmadan ceza vermek ve infaz etmek.

13. 1968 yılında alınan 2444 (XXIII) Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/541/47/IMG/NR054147.pdf?OpenElement>>.
14. Deklarasyon'un tam metni için bkz.: <www.unhchr.ch/html/menu3/b/24.htm>.
15. Tüzük'ün tam metni için bkz.: <www.un.org/icty/legaldoc/index.htm>.
16. KHRP, *After the War: The Report of the KHRP Fact-Finding Mission to Iraqi Kurdistan* (Savaşın Sonra: Irak Kürdistanı'na KİHP Kanıt Toplama Gezisinin Raporu) (Londra: KHRP, 2003).
17. UNICEF, Iraq report, *Children and Women in Iraq* (Irak Raporu, Irak'ta Kadınlar ve Çocuklar), 1993.
18. Suha Omar, 'Women: Honour, Shame and Dictatorship', *Iraq Since the Gulf War: Prospects for Democracy* ('Kadınlar: Namus, Utanç ve Diktatörlük', Körfez Savaşı Sonrasında Irak: Demokrasinin Geleceği) (ed. Fran Hazelton) (Londra ve New Jersey: Zed Books, 1994), s.119.
19. Agy.
20. UN-HABITAT, *Three-Year Plan: Settlement Rehabilitation Sector in Northern Iraq 2003-2005*, (Üç Yıllık Plan: Kuzey Irak'ta Yerleşim İyileştirme Sektörü 2003-2005), Aralık 2002.
21. Agy.
22. KİHP, Kanıt Toplamı Misyonu Röportajı, Toplumsal Eylem Yöneticisi: Çilura Hardi, Erbil, 1 Eylül 2003.

8 IRAK KÜRDİSTANI'NDA YURDUNDAN EDİLMİŞLER

1. Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Komitesi), *Iraq: Forcible Expulsion of Ethnic Minorities* (Irak: Etnik Azınlıkların Zorla Göç Ettirilmesi), Cilt 15, No. 3(E), March 2003, bkz.: <www.hrw.org/reports/2003/iraq0303/Kirkuk0303.pdf>.
2. KİHP, Kanıt Toplamı Misyonu Röportajı, Celal Muhammed, Sureş, 1 Eylül 2003.
3. John Fawcett and Victor Tanner, *The Internally Displaced People of Iraq* (Irak'ta Ülke İçinde Yurdundan Edilmiş İrsanlar), The Brookings Institution-SAIS Project on International Displacement, bkz.: <www.reliefweb.int/library/documents/2002/brook-irq-31oct.pdf>.
4. Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Komitesi), *Iraq: Forcible Expulsion of Ethnic Minorities* (Irak: Etnik Azınlıkların Zorla Göç Ettirilmesi).
5. KİHP, Kanıt Toplamı Misyonu Röportajı, Hasibe, Baziyan'ta HABITAT yerleşimi, Süleymaniye vilayeti, 1 Eylül 2003.
6. Agy.
7. KİHP, Kanıt Toplamı Misyonu Röportajı, Leyla, Baziyan'ta HABITAT yerleşimi, Süleymaniye vilayeti, 1 Eylül 2003.
8. Agy.
9. KİHP, Kanıt Toplama Gezisi Röportajı: yurdundan edilmiş insan, Ali, Takiye kampı, Süleymaniye çevresi, Kuzey Irak, 30 Ağustos 2003.
10. Agy.
11. Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Komitesi), *Iraq: Forcible Expulsion of Ethnic Minorities* (Irak: Etnik Azınlıkların Zorla Göç Ettirilmesi).

9 IRAK KÜRDİSTANI'NDA EKONOMİK/İNSANİ İŞLER

1. Alexander's Oil & Gas Connections, *Iraq Report* (Irak Raporu), 2003.
2. Baker Institute, *Report on Iraq* (Irak üzerine Rapor), 2002.

3. 1995 yılında alınan 986 Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/109/88/PDF/N9510988.pdf?OpenElement>>.
4. Alexander's Oil & Gas Connections, *Iraq Report* (Irak Raporu).
5. Agy.
6. Agy.
7. Baker Institute, *Report on Iraq* (Irak üzerine Rapor).
8. Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Komitesi), *Iraq: Forcible Expulsion of Ethnic Minorities* (Irak: Etnik Azınlıkların Zorla Göç Ettirilmesi), Cilt 15, No. 3(E), Mart 2003, bkz.: <[www.hrw.org/reports/2003/iraq0303/ Kirkuk0303.pdf](http://www.hrw.org/reports/2003/iraq0303/Kirkuk0303.pdf)>.
9. David McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi) (Londra: I.B. Tauris, 2001) s.314.
10. *Arabic News*, 16 Ocak 2001.
11. 1990 yılında alınan 660 Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/10/IMG/NR057510.pdf?OpenElement>>.
12. 1990 yılında alınan 661 Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/11/IMG/NR057511.pdf?OpenElement>>.
13. Paul Lewis, 'After The War; U.N. Survey Calls Iraq's War Damage Near-Apocalyptic' (Savaşın Sonra: BM Araştırması Irak'taki Savaş Hasarını Kıyamete Yakın Olarak Adlandırıyor), *New York Times*, 22 Mart 1991, bkz.: <www.scn.org/ccpi/NYTimesAhtisaari21Mar91.html>.
14. 1991 yılında alınan 706 Sayılı Kararın tam metni için Bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/42/IMG/NR059642.pdf?OpenElement>>.
15. 1991 yılında alınan 712 Sayılı Kararın tam metni için Bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/48/IMG/NR059648.pdf?OpenElement>>.
16. Lewis, 'After The War' (Savaşın Sonra).
17. Eleştirel olmasa da Gıda için Petrol Programı ve bu kuruluşlar üzerine daha fazla bilgi için bkz.: <www.un.org/depts/oip/background/index.html>.
18. '1997'den ve GİPP'nin başlamasından sonra, her yörede aynı olamamasına karşın Kuzey Irak'ta koşullar iyileşti. Daha fazla araç, Yedek parça ve malzeme dışalımını sayesinde eğitim, sağlık ve su ile temizlik tesisleri yeniden inşa ediliyor ve hizmet dağıtımı iyileşiyor. Kumanya, nüfusun temel gereksinimlerini karşılıyor. BM örgütleri ve diğer uluslararası bağış kuruluşları yaygın ve etkin bir aşılama ve hastalık önleme kampanyaları düzenledi ve temiz su şebekesi onarıldı. Bu, nüfusun sağlık statüsünü önemli ölçüde iyileştirdi. UNICEF, *The Situation of Children in Iraq* (Irak'ta Çocukların Durumu), 2003, bkz.: <www.unicef.org/publications/pub_children_of_iraq_en.pdf>.
19. Agy.
20. KİHP'nin KDP ve KYB görevlileriyle Londra'da yaptığı röportajlar, Haziran ve Temmuz 2003.
21. UNICEF, *The Situation of Children in Iraq* (Irak'ta Çocukların Durumu).
22. Agy.
23. Agy.
24. KİHP, Kanıt Toplama Gezisi Röportajı, İnsan Hakları Bakanı, Salih Raşit, Süleymaniye, Eylül 2003.
25. KİHP, Kanıt Toplama Gezisi Röportajı, Bakan Yardımcısı, İnsani Yardım İşbirliği Bakanlığı, Huşyar Silyari, Eylül 2003.
26. McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi) s.378.
27. Agy.
28. KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irakta Güvenli Bölge) (Londra: KHRP, 1995), s.65.

29. KİHP röportajı; Orta Doğu Koordinatörü, Çocukları Kurtar BK, Chris SAunders, Londra, Temmuz 2003.
30. KİHP, Kanıt Toplama Gezisi Röportajı, Irak, 2003)
31. KHRP telefon röportajı, David Greenhalgh, Mayın Danışma Grubu.
32. Daha fazla bilgi için bkz.: <[www.mag.org.uk/magtest/magwproj/ htm](http://www.mag.org.uk/magtest/magwproj/htm)>.
33. Daha fazla bilgi için bkz.: <www.savethechildren.org.uk/scuk/jsp/wherewework/country.jsp?section=middleeastnthafrica&subsection=iraq>.

10 KÜRTLERİN DAĞLARDAN BAŞKA DOSTU YOKTUR

1. 2001 yılında PKK kendini feshetti ve yerini Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (KADEK) aldı. Kasım 2003’de KADEK’de kendini feshetti.
2. Katherine A. Wilkens, *Washington Post*, 15 Eylül 1996.
3. David McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi) (Londra: I.B. Tauris, 2001) s.384.
4. ‘Turkey’s Military Offensive in Northern Iraq (Türkiye’nin Kuzey Irak’taki Askeri Saldırısı’, *CRS Report*, 13 April 1995.
5. Örnek için bkz.: Human Rights Watch World Report (İnsan Hakları İzleme Komitesi Raporu), 1999, <www.hrw.org/worldreport99/mideast/iraq.html>.
6. *Issa v. Turkey* (Issa’nın Türkiye’ye karşı açtığı dava) ,(31821/96).
7. Reuters, 29 Mart 1995.
8. ‘Turkey’s Military Offensive in Northern Iraq (Türkiye’nin Kuzey Irak’taki Askeri Saldırısı’.
9. PKK’nin yöneticisi.
10. Vedat Turkali, ‘Resistance and Repression after the Creation of the State of Turkey’, *A Democratic Future for the Kurds of Turkey* (‘Türkiye Devletinin Yaratılışından sonra Direniş ve Baskı’ Türkiye’nin Kürtleri için Demokratik Bir Gelecek), (Londra: KHRP, 1995).
11. KHRP, *Internally Displaced Persons: The Kurds in Turkey* (Ülke içinde Yurdundan Edilmiş Kişiler: Türkiye’de Kürtler), (Londra: KHRP, June 2002).
12. Martin Van Bruinessen, ‘Genocide in Kurdistan? The Suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937–38) and the Chemical War against the Iraqi Kurds’, *Conceptual and Historical Dimensions of Genocide* (Kürdistan’ta Soykırım? Türkiye’de Dersim Ayaklanmasının (1937-38) Bastırılması ve Iraklı Kürtlere karşı Kimyasal Savaş), (ed. George J. Andreopoulos) (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994), s.141–70.
13. Erik J. Zürcher, *Turkey, A Modern History* (Türkiye, Bir Çağdaş Tarih), (Londra: I.B. Tauris, 1993), s.325.
14. KHRP, *Internally Displaced Persons* (Ülke içinde Yurdundan Edilmiş Kişiler).
15. Agy.
16. ‘Turkish Forces Change Tactics Against Rebel Kurds’ (Türk Kuvvetler Asi Kürtlere Karşı Taktik Değiştiriyor), Reuters, 30 Temmuz 1994.
17. Avrupa Konseyi’nin Göç, Sığınmacılar ve Demografi Komitesi, *Güney Doğu Türkiye ve Kuzey Irak’taki Kürt Sığınmacıların ve Yurdundan Edilmiş İnsanların İnsani Durumu üzerine Rapor*, Doc. 8131, Haziran 1998, para.14.
18. KHRP, *In the Wake of the Lifting of State of Emergency Legislation: Report of the Fact-Finding Mission to Southeast Turkey* (Olağanüstü Durumun Kaldırılmasının Ardından: Güneydoğu Türkiye’ye Kanıt Toplama Misyonu), 2002.
19. McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi).

20. BM Belgesi A/56/278.
21. McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi) s.446.
22. Agy.
23. Agy.
24. Ömer Şehmuz'un Bildirisi, 'Irak Kürdistanı – Statü ve Gelecek' konulu uluslararası konferansa sunuldu, düzenleyen Awadani e.v., Berlin'de *Haus der Kulturen der Welt*'de yapıldı , 9–10 Nisan 1999.
25. Agy.

11 SADDAM'A KARŞI ABD DIŞ SİYASETİ 11 EYLÜL ÖNCESİ

1. 'Deep Roots of Bush's Hatred for Saddam' (Bush'un Saddam'a Nefretinin Derin Kökleri), *Observer*, 16 Mart 2003, <<http://observer.guardian.co.uk/iraq/story/0,12239,914925,00.html>>.
2. Agy.
3. Agy.
4. Agy.
5. Agy.
6. 'Attack on Iraqi Anti-Aircraft Site Self-Defence, says Clinton' (Irak Uçaksavar Sitesine Saldırı Kendini Savunmadı, diyor Clinton), *Irish Examiner*, 29 Aralık 1998, <<http://archives.tcm.ie/irishexaminer/1998/12/29/fhead.htm>>.
7. 'The Plan: Were Neo-Conservatives' 1998 Memos a Blueprint for Iraq War?' (Plan: Yeni Muhafazakarların 1998 Muhtırası Irak Savaşının Şeması mıydı?), ABCnews.com, 10 Mart 2003, bkz.: <www.aaiusa.org/news/must_read03_10_03abc.htm>.
8. Başkan'ın Ulusa Seslenişi üzerine Yorumlar, Beyaz Saray, 26 Haziran 1993, Bkz. <www.fas.org/irp/news/1993/930626i.htm>.
9. Bradley Graham, 'US Launches More Cruise Missiles Against Iraq' (ABD Irak'a Karşı Yine Cruise Füzesi Attı), WashingtonPost.com, 4 Eylül 1996, <www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/iraq/timeline/090496.htm>.
10. 'Pentagon Unveils Details of Operation Desert Fox' (Pentagon Çöl Tilkisi Harekatının Ayrıntılarını Açıkladı), CNN.com, 16 Aralık 1998, <www.cnn.com/WORLD/meast/9812/16/pentagon.02/>.
11. Jason Leopold, 'When Bush First Vowed to "Take Out" Saddam ... December 1999' (Bush İlk Kez Saddamı 'Temizlemeye' Yemin Ettiği Zaman ... Aralık 1999), Counter Punch, 17 Ocak 2003, <www.counterpunch.org/leopold01172003.html>.
12. Johanna McGeary, 'Bush vs. Saddam the Sequel', *Inside Politics* ('Saddam'a Karşı Bush, Devamı' Siyasetin İçinden), CNN.com, 19 Şubat 2001, <<http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/time/2001/02/26/sequal.html>>.

12 SAVAŞA GİDEN YOL

1. II. Bölümde tarihlerin, kullanılan kaynaklara göre farklılık gösterebileceğine lütfen dikkat ediniz. Örneğin, Başkan Bush'un Irak'a savaş ilan ettiği tarih Bağdat'ta 20 Mart 2003 ama ABD'de 19 Mart 2003'tür.
2. ABD Başkanı George Bush, Kongrenin Ortak Toplantısına ve Amerikan Halkına Konuşma, 20 Eylül 2001, <www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.

3. Birliğin Durumu Konuşması,, 29 Ocak 2002, <www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>.
4. Daha fazla bilgi için bkz.: Clinton Doctrine of Humanitarian Interventions (Clinton Doktrini - İnsani Nedenlerle Müdahale), <www.globalissues.org/Geopolitics/Empire/Clinton.asp>.
5. 'China Berates Axis of Evil Remarks' (Çin Şer Ekseni Yorumunu Kınıyor, CNN.com, 31 Ocak 2002, <<http://edition.cnn.com/2002/WORLD/asiapcf/east/01/31/china.bush/>>).
6. Sarah Left, 'Terror Targets Condemn Bush's Speech' (Terör Hedefleri Bush'un Konuşmasını Kınıyor), *Guardian*, 31 Ocak 2002, <www.guardian.co.uk/bush/story/0,7369,642524,00.html>.
7. Michael White and Nicholas Watt, 'Tension Grows as Iraq Dismisses Blair Demands' (Irak Blair'in İstemlerini Reddeti, Gerilim Artıyor), *Guardian*, 8 Nisan 2002, <www.guardian.co.uk/Distribution/Redirect_Artifact/0,4678,0-680622,00.html>.
8. Chris Alden, 'Defector Reveals Extent of Iraqi Weapons Programme' (Kaçak Irak Silah Programlarının Boyutunu Açıklıyor), *Guardian*, 4 Nisan 2002, <www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,2763,678610,00.html>.
9. Toby Helm and George Jones, 'Germany Leads Revolt Against Iraq Attack', *Telegraph* (Irak Saldırılarına Karşı Başkaldırmanın Başını Almanya Çekiyor), 16 Mart 2002, <www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2002/03/16/wsum116.xml>.
10. John Hooper and Richard Norton-Taylor, 'UN Must Sanction Iraq Strike' (BM Irak'a Saldırını Onaylamalı), *Guardian*, 31 Temmuz 2002, <www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,765887,00.html>.
11. Agy.
12. 'UN Rejects Iraqi Proposal on Weapons Talks' (BM Irak'ın Silah Görüşmelerin Önerisini Reddeti), 6 Ağustos 2002, <<http://usinfo.state.gov/topical/pol/arms/02080602.htm>>
13. 'Vice President Speaks at VFW 103rd National Convention' (Başkan Yardımcısının Konuşması), 26 Ağustos 2002, <www.whitehouse.gov/news/releases/2002/08/20020826.html>.
14. Patrick Wintour and Julian Borger, 'Bush Gives UN Last Chance' (Bush BM Son Bir Şans Verdi), *Guardian*, 9 Eylül 2002, <www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,2763,788595,00.html>.
15. Dan Plesch, Peter Beaumont and Paul Beaver, 'US Pours Arms into Gulf Region' (ABD Körfez Bölgesine Silah Yığıyor), *Observer*, 8 Eylül 2002, <<http://observer.guardian.co.uk/international/story/0,6903,788172,00.html>>.
16. Başkan Bush'un açıklaması, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 12 Eylül 2002, <www.un.org/webcast/ga/57/statements/020912usaE.htm>.
17. 'Iraq Agrees to Unconditional Return of Weapons Inspectors' (Irak Silah Denetçilerinin Koşulsuz Dönüşünü Kabul Etti), 16 Eylül 2002, <www.un.org/av/photo/sc/sept1602.htm>.
18. 'Iraq's Weapons Deal May Not Satisfy UK and US' (Irak Silah Anlaşması ABD ve BK Tatmin Etmeyebilir), TCM Archives, 1 Ekim 2002, <<http://archives.tcm.ie/breakingnews/2002/10/01/story70712.asp>>.
19. Agy.

20. Daha fazla bilgi için çevrimiçi gazetelere bkz.: *Guardian*, <www.guardian.co.uk> ya da çevrimiçi haberlere bkz. CNN at<www.cnn.com>.
21. Kongre'nin Irak'a Karşı Güç Kullanılmasına Yetki Veren Ortak Kararı, 10 Ekim 2002, <www.usinfo.state.gov/regional/nea/iraq/text/1010res.htm>.
22. 'Saddam wins 100% of vote' (Saddam %100 oyla kazandı), BBC news online, 16 Ekim 2002, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/2331951.stm>.
23. 2002 yılında alınan 1441 Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/682/26/PDF/N0268226.pdf?OpenElement>>.
24. 'In Quotes: Iraq MPs Condemn UN' (Alıntılar: Irak Milletvekilleri BM'i Kınıyor), BBC news online, 12 Kasım 2002, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2446197.stm>.
25. 'US Passes Iraq Resolution on Weapons Inspections' (ABD Silah Denetimleri üzerine Irak Kararını Geçirdi), CNN.com/US, 8 Kasım 2002, <<http://edition.cnn.com/2002/US/11/08/iraq.resolution/>>.
26. 'Iraq: Our Region Reacts' (Irak: Bölgemizin Tepkisi), Chronology, Go Asia Pacific, <www.abc.net.au/asiapacific/specials/iraq/chronology/default9.htm>.
27. Agy.
28. Oliver Burkeman, 'Tension Over Claim of Iraqi Violation' (Irak İhlalleri İddiası üzerine Gerilim Artıyor), *Guardian*, 19 Kasım 2002, <www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,842960,00.html>.
29. Bill Vann, 'US, British Air Strikes Kill Iraqi Oil Workers' (ABD-İngiliz Hava Saldırıları Iraklı Petrol İşçilerini Öldürdü), *World Socialist Website*, 3 Aralık 2002, <www.wsws.org/articles/2002/dec2002/iraq-d03.shtml>.
30. Foreign & Commonwealth Office (Dışişleri ve Milletler Topluluğu Bakanlığı, *Saddam Hussein: Crimes and Human Rights Abuses: A Report on the Human Costs of Saddam's Policies by the Foreign & Commonwealth Office* (Saddam Hüseyin: Suçlar ve İnsan Hakları Tacizleri: Dışişleri ve Milletler Topluluğu Bakanlığı'nın Saddam'ın Siyasetlerinin İnsani Maliyeti üzerine Raporu), Kasım 2002.
31. 'Iraq Sticks to Story' (Irak Hikayesinde Israrlı), CBSnews.com, 7 Aralık 2002, <www.cbsnews.com/stories/2002/12/08/attack/main532185.shtml>.
32. Agy.
33. 'US Says Iraqi Declaration Constitutes Material Breach' (ABD, Irak Bildirimi Maddi İhlal Anlamına Gelir Diyor), 19 Aralık 2002, <<http://usinfo.state.gov/topical/pol/arms/02121900.htm>>
34. Agy.
35. Jack Fairweather, '50,000 Troops Sent to Gulf' (Körfeze 50 bin Asker Yollandı), *The Sun-Herald*, 22 Aralık 2002, bkz.: <www.smh.com.au/articles/2002/12/21/1040174438047.html>.
36. 'Iraq Shoots Down US Unmanned Drone' (Irak ABD Pilotsuz Uçağını Düşürdü), Fox news.com, 23 Aralık 2002, <www.foxnews.com/story/0,2933,73735,00.html>.
37. 'Saudis to Let US Use Bases' (Suudiler ABD'ye Üsleri Kullanma İzni Verdi), BBC haberler, 29 Aralık 2002, <http://news.bbc.co.uk/2/low/middle_east/2612455.stm>.
38. 'Britain, France get Ready for Iraq' (İngiltere, Fransa Irak için Hazırlanıyor), CBSnews.com, 7 Ocak 2003, <www.cbsnews.com/stories/2003/01/08/world/main535639.shtml>.

39. 'Full Text: Saddam's Speech' (Tam Metin: Saddam'ın Konuşması), *Guardian*, 6 Ocak 2003, <www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,2763,869642,00.html>.
40. Agy.
41. Nick Paton Walsh, 'Russian Warships on Standby to Sail to Gulf' (Rus Savaş Gemileri Körfeze Yola Çıkmaya Hazır), *Guardian*, 10 Ocak 2003, <www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,871983,00.html>.
42. 'No Smoking Guns in Iraq Arm Search' (Silah Aramalarında Dumanı Tüten Silah Yok), *BBC News.com*, 9 Ocak 2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2641973.stm>.
43. Vernon Loeb, *IntelligenCIA* (EntelejenSİYA), 30 Ocak 2003, <www.washingtonpost.com/wp-dyn/nation/columns/intelligencia/>.
44. 'Nato Issues' (Nato Konuları), 24 Temmuz 2003, <www.nato.int/issues/faq/index.htm#A4>.
45. David Cortright, Alistair Millar, George A. Lopez and Linda Gerber, 'UN Weapons Inspections in Iraq: a Progress Report' (Irak'ta BM Silah Denetimleri: Gelişme Raporu), Sanctions and Security Project of the Fourth Freedom Forum ile Joan B. Kroc Institute for International Peace Studies at the University of Notre Dame'ın birlikte hazırladığı rapor, 23 Ocak 2003, <www.nd.edu/~krocinst/research/inspections_report.pdf>.
46. 'Security Council Briefed by Chief UN Weapons Experts on First 60 Days of Inspections in Iraq' (BM Silah Uzmanlarının Baş, Irak'taki Denetimlerin İlk 60 Günü Üzerine Güvenlik Konseyine Bilgi Verdi), Basın Açıklaması, United Nations Economic and Social Commission for Western Asia, 27 Ocak 2003, <www.escwa.org.lb/information/press/un/2003/jan/27_3.html>.
47. Agy.
48. 'Hans Blix Delivers Report on Iraqi Inspections' (Hans Blix Irak Denetimleri üzerine Raporun Verdi), *ABC online home*, 28 Ocak 2003, <www.abc.net.au/am/s771061.htm>.
49. Wendy Ross, 'U.S. Says January 27 Reports Show Iraq Not Complying with UN' (ABD, 27 Ocak Raporu Irak'ın BM'e Uymadığını Gösterdi Diyor), 27 Ocak 2003, <<http://usinfo.state.gov/topical/pol/arms/03012714.htm>>.
50. Terry Cook, 'Australian Prime Minister Assists US Push for War' (Avustralya Başbakanı ABD'ye Savaş Yolunda Yardım Ediyor), *World Socialist Website*, 30 Ocak 2003, <www.wsws.org/articles/2003/jan2003/aust-j30.shtml>.
51. 'President Delivers State of the Union' (Başkan Birliğin Durumu Konuşmasını Yaptı), 28 Ocak 2003, <www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html>.
52. Agy.
53. 'Letter Widens Europe Rift on Iraq' (Mektup Avrupa'nın Çatlaklarını Genişletti), *CNN.com/World*, 30 Ocak 2003, <www.cnn.com/2003/WORLD/europe/01/30/sprj.irq.europe.eight_reaction/>.
54. 'Transcript of Powell's UN Presentation' (Powell'in BM Konuşmasının Transkripsiyonu), *CNN.com/US*, 6 Şubat 2003, <<http://edition.cnn.com/2003/US/02/05/sprj.irq.powell.transcript/>>.
55. 'UN Must Get Tough With Iraq: Powell' (Powell: BM Irak'a Sert Çıkmalı), *CBC haberleri*, 14 Şubat 2003, <www.cbc.ca/stories/2003/02/14/us_reax1030214>.

56. Kuzey Atlantik Anlaşmasının tam metni için bkz.:
<www.nato.int/docu/basicxt/treaty.htm>.
57. 14 Şubat 2003, transkripsiyon için bkz.
<www.un.org/Depts/unmovic/blix14Febasdel.htm>.
58. Andrea Koppel and Elise Labbot, 'Text: Iraq Failed to Take Final Opportunity' (Metin: Irak Son Şansını Kullanmadı), CNN.com/US, 24 Şubat 2003,
<<http://edition.cnn.com/2003/US/02/24/sprj.irq.new.resolution/>>.
59. 'Europeans Make Counter Proposal' (Avrupalılar Karşı Öneri Yaptı), CNN.com/World, 25 Şubat 2003,
<<http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/02/24/sprj.irq.iraq.germany.france/>>.
60. CBS haberleri transkripsiyonu: Saddam Hüseyin'in röportajı bkz.: <www.cbsnews.com/stories/2003/02/26/60II/main542151.shtml>.
61. El-Samud füzeleri üziren bilgi için bkz.: <www.globalsecurity.org/wmd/world/iraq/samoud.htm>.
62. Resmi olmayan çeviri için bkz.: <www.cnn.com/2003/WORLD/meast/02/28/sprj.irq.letter/>.
63. 7Mart 2003, transkripsiyon için bkz.: <www.un.org/Depts/unmovic/SC7asdelivered.htm>.
64. Brian Whittaker, 'UK Proposes Six Weapons Tests for Saddam' (İngiltere Saddam İçin Altı Silah Sınava Öneriyor), *Guardian*, 13 Mart 2003,
<<http://politics.guardian.co.uk/foreignaffairs/story/0,11538,913135,00.html>>.
65. 'Foreign Secretary: UK Ready for War' (Dışişleri Bakanı: Birleşik Krallık Savaşa Hazır), FoxNews.com, 15 Mart 2003,
<www.foxnews.com/story/0,2933,81171,00.html>.
66. 'President Bush: Monday "Moment of Truth" for World on Iraq' (Başkan Bush: Pazartesi Irak için Dünyayı 'Gerçek Anı'dır), 16 Mart 2003,
<www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030316-3.html>.
67. 'Bush Counts Down to War' (Bush Savaşa Geri Sayıyor), BBC news, 15 Mart 2003,
<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/2853295.stm>.
68. 'Belgium to Refuse Transit to US Forces if Iraq War Declared Without UN Backing' (Belçika, ABD Irak'a BM'in Desteklemediği Bir Savaş Açarsa, Transit Geçiş Hakkı Vermeyecek), ABCnews online, 16 Mart 2003, <<http://abc.net.au/news/newsitems/s808074.htm>>.
69. 'Secretary Powell Urges Foreigners to Leave Iraq' (Bakan Powell Yabancıları Irak'tan Ayrılmaları için Uyardı), Iraq Crisis Bulletin, 17 Mart 2003,
<www.iraqcrisisbulletin.com/archives/031703/html/secretary__powell_urges_foreig.html>.
70. 'President Says Saddam Hussein Must Leave Iraq Within 48 Hours' (Başkan, Saddam Hüseyin Irak'ı 48 Saat İçinde Terk Etmeli Dedi), 17 Mart 2003,
<www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030317-7.html>.
71. Michael Howard, 'Militant Kurds Training al-Qaida Fighters' (Militan Kürtler El Kaide Savaşçılarını Eğitiyor), *Guardian*, 23 Ağustos 2002,
<www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,779223,00.html>.
72. Agy.

73. Michael Howard, 'Kurdish Leader Shuns US Move to Oust Saddam' (Kütr Liderle ABD'nin Saddam'ı Kovalama Girişimini Kınadı), *Guardian*, 19 Haziran 2003, <www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,739786,00.html>.
74. Jonny Dymond, 'Turkey Deals a Blow to Action Against Saddam' (Türkiye Saddam'a Karşı Harekate Darbe Vurdu), *Guardian*, 1 Ağustos 2002, <www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,767002,00.html>.
75. Bkz.: Ek II.
76. 'Truck, Missile Movement Reported in Iraq' (Irak'ta Kamyon Füze Hareketleri Bildirildi), *Cnn.com/World*, 16 Ağustos 2002, <<http://edition.cnn.com/2002/WORLD/meast/08/15/iraq.us/>>.
77. Ian Fisher, 'Turkey Grows More Worried Every Day About a US Attack on Iraq' (Türkiye ABD'nin Irak'a Saldırısı Konusunda Her Gün Biraz Daha Endişeleniyor), *New York Times*, 28 Ekim 2002, bkz.: <www.geocities.com/tom_slouck/iraq/turkey_chills_to_war.html>.
78. 'Turkey Qualifies Role in UN Crisis' (Türkiye BM Krizindeki Rolünü Açıklıyor), BBC haberler, 3 Aralık 2002, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2541025.stm>>.
79. 'Turkey Ups Stakes on US Troops' (Türkiye ABD Askerleri Konusunda Kavı Yükseltti), BBC haberler, 19 Şubat 2003, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2773877.stm>>.
80. BBC news correspondent, *The Battle for Iraq* (Irak İçin Savaş) (Londra: BBC Consumer Publishing, 2003), s.163.
81. 'Turkey Delays Vote on US Troops' (Türkiye ABD Askerleri üzerine Oylamayı Erteleledi), *Guardian*, 27 Şubat 2003, <www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,2763,904067,00.html>.

13 İKİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI: 'IRAK'IN ÖZGÜRLÜĞÜ HAREKATI'

1. Irak Enformasyon Bakanı, Muhamet Sait-üs Sahef, Al-Jazeera TV, 25 Mart 2003.
2. 'President Bush Addresses the Nation' (Başkan Bush Ulusa Sesleniyor), <www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030319-17.html>.
3. 'US Launches Cruise Missiles at Saddam' (ABD Saddam'a Cruise Füzesi Attı), *CNN.com*, 20 Mart 2003, <<http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/19/sprj.irq.main/>>.
4. Amberin Zaman, 'Turkey Allows US to Use its Airspace' (Türkiye ABD'ye Hava Sahasını Kullanma İzni Verdi), *Telegraph*, 22 Mart 2003, <[www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml;?sessionid\\$CIJX3IXKVNCHQFIQMGCF4AVCBQUIV0?xml=/news/2003/03/21/wstrat21.xml](http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml;?sessionid$CIJX3IXKVNCHQFIQMGCF4AVCBQUIV0?xml=/news/2003/03/21/wstrat21.xml)>.
5. 'Russia, China, France Blast Opening of Iraq War' (Rusya, Çin, Fransa Irak Savaşının Başlamasını Şiddetli Eleştiri Yaptı), *PBS news*, 20 Mart 2003, <www.pbs.org/newshour/updates/worldreaction_3-20.html>.
6. Stephanie Ho, 'US Says Number of Dropped Leaflets Reaches 28 Million' (ABD Atılan Broşürlerin Sayısının 28 Milyona Ulaştığını Söylüyor), *Iraq Crisis bulletin*, 25 Mart 2003, <www.iraqcrisisbulletin.com/archives/032503/html/u_s__says_number_of_dropped_le.html>.
7. 'Saddam Fired Banned Missiles?' (Saddam Yasak Füze mi Attı?), *CBS News.com*, 20 Mart 2003, <www.cbsnews.com/stories/2003/03/20/iraq/main544972.shtml>.

8. 'Iraq Faces Massive US Military Barrage' (Irak ABD'nün Yoğun Askeri Barajı ile Karşı Karşıya), CBS Akşam Haberleri, 24 Ocak 2003, <www.cbsnews.com/stories/2003/01/24/eveningnews/main537928.shtml>.
9. Dietz Smith, 'The Mad Dash for Oil' (Petrol için Çılgın Yarış), *The Rant*, 31 Ocak 2003, <www.therant.info/archive/000388.html>.
10. Abbas Diavadi, 'Turkish Troops in Northern Iraq? Yes, No, Perhaps' (Kuzey Irak için Türk Askerleri mi? Evet, Hayır, Belki), Eurasianet.org, 24 Mart 2003, <www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp032403_pr.shtml>.
11. Agy.
12. BBC news correspondent, *The Battle for Iraq* (Irak İçin Savaş) (Londra: BBC Consumer Publishing, 2003), s.164.
13. 'Kurdish Victory as Terrorists Routed in North' (Kuzeyde Teröristler Kaçarken Kürtlerin Zaferi), Smh.com.au, 2 Nisan 2003, <www.smh.com.au/articles/2003/04/01/1048962762243.html>.
14. Julius Strauss, 'Kurds Sweep into Kirkuk' (Kürtler Kerkük'e Daldı), *Telegraph*, 11 Nisan 2003, <www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2003/04/11/war11.xml>.
15. Daniel Williams, 'Iraqi Forces Surrender in Mosul' (Musul'daki Irak Kuvvetleri Teslim Oldu), *Washington Post*, 11 Nisan 2003, <www.mre.gov.br/acs/interclip2/Diario-WL/Abril-03/Materias/wpost11c.htm>.
16. Michael Howard, 'Arabs Face Evictions as Kurds Take Revenge' (Kürtler İntikam Alırken Araplar Evlerinden Atılmakla Yüz Yüze), *Guardian*, 18 Nisan 2003, <www.guardian.co.uk/The_Kurds/Story/0,2763,939140,00.html>.
17. Luke Harding, 'Kurdish Fighters Take Kirkuk' (Kürt Savaşçıları Kerkük'ü Aldı), *Guardian*, 11 Nisan 2003, <www.guardian.co.uk/print/0,3858,4645830-103624,00.html>.
18. Agy.
19. Agy.
20. Agy.
21. Luke Harding, 'Pro-Saddam Gangs Challenge Marines' Control of Tikrit' (Saddam Yanlısı Çeteler Deniz Piyadelerinin Tikrit Üzerindeki Denetimine Meydan Okudu), *Guardian*, 16 Nisan 2003, <www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,2763,937633,00.html>.
22. Helena Smith, 'Peshmerga Pledge May Ease Turkish Fears' (Peşmergelerin Verdiği Söz Türk Korkularını Yatıştırabilir), *Guardian*, 11 Nisan 2003, <www.guardian.co.uk/The_Kurds/Story/0,2763,934506,00.html>.
23. Agy.
24. 'Turkey Sends Observers to Northern Iraq' (Türkiye Kuzey Irak'ı Gözlemci Gönderiyor), *The Straits Times Interactive*, <straitstimes.asia1.com.sg/iraqwar/story/0,4395,182590,00.html>.
25. Nicholas Christian, 'US Risks Provoking Kurds with Turkish Peacekeeping Request' (ABD Türklerden Barış Gücü İsteyerek Kürtleri Tahrik Etme Rizikosu Alıyor), 20 Nisan 2003, <<http://209.157.64.200/focus/f-news/896692/posts>>.
26. Helena Smith, 'Turkey Told US Will Remove Kurd Forces from City' (Türkiye'ye ABD'nin Kürtleri Kentten Çıkartacağı Söylendi), *Guardian*, 11 Nisan 2003, <www.guardian.co.uk/The_Kurds/Story/0,2763,934330,00.html>.
27. David Rohe, 'US Says Turks are Smuggling Arms into Northern Iraq City' (ABD Türklerin Kuzey Irak Kentine Silah Kaçırıldığını Söylüyor), *Kurdistan Observer*, 27 Nisan 2003, <<http://home.cogeco.ca/~kobserver/26-4-03-tyk-smuggling-arms-to-kirkuk.html>>.
28. 'Bush Calls End to Major Combat' (Bush Başlıca Savaş Bitti Dedi), CNN.com/World, 2 Mayıs 2003, <<http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/05/01/sprj.irq.main/>>.

29. CPIC Basın Masasından KİHP'ne e-posta, 8 Aralık 2003.
30. 'Al-Qaida Fighters Arrested in Iraq' (Irak'ta El Kaide Savaşçıları Yakalandı), *Guardian*, 11 Kasım 2003, <www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,1082675,00.html>.
31. 'DHL Plane Hit by Missile in Iraq' (DHL Uçağına Füze Çarptı), *Airwise*, 22 Kasım 2003, <<http://news.airwise.com/stories/2003/11/1069497490.html>>.
32. Rory McCarthy, 'Saddam's Arrest Fuels Insurgency' (Saddam'ın Yakalanması Ayarklanmayı Ateşledi), *Guardian*, 18 Aralık 2003, <www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,1109175,00.html>.
33. 'Great Deal of Progress made at EU Enlargement Talks' 'AB Genişleme Görüşlerinde Önemli Gelişme Sağlandı), 15 Aralık 2003, <www.number-10.gov.uk/output/Page5047.asp>.
34. ABC haberi, <http://abcnews.go.com/sections/wnt/World/Iraq_infiltrators_031218.html>.
35. 'Oral Answers to Questions: Defence' (Sorulara Sözlü Yanıtlar: Savunma), Avam Kamarası, 15 Aralık 2003, <www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm200304/cmhansrd/cm031215/debtext/31215-01.htm>.
36. Maggy Zanger, 'Kurds Keep Iraq at Arms Length' (Kürtler Irak'a Uzak Duruyor), 14 Kasım 2003, bkz.: <www.reliefweb.int/w/rwb.nsf/0/b86ba72a3b6e611549256de1000a7293?OpenDocument>.
37. 'Ansar Al-Islam Key Threat to US in Iraq' (Irak'ta ABD'ye Ana Tehdit Ensar-ül İslam), FoxNews.com, 23 Ekim 2003, <www.foxnews.com/story/0,2933,101054,00.html>.
38. Michael Howard, 'Al-Qaida Linked to Bombing of Kurds' (El Kaide Kürtlerin Bombalanmasıyla İlişkili), *Guardian*, 21 Kasım 2003, <www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,1089802,00.html>.
39. Joseph Curl, 'Bush Cites US Moves to Counter Iraq Attacks' (Bush, Irak Saldırılarına Karşı ABD Hareketlerini Sayıyor), *Washington Times*, 12 Kasım 2003, <www.washtimes.com/national/20031111-105250-7570r.htm>.
40. Rajiv Chandrasekaran, 'US to Form Iraqi Paramilitary Force' (UBD Irak'ta Yarı Askeri Bir Güç Kuracak), *Washington Post*, 3 Aralık 2003, <www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn?pagename=article&node=&contentId=A29753-2003Dec2¬Found=true>.
41. Agy.

14 IRAK'TAKİ GÜNCEL YÜRÜTME YAPISI

1. 'The Vision for Iraq' (Irak için Vizyon), Irak Ulusal Kongresi, Londra, 1999, bkz.: Iraq Watch, <www.iraqwatch.org/perspectives/INC-Vision%20for%20Iraq.htm>.
2. 'Who's Who in Iraqi Opposition' (Irak Muhaletefinde Kim Kimdir), BBC News World Edition, 17 Şubat 2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1881381.stm>.
3. 'Defence Department to Expand Training of Iraqi Opposition' (Savunma Bakanlığı Irak Muhalefetinin Eğitimini Artıracak), 11 Aralık 2003, <<http://usinfo.state.gov/regional/nea/iraq/text/1211rkr1.htm>>.
4. Birleşik Krallık ve ABD'nin BM Daimi Delegelerinin Güvenlik Konseyi Başkanı'na yolladığı Mektup, 8 Mayıs 2003, bkz.: <www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/document/2003/0608susukletter.htm>.
5. 2003 yılında alınan 1483 Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/368/53/PDF/N0336853.pdf?OpenElement>>.

6. CPA/REG/13 July 2003/06, Tam metin için bkz.: <www.cpa-iraq.org/regulations/REG6.pdf>.
7. 2003 yılında alınan 1511 Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement>>.
8. ‘Agreement on Political Process’ (Siyasi Süreç üzerinde Anlaşma), 15 Kasım 2003, available at <www.cpa-iraq.org/government/Nov-15-GC-CPA-Final_Agreement-post.htm>.
9. Vilayet Seçim Grubu yerel seçkinler, aşiret liderleri, sendikacılar, dini liderler, akademisyenler ve iş dünyasının liderlerinden oluşur. bkz.: <www.occupationwatch.org/article.php?id=1834>.
10. ‘US Won’t Seek Iraq Resolution’ (ABD Irak Kararı Alınmasını İstemeyecek), News.com.au, 8 Aralık 2003, <www.news.com.au/common/story_page/0,4057,8002233%255E1702,00.html>.
11. Joel Brinkley, ‘US Rejects Iraqi Plan to Hold Census by Summer’ (ABD Yazın Kadar Nüfus Sayımı için Iraklıların Planını Reddetti), *New York Times*, 4 Aralık 2003, available at <<http://occupationwatch.org/article.php?id=2070>>.
12. Agy.

15 GÜNCEL YASAL VE İNSAN HAKLARI KONULARI

1. CPA/REG/16 May 2003/01, Bölüm 1 para. 3, Tam metin için bkz.: <www.Cpa-iraq.org/regulations/REG1.pdf>.
2. CPA/REG/16 May 2003/01, Bölüm 2.
3. ‘Iraq Memorandum on Concerns Relating to Law and Order’ (Düzen ve Asayiş Konularındaki Endişeler üzerine Irak Muhtırası), Uluslararası Af Örgütü, 23 Temmuz 2003, Bkz.; <<http://web.amnesty.org/library/Index/ENGMDE141572003>>.
4. S/RES/1483 (2003).
5. Uluslararası Af Örgütü KGO’nin Irak’ta çıkardığı yasalarla işgalcilerin sınırlı güçlerini genişletip, genişletmediği konusunda geniş raporlar hazırladı. KİHP bu çalışmayı bir kez daha aktarmaktansa sizi Uluslararası Af Örgütü’nün sitesinde hazır bulunan belgeleri incelemeye yönlendirmeyi tercih eder:org>.
6. S/RES/1483 (2003).
7. Kızıl Haç Uluslararası Komitesi Yorumu, not: 64, 63 içinde.
8. Agy., 21.
9. Agy.
10. CPIC Basın Masası’ndan KİHP’e yollanan e-posta, 8 Aralık 2003, ‘Bşk. Bush “Başlıca Savaş Harekatı” 01 MAYIS 2003’te bitti dedi. Ancak kafanız karışmasın, biz hala savaştayız.’
11. Genel Yorum Sayı. 26, ‘Issues Relating to the Continuity of Obligations to the International Covenant on Civil and Political Rights’ (Sivil ve Siyasi Haklar üzerine Uluslararası Sözleşmenin Yükümlülüklerinin Devamlılığı ile İlgili Konular), 8 Aralık 1997.
12. Dava dosyası kararlarına bkz.: *Loizou v. Turkey*, 18 Aralık 1996, Reports of Judgments and decisions (Hüküm ve Karar Raporları) 1996-VI, s.2234–6, s 52; ve *Cyprus v. Turkey*, 10 Mayıs 2001, başvuru sayısı. 25781/94, s 75.
13. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 35. madde 1. bölüm.
14. Diğerleri yanı sıra dava kararına bkz.: *Cyprus v. Turkey*, 10 Mayıs 2001, s 99.

17 ENFÂL HAREKATLARI SAVAŞ SUÇLARI MAHKEMESİ

1. KİHP, Kanıt Toplama Misyonu 'kayıp' beş oğlunun sağ olarak döneceğini uman 73 yaşında bir erkekle karşılaştı. Röportaj, 'Abdullah', Sureş kampı, Süleymaniye, Kuzey Irak, 31 Ağustos 2003.
2. KİHP, Kanıt Toplama Gezisi Röportajı: Genel Müdür, Enfâl Olayları, Kak Mansur, Süleymaniye, Kuzey Irak, 31 Ağustos 2003.
3. KİHP, Kanıt Toplama Gezisi Röportajı: Genel Müdür, Ülke İçinde Yurdundan Edilmiş İnsanlar Bakanlığı, Mansur Karyami, Süleymaniye, kuzey Irak, 31 Ağustos 2003.
4. KİHP, Kanıt Toplamı Misyonu Röportajı, Çilura Hardi, Erbil, 1 Eylül 2003.
1. 5.B. Mroue and N. Price, 'Some 300,000 Saddam Opponents Believed Buried in 263 Mass Graves' (263 Kitleli Mezarda 300 bin Kadar Saddam Muhalifinin Gömülü Olduğuna İnanılıyor), Associated Press Writers, 9 Kasım 2003.
5. BBC haberler, 14 Mayıs 2003.
6. Irak Özel Mahkemesi Tüzüğü, Madde 38, bkz.: <www.cpa-iraq.org/audio/20031210_Dec10_Special_Tribunal.htm>.
7. Irak Özel Mahkemesi Tüzüğü, Madde 1(B).
8. Agy.
9. Agy.
10. Hamza Hendawi, 'Iraq Tribunal May Try Saddam in Absentia' (Irak Mahkemesi Saddamı Gıyabında Yargılayabilir), Newsday. com, 10 Aralık 2003, <www.newsday.com/news/nationworld/wire/sns-ap-iraq-war-crimes,0,4252241.story?coll=sns-ap-nationworld-headlines>.
11. James Hider and Stephen Farrell, 'Saddam and His Henchmen to Face War Crime Death Penalty' (Saddam ve Hımpaları Savaş Suçundan İdam Cezasıyla Yüz Yüze), *The Times*, 11 Aralık 2003, <www.timesonline.co.uk/article/0,,7374-927012,00.html>.
12. Agy.
13. Agy.
14. Human Rights Watch, (İnsan Hakları İzleme Komitesi)'Justice for Iraq' (Irak için Adalet), Aralık 2003, bkz.: <www.hrw.org/background/mena/iraq1217bg.htm>.
15. Madde 2 çerçevesinde soykırım aşağıdaki gibi tanımlanır:
 2. ... bir ulusal, etnik, ırksal ya da dini grubu bütünüyle ya da kısmen yok etmek niyeti ile yapılan aşağıdaki eylemlerden herhangi biri: a) Grubun üyelerinin öldürülmesi; b) Grubun üyelerine bedeni ya da akli ciddi zarar verme; c) Gruba, bir bütün ya da kısmi olarak yok edilmesine neden olmak üzere düşünülmüş yaşam koşullarını kasıtlı olarak uygulamak; d) Grup içinde doğumları önlemeye yönelik önlemleri dayatmak; e) Grubun çocuklarını zorla bir başka gruba aktarmak.
3. BM Belgesi. E/CN.4/1992/31.
4. 18. Chorzow Fabrikası Davası (1928) PCIJ Ser.A, No. 17: 47.
5. 19. 'Serbia and Montenegro: Protection Needed for War Crimes Witness' (Sırbistan ve Karadağ: Savaş Suçları Tanığının Korunma Gereksinimi), Human Rights Watch, 11 Aralık 2003, <www.hrw.org/press/2003/12/serbia121103.htm>.

18 ÜLKE İÇİNDE YERLERİNDEN EDİLENLER: GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

1. KİHP Kuzey Irak'a Kanıt Toplama Misyonu. 28 Ağustos-4 Eylül 2003.
2. KİHP, Kanıt Toplama Gezisi Röportajı: Yurdundan Edilmiş İnsan, Ali, Takiye kampı, Süleymaniye çevresi, Kuzey Irak, 30 Ağustos 2003.
3. KİHP, Kanıt Toplamı Misyonu Röportajı, Leyla, Baziyan'ta HABITAT yerleşimi, Süleymaniye vilayeti, 1 Eylül 2003.
4. Mayınlarla ilgili Projelerin BM Portföyü, Nisan 2001, s.144.

5. Agy.
6. KİHP'nin KDP ve KYB görevlileriyle Londra'da yaptığı röportajlar, Haziran ve Temmuz 2003.
7. KHRP röportajı, (siyasi bağı olmayan) Londra'da yaşayan bir Iraklı Kürt.

19 IRAK KÜRDİSTANI'NDA GÜNÜMÜZDEKİ EKONOMİK/İNSANİ İŞLER

1. 'Iraq: NGOs expand despite the security situation' (Irak: Güvenlik Durumuna Karşın STK'lar Yayılıyor), OHRA, 8 Aralık 2003, <www.cidi.org/humanitarian/hsr/iraq/ix198.html>
2. Martin Walker, United Press International, 14 Mart 2003.

20 KENDİ KADERİNİ TAYİN VE ÖZERKLİK

1. Daha fazla bilgi için bkz.: KHRP, *The Safe Haven in Northern Iraq* (Kuzey Irakta Güvenli Bölge) (Londra: KHRP, 1995).
2. 1960 yılında alınan 1514 (XV) Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/152/88/IMG/NR015288.pdf?OpenElement>>.
3. The Namibia Case (Namibya Dosyası), ICJ Reports 1971, 16.
4. 1970 yılında alınan 2625 (XXV) Sayılı Kararın tam metni için bkz.: <<http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement>>.
5. bkz.: James Crawford, 'The Creation of States in International Law' (Uluslararası Hukukta Devletlerin Yaratılışı, (1979), ve Robert McCorquodale, 'Self-Determination: A Human Rights Approach' (Kendi Kaderini Belirleme: İnsan Hakları Yanaşımı), *International and Comparative Law Quarterly*, Cilt 43, Ekim 1994, 857.
6. 1993 Montevideo Sözleşmesinin 1. Maddesi, Devletlerin Hakları ve Görevleri başlığını taşıy ve devlet olmanın dört ölçütünü belirler: (i) Kalıcı bir nüfus; (ii) Belirli bir toprak; (iii) Hükümet; ve (iv) Diğer devletlerle ilişki kurma yeteneği.
7. Crawford, 'The Creation of States' (Devletlerin Yaratılışı).
8. Michael Howard, 'Kurds Faith in New Iraq Fading Fast' (Kürtlerin Yeni Irak'a İnançları Hızla Yitiliyor), *Guardian*, 21 Ekim 2003, <www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,2763,1067275,00.html>.
9. Agy.
10. Agy.
11. Daha fazla bilgi için bkz.: <www.unmikonline.org/intro.htm>.
12. 'UN Transfers Final Government Responsibilities to Kosovo Institutions' (BM Hükümet Sorumluluklarının Sonuncularını Kosova Kurularına Devrediyor), News coverage, UNMIK online, 30 Aralık 2003, <www.unmikonline.org/news.htm>.
13. 'Security Council, in Presidential Statement, Expresses Support for "Standards for Kosovo", Welcomes Launch of Review Mechanism' (Başkanın açıklamasıyla Güvenlik Konseyi 'Kosova Standartları'nı Destekliyor ve Gözden Geçirme Mekanizmasının Başlamasına Selamlıyor), Basın Açıklaması SC/7951, <www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7951.doc.htm>.
14. 'Security Council Backs Set of Written Standards for Kosovo' (Güvenlik Konseyi, Kosova için Yazılı Standartlar Takımını Destekliyor), Haberler, UNMIK online, 12 Aralık 2003, <www.unmikonline.org/news.htm>.
15. Jonathan Steele, 'Only the UN Can Give Iraq Security and Sovereignty' (Irak'a Güvenlik ve Egemenliği Yalnız BM Verebilir), *Guardian*, 5 Ağustos 2003, <www.guardian.co.uk/comment/story/0,3604,1012360,00.html>.

21 MAHKEME VE KURBANLAR

1. 'Justice for Iraq: A Human Rights Watch Policy Paper, (Irak için Adalet: İnsan Hakları İzleme Komitesi Siyaset Bildirisi) 2002, bkz.: <www.hrw.org/backgrounder/mena/iraq1217bg.htm>.
2. Örneğin, masum varsayımı, adil ve kamuya açık yargılanma hakkı, zanlının anladığı bir dilden hızla bilgilendirilmesi hakkı, suçlamanın doğası ve nedenleri, zanlının kendini savunma ya da kendi seçtiği bir avukatı ataması, tanık gösterme hakkı ve itiraz hakkı.
3. Mahkemenin yapısı üzerine daha fazla bilgi için 17. Bölüme bakınız.
4. 'Special Courts for Iraqi Leaders' (Irak'ın Yöneticileri için Özel Mahkemeler), BBC haberler, 8 Mayıs 2003, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/3010793.stm>.
5. Cited at Lawrence Smallman, 'Impartial Judgement for Saddam?' (Saddam için Bağımsız Hüküm?), Al-Jazeera, 15 Aralık 2003, bkz.: <www.globalpolicy.org/intljustice/tribunals/2003/1215impartial.htm>.
6. Edgar Chen and David Marcus, 'War Crimes Tribunal is Called For' (Savaş Suçları Mahkemesi İstendi), seattlepi.com, 8 Nisan 2003, <http://seattlepi.nwsource.com/opinion/116291_iraqwarcrimes08.shtml>.
7. Agy.
8. Janet Adongo, 'Taking Stock of Sierra Leone's Truth Commission' (Sierra Leone'nin Gerçek Komisyonu'nun Değerlendirilmesi), 15 Aralık 2003, bkz.: <www.globalpolicy.org/intljustice/tribunals/sierra/2003/1215stock.htm>.
9. Agy.
10. 'Iraq Law Creating War Crimes Tribunal Flawed' (Savaş Suçları Mahkemesi Kuran Irak Yasasında Hatalı), Human Rights Watch, 11 Aralık 2003, bkz.: <www.hrw.org/press/2003/12/iraq121103.htm>.
11. Edgar Chen and David Marcus, 'War Crimes Tribunal is Called For' (Savaş Suçları Mahkemesi İstendi).

22 TOPRAK SORUNU

1. Michael Howard, 'Kurds' Faith in New Iraq Fading Fast' (Kürtlerin Yeni Irak'a İnançları Hızla Yitiliyor), *Guardian*, 21 Ekim 2003, <www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,2763,1067275,00.html>.
2. Michael Howard, 'US Advances Bosnian Solution to Ethnic Cleansing in Iraq' (ABD Irak'ta Etnik Temizliğe Bosna Çözümünü Öneriyor), *Guardian*, 24 Nisan 2003, <www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,942302,00.html>.
3. CPA/REG/25 June 2003/05, tam metin için bkz.: <www.cpa-iraq.org/regulations/REG4.pdf>.
4. 'IOM and Human Rights Protection in the Field: Current Concerns' (UGO ve Sahada İnsan Hakları Koruması: Güncel Endişeler), IOM Governing Council Meeting 86th Session (UGO Yönetim Konseyi Toplantısı 86. Oturum), sunan: Human Rights Watch, 18-23 Kasım 2003, bkz.: <www.hrw.org/backgrounder/migrants/iom-submission-1103.pdf>.
5. Agy.
6. Agy.
7. Agy.
8. Agy.
9. Agy.